

**Cynulliad Cenedlaethol Cymru
The National Assembly for Wales**

**Cofnod y Trafodion
The Record of Proceedings**

**Dydd Mercher, 21 Medi 2010
Wednesday, 21 September 2010**

Cynnwys
Contents

- 4 Teyrngedau i'r Arglwydd Livsey
Tributes to Lord Livsey
- 10 Cwestiynau i'r Prif Weinidog
Questions to the First Minister
- 36 Datganiad a Chyhoeddiad Busnes
Business Statement and Announcement
- 46 Datganiad am Lansio'r Ymgynghoriad Cyhoeddus ar Ddyletswydd Cydraddoldeb
Benodol y Sector Cyhoeddus
Statement on Launch of the Public Consultation on Public Sector Specific Equality
Duty
- 65 Datganiad Deddfwriaethol: Eitem 1 o Raglen Ddeddfwriaethol 2010-11: Mesur
Arfaethedig ynghylch Diogelwch ar Gludiant i Ddysgwyr (Cymru)
Legislative Statement: First Item of 2010-11 Legislative Programme: Proposed Safety
on Learner Transport (Wales) Measure
- 78 Cynnig i Gymeradwyo Egwyddorion Cyffredinol Mesur Arfaethedig y Gymraeg
(Cymru)
Motion to Approve the General Principles of the Proposed Welsh Language (Wales)
Measure
- 109 Penderfyniad Ariannol ynghylch Mesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru)
Financial Resolution for the Proposed Welsh Language (Wales) Measure
- 109 Dadl yng Nghyfnod 3 o dan Reol Sefydlog 23.57 ar y Mesur Arfaethedig ynghylch
Strategaethau ar gyfer Gofalwyr (Cymru)
Stage 3 Standing Order 23.57 Debate on the Proposed Carers Strategies (Wales)
Measure
- 110 Gofalwyr (Gwelliannau 2 a 3)
Carers (Amendments 2 and 3)
- 114 Strategaeth (Gwelliannau 6 a 10)
Strategy (Amendments 6 and 10)
- 116 Ymgynghori (Gwelliannau 7, 4 a 5)
Consultation (Amendments 7, 4 and 5)
- 120 Awdurdodau Perthnasol/Cyfrifol (Gwelliant 8)
Relevant/Responsible Authorities (Amendment 8)
- 124 Diffiniad o Wybodaeth Briodol a Chyngor Priodol (Gwelliant 9)
Definition of Appropriate Information and Advice (Amendment 9)
- 128 Y Weithdrefn ar gyfer Gwneud Is-ddeddfwriaeth (Gwelliant 1)
Procedure for making Subordinate Legislation (Amendment 1)

- 130 Trafodion Cyfnod 4 y Mesur Arfaethedig ynghylch Strategaethau ar gyfer Gofalwyr
 (Cymru)
 Stage 4 Proceedings for the Proposed Carers Strategies (Wales) Measure
- 133 Cyfnod Pleidleisio
 Voting Time

Yn y golofn chwith, cofnodwyd y trafodion yn yr iaith y llefarwyd hwy ynndi yn y Siambr.
Yn y golofn dde, cynhwyswyd cyfieithiad.

In the left-hand column, the proceedings are recorded in the language in which they were
spoken in the Chamber. In the right-hand column, a translation has been included.

*Cyfarfu'r Cynulliad am 1.30 p.m. gyda'r Llywydd (Dafydd Elis-Thomas) yn y Gadair.
The Assembly met at 1.30 p.m. with the Presiding Officer (Dafydd Elis-Thomas) in the Chair.*

*Cyfarfu'r Cynulliad am 1.30 p.m. gyda'r Llywydd (Dafydd Elis-Thomas) yn y Gadair.
The Assembly met at 1.30 p.m. with the Presiding Officer (Dafydd Elis-Thomas) in the Chair.*

Teyrngedau i'r Arglwydd Livsey Tributes to Lord Livsey

Y Llywydd: Trefn yn y Cynulliad. Cyn i mi alw cwestiynau i'r Prif Weinidog, carwn wahodd Arweinydd y Democratiaid Rhyddfrydol Cymreig i arwain teyrngedau i Richard Arglwydd Livsey.

The Presiding Officer: Order in the Assembly. Before I call questions, I wish to invite the Leader of the Welsh Liberal Democrats to lead tributes to Richard Lord Livsey.

The Leader of the Welsh Liberal Democrats (Kirsty Williams): It is a huge honour, although one tinged with immense sadness for me, to be able to pay tribute to my friend and colleague, Lord Livsey of Talgarth, or, as he much preferred to be simply known, Richard. Indeed, he was often uncomfortable with the title. He often told me that the only reason that he had accepted a place in the House of Lords was because he longed for the opportunity to cast a vote to abolish that unelected Chamber.

Arweinydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru (Kirsty Williams): Mae'n anrhydedd enfawr, er ei fod wedi ei liwio gan dristwch mawr personol, i dalu teyrnged i'm cyfaill a chydweithiwr, yr Arglwydd Livsey o Dalgarth, neu, fel roedd yn well o lawer ganddo gael ei adnabod, yn syml, Richard. Yn wir, roedd yn aml yn anghyfforddus gyda'r teitl. Roedd yn aml yn dweud wrthyf mai'r unig reswm y derbyniodd le yn Nhŷ'r Arglwyddi oedd oherwydd y dyheai am y cyfle i fwrw pleidlais i ddileu'r Siambr anetholedig honno.

Yesterday, at our party conference, I described Richard Livsey as the gentle giant of Welsh politics. He was not just one of Wales's tallest politicians but someone who played a critical role in winning the referendum vote that established the National Assembly for Wales. He knew how important it was that that campaign was not associated with any one political party. All of us who fought that campaign alongside him understand what an important role he played. I know that he was very much looking forward to campaigning in next year's referendum for further powers for this institution.

Ddoe, yn ein cynhadledd plaid, disgrifiais Richard Livsey fel cawr addfwyn gwleidyddiaeth Cymru. Nid yn unig ei fod yn un o wleidyddion talaf Cymru ond chwaraeodd ran hollbwysig yn ennill y bleidlais refferendwm a sefydlodd Cynulliad Cenedlaethol Cymru. Gwyddai pa mor bwysig ydoedd i'r ymgyrch honno beidio â bod yn gysylltiedig ag un blaid wleidyddol yn unig. Mae pob un ohonom a wnaeth ymladd yr ymgyrch honno ochr yn ochr ag ef yn deall pwysigrwydd y rôl a chwaraeodd. Rwy'n gwybod yr edrychai ymlaen yn fawr i ymgyrchu yn y refferendwm y flwyddyn nesaf ar gyfer rhagor o bwerau i'r sefydliad hwn.

He was a truly gentle, humble and honourable man. There are few in life, and still fewer in politics, who can command such respect and affection across the political divide. I, of course, owe him more than most. He inspired me to join this party, and he was my mentor as I fought my first election in Brecon and Radnorshire, and ever since. His

Roedd yn ddyn gwirioneddol addfwyn, gostyngedig ac anrhydeddus. Ychydig yw'r rheini mewn bywyd, ac mae hyd yn oed yn llai mewn gwleidyddiaeth, a all ennyn parch a hoffter o'r fath ar draws y rhaniad gwleidyddol. Mae fy nyled iddo, wrth gwrs, yn fwy na dyled y rhan fwyaf o bobl. Gwnaeth fy ysbrydoli i ymuno â'r blaid hon,

record of service to Wales is long and distinguished. We remember his famous by-election victory in 1985, and his eight years of leadership of the Welsh Liberal Democrats. However, he was also a man who gave Wales so much in other areas. We remember his stewardship of the Brecon Jazz festival, his enthusiastic participation in the Talgarth Male Voice Choir, his love of all cultural activities, and his passionate support for the Welsh rugby team, the Glamorgan cricket team, and for fishing on the Wye.

His contribution to agriculture was immense. He combined the practical knowledge of a farmer with his academic expertise. Indeed, one of his greatest achievements before entering Parliament was the role that he played in establishing the Welsh Agricultural College. I know that the time that he spent in Ceredigion, with his young family, farming and lecturing at the college, was one of the happiest times of his life. However, that call in 1985 to go home and to fight once again to represent the seat of his birth was too much to resist. He was Brecon and Radnorshire through and through. His capacity for hard work was immense. It was not unusual for Richard to travel several times, back and forth, between London and the constituency during the week. He never missed a crucial public meeting or a constituency event.

Richard may not have had quite the influence on others in the Chamber that he had on me. Indeed, I do not believe that there is anyone else here who he introduced to their husband or wife. However, we all know that we owe him a great deal. Today, we remember him with great affection, and we send our deepest sympathies and love to his family—his wife Rene, his children, David, Jenny and Douglas, and his grandchildren—as they mourn such a tragic loss. His demeanour was quiet and understated, but his passion for Liberalism, for Brecon and Radnorshire, and for Wales, never was.

The Leader of the Opposition (Nick Bourne): As Kirsty has said, Lord Livsey was that rare politician who had no

ac ef oedd fy mentor wrth imi ymladd fy etholiad cyntaf ym Mrycheiniog a Sir Faesyfed, a byth ers hynny. Mae ei record o wasanaeth i Gymru yn hir a nodedig. Rydym yn cofio ei fuddugoliaeth isetholiad enwog ym 1985, a'r wyth mlynedd y bu'n arwain Democratiaid Rhyddfrydol Cymru. Fodd bynnag, roedd hefyd yn ddyn a roddodd gymaint i Gymru mewn meysydd eraill. Rydym yn cofio ei stiwardiaeth o wyl Jazz Aberhonddu, ei gyfranogiad brwdfrydig yng Nghôr Meibion Talgarth, ei gariad at bob gweithgaredd diwylliannol, a'i gefnogaeth angerddol o dîm rygbi Cymru, tîm criced Morgannwg, a physgota ar yr afon Gwy.

Bu ei gyfraniad i amaethyddiaeth yn aruthrol. Cyfunodd wybodaeth ymarferol ffermwr â'i arbenigedd academiaidd. Yn wir, un o'i gyflawniadau mwyaf cyn mynd i Senedd San Steffan oedd y rhan a chwaraeodd wrth sefydlu Coleg Amaethyddol Cymru. Gwn fod yr amser a dreuliodd yng Ngheredigion, gyda'i deulu ifanc, yn ffermio ac yn darlithio yn y coleg, yn un o adegau hapusaf ei fywyd. Fodd bynnag, roedd y galwad ym 1985 i fynd adref ac ymladd unwaith eto i gynrychioli ei sedd enedigol yn ormod i'w wrthsefyll. Roedd yn fab Brycheiniog a Sir Faesyfed i'r carn. Roedd ei allu i weithio'n galed yn aruthrol. Nid oedd yn anarferol i Richard deithio sawl gwaith, yn ôl ac ymlaen, rhwng Llundain a'r etholaeth yn ystod yr wythnos. Ni fyddai byth yn colli cyfarfod cyhoeddus neu ddiwyddiad etholaeth hanfodol.

Efallai na fydd Richard wedi cael yr un dylanwad ar bobl eraill yn y Siambr ag a gafodd arnaf i. Yn wir, nid wyf yn credu bod unrhyw un arall yma y gwnaeth ef ei chyflwyno i'w gŵr neu ei gyflwyno i'w wraig. Fodd bynnag, rydym i gyd yn gwybod mai mawr iawn yw ein dyled iddo. Heddiw, rydym yn ei gofio gydag anwyldeb mawr, gan anfon ein cydymdeimlad dwysaf a'n cariad at ei deulu—ei wraig Rene, ei blant, David, Jenny a Douglas, a'i wyrion—wrth iddynt alaru colled mor drist. Roedd ei ymarweddiad yn dawel ac yn ddiymhongar, ond nid felly ei angerdd dros Ryddfrydiaeth, Brycheiniog a Sir Faesyfed, a Chymru.

Arweinydd yr Wrthblaid (Nick Bourne): Fel y mae Kirsty wedi ei ddweud, roedd yr Arglwydd Livsey yn un o'r gwleidyddion

enemies—he certainly had political opponents, but not political enemies. I and my party wish to send our condolences to Rene Livsey, his family and friends. I can well understand the particular loss that Kirsty feels—I know how close she was to Richard. His commitment to Wales, and to Brecon and Radnorshire in particular, was obvious, and was undimmed even when he was in the House of Lords and no longer the area's MP. I would meet him often at all-party meetings—often with Kirsty and Roger Williams—and he was always scrupulously fair in political debates and encounters, and always passionate about the interests of rural Wales, particularly those that affected his constituency. In character, as Kirsty has said, he was a kindly, friendly man and a dedicated public servant. He had a massive range of interests outside politics and I am sure that he will be greatly missed by Welsh politics and wider public life in Wales.

Y Dirprwy Brif Weinidog a'r Gweinidog dros yr Economi a Thrafnidiaeth (Ieuan Wyn Jones): Yr wyf yn hynod o falch fy mod yn cael cyfle i dalu teyrnged i Richard Livsey. Mae bron yn amhosibl i mi ei alw'n Arglwydd Livsey oherwydd fel 'Richard' yr oeddwn i'n ei adnabod. Yr wyf yn siŵr eich bod yn cofio, Lywydd, pan euthum i'r Senedd yn gyntaf yn 1987, yr oedd Richard yn hen law o ddwy flynedd erbyn hynny. Mae'n siŵr eich bod hefyd yn cofio'r teimlad anfarwol o orfod eistedd ar y meinciau am oriau yn aros i gael siarad mewn dadleuon. Gan fod Richard a minnau'n Aelodau cymharol newydd â diddordebau cyffredin yn y maes amaethyddol a materion gwledig, yr oeddem yn treulio oriau'n siarad â'n gilydd ar y meinciau cyn y byddai'r ddau ohonom yn cael cyfle i wneud ein hareithiau. Un peth y deuthum yn ymwybodol ohono yn fuan iawn wrth ddod i adnabod Richard Livsey oedd ei fod yn gymeriad hoffus iawn ac yn gyfaill mewn gwirionedd, nid yn yr ystyr ein bod yn perthyn i'r un blaid, ond bod gennym ddiddordebau cyffredin. Daethom yn gyfeillion mewn gwirionedd, nid yn unig oherwydd yr holl oriau yr oeddem yn eu treulio gyda'n gilydd ar y meinciau yn y

prin hynny heb unrhyw elynion—yn sicr roedd ganddo wrthwynebwyr gwleidyddol, ond nid gelynion gwleidyddol. Rwyf i a'm plaid yn dymuno anfon ein cydymdeimlad at Rene Livsey, ei deulu a'i gyfeillion. Gallaf ddeall colled arbennig Kirsty—gwn pa mor agos yr oedd hi at Richard. Roedd ei ymrwymiad ef i Gymru, ac i Frycheiniog a Sir Faesyfed yn arbennig, yn amlwg, ac ni bylodd hyd yn oed pan oedd yn Nhŷ'r Arglwyddi ac nid oedd yn AS yr ardal mwyach. Byddwn yn cyfarfod ag ef yn aml mewn cyfarfodydd hollbleidiol—yn aml gyda Kirsty a Roger Williams—ac roedd bob amser yn deg ymhob ffordd mewn dadleuon a chyfarfyddiadau gwleidyddol, a bob amser yn frwdfrydig ynghylch buddiannau cefn gwlad Cymru, yn enwedig y rhai a oedd yn effeithio ar ei etholaeth. O ran cymeriad, fel y dywedodd Kirsty, roedd yn ddyn caredig a chyfeillgar ac yn was cyhoeddus ymroddedig. Roedd ganddo amrywiaeth enfawr o ddiddordebau y tu allan i wleidyddiaeth, ac rwy'n siŵr y bydd yn cael ei golli'n fawr gan wleidyddiaeth Cymru a bywyd cyhoeddus ehangach yng Nghymru.

The Deputy First Minister and Minister for the Economy and Transport (Ieuan Wyn Jones): I am very glad to have the opportunity to pay tribute to Richard Livsey. It is almost impossible for me to call him Lord Livsey because I knew him as 'Richard'. I am sure that you will recall, Presiding Officer, when I first went to Parliament in 1987, Richard was a veteran of two years by that time. I am sure that you will also recall the unforgettable feeling of having to sit on the benches for hours waiting to speak in debates. As Richard and I were relatively new Members with common interests in agriculture and rural affairs, we would spend hours talking to each other on the benches before the two of us would have the opportunity to make our speeches. One thing that I became aware of very early in my acquaintance with Richard Livsey was that he was a very likeable character and a true friend, not in the sense that we were members of the same party, but that we had common interests. We became friends, not only because of all the hours that we spent together on the benches in Parliament, but because we had to share committees and debates elsewhere. I remember doing so not

Senedd, ond oherwydd bu'n rhaid i ni rannu pwyllgorau a rhannu dadleuon mewn lleoedd eraill. Yr wyf yn cofio gwneud hynny nid yn unig yn y Senedd ond y tu hwnt i'r adeilad hwnnw.

Yr oeddwn yn ei ystyried yn eithaf cyfaill ac yr oeddwn yn trafod yr un math o bynciau ag yr oedd ef yn ei wneud. Yr oedd gennym yr un math o ddiddordebau. Er fy mod yn deall yn iawn y syniad o Richard fel person addfwyn iawn—sy'n berffaith wir—yr oedd hefyd ryw fath o ddygnwch a gwytnwch yn perthyn i'w gymeriad. Er iddo ennill y sedd yn is-etholiad 1985 a'i hennill eto yn 1987, colodd y sedd yn 1992, ond yr oedd rhyw rhuddin i'w gymeriad a oedd yn mynnu dal ati ac enillodd wedi hynny yn 1997 a dychwelyd i'r Senedd.

It was as a friend that I knew Richard for most of the time that we spent together in Parliament. There was another side to his character that I would like to mention, which I think Kirsty has touched upon, and that was his deep abiding passion for Wales. That is something that I will always remember about him. He never forgot that particular passion. It seems to me that it can be explained in terms of rugby and sport, but also his genuine love for the country of Wales. He genuinely wanted to make a contribution to the future cause of Wales. Of course, he did it most wonderfully in the referendum campaign of 1997. Who can forget that he was one of the four who stood shoulder to shoulder when the 'yes' victory was announced? That photograph will stay with many of us for many a long year.

It is as a colleague, a friend and a passionate believer in Wales that I will remember Richard. I would also like to be associated very much with the remarks that have been made regarding sending our condolences to the family following their sad loss. We will always cherish the memory that we have of the gentle giant, but a man with a big heart for Wales.

Mick Bates: I would also like to extend my deepest sympathies to Rene and the family. It was Alexander Pope who said that an honest man is the noblest work of God. Richard was thereby a rare politician: known by reputation

only in Parliament, but outside that building.

I considered him quite a friend and discussed the same sorts of subjects as he did. We had the same kinds of interests. While I fully comprehend the idea of Richard as a very gentle person—which is quite true—there was also a kind of determination and resilience to his character. Although he won the seat in the 1985 by-election and won it again in 1987, he lost the seat in 1992, but there was a trait to his character that meant that he would stick with it and he won again in 1997 and subsequently returned to Parliament.

Roeddwn yn adnabod Richard fel cyfaill am y rhan fwyaf o'r amser y treuliasom gyda'n gilydd yn y Senedd. Roedd ochr arall i'w gymeriad yr hoffwn sôn amdani, y credaf fod Kirsty wedi cyfeirio ati, sef ei angerdd dwfn parhaus dros Gymru. Byddaf bob amser yn cofio hynny amdano. Ni cholodd yr angerdd hwnnw fyth. Ymddengys imi y gellir ei egluro yn nhermau rygbi a chwaraeon, ond hefyd ei gariad gwirioneddol at Gymru fel gwlad. Roedd yn wirioneddol eisiau gwneud cyfraniad i achos Cymru yn y dyfodol. Wrth gwrs, fe wnaeth hynny'n fwyaf rhyfeddol yn ymgyrch refferendwm 1997. Pwy a all beidio â chofio mai ef oedd un o'r pedwar oedd yn sefyll ysgwydd wrth ysgwydd pan gyhoeddwyd y fuddugoliaeth 'ie'? Bydd y llun hwnnw yn aros gyda llawer ohonom am lawer i flwyddyn.

Byddaf yn cofio Richard fel cydweithiwr, cyfaill ac un a oedd yn credu'n angerddol yng Nghymru. Hoffwn hefyd ategu'r sylwadau a wnaed ynghylch anfon ein cydymdeimlad at y teulu yn sgîl eu colled drist. Byddwn bob amser yn trysori pob cof sydd gennym o'r cawr addfwyn a oedd yn ddyn â chalon fawr dros Gymru.

Mick Bates: Hoffwn hefyd gyfleu fy nghydymdeimlad dwysaf â Rene a'r teulu. Alexander Pope a ddywedodd mai dyn gonest yw gwaith mwyaf aruchel Duw. Yn hynny o beth, roedd Richard yn wleidydd prin: roedd

to be a man with time to serve the people, to talk to them and, whatever their status, position or wealth, he spoke to them with the same gentle respect. That endeared him to everyone who he met, regardless of their political persuasion. He was also a good listener, which I found many a time. He never lost touch with the grass roots of his party or the people of Wales.

1.40 p.m.

When he was leader of the Welsh Liberal Democrats, he was a bridge to all members and to all parts of Wales. He knew in his soul that if you want to be a good leader, you must also be a good servant, and he lived every day of his life by that principle.

He was the humblest of gentlemen but had a tremendous passion to be a champion for agriculture and for rural Wales. That, I believe, is a legacy that many of us wish to carry on. It was my privilege to know Richard and to call him a friend.

The First Minister (Carwyn Jones): It is with a mixture of sadness and fondness that I rise to my feet this afternoon to remember Richard. He was a true son of Breconshire, coming originally from Talgarth, and he loved his native county and his land. As a young man, he travelled to Scotland. He also went to Aberystwyth to set up the Welsh Agricultural College but eventually went back to Breconshire, where he became a patron and president of many organisations locally.

It is sometimes forgotten that when Richard stood for election in 1985, the Brecon and Radnorshire constituency was not seen as a seat that could be won by the Liberal Party, as it was at the time, and it was believed that the by-election would be won by the Labour Party. However, to my party's discomfort and to Richard's and the Liberal Party's delight, he won it. Although he lost the seat in 1992, he came back and held it with distinction.

Richard was in many ways a gentle giant. He was a courteous man but one certainly prepared to argue passionately for his beliefs.

ganddo enw fel dyn gydag amser i wasanaethu'r bobl, i siarad â hwy a, beth bynnag eu statws, safle neu gyfoeth, siaradodd â nhw gyda'r un parch addfwyn. Roedd hynny'n ennyn hoffter pawb a gyfarfu, waeth beth oedd eu safbwynt gwleidyddol. Roedd hefyd yn wrandawr da, a phrofais hynny sawl gwaith. Ni cholodd gysylltiad ag aelodau ei blaid na phobl Cymru erioed.

Pan oedd yn arweinydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru, roedd yn bont i bob aelod ac i bob rhan o Gymru. Gwyddai yn ei enaid, os ydych am fod yn arweinydd da, rhaid i chi hefyd fod yn was da, ac roedd yn byw bob diwrnod ei fywyd yn ôl yr egwyddor honno.

Ef oedd y bonheddwr mwyaf gostyngedig ond roedd ganddo angerdd aruthrol i fod yn bencampwr dros amaethyddiaeth a chefn gwlad Cymru. Mae hynny, rwy'n credu, yn etifeddiaeth y mae llawer ohonom yn dymuno ei barhau. Fy mraint oedd adnabod Richard a'i alw yn gyfaill.

Y Prif Weinidog (Carwyn Jones): Rwy'n codi ar fy nhraed y prynhawn yma gyda chymysgedd o dristwch a hoffter i gofio Richard. Roedd yn wir fab i sir Frycheiniog, yn dod yn wreiddiol o Dalgarth, ac yn caru ei sir enedigol a'i wlad. Pan oedd yn ŵr ifanc, teithiodd i'r Alban. Aeth i Aberystwyth hefyd i sefydlu Coleg Amaethyddol Cymru, ond yn y diwedd aeth yn ôl i sir Frycheiniog, lle daeth yn noddwr a llywydd llawer o sefydliadau lleol.

Anghofir weithiau, ond pan oedd Richard yn ymgeisydd ar gyfer etholiad 1985, ni ystyriwyd etholaeth Brycheiniog a Sir Faesyfed fel sedd y gallai'r Blaid Ryddfrydol, fel yr oedd ar y pryd, ei hennill. Credwyd y byddai'r Blaid Lafur yn ennill yr isetholiad. Fodd bynnag, er anghysur fy mhlaidd a hyfrydwch Richard a'r Blaid Ryddfrydol, enillodd ef. Er collodd y sedd ym 1992, daeth yn ôl a'i dal gyda chlod.

Mewn sawl ffordd, cawr addfwyn oedd Richard. Roedd yn ddyn cwrtais ond yn sicr yn barod i ddadlau'n angerddol dros ei

In 1997, he was an important member of the 'Yes for Wales' campaign. I remember very well that no event was too small and no show too insignificant for Richard to attend to sell the message. I remember vividly his having to rush off from a conversation that I was having with him in order to attend the Hundred House Show, in a village in eastern Powys. However, that event was important to him to sell the idea of devolution, which he believed in very strongly. The last time I saw him was in August, on the *maes* of the National Eisteddfod, when he attended a meeting that took place looking forward to the referendum campaign next year. I must say that his advice and experience will be missed by all those who are to take part in that campaign.

For now, I wish to add to the comments already made by colleagues around the Chamber and say simply that our thoughts are very much with Rene and the rest of his family.

Y Llywydd: Hoffwn innau ddiolch i Aelodau am eu teyrngedau haeddiannol iawn, ac ychwanegaf fy nghydymdeimlad innau at Rene, Dai, Jenny a Doug a holl gysylltiadau Richard.

Mewn chwarter canrif o fywyd cyhoeddus a gwleidyddol, peth anarferol iawn yw gallu dweud bod dau wleidydd erioed wedi ffræo. Yn sicr, yn fy mherthynas i a Richard, byddai unrhyw fath o ffræ wedi bod yn hollol amhosibl. Yr wyf yn meddwl ar y foment hon am ei wên fawr, ei garedigrwydd a'i barodrwydd bob amser i gymryd rhan mewn unrhyw ymgyrch, mawr neu fach, a oedd yn hyrwyddo achosion Cymru. I minnau hefyd, y tro diwethaf imi gwrdd ag ef oedd ar faes yr Eisteddfod yng Nglynebwy, ac yr oedd yn sicr yn edrych ymlaen at ei gyfraniad nesaf i ddatblygu gwleidyddiaeth gyfansoddiadol yng Nghymru.

With a majority as small as we had in the first successful referendum on the creation of this body, it is fair to say that anyone who contributed to that campaign counted. I say without the shadow of a doubt that Richard counted more than most and, without him, we would certainly not be here today.

gredoau. Ym 1997, roedd yn aelod pwysig o'r ymgyrch 'Ie dros Gymru'. Cofiaf yn glir na fyddai unrhyw ddigwyddiad yn rhy fach ac ni fyddai unrhyw sioe yn rhy ddi-nod i Richard eu mynychu er mwyn gwerthu'r neges. Mae gennyf gof byw ohono'n gorfod rhuthro i ffwrdd o sgwrs roedd yn ei chael gyda mi er mwyn mynychu'r Sioe Hundred House, mewn pentref yn nwyrain Powys. Fodd bynnag, roedd y digwyddiad yn bwysig er mwyn gwerthu'r syniad o ddatganoli, syniad a gredai yn gryf iawn ynddo. Y tro diwethaf y'i gwelais oedd ym mis Awst, ar faes yr Eisteddfod Genedlaethol, pan ddaeth i gyfarfod a gynhaliwyd yn edrych ymlaen at yr ymgyrch refferendwm y flwyddyn nesaf. Rhaid imi ddweud y bydd pawb sy'n cymryd rhan yn yr ymgyrch honno yn gweld eisiau ei gyngor a'i brofiad.

Am y tro, hoffwn ychwanegu at y sylwadau a wnaed eisoes gan gyd-Aelodau o amgylch y Siambr a dweud yn syml ein bod yn cydymdeimlo yn fawr â Rene a gweddill ei deulu.

The Presiding Officer: I also wish to thank Members for their most deserving tributes, and I add my condolences to Rene, Dai, Jenny and Doug and all those close to Richard.

In a quarter of a century of public and political life, it is most unusual to be able to say that two politicians never argued. Certainly, in my relationship with Richard, any kind of row would have been impossible. I am thinking at this time of his generous smile, his kindness and his willingness at all times to participate in any campaign, large or small, that would promote the causes of Wales. The last time that I met him was also on the Eisteddfod *maes* in Ebbw Vale, and he was certainly looking forward to his next contribution to the development of constitutional politics in Wales.

Gyda mwyafrif cyn lleied ag a gawsom yn y refferendwm llwyddiannus gyntaf ar greadigaeth y corff hwn, mae'n deg dweud yr oedd unrhyw un a gyfrannodd i'r ymgyrch honno yn cyfrif. Dywedaf yn ddiamau yr oedd Richard yn cyfrif yn fwy na'r mwyafrif ac, hebdo, yn sicr ni fyddem yma heddiw.

Cwestiynau i'r Prif Weinidog Questions to the First Minister

Polisi Parcio Ceir Staff

I. David Melding: *A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am y polisi parcio ceir staff yn y GIG yng Nghymru. OAQ(3)3061(FM)*

The First Minister (Carwyn Jones): Car parking on all national health service local health board and trust sites in Wales is now provided free of charge for patients, staff and visitors, unless external contracts are in place.

David Melding: First Minister, while hospital staff do an outstanding job, we must also consider the plight of local residents, who often have to put up with parking chaos and misery, for example, in the streets around the Heath hospital. We cannot blame staff, who have little option but to drive; however, the likes of Cardiff Council and the hospital authorities must agree on adequate transport plans to provide feasible alternatives. Residents have been waiting years for these plans to be brought forward. Do you agree that WAG must now knock heads together so that this problem, which is acute in many areas, is sorted out?

The First Minister: It is a great shame that free parking cannot be introduced until 2018 because of the contract that was put in place some years ago. That is a matter of regret to us. However, it is right to say that most NHS facilities in Wales now have free car parking.

There are very good public transport links to the University Hospital of Wales; in fact, it is almost possible to travel there from outside this building. It is essential that staff understand that those links are available and that using public transport is, more often than not, easier than driving. I would certainly encourage the hospital to inform staff that there are better options than driving to the hospital or parking in the surrounding streets.

Staff Car Parking Policy

I. David Melding: *Will the First Minister make a statement on staff car parking policy in the NHS in Wales. OAQ(3)3061(FM)*

Y Prif Weinidog (Carwyn Jones): Darperir parcio ceir ar bob safle bwrdd ac ymddiriedolaeth iechyd lleol y gwasanaeth iechyd gwladol yng Nghymru yn rhad ac am ddim i gleifion, staff ac ymwelwyr bellach, oni bai bod contractau allanol ar waith.

David Melding: Brif Weinidog, tra bod staff ysbytai yn gwneud gwaith rhagorol, mae'n rhaid inni hefyd ystyried sefyllfa trigolion lleol, sydd yn aml yn gorfod dioddef anhrefn a thralod yn ymwneud â pharcio, er enghraifft, yn y strydoedd ger ysbyty'r Mynydd Bychan. Ni allwn feio staff, sydd â fawr o ddewis ond gyrru; fodd bynnag, mae'n rhaid i Gyngor Caerdydd, awdurdodau'r ysbyty a'u tebyg gyuno ar gynlluniau trafndiaeth digonol i ddarparu dewisiadau amgen dichonadwy. Mae trigolion wedi bod yn aros am flynyddoedd i'r cynlluniau hyn gael eu cyflwyno. A ydych yn cytuno bod yn rhaid i Lywodraeth Cynulliad Cymru guro pennau at ei gilydd yn awr, er mwyn datrys y broblem hon, sydd yn ddifrifol mewn sawl ardal?

Y Prif Weinidog: Mae'n drueni mawr na ellir cyflwyno parcio am ddim tan 2018 oherwydd y contract a roddwyd ar waith rai blynyddoedd yn ôl. Rydym yn gresynu hynny. Fodd bynnag, mae'n iawn dweud bod parcio am ddim yn y rhan fwyaf o gyfleusterau GIG yng Nghymru bellach.

Mae cysylltiadau trafndiaeth gyhoeddus da iawn i Ysbyty Athrofaol Cymru; mewn gwirionedd, mae bron yn bosibl teithio yno o du allan yr adeilad hwn. Mae'n hanfodol bod staff yn deall bod y cysylltiadau hynny ar gael a bod defnyddio trafndiaeth gyhoeddus, yn amlach na pheidio, yn haws na gyrru. Byddwn yn sicr yn annog yr ysbyty i hysbysu staff bod dewisiadau gwell na gyrru i'r ysbyty neu barcio yn y strydoedd cyfagos.

Chris Franks: Could you clarify the future position regarding parking for patients and visitors? We are aware that the UK Government seems intent on imposing car parking charges on those visiting English hospitals. This has been described as a £100-million tax on the sick. The chief executive of Macmillan Cancer Support has said that the UK Government has failed cancer patients through its actions. I am sure that Members are aware that most cancer patients make 53 visits to hospital to receive treatment. Can you confirm that the One Wales Government has no intention of imposing car parking charges?

The First Minister: It is a 'One Wales' commitment to abolish car parking charges as quickly as is practicable. We have done that and we intend to stick with it.

Dwylieithrwydd

2. Gareth Jones: *A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am ddwylieithrwydd yng Nghymru. OAQ(3)3073(FM)*

Y Prif Weinidog: Yr ydym yn parhau i weithio tuag at ein hymrwymiad yn 'Cymru'n Un' i greu Cymru ddwylieithog. Cyhoeddwyd strategaeth addysg cyfrwng Cymraeg yn ddiweddar ac yr ydym wedi cyflwyno Mesur arfaethedig ar y Gymraeg. Yr ydym hefyd yn datblygu strategaeth iaith newydd. Felly, mae sawl peth ar y gweill ar hyn o bryd.

Gareth Jones: Diolch yn fawr am yr ateb hwnnw. A gytunwch mai un arf hollbwysig yn y dasg o greu Cymru ddwylieithog yw gwasanaeth teledu safonol yn y Gymraeg, a bod cynlluniau anghyfreithlon y Llywodraeth Dori'aid yn Llundain i dorri ar gyllideb S4C yn tanseilio ein hymdrechion ni yng Nghymru i adfywio'r iaith? A gytunwch mai'r unig ateb boddhaol yn y pen draw fydd datganoli'r holl gyfrifoldeb am ddarlledu i Lywodraeth Cymru?

Y Prif Weinidog: Mae S4C yn bwysig dros ben o ran adfywio'r iaith a sicrhau bod pobl sy'n medru'r Gymraeg ond sy'n byw mewn ardaloedd lle nad oes llawer o siaradwyr Cymraeg yn gallu gweld rhaglenni Cymraeg.

Chris Franks: A allwch egluro'r sefyllfa yn y dyfodol o ran parcio ar gyfer cleifion ac ymwelwyr? Rydym yn ymwybodol bod Llywodraeth y DU yn ymddangos yn benderfynol o osod taliadau parcio ceir ar ymwelwyr i ysbytai Seisnig. Mae hyn wedi cael ei ddisgrifio fel treth £100 miliwn ar y sâl. Mae prif weithredwr Cymorth Cancer Macmillan wedi dweud bod Llywodraeth y DU wedi methu cleifion cancer trwy ei gweithredoedd. Rwy'n siŵr bod Aelodau yn ymwybodol bod y rhan fwyaf o gleifion cancer yn gwneud 53 o ymweliadau â'r ysbyty i gael triniaeth. A allwch gadarnhau nad oes gan Lywodraeth Cymru'n Un unrhyw fwriad i osod taliadau parcio ceir?

Y Prif Weinidog: Mae ymrwymiad yn 'Cymru'n Un' i ddileu taliadau parcio ceir cyn gynted ag sy'n ymarferol. Rydym wedi gwneud hynny ac rydym yn bwriadu dal ati.

Bilingualism

2. Gareth Jones: *Will the First Minister make a statement on bilingualism in Wales. OAQ(3)3073(FM)*

The First Minister: We are continuing to work towards achieving the 'One Wales' commitment to make Wales a truly bilingual country. The Welsh-medium education strategy has been published recently and we have introduced a proposed Welsh language Measure. We are also developing a new language strategy. Therefore, there are many things in the pipeline at the moment.

Gareth Jones: Thank you very much for that response. Would you agree that one vital tool in the task of creating a bilingual Wales is a quality Welsh language television service, and that the illegal plans of the Conservative Government in London to cut the budget of S4C undermines our efforts in Wales to regenerate the language? Would you agree that the only satisfactory answer at the end of the day would be to devolve all responsibility for broadcasting to the Welsh Government?

The First Minister: S4C has been exceptionally important with regard to the regeneration of the language and ensuring that Welsh speakers who live in areas where there are not many other Welsh speakers can watch

Mae S4C hefyd wedi clymu siaradwyr Cymraeg gyda'i gilydd er mwyn sicrhau bod mwy o ddealltwriaeth o dafodieithoedd ar draws Cymru. Mae hynny'n waith pwysig dros ben.

O ran trosglwyddo pwerau dros ddarlledu, mae'n bwysig sicrhau yn gyntaf fod digon o arian ar gael—mae hwn yn bwysig iawn. Yn ail, pe bai darlledu yn cael ei ddatganoli, byddai'n rhaid sicrhau bod yr arian yn dod hefyd. Cyn edrych ar unrhyw raglen i drosglwyddo darlledu, mae'n bwysig ein bod yn sicrhau bod S4C a'r sianeli eraill yng Nghymru yn cael eu cyllido mewn ffordd deg yn y dyfodol.

Alun Cairns: Er bod deddfwriaeth yn bwysig iawn o ran annog dwyieithrwydd yng Nghymru, a yw'r Prif Weinidog yn derbyn ei bod yr un mor bwysig annog mwy o bobl i ddefnyddio'r iaith yn eu bywydau pob dydd i sicrhau Cymru ddwyieithog er mwyn sicrhau nad yw'r iaith Gymraeg yn llwyddo fel iaith academaidd yn unig?

Y Prif Weinidog: Croeso yn ôl, Alun. Mae hi'n bwysig iawn sicrhau bod pobl yn defnyddio'r iaith.

1.50 p.m.

Un peth yw cynyddu nifer y siaradwyr Cymraeg, ond mae'n bwysig bod y defnydd a wneir o'r iaith yn cynyddu hefyd. Wrth sicrhau cynnydd yn y defnydd a wneir o unrhyw iaith mae'n bwysig sicrhau bod rhaglenni ar gael i bobl eu gwyllo ar y teledu. Dyna pam bod cynlluniau Llywodraeth y Deyrnas Unedig i dorri'n ôl ar ddarlledu yn yr iaith Gymraeg yn bryder mawr i bob un ohonom ar ochr hon y Siambr.

Cyfle Cyfartal

3. Mohammad Asghar: *A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am y camau y mae Llywodraeth Cynulliad Cymru wedi eu cymryd i hyrwyddo cyfle cyfartal yng Nghymru. OAQ(3)3066(FM)*

The First Minister: Our vision is set out in our single equality scheme, which underpins our vision of building a fair, just and tolerant

Welsh language programmes. S4C has also brought Welsh speakers together in order to ensure that there is greater understanding of dialects across Wales. That is exceptionally important work.

With regard to transferring powers over broadcasting, it is important to first ensure that sufficient funding is available—that is very important. Secondly, if broadcasting were to be devolved, we would need to ensure that the money would follow. Before looking at any programme to devolve broadcasting, it is important that we ensure that S4C and the other channels in Wales are fairly funded in future.

Alun Cairns: Although legislation is very important in promoting bilingualism in Wales, does the First Minister accept that it is just as important to encourage more people to use the language in their daily lives in order to ensure that the Welsh language does not just prosper as an academic language?

The First Minister: Welcome back, Alun. It is exceptionally important to ensure that people use the language.

It is one thing to increase the number of Welsh speakers, but it is important that the use of the language also increases. In ensuring the increase of the use made of the language it is important to ensure that television programmes are available for people to watch. That is why the UK Government's plans to cut back on broadcasting in the Welsh language are of great concern to all of us on this side of the Chamber.

Equality of Opportunity

3. Mohammad Asghar: *Will the First Minister make a statement on what steps the Welsh Assembly Government has taken to promote equality of opportunity in Wales. OAQ(3)3066(FM)*

Y Prif Weinidog: Mae ein gweledigaeth yn cael ei nodi yn ein cynllun cydraddoldeb sengl, sy'n sail i'n gweledigaeth o greu

society.

Mohammad Asghar: The number of young people in Wales with complex impairments has risen significantly, and it is unfortunate that our further education provision does not meet their needs. I am aware that a task and finish group is due to report its recommendations on this issue to the Minister for Children, Education and Lifelong Learning, Leighton Andrews, and I am hoping for positive news. Have you had any discussions with the Minister on exactly when these recommendations will be published and how quickly your Government will act upon them? Do you agree that undertaking research into how further education places can best be offered to Welsh students with complex impairments could play a huge role in enhancing equality of opportunity in Wales?

The First Minister: Thank you for pointing out that the review is taking place; its report is due to be published soon, together with its recommendations. I know full well how important it is that we have adequate provision for those with additional needs across Wales. Members will know that, historically, young people from one local authority area have sometimes experienced difficulties in accessing education in another local education area. Our intention is to ensure that provision becomes more even across the entire country.

Joyce Watson: First Minister, I would like to take the opportunity to voice my support for the work that the Assembly Government is doing to promote equal opportunities. It is morally right to ensure that everyone gets a fair chance in life. A good example of this is the shared apprenticeship pilot scheme being run by Carmarthenshire County Council. Will you join me in supporting the excellent innovative work that Carmarthenshire Construction Training Association Ltd, ConstructionSkills Wales, Coleg Sir Gâr and the council are doing, with the support of the Welsh Assembly Government, to provide opportunities that would otherwise have been denied to young people? Would you also join me in congratulating the scheme on winning awards at both the Wales and the UK

cymdeithas deg, cyfiawn a goddefgar.

Mohammad Asghar: Mae nifer y bobl ifanc yng Nghymru sydd â namau cymhleth wedi cynyddu'n sylweddol, ac mae'n anffodus nad yw ein darpariaeth addysg bellach yn diwallu eu hanghenion. Yr wyf yn ymwybodol bod grŵp gorchwyl a gorffen yn adrodd ei argymhellion ar y mater hwn i'r Gweinidog dros Blant, Addysg a Dysgu Gydol Oes, Leighton Andrews, ac yr wyf yn gobeithio am newyddion cadarnhaol. A ydych wedi cael unrhyw drafodaethau gyda'r Gweinidog ar yn union pryd y bydd yr argymhellion hyn yn cael eu cyhoeddi a pha mor gyflym y bydd eich Llywodraeth yn gweithredu arnynt? A ydych yn cytuno bod gwneud ymchwil ar sut y gall lleoedd addysg bellach gael eu cynnig yn y ffordd orau i fyfyrwyr o Gymru sydd â namau cymhleth yn chwarae rhan fawr mewn gwella cyfle cyfartal yng Nghymru?

Y Prif Weinidog: Diolch am dynnu sylw at y ffaith bod yr adolygiad yn digwydd; bydd adroddiad arno yn cael ei gyhoeddi'n fuan, ynghyd â'i argymhellion. Yr wyf yn gwybod yn iawn pa mor bwysig yw cael darpariaeth ddigonol ar gyfer y rhai sydd ag anghenion ychwanegol ar draws Cymru. Bydd Aelodau'n gwybod, yn hanesyddol, bod pobl ifanc o un ardal awdurdod lleol weithiau'n cael anawsterau wrth gael mynediad i addysg mewn ardal addysg leol arall. Ein bwriad yw sicrhau bod y ddarpariaeth yn dod yn fwy cyfartal ar draws y wlad i gyd.

Joyce Watson: Brif Weinidog, hoffwn fanteisio ar y cyfle i leisio fy nghefnogaeth i'r gwaith y mae Llywodraeth y Cynulliad yn ei wneud i hyrwyddo cyfleoedd cyfartal. Mae'n foesol gywir i sicrhau bod pawb yn cael cyfle teg mewn bywyd. Enghraifft dda o hyn yw'r cynllun peilot prentisiaeth ar y cyd, sy'n cael ei redeg gan Gyngor Sir Caerfyrddin. A wnewch chi ymuno â mi i gefnogi'r gwaith arloesol ardderchog sy'n cael ei wneud gan Gymdeithas Hyfforddiant Adeiladu Sir Gaerfyrddin Cyf, SgiliauAdeiladu yng Nghymru, Coleg Sir Gâr a'r cyngor, gyda chefnogaeth Llywodraeth Cynulliad Cymru, i ddarparu cyfleoedd na fyddai pobl ifanc wedi eu cael fel arall? A wnewch hefyd ymuno â mi i longyfarch y cynllun ar ennill gwobrau yng

national training awards in Cardiff earlier this week?

The First Minister: Yes, Joyce. I certainly agree with your high praise for the scheme, which has been a very good example of how to ensure that people have opportunities that they would otherwise feel were not available to them. It has been excellent in encouraging more opportunities in society. From our point of view, it is an important scheme in delivering on equality.

Bethan Jenkins: I am concerned about the equality of access to support services for sex workers in Wales. It seems to me that such workers are slipping under the radar with regard to support from mainstream services, as was discovered by a recent Assembly cross-party group on human rights. There are five independent sexual violence advisers in England, funded by the Home Office and health authorities, and there are three equivalent posts in Wales, but our research has shown that they do not help sex workers in Wales. Is there anything that the Government can do to extend the support provided in Wales for those key individuals?

The First Minister: I am concerned to hear that, because sex workers are among the most vulnerable in society. They are in positions where they often come under attack and are threatened with physical violence, which is something that society has not, historically, taken particularly seriously. We do take that seriously and I will ask the Minister for Health and Social Services to write to you with our policies on dealing with the protection of sex workers.

Christine Chapman: First Minister, a recent gender audit of the UK budget, commissioned by Yvette Cooper, shows that women will bear a disproportionate burden of the budget cuts. Of the £8 billion net revenue to be raised by the financial year 2014-15, it found that nearly £6 billion will be from women, in contrast with just over £2 billion from men, with a further £560 million

ngwobrwyon hyfforddi cenedlaethol Cymru a'r DU yng Nghaerdydd yn gynharach yr wythnos hon?

Y Prif Weinidog: Gwnâf, Joyce. Yr wyf yn sicr yn cytuno â'ch canmoliaeth uchel i'r cynllun, sydd wedi bod yn enghraifft dda iawn o sut mae sicrhau bod pobl yn cael cyfleoedd y byddent fel arall yn teimlo nad oeddent ar gael iddynt. Mae wedi bod yn wych o ran annog mwy o gyfleoedd yn y gymdeithas. O'n safbwynt ni, mae'n gynllun pwysig o ran darparu ar gydraddoldeb.

Bethan Jenkins: Yr wyf yn pryderu ynghylch cydraddoldeb o ran mynediad i wasanaethau cymorth ar gyfer gweithwyr rhyw yng Nghymru. Mae'n ymddangos i mi bod gweithwyr o'r fath yn diflannu'n ddiarwybod o ran cymorth gan wasanaethau prif ffrwd, fel y darganfuwyd gan grŵp trawsbleidiol diweddar y Cynulliad ar hawliau dynol. Mae pum cynghorwr annibynnol ar drais rhywiol yn Lloegr, sy'n cael eu hariannu gan y Swyddfa Gartref ac awdurdodau iechyd, ac mae tair swydd gyfatebol yng Nghymru, ond mae ein gwaith ymchwil wedi dangos nad ydynt yn helpu gweithwyr rhyw yng Nghymru. A oes unrhyw beth y gall y Llywodraeth ei wneud i ymestyn y cymorth a ddarperir yng Nghymru ar gyfer yr unigolion allweddol hynny?

Y Prif Weinidog: Yr wyf yn bryderus o glywed hynny, gan fod gweithwyr rhyw ymysg y rhai mwyaf agored i niwed mewn cymdeithas. Maent mewn swyddi lle maent yn aml mewn perygl o gael eu bygwth â thrais corfforol, sy'n rhywbeth nad yw cymdeithas, yn hanesyddol, wedi ei gymryd o ddifrif. Rydym ni yn cymryd hynny o ddifrif, a byddaf yn gofyn i'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol i ysgrifennu atoch gyda'n polisiâu ar ddelio â diogelu gweithwyr rhyw.

Christine Chapman: Brif Weinidog, mae archwiliad diweddar o gyllideb y DU, a gomisiynwyd gan Yvette Cooper, yn dangos y bydd merched yn teimlo baich anghymesur o'r toriadau yn y gyllideb. O'r £8 biliwn o gyllid net y bydd yn rhaid ei godi erbyn y flwyddyn ariannol 2014-15, canfu y bydd bron i £6 biliwn oddi wrth fenywod, o'i gymharu ag ychydig dros £2 biliwn oddi

cut from the child trust fund, which is not included in the gender audit. Do you agree that there is a shameful lack of understanding on the part of the Conservative and Liberal Democrat Government of the reality of women's lives, and the important role that benefits such as child tax credits play in helping thousands of women in Wales to manage to balance work and family life?

The First Minister: I could not agree with you more, Chris. It is important that we understand that the agenda being set from London is one that takes no account of the financial circumstances of the lowest paid in society. The fact that child tax credits and child trust funds have been so successful shows that we are dealing with a Government that sees these things as unimportant. However, we will do what we can in Wales to make sure that the position of women and families and their financial status is protected as much as possible.

Effeithlonrwydd y GIG

4. Veronica German: *A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am effeithlonrwydd y Gwasanaeth Iechyd Gwladol. OAQ(3)3052(FM)*

8. Nick Ramsay: *Beth mae Llywodraeth Cynulliad Cymru yn ei wneud i wella effeithlonrwydd yn y GIG. OAQ(3)3055(FM)*

The First Minister: The NHS has a successful track record of delivering annual efficiencies and productivity gains. NHS efficiency savings over the last four years have totalled £0.850 billion.

Veronica German: Do you agree that it would not be appropriate to put a patient who has just recovered from open heart surgery in a ward with a mother who is in labour and someone who is suffering from a serious infection? We would not dream of it, because not only would it be inappropriate, but it would also not be very efficient. However, you can go to psychiatric wards in most of our mental hospitals and find patients

wrth ddyddion, gyda £560 miliwn pellach wedi'i dorri o'r gronfa ymddiriedolaeth plant, nad yw wedi'i gynnwys yn yr archwiliad rhyw. A ydych yn cytuno bod diffyg dealltwriaeth cywilyddus ar ran y Llywodraeth Geidwadol a'r Democratiaid Rhyddfrydol o realiti bywydau merched, a'r rhan bwysig y mae budd-daliadau fel credydau treth plant yn ei chwarae o ran helpu miloedd o fenywod yng Nghymru i gynnal cydbwysedd rhwng gwaith a bywyd teuluol?

Y Prif Weinidog: Yr wyf yn cytuno'n llwyr â chi, Chris. Mae'n bwysig ein bod yn deall nad yw agenda Llundain yn cymryd unrhyw ystyriaeth o amgylchiadau ariannol y rheiny sydd â'r cyflogau isaf yn y gymdeithas. Mae'r ffaith bod credydau treth plant a chronfeydd ymddiriedolaeth plant wedi bod mor llwyddiannus yn dangos ein bod yn delio â Llywodraeth sy'n gweld y pethau hyn yn ddibwys. Fodd bynnag, byddwn yn gwneud yr hyn y gallwn ni yng Nghymru i sicrhau bod sefyllfa menywod a theuluoedd a'u statws ariannol yn cael ei ddiogelu gymaint â phosibl.

Efficiency of the NHS

4. Veronica German: *Will the First Minister make a statement on the efficiency of the National Health Service. OAQ(3)3052(FM)*

8. Nick Ramsay: *What is the Welsh Assembly Government doing to improve efficiency in the NHS. OAQ(3)3055(FM)*

Y Prif Weinidog: Mae gan y GIG hanes llwyddiannus o gyflawni arbedion effeithlonrwydd a chynhyrchiant blynyddol. Arbedion effeithlonrwydd y GIG dros y pedair blynedd diwethaf oedd £0.850 biliwn.

Veronica German: A ydych chi'n cytuno na fyddai'n briodol i roi claf sydd wedi gwella o lawdriniaeth ar y galon mewn ward gyda mam sy'n esgor, a rhywun sy'n dioddef o haint difrifol? Ni fyddem yn breuddwydio gwneud hynny, oherwydd nid yn unig y byddai hynny'n amhriodol, ond ni fyddai yn effeithlon iawn ychwaith. Fodd bynnag, gallwch fynd i wardiau seiciatrig yn y rhan fwyaf o'n hysbytai meddwl a dod o hyd i

suffering from a variety of conditions, such as youngish patients with anorexia, psychotic young males and elderly women suffering from severe depression all together in the same ward. Those people may have to witness some pretty strong calming of some of those psychotic males. This does not do anything for their treatment, and it is certainly not efficient. What are your views on that?

The First Minister: It would be useful if you gave me an example of where that is happening. Hospitals owe a duty of care to their patients not to put them in a position where they are at risk. If you are suggesting that there are some hospitals in Wales where patients with psychiatric conditions are being mixed with people who are violent because of psychiatric conditions, that is something that would cause us concern. However, it would be useful to have an example of that.

Nick Ramsay: First Minister, just over 10 years ago at the creation of this institution, no-one could have predicted the scale of the financial crisis in which the country has found itself. The comprehensive spending review will have serious implications for public services in Wales and the UK as a whole. Against the backdrop of the difficult decisions that need to be taken, I wish to raise an issue about efficiency in the NHS and, specifically, the efficiencies that need to be made in terms of wasted drugs.

A recent report said that around £50 million could be saved if the NHS could reduce the amount of medicines wasted each year. When I was reading that, I received communication from constituents who have been prescribed medicines by GP practices that they do not need, and that they have to return without using them. What is your Government doing to ensure that greater efficiency is achieved in the NHS in the area of drugs and unnecessary medication? What discussions have you had with your colleagues, specifically the Minister for health, in order to support this campaign?

gleifion sy'n dioddef o amrywiaeth o gyflyrau, fel cleifion gweddol ifanc ag anorecsia, dynion ifanc seicotig a menywod oedrannus sy'n dioddef o iselder difrifol i gyd gyda'i gilydd yn yr un ward. Gall y bobl hynny weld rhai o'r dynion seicotig hynny yn cael eu tawelu mewn modd eithaf cryf. Nid yw hyn yn gwneud unrhyw les i'w triniaeth, ac yn sicr nid yw'n effeithlon. Beth yw eich barn am hynny?

Y Prif Weinidog: Byddai'n ddefnyddiol pe baech yn rhoi i mi enghraifft lle mae hynny'n digwydd. Mae dyletswydd gan ysbytai i beidio â rhoi eu cleifion mewn sefyllfa lle maent mewn perygl. Os ydych yn awgrymu bod rhai ysbytai yng Nghymru lle mae cleifion sydd â chyflyrau seiciatrig yn cael eu cymysgu â phobl sy'n dreisgar oherwydd cyflyrau seiciatrig, mae hynny'n rhywbeth a fyddai'n achosi pryder i ni. Fodd bynnag, byddai'n ddefnyddiol cael enghraifft o hynny.

Nick Ramsay: Brif Weinidog, ychydig dros 10 mlynedd yn ôl, pan grewyd y sefydliad hwn, ni allai unrhyw un fod wedi rhagweld maint yr argyfwng ariannol sy'n wynebu'r wlad. Bydd gan yr adolygiad cynhwysfawr o wariant oblygiadau difrifol i wasanaethau cyhoeddus yng Nghymru a'r DU yn ei chyfanrwydd. Yng nghyd-destun y penderfyniadau anodd y mae angen eu cymryd, yr wyf am godi mater am effeithlonrwydd yn y GIG ac, yn benodol, yr arbedion effeithlonrwydd y mae angen eu gwneud o ran cyffuriau sy'n cael eu gwastraffu.

Mae adroddiad diweddar wedi dweud y gallai tua £50 miliwn gael ei arbed pe gallai'r GIG leihau faint o feddyginiaethau sy'n cael eu gwastraffu bob blwyddyn. Pan oeddwn yn darllen hynny, cefais lythyr gan etholwyr sydd wedi cael meddyginiaethau nad oes arnynt mo'u hangen wedi'u rhagnodi gan bractisau meddygon teulu, a bod yn rhaid iddynt eu dychwelyd heb eu defnyddio. Beth mae'ch Llywodraeth yn ei wneud i sicrhau bod mwy o effeithlonrwydd yn cael ei gyflawni yn y GIG ym maes cyffuriau a meddyginiaethau diangen? Pa drafodaethau a gawsoch gyda'ch cydweithwyr, y Gweinidog dros iechyd, yn benodol, er mwyn cefnogi'r ymgrych hon?

2.00 p.m.

The First Minister: As you know, the pharmaceutical waste campaign is about raising awareness among the general public and health professionals, but it targets GPs specifically as the main prescribers and pharmacists as the main dispensers of medicines. Therefore, we are looking to reduce the amount of pharmaceutical waste and targeting the appropriate people, namely those who prescribe and provide it in the first place.

Helen Mary Jones: We all know that we are facing difficult financial times in the coming months and years, so what steps can your Government take to ensure that the need to ensure that the health service delivers efficiently does not derail the 'One Wales' principles on providing healthcare, which are all about ensuring the most effective delivery for patients as close as possible to their homes? Will you commit today to ensuring that some of the more damaging ideas that are coming out of London—and I am thinking particularly of GP contracting—will not be brought in Wales?

The First Minister: We will not be doing that here in Wales. We are pleased with the progress that the NHS is making in Wales. We have decided—and this is a matter of public record—that we will look particularly to protect the budget for hospitals. The health budget is a large chunk of our budget, so going beyond that is necessarily difficult, but we await the news from the comprehensive spending review at the end of this month to see how bad things really are.

Nick Bourne: The McKinsey framework, which was set up under your Government, First Minister, has identified the fact that, over the past five years, there has been less of an increase in spending in Wales than in England. Indeed, I think that the phrase used was 'significantly less'. We have seen much smaller decreases in waiting times than England has. What are you doing in response to that identification of a serious problem? We have heard about the comparison with

Y Prif Weinidog: Fel y gwyddoch, mae a wnelo'r ymgyrch rhag gwastraff fferyllol â chodi ymwybyddiaeth ymysg y cyhoedd a gweithwyr proffesiynol iechyd, ond mae'n targedu meddygon teulu yn benodol fel prif ragnodwyr meddyginiaethau a fferyllwyr fel y prif ddsbarthwyr. Felly, rydym yn ceisio lleihau gwastraff fferyllol gan dargedu'r bobl briodol, sef y rhai sy'n rhagnodi ac yn dosbarthu cynhyrchion fferyllol yn y lle cyntaf.

Helen Mary Jones: Mae pawb yn gwybod ein bod yn wynebu cyfnod ariannol anodd yn y misoedd a'r blynyddoedd nesaf, felly pa gamau y gall eich Llywodraeth eu cymryd i sicrhau nad yw'r angen i sicrhau bod y gwasanaeth iechyd yn cyflwyno'n effeithlon yn bwrw egwyddorion 'Cymru'n Un' ar ddarparu gofal iechyd—sef sicrhau'r ddarpariaeth fwyaf effeithiol i gleifion mor agos â phosibl i'w cartrefi—oddi ar y cledrau? A wnewch ymrwymo heddiw i sicrhau bod rhai o'r syniadau mwyaf niweidiol sy'n dod o Lundain—ac rwy'n meddwl yn benodol am contractio i feddygon teulu—yn cael eu cyflwyno yng Nghymru?

Y Prif Weinidog: Ni fyddwn yn gwneud hynny yma yng Nghymru. Rydym yn falch o'r cynnydd y mae'r GIG yn ei wneud yng Nghymru. Rydym wedi penderfynu—ac mae hyn ar glawr yn gyhoeddus—y byddwn yn edrych yn benodol i amddiffyn y gyllideb ar gyfer ysbytai. Gan fod y gyllideb iechyd yn gyfran fawr o'n cyllideb, mae mynd y tu hwnt i hynny o reidrwydd yn anodd, ond rydym yn aros am newyddion o'r adolygiad cynhwysfawr o wariant ar ddiwedd y mis i weld pa mor wael y mae pethau mewn gwirionedd.

Nick Bourne: Mae'r fframwaith McKinsey, a sefydlwyd o dan eich Llywodraeth, Brif Weinidog, wedi nodi'r ffaith bod y cynnydd mewn gwariant dros y pum mlynedd diwethaf wedi bod yn llai yng Nghymru nag a fu yn Lloegr. Yn wir, credaf mai'r term a ddefnyddiwyd oedd 'sylweddol llai'. Yr ydym wedi gweld gostyngiadau llai o lawer mewn amseroedd aros na Lloegr. Beth ydych yn ei wneud i ymateb i'r broblem ddifrifol a nodwyd? Clywsom am y gymhariaeth â

England, but its waiting times are significantly lower than ours, as identified by the McKinsey framework and by the Nuffield Foundation. What are you doing about that?

The First Minister: Spending on health comprises a larger proportion of Assembly Government expenditure in Wales than it does UK Government expenditure in England. What would help us, first of all, would be the introduction of a Barnett floor to ensure that we no longer see convergence between Welsh public spending per head and English public spending per head. Having that would be immensely helpful to channel more money to front-line services. In the longer term, it would also be immensely helpful to see the implementation of the recommendations of the first part of the Holtham commission's report.

Nick Bourne: That is a confusion of what the McKinsey framework and the Nuffield Foundation have identified. They say that the money that is spent in England provides better value than that spent in Wales. Globally and historically, we have spent more per patient, but, over the past five years, we have spent less. England has seen a significant decrease in waiting times, which we have not. I come back to the point that that has nothing to do with the Barnett formula, so what specifically are you doing on the relative position regarding spending and results?

The First Minister: Waiting times in Wales have decreased substantially, certainly from our position 15 years ago when your party was in Government, as it is again. Therefore, there has been immense improvement in Wales. We must also bear in mind that the health profile of the population in Wales is different from that of the population in England. We want to improve that in the future, but it means that health quite often demands greater spending per individual to get the same outcome. In England, a lesser amount of money needs to be spent per individual to get that outcome. However, we are confident about the money that we are spending on the NHS in Wales. It is a substantial amount of money and it has

Lloegr, ond mae ei hamseroedd aros yn sylweddol is na'n rhai ni, fel y nodwyd gan y fframwaith McKinsey a chan Sefydliad Nuffield. Beth ydych chi'n ei wneud am hynny?

Y Prif Weinidog: Mae gwariant ar iechyd yn gyfran fwy o wariant Llywodraeth y Cynulliad yng Nghymru nag y mae o wariant Llywodraeth y DU yn Lloegr. Yr hyn a fyddai'n ein helpu, yn gyntaf oll, yw i lawr Barnett gael ei gyflwyno i sicrhau na welwn y gwariant cyhoeddus y pen yng Nghymru ac yn Lloegr yn cydgyfeirio bellach. Byddai cael hynny yn ddefnyddiol dros ben i sianelu mwy o arian i wasanaethau rheng flaen. Yn y tymor hwy, byddai hefyd yn ddefnyddiol dros ben i weld gweithredu'r argymhellion yn rhan gyntaf adroddiad comisiwn Holtham.

Nick Bourne: Mae hynny'n drysu'r hyn y mae'r fframwaith McKinsey a Sefydliad Nuffield wedi ei nodi. Maent yn dweud bod yr arian sy'n cael ei wario yn Lloegr yn cynnig gwerth gwell na'r hyn a werir yng Nghymru. Yn fyd-eang ac yn hanesyddol, rydym wedi gwario mwy fesul claf, ond dros y pum mlynedd diwethaf, rydym wedi gwario llai. Mae Lloegr wedi gweld gostyngiad sylweddol mewn amseroedd aros, yn wahanol i ni. Dychwelaf at y pwynt nad oes a wnelo hynny â'r fformiwla Barnett, felly beth yn benodol rydych chi'n ei wneud ynghylch y safle cymharol o ran gwariant a chanlyniadau?

Y Prif Weinidog: Mae amseroedd aros yng Nghymru wedi gostwng yn sylweddol, yn sicr o'n sefyllfa 15 mlynedd yn ôl pan oedd eich plaid mewn grym, fel y mae eto. Felly, bu gwelliant aruthrol yng Nghymru. Rhaid i ni gofio hefyd bod proffil iechyd y boblogaeth yng Nghymru yn wahanol i eiddo'r boblogaeth yn Lloegr. Rydym am wella hynny yn y dyfodol, ond mae'n golygu bod iechyd yn aml yn mynnu mwy o wariant y pen i gael yr un canlyniad. Yn Lloegr, swm llai o arian y mae angen ei wario y pen i gael yr un canlyniad. Fodd bynnag, rydym yn hyderus o ran yr arian yr ydym yn ei wario ar y GIG yng Nghymru. Mae'n swm sylweddol o arian ac y mae wedi gwella'r gwasanaeth, ond byddai'n dda gennym gael mwy. Dyna

improved the service, but we could do with more. That is why a Barnett floor, certainly at the outset, would be immensely helpful.

Nick Bourne: The highest that waiting lists have ever been was under a Labour administration—your predecessors, in fact. However, to come on to the specifics, I am pleased to hear that you are seeking to protect at least some of the health budget. As a party, we would ensure that we were spending at least as much on the health service year on year, allowing for inflation, but I do not think that you are matching that. Given that you regard this as an area of importance, why are you not looking at areas of waste to ensure that the money is being spent sensibly? I refer particularly to the £1 billion that was identified by an NHS finance director as being spent inappropriately. What are you doing to ensure that that money is spent appropriately to help patients in Wales?

The First Minister: I will make two points. First, I have already identified the £0.85 billion that has been saved over the past four years in the NHS. Secondly, there is no getting away from the fact that making a pledge that you will protect health expenditure and increase it is, to be blunt, impossible unless you know the outcome of the comprehensive spending review beforehand. On the basis of what we understand and of our planning, which we believe is close to the mark, to be blunt, the situation is that we will not get enough money to maintain health spending at the level that we would like. As I have said, if we get a Barnett floor, that would help, and if we get implementation of the first part of Holtham, that would help immensely. I would be more than grateful for your assistance in getting those two messages to the Government in London.

Nick Bourne: First, as I am sure you appreciate, the Barnett floor would not help at a time when spending is going in the direction that it is at present. Coming back to the particular point that you make about guaranteeing the health budget, we know, because the UK Government is committed to this, that the health service budget is being protected at Westminster level, and that is

pam y byddai llawr Barnett, yn sicr ar y dechrau, yn hynod o ddefnyddiol.

Nick Bourne: Roedd y rhestrau aros ar eu huchaf erioed dan weinyddiaeth Lafur—eich rhagflaenwyr, mewn gwirionedd. Er hynny, gan ddod i'r manylion penodol, rwy'n falch o glywed eich bod yn ceisio gwarchod peth o'r gyllideb iechyd o leiaf. Fel plaid, byddem yn sicrhau ein bod yn gwario o leiaf gymaint ar y gwasanaeth iechyd o flwyddyn i flwyddyn, gan ganiatáu ar gyfer chwyddiant, ond nid wyf yn meddwl eich bod yn gwneud rhywbeth tebyg. O gofio eich bod yn ystyried bod hyn yn faes pwysig, pam nad ydych yn edrych ar feysydd o wastraff i sicrhau bod yr arian yn cael ei wario yn gall? Cyfeiriaf yn benodol at y £1 biliwn y nododd cyfarwyddwr cyllid y GIG iddo gael ei wario yn amhriodol. Beth ydych yn ei wneud i sicrhau bod yr arian yn cael ei wario'n briodol i helpu cleifion yng Nghymru?

Y Prif Weinidog: Rwyf am wneud dau bwynt. Yn gyntaf, yr wyf eisoes wedi nodi'r £0.85 biliwn a arbedwyd dros y pedair blynedd diwethaf yn y GIG. Yn ail, nid oes dianc rhag y ffaith bod gwneud addewid y byddwch yn diogelu gwariant ar iechyd ac yn ei gynyddu yn amhosibl, a bod yn onest, oni bai eich bod yn gwybod canlyniad yr adolygiad cynhwysfawr o wariant ymlaen llaw. Ar sail yr hyn a ddeallwn, ac o ran ein cynllunio, y credwn ei fod yn agos at y nod, ffaith greulon y sefyllfa yw na chawn ddigon o arian i gynnal gwariant ar iechyd ar y lefel y byddem yn ei hoffi. Fel y dywedais, os cawn llawr Barnett, byddai hynny'n help, ac os gweithredir y rhan gyntaf o Holtham, byddai hynny'n helpu'n ddirfawr. Byddwn yn fwy na diolchgar o'ch cymorth yn cael y ddwy neges honno i'r Llywodraeth yn Llundain.

Nick Bourne: Yn gyntaf, fel yr wyf yn siŵr eich bod yn gwerthfawrogi, ni fyddai'r llawr Barnett yn helpu ar adeg y mae gwariant yn mynd i'r cyfeiriad y gwna ar hyn o bryd. Gan ddod yn ôl at y pwynt penodol a wnaethoch am sicrhau'r gyllideb iechyd, gwyddom, oherwydd bod y Llywodraeth y DU wedi ymrwymo i hyn, fod cyllideb y gwasanaeth iechyd yn cael ei warchod ar lefel San

the largest element of the Barnett block, as you would be the first to acknowledge, I am sure.

If I may move on to another significant area of expenditure, you will have seen the recent statements by Tina Donnelly at the Royal College of Nursing. She hopes, as do I, that, if we have cuts in staffing, they will not be at the sharp end in relation to doctors and nurses, but perhaps we could look at some of the management. Could you tell us how many managers were made redundant and moved out of post after the last health service review but who are still on full salary? Would you publish that list? That is some saving that could be made.

The First Minister: From our point of view, we want to ensure that the transition to the LHBs is as smooth as possible. I join you in supporting the idea that as much money as possible should go to those in front-line services—doctors, nurses and others, of course. It is also important that we have people in place who can manage the health service. One of the most ridiculous ideas I heard from the Conservatives in years gone by was that doctors should run the health service; doctors do not know how to run the health service—they are doctors. If you want doctors to run the health service, it means using their time to manage instead of operating and seeing patients. In fact, you need people to run hospitals to allow doctors to do what they do best: perform operations and make people better.

Nick Bourne: If I may try again, I will take you back to the question. A number of senior managers have been taken out of management posts but are still on full salary not fulfilling those management roles. Will you publish the list and tell us why that money is being misspent by your Government?

The First Minister: I do not believe that it is being misspent. We now have in place the right structure for the health service. To come back to the point that I made before, what your party wants is for doctors and nurses somehow to run the health service for free, in effect. You would take out the

Steffan, a dyna'r elfen fwyaf o'r bloc Barnett, a chi fyddai'r cyntaf i gydnabod hynny, yr wyf yn siŵr.

Os caf symud ymlaen i faes sylweddol arall o wariant, byddwch wedi gweld y datganiadau diweddar gan Tina Donnelly o'r Coleg Nyrsio Brenhinol. Mae'n gobeithio, fel minnau, os gwelwn doriadau mewn staffio, ni fyddant yn y rheng flaen o ran meddygon a nyrsys, ond efallai y gallem edrych ar rai o'r rheolwyr. A allech ddweud wrthym faint o reolwyr a gafodd eu diswyddo a'u symud o'u swydd wedi'r adolygiad gwasanaeth iechyd diwethaf ond sydd ar gyflog llawn o hyd? A wnewch chi gyhoeddi'r rhestr honno? Dyna ryw faint o arbediad y gellid eu gwneud.

Y Prif Weinidog: O'n safbwynt ni, rydym am sicrhau yr aiff y newid i fyrddau iechyd lleol mor ddiffwdan â phosibl. Ymunaf â chi i gefnogi'r syniad y dylai cymaint o arian â phosibl fynd i'r rhai yn y gwasanaethau rheng flaen—meddygon, nyrsys ac eraill, wrth gwrs. Mae hefyd yn bwysig bod gennym bobl yn eu lle sy'n gallu rheoli'r gwasanaeth iechyd. Un o'r syniadau mwyaf hurt glywais gan y Ceidwadwyr ers llawer dydd oedd y dylai meddygon redeg y gwasanaeth iechyd; nid yw meddygon yn gwybod sut i redeg y gwasanaeth iechyd—meddygon ydynt. Os ydych am i feddygon redeg y gwasanaeth iechyd, mae'n golygu defnyddio eu hamser i reoli yn hytrach na thrin a gweld cleifion. Yn wir, mae angen pobl i redeg ysbytai i ganiatáu i feddygon wneud yr hyn maent yn ei wneud orau: perfformio llawdriniaethau a gwella pobl.

Nick Bourne: Os caf geisio eto, af â chi yn ôl i'r cwestiwn. Mae nifer o uwch-reolwyr wedi cael eu troi allan o swyddi rheoli, ond maent ar gyflog llawn o hyd heb berfformio'r rolau rheoli hynny. A wnewch chi gyhoeddi'r rhestr a dweud wrthym pam mae eich Llywodraeth yn camwario arian?

Y Prif Weinidog: Nid wyf yn credu ei fod yn cael ei gamwario. Mae gennym yn awr y strwythur cywir i'r gwasanaeth iechyd. Gan ddod yn ôl at y pwynt a wneuthum o'r blaen, rhywsut mae eich plaid am i feddygon a nyrsys redeg y gwasanaeth iechyd am ddim, i bob pwrpas. Byddech yn tynnu'r rheolwyr

managers, and then take doctors and nurses away from their work and have them signing order forms and cheques. That is not what doctors and nurses are for. They are there to work in front-line services, and it is important that there are other people in place to run the hospitals.

Rhodri Glyn Thomas: Brif Weinidog, yr wyf wedi codi gyda chi a'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol y pryderon sydd gennyf ynghylch y modd y mae'r gwasanaeth ambiwlans yn gweithredu, yn arbennig mewn ardaloedd gwledig. Gwn fod y Gweinidog dros iechyd wedi ceisio ei gorau i sicrhau bod y gwasanaeth yn fwy effeithiol, ond, o siarad â llawer o barafeddygon yn fy ardal, mae'n amlwg imi eu bod yn teimlo cryn rwystredigaeth. Er eu bod yn ceisio eu gorau i sicrhau gwasanaeth o'r ansawdd gorau posibl, mae'r strwythurau y maent yn gorfod gweithio o'u mewn yn brwydro yn eu herbyn. A wnewch chi drafod y mater ymhellach gyda'r Gweinidog dros iechyd a phwysleisio'r angen i sicrhau gwasanaeth cytbwys drwy Gymru gyfan?

Y Prif Weinidog: Nod y Llywodraeth yw sicrhau bod triniaeth ar gael yn y lle mwyaf lleol. Nid yw hynny'n golygu bod modd i bob gwasanaeth gael ei ddarparu ar y stepen drws, ond yr ydym eisiau sicrhau lefel o wasanaeth sydd ar gael i bawb yng Nghymru heb iddynt orfod teithio pellter afresymol. Byddwn eisiau sicrhau hynny yn awr ac yn y dyfodol.

Peter Black: First Minister, you have just described to Nick Bourne how essential it is to protect front-line doctors and nurses. In the Welsh NHS, most of the new health boards face deficits and are having to find savings to roll back those deficits just to break even by the end of the financial year. We have administrators with salaries protected for up to 10 years, and your Government has received advice from finance administrators in the NHS that up to one fifth of the budget is being badly spent—nearly £1 billion. How will you address those issues to get that money to the front line and safeguard doctors and nurses for the future?

2.10 p.m.

allan, ac yna'n tynnu meddygon a nyrsys o'u gwaith iddynt lofnodi ffurflenni archebu a sieciau. Nid hynny yw pwrpas meddygon a nyrsys. Maent yno i weithio yn y gwasanaethau rheng flaen, ac mae'n bwysig bod pobl eraill yn rhedeg yr ysbytai.

Rhodri Glyn Thomas: First Minister, I have raised with you and with the Minister for Health and Social Services my concerns about the way in which the ambulance service operates, particularly in rural areas. I know that the Minister for health has done her best to try to ensure that the service is more effective, but, from speaking to many paramedics in my area, it is obvious to me that they feel very frustrated. Although they are trying their best to deliver a service of the highest possible quality, the structures that they have to work within militate against them. Will you discuss the matter further with the Minister for health and emphasise the need to ensure a balanced service throughout Wales?

The First Minister: The Government's aim is to ensure that treatment is available as locally as possible. That does not mean that all services can be delivered on the doorstep, but we want to secure a level of service available to everyone in Wales without their having to travel an unreasonable distance. That is what we want to ensure now and for the future.

Peter Black: Brif Weinidog, yr ydych newydd ddisgrifio i Nick Bourne pa mor hanfodol ydyw i ddiogelu meddygon a nyrsys yn y rheng flaen. Yn GIG Cymru, mae'r rhan fwyaf o'r byrddau iechyd newydd yn wynebu diffygion ariannol ac yn gorfod dod o hyd i arbedion i wneud yn iawn am y diffygion i adennill costau erbyn diwedd y flwyddyn ariannol. Mae gennym weinyddwyr ar gyflogau a ddiogelir am hyd at 10 mlynedd, ac mae eich Llywodraeth wedi derbyn cyngor gan weinyddwyr cyllid yn y GIG fod hyd at bumed ran o'r gyllideb yn cael ei wario'n wael—bron £1 biliwn. Sut ewch i'r afael â'r materion hynny i gael yr arian i'r rheng flaen a diogelu meddygon a nyrsys yn y dyfodol?

The First Minister: We have a proud record on promoting front-line services, and a proud record of delivery. You have only to compare the Welsh national health service now with what it was 14 or 15 years ago to see that. The level of performance is much higher: operations are being carried out at a much higher rate, waiting times are lower and waiting lists are shorter, all of which demonstrate the improvements that have been made under this Government, compared with what existed in the late 1990s.

Blaenoriaethau'r GIG

5. Kirsty Williams: *A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am flaenoriaethau Llywodraeth Cynulliad Cymru ar gyfer y Gwasanaeth Iechyd Gwladol yng Nghymru. OAQ(3)3047(FM)*

The First Minister: My priorities are to work with the Minister for Health and Social Services towards implementing the commitments contained within 'One Wales'.

Kirsty Williams: The ministerial code of conduct states that it is

'of paramount importance that Ministers give accurate and truthful information to the Assembly'.

First Minister, can you confirm that all your Ministers are required to comply with that code?

The First Minister: That is correct.

Kirsty Williams: Thank you for that assurance. On 30 March, in reply to a written question, the Minister for Health and Social Services stated that

'The McKinsey commission has resulted in a process not a publication and therefore there is no formal document for scrutiny.'

On 15 June, in another answer, she stated that 'there is no McKinsey Report'.

Y Prif Weinidog: Mae gennym record anrhydeddus ar hybu gwasanaethau rheng flaen, a record glodwiw o ran cyflawni. Ni raid ond cymharu gwasanaeth iechyd gwladol Cymru yn awr â'r hyn ydoedd 14 neu 15 mlynedd yn ôl i weld hynny. Mae lefel y perfformiad yn llawer uwch, gyda llawdriniaethau'n cael eu cyflawni ar raddfa llawer uwch, amseroedd aros is a rhestrau aros byrrach, a'r cyfan yn dangos y gwelliannau a wnaed o dan y Llywodraeth hon, o gymharu â'r hyn a oedd yn bodoli ddiwedd y 1990au.

Priorities for the NHS

5. Kirsty Williams: *Will the First Minister make a statement on the Welsh Assembly Government's priorities for the National Health Service in Wales. OAQ(3)3047(FM)*

Y Prif Weinidog: Fy mlaenoriaethau yw gweithio gyda'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol tuag at weithredu'r ymrwymadau a geir yn 'Cymru'n Un'.

Kirsty Williams: Mae cod ymddygiad Gweinidogion yn datgan ei bod

o'r pwys mwyaf bod Gweinidogion yn rhoi gwybodaeth sy'n wir ac yn gywir i'r Cynulliad.

Brif Weinidog, a allwch gadarnhau y gofynnir i bob un o'ch Gweinidogion gydymffurfio â'r cod hwnnw?

Y Prif Weinidog: Mae hynny'n gywir.

Kirsty Williams: Diolch am y sicrwydd hwnnw. Ar 30 Mawrth, yn ei hateb i gwestiwn ysgrifenedig, nododd y Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol fod

comisiwn McKinsey wedi arwain at broses, nid cyhoeddiad, ac felly nid oes dogfen ffurfiol i'w chraffu.

Ar 15 Mehefin, mewn ateb arall, dywedodd nad oes Adroddiad McKinsey.

How does the First Minister explain the existence of the report that I am holding here, commissioned by his Minister for health and written by McKinsey & Company, which states that WAG's strategic objectives are too numerous and are not prioritised, so the wrong objectives are implemented?

The First Minister: If you feel that there is an issue of complaint, you must write to me rather than dramatically produce a document in the Chamber.

Kirsty Williams: This damning report reveals that the Government's strategies are financially unaffordable and lack accountability, and that there is a lack of capacity to deliver them. Your Minister said that there was no McKinsey report and that it was therefore not available for scrutiny. She said that this document did not exist and yet I have it here today. It is quite clear that your Minister is interested only in covering up the criticism of your administration and her department. First Minister, given that this document clearly exists and the statements previously made to Members of the Chamber, do you still have confidence in your Minister for health?

The First Minister: As I said, if you feel that there are issues to be raised, you must write to me with those issues.

Kirsty Williams: With all due respect, Presiding Officer, I refer the First Minister to the answer that he gave earlier that all Ministers in his administration are required to comply with the ministerial code. I remind him again that that code states that

'It is of paramount importance that Ministers give accurate and truthful information to the Assembly'.

On more than one occasion, your Minister for health had the opportunity to admit the existence of a report. In fact, she said that the report did not exist. It is quite clear that that report does exist; here is a copy of it today. The First Minister knew that this report existed and I ask him again what he intends to do about it.

Sut mae'r Prif Weinidog yn esbonio bodolaeth yr adroddiad sydd yn fy llaw, a gomisiynwyd gan ei Weinidog iechyd ac a ysgrifennwyd gan McKinsey & Company, sy'n nodi bod amcanion strategol y Llywodraeth yn rhy niferus a heb eu blaenoriaethu, fel bod yr amcanion anghywir yn cael eu gweithredu?

Y Prif Weinidog: Os ydych yn teimlo bod cwyn i'w gwneud, rhaid i chi ysgrifennu ataf yn hytrach na dangos dogfen mewn modd dramatig yn y Siambr.

Kirsty Williams: Mae'r adroddiad damniol hwn yn datgelu bod strategaethau'r Llywodraeth yn rhy ddrud yn ariannol ac yn brin o atebolrwydd, a bod diffyg gallu i'w cyflawni. Eich Gweinidog a ddywedodd, gan nad oedd adroddiad McKinsey nid oedd modd ei graffu. Dywedodd nad oedd y ddogfen hon yn bodoli ac eto y mae yma gennyf heddiw. Mae'n eithaf amlwg nad oes gan eich Gweinidog ddiddordeb ond mewn cuddio'r feirniadaeth o'ch gweinyddiaeth a'i hadran. Brif Weinidog, o ystyried bod y ddogfen hon yn amlwg yn bodoli a'r datganiadau blaenorol a wnaed i Aelodau'r Siambr, a oes gennych hyder o hyd yn eich Gweinidog iechyd?

Y Prif Weinidog: Fel y dywedais, os ydych yn teimlo bod materion i'w codi, rhaid i chi ysgrifennu ataf yn eu cylch.

Kirsty Williams: Gyda phob parch, Lywydd, cyfeiriai y Prif Weinidog at yr ateb a roes yn gynharach y gofynnir i bob Gweinidog yn ei weinyddiaeth gydymffurfio â chod y Gweinidogion. Fe'i hatgoffaf eto bod y cod hwnnw yn nodi

ei fod yn hollbwysig bod y Gweinidogion yn rhoi gwybodaeth sy'n wir ac yn gywir i'r Cynulliad.

Cafodd eich Gweinidog iechyd gyfle ar fwy nag un achlysur i gydnabod bod adroddiad yn bodoli. Yn wir, dywedodd nad oedd yr adroddiad yn bod. Mae'n gwbl glir bod yr adroddiad hwnnw yn bodoli; dyma gopi ohono heddiw. Gwyddai'r Prif Weinidog fod yr adroddiad hwn yn bodoli a gofynnaf iddo eto pa beth y mae'n bwriadu ei wneud amdano.

The Presiding Officer: Order. I am reluctant to intervene in questions from party leaders, but the position on the ministerial code is absolutely clear. The First Minister has alluded to it, and he does not require me to defend him or his other Ministers. However, the position is this: if any Member, or indeed a member of the public, has any issue with the ministerial code, that should be raised with the First Minister who will carry out his duty as First Minister with responsibility for the code. It seems to me, as Presiding Officer of the Assembly, that that is hardly a matter for an oral question in Plenary.

Darren Millar: First Minister, there has been a great deal of speculation in north Wales about the future of maternity services in the region. As you will be aware, the Betsi Cadwaladr University Local Health Board has commissioned a review into maternity services at each of its district general hospitals, which could result in some major changes. There is a great deal of anxiety among members of the public and members of staff in each of the district general hospitals about the future of those services. What assurances can you give to my constituents that these vital maternity services available to my constituents and other people in north Wales will still be available at Ysbyty Glan Clwyd?

The First Minister: That is ultimately a matter for the local health board. However, it is exceptionally important that the local health board take into account the views of local people and puts in place a service that is appropriate and safe. The last thing that should happen is for any suggestion to be made that there are plans to do away with services anywhere in Wales. It is for the LHB to explain any proposals that it may have and, secondly, it must listen carefully to the responses that it receives to its consultation.

Adferiad Economaidd

6. William Graham: *A wnaiff y Prif Weinidog amlinellu polisiau Llywodraeth Cynulliad Cymru sy'n canolbwyntio ar ddiwydiannau gweithgynhyrchu'n arwain yr*

Y Llywydd: Trefn. Yr wyf yn gyndyn i ymyrryd mewn cwestiynau gan arweinwyr y pleidiau, ond mae'r sefyllfa parthed cod y Gweinidogion yn gwbl glir. Mae'r Prif Weinidog wedi cyfeirio ato, ac nid yw'n ofynnol i mi ei amddiffyn ef na'i Weinidogion eraill. Er hynny, y sefyllfa yw: os oes gan Aelod, neu yn wir aelod o'r cyhoedd, unrhyw fater o ran cod y Gweinidogion, dylid ei godi gyda'r Prif Weinidog a fydd yn cyflawni ei ddyletswydd fel Prif Weinidog â chyfrifoldeb am y cod. Mae'n ymddangos i mi, fel Llywydd y Cynulliad, mai prin y mae hynny'n destun i gwestiwn llafar yn y Cyfarfod Llawn.

Darren Millar: Brif Weinidog, bu llawer o ddyfalu yn y gogledd am ddyfodol gwasanaethau mamolaeth yn y rhanbarth. Fel y gwyddoch, mae Bwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Betsi Cadwaladr wedi comisiynu adolygiad o wasanaethau mamolaeth ym mhob un o'i ysbytai cyffredinol dosbarth, a gall hynny arwain at newidiadau mawr. Mae llawer iawn o bryder ymysg aelodau'r cyhoedd ac aelodau staff pob un o'r ysbytai dosbarth cyffredinol am ddyfodol y gwasanaethau hynny. Pa sicrwydd y gallwch ei roi i fy etholwyr y bydd y gwasanaethau mamolaeth hanfodol sydd ar gael iddynt hwy ac i bobl eraill yn y gogledd ar gael o hyd yn Ysbyty Glan Clwyd?

Y Prif Weinidog: Yn y pen draw, mater i'r bwrdd iechyd lleol ydyw. Fodd bynnag, mae'n hynod bwysig bod y bwrdd iechyd lleol yn ystyried barn y bobl leol ac yn sefydlu gwasanaeth sy'n briodol ac yn ddiogel. Y peth olaf a ddylai ddigwydd yw i unrhyw awgrym gael ei wneud bod cynlluniau i waredu gwasanaethau yn unrhyw le yng Nghymru. Mater i'r bwrdd iechyd yw esbonio unrhyw gynigion a all fod ganddo, a rhaid iddo hefyd wrando'n ofalus ar yr ymatebion a dderbynnir i'w ymgynghoriad.

Economic Recovery

6. William Graham: *Will the First Minister outline the Welsh Assembly Government's policies which focus upon manufacturing industries leading economic recovery in*

adferiad economaidd yng Nghymru. Wales. OAQ(3)3049(FM)
OAQ(3)3049(FM)

The First Minister: As you know, 'Economic Renewal: a new direction' maintains a focus on the manufacturing sector. Indeed, advanced materials and manufacturing is identified as one of six key sectors in that document.

William Graham: Thank you for your answer, First Minister. Your recent policy of moving from loans to grants has been widely commented upon in the press. Would you care to illuminate how certain firms have benefited from that in respect of employment?

The First Minister: The programme has only just been published. There are some who very much welcome the programme, and, as I have read in the press, there are some who do not. We want to move to an economy that is more sustainable than has been the case in the past, which means diverting resources towards infrastructure to make sure that the infrastructure is right for businesses to be able to grow. That is part of the programme that we intend to take forward.

Rhodri Morgan: First Minister, although a half-decent economic recovery was going on in the UK and in Wales in the early summer, to refer to the words of the chief economist for Goldman Sachs, the fact that figures that came out for August showed a rise in the number of people on unemployment benefit shows that the danger of a double-dip recession has increased significantly. Would the First Minister agree to look at the words of Joseph Stiglitz, the Nobel prize-winning economist, who indicated early today that the dangers of a double dip have increased significantly, and that having too much public spending taken out of total demand in European economies could imperil economic recovery? Would he draw those views to the attention of Nick Clegg in the light of his *Today* interview on the BBC this morning?

The First Minister: The Lib Dems have become a wholly owned subsidiary of the Conservative Party, so I doubt very much

Y Prif Weinidog: Fel y gwyddoch, mae 'Adnewyddu'r Economi: cyfeiriad newydd' yn cadw ffocws ar y sector gweithgynhyrchu. Yn wir, nodir deunyddiau a gweithgynhyrchu uwch ymysg y chwe sector allweddol yn y ddogfen honno.

William Graham: Diolch i chi am eich ateb, Brif Weinidog. Mae eich polisi diweddar i symud o fenthyciadau i grantiau wedi cael sylw eang yn y wasg. A fydddech yn fodlon ehangu ynghylch sut y mae rhai cwmnïau wedi elwa ar hynny o ran cyflogaeth?

Y Prif Weinidog: Newydd ei chyhoeddi y mae'r rhaglen. Mae rhai yn croesawu'r rhaglen yn fawr ac, o'r hyn a ddarllenais yn y wasg, mae rhai nad ydynt. Rydym yn awyddus i symud i economi sy'n fwy cynaliadwy nag y mae wedi bod, sy'n golygu dargyfeirio adnoddau tuag at seilwaith i sicrhau bod y seilwaith yn iawn i fusnesau allu tyfu. Mae hynny'n rhan o'r rhaglen yr ydym yn bwriadu bwrw ymlaen â hi.

Rhodri Morgan: Brif Weinidog, er bod adferiad economaidd go lew yn digwydd yn y DU ac yng Nghymru yn yr haf cynnar, gan gyfeirio at eiriau prif economegydd Goldman Sachs, mae'r ffaith i'r ffigurau a gyhoeddwyd ym mis Awst ddangos bod nifer y bobl ar fudd-dal diweithdra yn codi yn dangos bod y perygl o ddirwasgiad deublyg wedi codi'n sylweddol. A fyddai'r Prif Weinidog yn cytuno i edrych ar eiriau Joseph Stiglitz, yr economydd a enillodd wobr Nobel, a nododd yn gynnar heddiw fod y peryglon o gael gostyngiad dwbl wedi cynyddu'n sylweddol, ac y gallai tynnu gormod o wariant cyhoeddus o gyfanswm y galw yn economïau Ewropeaidd beryglu adferiad economaidd? A wnaiff dynnu'r safbwyntiau hynny i sylw Nick Clegg yng ngoleuni ei gyfweliad ar *Today* ar y BBC y bore yma?

Y Prif Weinidog: Mae'r Democratiaid Rhyddfrydol wedi mynd yn is-gwmni sy'n eiddo llwyr i'r Blaid Geidwadol, felly yr wyf

whether Nick Clegg would listen to me. The point is this: there are many responsible economists who believe that, if you apply the economic brake too sharply, you will bring economic recovery to a juddering halt. Unfortunately, that message is not being heard in London, but it is certainly a message that we understand full well, and we will do all that we can to make sure that, in Wales at least, the brake is not applied too harshly.

Leanne Wood: First Minister, more than 1,000 manufacturing jobs have been lost in my region of South Wales Central in the last year or so. We have to be realistic and recognise that we can no longer depend on foreign or multinational companies as a source of employment here, and we know that companies have shown that it is more profitable to relocate to eastern Europe or the far east. Given that the level of unemployment is predicted to reach 11 per cent in Wales in the coming years, as we brace ourselves for a disproportionate hit from the UK Government's austerity measures, what is the Welsh Government's strategy to ensure that we can protect public sector jobs in non-devolved, as well as devolved, areas?

The First Minister: As I say, if there are proposals to cut public sector jobs in non-devolved areas, we will make representations to ensure that that does not happen in Wales. I have said many times to public sector organisations that they should look at every way of saving money, and that compulsory redundancies should be the very last resort, rather than the first place that they should look to make savings. I trust that that is a message that has got through to public sector organisations in the non-devolved sphere as well.

Brian Gibbons: First Minister, I have received many representations over the summer about the lack of continuity in business support, especially financial support, since the closure of the single investment fund to new applicants at the beginning of July. How long is the gap in continuity likely to be in existence, and when can businesses in Wales be made aware of

yn amau yn fawr y byddai Nick Clegg yn gwrandio arnaf. Y pwynt yw hwn: mae llawer o economegwyr cyfrifol sy'n credu y byddwch, o wasgu'r brêc economaidd yn rhy sydyn, yn dod â'r adferiad economaidd i stop herciog. Yn anffodus, nid yw'r neges honno'n cael ei chlywed yn Llundain, ond mae'n sicr yn neges yr ydym yn ei deall yn iawn, a gwnawn bopeth yn ein gallu i sicrhau, yng Nghymru o leiaf, na wesgir yn rhy galed ar y brêc.

Leanne Wood: Brif Weinidog, collwyd mwy na 1,000 o swyddi gweithgynhyrchu yn fy rhanbarth, Canol De Cymru, dros y flwyddyn ddiwethaf yn fras. Mae'n rhaid i ni fod yn realistig a chydabod na allwn bellach ddibynnu ar gwmnïau tramor neu amlwladol i fod yn ffynhonnell gyflogaeth yma, ac rydym yn gwybod bod cwmnïau wedi dangos ei bod yn fwy proffidiol i symud i ddwyrain Ewrop neu i'r dwyrain pell. O ystyried y rhagwelir i ddiweithdra gyrraedd 11 y cant yng Nghymru yn y blynyddoedd nesaf, wrth i ni ymbaratoi ar gyfer ergyd anghymesur o fesurau llymder Llywodraeth y DU, beth yw strategaeth Llywodraeth Cymru i sicrhau y gallwn ddiogelu swyddi yn y sector cyhoeddus yn y meysydd nas datganolwyd, yn ogystal â'r rhai a ddatganolwyd?

Y Prif Weinidog: Fel y dywedais, os oes cynigion i dorri swyddi yn y sector cyhoeddus mewn meysydd nas datganolwyd, byddwn yn cyflwyno achos i sicrhau na fydd hynny'n digwydd yng Nghymru. Yr wyf wedi dweud sawl gwaith wrth sefydliadau'r sector cyhoeddus y dylent edrych ar bob ffordd o arbed arian ac y dylai diswyddiadau gorfodol fod y dewis olaf un, yn hytrach na'r man cychwyn ar gyfer gwneud arbedion. Hyderaf fod y neges honno wedi cyrraedd sefydliadau sector cyhoeddus yn y byd nas datganolwyd yn ogystal.

Brian Gibbons: Brif Weinidog, cysylltodd llawer â mi dros yr haf am y diffyg parhad mewn cymorth busnes, yn enwedig cymorth ariannol, ers cau'r gronfa fuddsoddi sengl i ymgeiswyr newydd ddechrau mis Gorffennaf. Pa mor hir y mae'r diffyg parhad yn debygol o fod, a phryd y gellir hysbysu busnesau yng Nghymru o'r broses newydd y gallant wneud cais drwyddi am gymorth

the new process by which they can apply for financial support? ariannol?

The First Minister: That work is ongoing. I will ask the Deputy First Minister to write to you with further information on that. It is important that we develop an economic policy in the future that leads to sustainable businesses, and that we move away from any suggestion that businesses move from grant to grant in order to stay alive. It is important that businesses are competitive, but it is also important that they are sustainable and see grants as something extra rather than something essential.

2.20 p.m.

Jeff Cuthbert: I welcome the announcement made by the Deputy Minister for Science, Innovation and Skills last week that our Labour-led One Wales Government will invest £17.5 million to help low-skilled workers to improve their numeracy and literacy skills. It is estimated that over 1,000 employers, helping 30,000 employees, will benefit from this investment. Do you agree that it is never too late to build on the skills that you have and that this investment shows that we are serious about increasing skills levels?

The First Minister: Absolutely. We are passionate about lifelong learning. We know that, in a changing world, there is no such thing as a job for life and that people have to improve and change their skills over time. Many of us in the Chamber, 10 or 12 years ago, would have been very unfamiliar with information and communications technology, but it is now part of our job to be familiar with it. That means that it is essential for people to have access to opportunities to improve their skills over the years in order to ensure that they have further opportunities to gain employment.

Cysylltiadau Trafnidiaeth

7. Jenny Randerson: *A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am gysylltiadau trafndiaeth rhwng Gogledd a De Cymru. OAQ(3)3046(FM)*

Y Prif Weinidog: Mae'r gwaith yn mynd rhagddo. Byddaf yn gofyn i'r Dirprwy Brif Weinidog i ysgrifennu atoch gyda gwybodaeth bellach ar hynny. Mae'n bwysig ein bod yn datblygu polisi economaidd yn y dyfodol sy'n arwain at fusnesau cynaliadwy, a'n bod yn symud ymaith o unrhyw awgrym bod busnesau yn symud o un grant i'r llall i aros yn fyw. Mae'n bwysig bod busnesau'n gystadleuol, ond mae hefyd yn bwysig eu bod yn gynaliadwy ac yn gweld grantiau fel rhywbeth ychwanegol yn hytrach na rhywbeth hanfodol.

Jeff Cuthbert: Croesawaf y cyhoeddiad a wnaed gan y Dirprwy Weinidog dros Wyddoniaeth, Arloesi a Sgiliau yr wythnos diwethaf y bydd ein Llywodraeth Cymru'n Un, a arweinir gan Lafur, yn buddsoddi £17.5 miliwn i helpu gweithwyr heb lawer o sgiliau i wella eu sgiliau rhifedd a llythrennedd. Amcangyfrifir bod dros 1,000 o gyflogwyr, gan helpu 30,000 o weithwyr, yn elwa o'r buddsoddiad hwn. A gytunwch nad yw byth yn rhy hwyr i adeiladu ar y sgiliau sydd gennych a bod y buddsoddiad hwn yn dangos ein bod o ddifrif ynglŷn â chynyddu lefelau sgiliau?

Y Prif Weinidog: Yn hollol. Rydym yn frwdfrydig iawn am ddysgu gydol oes. Mewn byd sy'n newid, rydym yn gwybod nad oes y fath beth â swydd am oes a bod rhaid i bobl wella a newid eu sgiliau dros amser. Deg neu 12 mlynedd yn ôl, byddai llawer ohonom yn y Siambr wedi bod yn anghyfarwydd â thechnoleg gwybodaeth a chyfathrebu, ond mae bellach yn rhan o'n gwaith ni i fod yn gyfarwydd ag ef. Mae hynny'n golygu ei bod yn hanfodol i bobl gael mynediad at gyfleoedd i wella eu sgiliau dros y blynyddoedd er mwyn sicrhau eu bod yn cael cyfleoedd pellach i gael gwaith.

Transport Connectivity

7. Jenny Randerson: *Will the First Minister make a statement on transport connectivity between North and South Wales. OAQ(3)3046(FM)*

The First Minister: Enhancing transport connectivity between north and south Wales is a key 'One Wales' commitment, and I am pleased with the progress that we have made so far.

Jenny Randerson: You may be pleased, but it appears that Plaid Cymru is not so keen on a north-south air link. However, I wish to concentrate on the fast north-south train link introduced by the Welsh Assembly Government. Do you have any plans to provide additional fast services? If so, could you give us information on the timescale for the introduction of those services and on the budget allocation for them? Could you also guarantee that, this time, such a service will stop at Wrexham ?

The First Minister: Network Rail is currently conducting a study that will lead to a full feasibility report on redoubling the track between Wrexham and Chester, because it was removed some years ago to make way for a road, if you can believe it; that is what happened. Once that is done, the next stage will be to try to secure funds to redouble the track, which will then make it possible for the express service to run from Wrexham to Chester rather than through Crewe as it currently does. We are also looking at whether it is possible to introduce a second express service that would initially have to run through Crewe. However, much of this depends on what the financial settlement will look like at the end of next month.

Chris Franks: The Deputy First Minister published the national transport plan in March. Could you tell me what measures the Welsh Government is taking to protect and enhance the transport system in light of the cuts being imposed by the Conservative and Lib Dem Government? I was intrigued to hear an earlier question about improvements to the line from Holyhead to Cardiff, but what impact will capital cuts have on schemes such as the proposal to introduce additional services via Wrexham? Could you also indicate what improvements are being achieved along the A470 as well as with the TrawsCambria long-distance bus network?

Y Prif Weinidog: Mae gwella cysylltedd trafniadaeth rhwng gogledd a de Cymru yn un o ymrwymadau allweddol 'Cymru'n Un', ac rwy'n fodlon ar y cynnydd yr ydym wedi'i wneud hyd yn hyn.

Jenny Randerson: Efallai eich bod yn falch, ond mae'n ymddangos nad yw Plaid Cymru mor awyddus am ddolen awyr o'r gogledd i'r de. Fodd bynnag, rwyf am ganolbwyntio ar y cyswllt trên cyflym o'r gogledd i'r de a gyflwynwyd gan Lywodraeth Cynulliad Cymru. A oes gennych unrhyw gynlluniau i ddarparu gwasanaethau cyflym ychwanegol? Os felly, a allech roi gwybodaeth i ni am yr amserlen ar gyfer cyflwyno'r gwasanaethau hynny ac am y dyraniad cyllideb ar eu cyfer? A allech hefyd warantu y bydd gwasanaeth o'r fath yn stopio yn Wrecsam y tro hwn?

Y Prif Weinidog: Mae Network Rail yn cynnal astudiaeth ar hyn o bryd a fydd yn arwain at adroddiad dichonoldeb llawn ar ailddyblu'r trac rhwng Wrecsam a Chaer, oherwydd iddo gael ei dynnu rhai blynyddoedd yn ôl i wneud lle ar gyfer ffordd, os gallwch chi gredu hynny; dyna beth ddigwyddodd. Ar ôl gwneud hynny, y cam nesaf fydd ceisio sicrhau arian i ailsefydlu'r trac, a fydd wedyn yn ei gwneud yn bosibl i'r gwasanaeth cyflym redeg o Wrecsam i Gaer yn hytrach na thrwy Crewe fel y mae'n gwneud ar hyn o bryd. Rydym hefyd yn ystyried a oes modd cyflwyno ail wasanaeth cyflym a fyddai'n gorfod rhedeg drwy Crewe yn y lle cyntaf. Fodd bynnag, mae llawer o hyn yn dibynnu ar sut olwg fydd ar y setliad ariannol ar ddiwedd mis nesaf.

Chris Franks: Cyhoeddodd y Dirprwy Brif Weinidog y cynllun trafniadaeth genedlaethol ym mis Mawrth. A allwch ddweud wrthyf ba fesurau y mae Llywodraeth Cymru yn eu cymryd i warchod a gwella'r system drafniadaeth yn wyneb y toriadau a osodir gan Lywodraeth y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol? Roeddwn yn chwilfrydig i glywed cwestiwn cynt am welliannau i'r llinell o Gaerdydd i Gaerdydd, ond beth fydd effaith toriadau cyfalaf ar gynlluniau fel y cynnig i gyflwyno gwasanaethau ychwanegol drwy Wrecsam? A allech hefyd nodi pa welliannau sy'n cael eu cyflawni ar hyd yr A470 yn ogystal â

chyda rhwydwaith bysiau pellter hir TrawsCambria?

The First Minister: Significant cuts will inevitably lead to a diminishing of our plans to improve transport, whether they relate to roads or rail. We will have to wait to see what happens on 20 October, when we see what the comprehensive spending review brings.

We have already started work on the Porthmadog bypass and on the A470 from Cwmbach to Newbridge-on-Wye. We plan to take other schemes forward, but until we know the depth of the cuts in what we receive from the UK Government, it is difficult to provide an overview of the timescales for many of these schemes in the future.

Jonathan Morgan: The report that was published in 2008 by the Assembly Government, looking at the monitoring of the Cardiff to Ynys Môn air service, concluded that the percentage of business trips undertaken fell short of somewhere in the region of 23 to 24 per cent, whereas more than 56 per cent of passengers undertaking new trips using the air service in the first year were on leisure trips or were visiting friends or family. The Assembly Government is subsidising this service to the tune of £800,000 per year, which is in addition to the £1.5 million spent in the first year to provide the terminal. Does the First Minister really believe that this annual subsidy—which over a single four-year period of the Assembly alone would amount to more than £3.2 million—is a good use of public money that could be spent on supporting and encouraging the growth of businesses instead of subsidising people to visit their friends or to go on leisure trips?

The First Minister: A substantial amount of the traffic generated through the air link is business traffic. Also, I have never understood what it is about the Tories and Lib Dems that they want to make it more difficult for people to travel between north and south Wales. We all know that the train services have improved immensely; travel to Flintshire and Wrexham is far faster than it was 10 years ago. We have an air service

Y Prif Weinidog: Bydd toriadau sylweddol yn anochel yn arwain at leihau ein cynlluniau i wella trafndiaeth, p'un a ydynt yn ymwneud â ffyrdd neu reilffyrdd. Bydd yn rhaid aros i weld beth sy'n digwydd ar 20 Hydref, pan welwn yr hyn a ddaw yn yr adolygiad cynhwysfawr o wariant.

Rydym eisoes wedi dechrau gwaith ar ffordd osgoi Porthmadog ac ar yr A470 o Gwmbach i Bontnewydd-ar-Wy. Rydym yn bwriadu cymryd cynlluniau eraill ymlaen, ond hyd nes ein bod yn gwybod dyfnder y toriadau o ran yr hyn yr ydym yn ei dderbyn gan Lywodraeth y DU, mae'n anodd darparu trosolwg o'r amserlenni ar gyfer llawer o'r cynlluniau hyn yn y dyfodol.

Daeth yr adroddiad a gyhoeddwyd yn 2008 gan Lywodraeth y Cynulliad, a oedd yn edrych ar y gwaith o fonitro gwasanaeth awyr Caerdydd i Ynys Môn, i'r casgliad bod canran y teithiau busnes a wnaed methu â chyrraedd tua 23 i 24 y cant, tra'r roedd mwy na 56 y cant o deithwyr a gymerodd dripiâu newydd gan ddefnyddio'r gwasanaeth awyr yn y flwyddyn gyntaf ar deithiau hamdden neu yn ymweld â ffrindiau neu deulu. Mae Llywodraeth y Cynulliad yn rhoi cymhorthdal i'r gwasanaeth hwn o hyd at £800,000 y flwyddyn, sydd yn ychwanegol at yr £1.5 miliwn a wariwyd yn y flwyddyn gyntaf i ddarparu'r derfynfa. A yw'r Prif Weinidog yn wir yn credu bod y cymhorthdal blynyddol hwn—a fyddai dros gyfnod o bedair blynedd y Cynulliad yn unig yn dod yn fwy na £3.2 miliwn—yn ddefnydd da o arian cyhoeddus y gellid ei wario ar gefnogi ac annog twf busnesau yn hytrach na rhoi cymhorthdal i bobl i ymweld â'u ffrindiau neu fynd ar deithiau hamdden?

Y Prif Weinidog: Mae swm sylweddol y traffig a gynhyrchir drwy'r cyswllt awyr yn draffig busnes. Hefyd, nid wyf erioed wedi deall paham y mae'r Torïaid a'r Democratiaid Rhyddfrydol am ei gwneud yn anos i bobl deithio rhwng gogledd a de Cymru. Rydym i gyd yn gwybod bod y gwasanaethau trên wedi gwella'n aruthrol; mae teithio i Sir y Fflint a Wrecsam yn llawer cyflymach nag yr oedd 10 mlynedd yn ôl. Mae gennym

now that provides a fast link for business people between north and south Wales.

It would help us very much, of course, if we were to receive confirmation that the electrification of the south Wales main line is to go ahead, because our links to London from south Wales—and, indeed, north Wales, in due course—are also important. I take with a pinch of salt any criticism from the Conservatives of our transport policy when one of the things that they have singularly failed to do with their Lib Dem partners is to upgrade the south Wales main line, which is so important to the economy of south Wales.

Mick Bates: First Minister, most of us still have to travel on the roads, and the connectivity between north and south is in chaos in one place. That happens to be smack in the middle of Newtown. The chaos is caused by the imposition on a trunk road of lots of traffic lights, a result of which, as a recent survey showed, is that 89 per cent of the people who regularly shop in Newtown are thinking of going somewhere else. It is a disaster for residents and for local businesses.

Your consultation on the Newtown bypass took place last year. We were expecting an announcement last year and then we were expecting an announcement in spring, but we are still waiting. These delays are unacceptable to your own commitment to good connectivity between north and south Wales. When are we going to hear this announcement on the bypass? In the meantime, what efforts are being made to relieve the chaos that is making life so miserable for local residents and for people who travel between north and south Wales?

The First Minister: There is no doubt that Newtown needs the bypass—I am familiar through personal experience of the difficulties that exist there. As you rightly say, public consultation ended in November, but it is difficult to make an announcement until we know how much money we are going to get from your party in London. That is the problem. If we are to see capital cuts at a level of 10 per cent a year for three years,

wasanaeth awyr nawr sy'n darparu cyswllt cyflym ar gyfer pobl fusnes rhwng gogledd a de Cymru.

Byddai o gymorth mawr i ni, wrth gwrs, pe baem yn derbyn cadarnhad bod trydanu prif lein de Cymru i fynd yn ei flaen, oherwydd bod ein cysylltiadau i Lundain o dde Cymru—ac, yn wir, o ogledd Cymru, maes o law—hefyd yn bwysig. Rwy'n cymryd unrhyw feirniadaeth gan y Ceidwadwyr o'n polisi trafnidiaeth â phinsiad o halen pan mai un o'r pethau y maent wedi methu'n llwyr i'w wneud â'u partneriaid, y Democratiaid Rhyddfrydol, yw uwchraddio prif reilffordd de Cymru, sydd mor bwysig i economi de Cymru.

Mick Bates: Prif Weinidog Cymru, y mae'r rhan fwyaf ohonom yn dal i orfod teithio ar y ffyrdd, ac mae'r cysylltedd rhwng y gogledd a'r de yn anhrefn mewn un man. Mae hynny'n digwydd bod yng nghanol y Drenewydd. Achosir yr anhrefn wedi i lawer o oleuadau traffig gael eu gosod ar gefnffordd. Canlyniad hynny, fel dangosodd arolwg diweddar, yw bod 89 y cant o'r bobl sy'n siopa yn y Drenewydd yn ystyried mynd i rywle arall. Mae'n drychineb i drigolion ac i fusnesau lleol.

Cynhaliwyd eich ymgynghoriad ar ffordd osgoi'r Drenewydd y llynedd. Roeddem yn disgwyl cyhoeddiad y llynedd, ac yna roeddem yn disgwyl cyhoeddiad yn y gwanwyn, ond rydym yn dal i aros. Mae'r oedi hwn yn annerbyniol o ran eich ymrwymiad chi i gysylltedd da rhwng gogledd a de Cymru. Pryd y byddwn yn clywed y cyhoeddiad hwn ar y ffordd osgoi? Yn y cyfamser, pa ymdrechion a wneir i leddfu'r anhrefn sy'n gwneud bywyd mor ddiflas i drigolion lleol ac i bobl sy'n teithio rhwng y gogledd a'r de?

Y Prif Weinidog: Nid oes amheuaeth bod angen y ffordd osgoi ar Drenewydd—rwy'n gyfarwydd trwy brofiad personol â'r anawsterau sy'n bodoli yno. Fel y dywedwch yn gywir, daeth yr ymgynghoriad cyhoeddus i ben ym mis Tachwedd, ond mae'n anodd gwneud cyhoeddiad hyd nes ein bod yn gwybod faint o arian a gawn gan eich plaid yn Llundain. Dyna'r broblem. Os ydym am weld toriadau cyfalaf ar lefel o 10 y cant y

how on earth can we be expected to take forward a proper transport programme? So, if you can put in a good word, we would be grateful.

flwyddyn am dair blynedd, sut ar y ddaear y mae disgwyl i ni fwrw ymlaen â rhaglen trafnidiaeth briodol? Felly, os gallwch roi geirda i ni, byddem yn ddiolchgar.

Rheoli Epilepsi

9. David Lloyd: *A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am reoli epilepsi. OAQ(3)3060(FM)*

Y Prif Weinidog: Yr ydym yn gwella gwasanaethau epilepsi drwy ein cyfarwydddeb ar ddatblygu gwasanaethau epilepsi, er mwyn i bobl gael y gwasanaethau iawn ar yr amser iawn, ac mor agos â phosibl i'w cartrefi.

David Lloyd: Diolch am yr ateb hwnnw, Brif Weinidog. A gaf bwyso arnoch ychydig ymhellach? Yr wyf wedi derbyn sawl llythyr yn gofyn yn benodol am yr amserlen ar gyfer gweithredu'r gyfarwydddeb ar ddatblygu gwasanaethau epilepsi. Fel yr ydych wedi dweud eisoes, mae'r gyfarwydddeb hon ar gael ers dwy flynedd bellach, ond mae ei gweithredu i'w weld yn araf mewn sawl man. Beth yw'r amserlen i fynd i'r afael â'r sefyllfa hon?

Y Prif Weinidog: Cynhaliwyd arolwg yn ddiweddar, ac mae adroddiad i ddod i'r Gweinidog ddiwedd y mis hwn. Caiff canlyniadau'r adroddiad hwnnw eu cyhoeddi ym mis Tachwedd. Ar ôl cael canlyniadau'r arolwg, yr ydym am sicrhau bod y gwasanaeth yn gweithio'n iawn i bawb ac, os nad ydyw, yr ydym am gryfhau'r ardaloedd y mae lle i'w gwella.

Andrew R.T. Davies: First Minister, I met representatives of Epilepsy Wales last week, and they highlighted some of the deficiencies in epilepsy services, as well as some of the improvements. One thing to have happened in my region recently is the withdrawal of the community epilepsy nurse in Cynon Valley as a direct result of the cuts that your Government is imposing on the health service in Wales. Is it not a retrograde step to withdraw community health services, or should health boards be directing their precious resources into community health services, so that people can get the best treatment possible?

Management of Epilepsy

9. David Lloyd: *Will the First Minister make a statement on the management of epilepsy. OAQ(3)3060(FM)*

The First Minister: We are improving epilepsy services through our service development directive for epilepsy, so that people get the right services at the right time, as close as possible to their homes.

David Lloyd: Thank you for that reply, First Minister. May I press you a little further on that? I have received a number of letters asking specifically about the timetable for implementing the service development directive for epilepsy. As you have already said, this directive has now been available for two years but implementation is slow in many areas. What is the timetable for dealing with this situation?

The First Minister: A review was carried out recently, the report from which is due to reach the Minister at the end of the month. The results of the report will be published in November. When we have the results of the review, we want to ensure that the service works for everybody and, if it does not do so, we will want to improve the areas where there is room for improvement.

Andrew R.T. Davies: Brif Weinidog Cymru, cyfarfûm â chynrychiolwyr o Epilepsi Cymru'r wythnos diwethaf, a gwnaethom dynnu sylw at rai o'r diffygion yn y gwasanaethau epilepsi, yn ogystal â rhai o'r gwelliannau. Un peth sydd wedi digwydd yn fy ardal yn ddiweddar yw tynnu'n ôl y nyrs epilepsi cymunedol yng Nghwm Cynon o ganlyniad uniongyrchol i'r toriadau y mae eich Llywodraeth yn gosod ar y gwasanaeth iechedd yng Nghymru. Onid yw'n gam yn ôl i dynnu yn ôl gwasanaethau iechedd cymunedol, neu a ddylai byrddau iechedd cyfeirio eu hadnoddau gwerthfawr i wasanaethau iechedd cymunedol, fel y gall pobl gael y driniaeth orau bosibl?

2.30 p.m.

The First Minister: If what you say is accurate, then the audit, which is coming to the end of its time, will illustrate that point. As I said, the audit is due to report by the end of September, and the results will be published in November. It is incredibly strange how the party opposite us in the Chamber tells us how important it is that there are cuts in public expenditure, and then refuses to take any responsibility when those cuts happen. The reality is that, if we had sufficient money, if we had the Barnett floor, and if we had the implementation of the Holtham commission recommendations—which your party has refused to implement—the situation would be very much eased.

Y Prif Weinidog: Os yw'r hyn a ddywedwch yn gywir, yna bydd yr archwiliad, sy'n dod i ddiwedd ei amser, yn esbonio'r pwynt hwnnw. Fel y dywedais, mae'r archwiliad i fod i adrodd yn ôl erbyn diwedd mis Medi, a bydd y canlyniadau'n cael eu cyhoeddi ym mis Tachwedd. Mae'n hynod o ryfedd sut y mae'r blaid gyferbyn â ni yn y Siambr yn dweud wrthym pa mor bwysig yw toriadau mewn gwariant cyhoeddus, ac yna yn gwrthod cymryd unrhyw gyfrifoldeb pan fydd y toriadau hynny'n digwydd. Y gwir amdani yw, pe bai gennym ddigon o arian, pe bai gennym y trothwy Barnett, a phe byddem wedi gweithredu argymhellion comisiwn Holtham—y mae eich plaid wedi gwrthod eu gweithredu—byddai'r sefyllfa'n cael ei leddfu'n fawr iawn.

Swyddogion Cefnogi Cymuned yr Heddlu

Police Community Support Officers

10. Eleanor Burnham: *A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am Swyddogion Cefnogi Cymuned yr Heddlu yng Nghymru. OAQ(3)3048(FM)*

10. Eleanor Burnham: *Will the First Minister make a statement on Police Community Support Officers in Wales. OAQ(3)3048(FM)*

The First Minister: Police community support officers play an important role in our communities, offering reassurance to the public. They also act as the eyes and ears for the police in dealing with crime and anti-social behaviour, providing an important bridge between the police and the communities to which they are responsible.

Y Prif Weinidog: Mae swyddogion cymorth cymunedol yr heddlu yn chwarae rhan bwysig yn ein cymunedau, gan gynnig sicrwydd i'r cyhoedd. Maent hefyd yn gweithredu fel llygaid a chlustiau i'r heddlu wrth ymdrin â throseddau ac ymddygiad gwrthgymdeithasol, gan ddarparu pont bwysig rhwng yr heddlu a'r cymunedau y maent yn gyfrifol amdanynt.

Eleanor Burnham: Indeed they do. Are you aware, for instance, that, of the 20 standard powers and other discretionary powers—I understand that there are 21 discretionary powers—the chief constable of North Wales Police has granted full powers to his PCSOs, while others across Wales have not? What assessment have you made of the difference made by having, or not having, these powers in each force, and the impact that this may have on community safety across north Wales, and Wales in general?

Eleanor Burnham: Yn wir. A ydych yn ymwybodol, er enghraifft, o ran yr 20 o bwerau safonol a phwerau dewisol eraill—deallaf fod 21 o bwerau dewisol—bod prif gwnstabl Heddlu Gogledd Cymru wedi rhoi pwerau llawn i'w swyddogion cymorth cymunedol, tra bod eraill ar draws Cymru heb wneud hynny? Pa asesiad a wnaethoch o'r gwahaniaeth a wnaed drwy gael, neu beidio â chael, y pwerau hyn ym mhob heddlu, a'r effaith y gallai hyn ei gael ar ddiogelwch cymunedol ar draws gogledd Cymru, a Chymru yn gyffredinol?

The First Minister: The four chief constables are committed to keeping the level of PCSOs and frontline services in policing

Y Prif Weinidog: Mae pedwar prif gwnstabl wedi ymrwmo i gadw lefel swyddogion cymorth cymunedol yr heddlu a

across Wales. However, much of it depends on what your party gives them—this is a non-devolved area. [*Interruption.*]

The Presiding Officer: Order. It is not part of the role of Assembly Members to comment on the answers of the First Minister or of any other Minister. However, if Eleanor Burnham is keen to introduce new ways of operating in the Assembly—the Canadian model, for example—she might care to present evidence to the current review of our Standing Orders.

Ann Jones: In just four months, the coalition Government at Westminster has managed to put Labour's record on crime at risk, by failing to protect central funding to maintain police officer numbers. The Government has threatened further cuts of between 25 and 40 per cent to the police forces, which will severely hamper them, by threatening police powers to tackle anti-social behaviour, and even to suspend the introduction of the new police powers, which have been agreed by Parliament, to tackle domestic violence. Home Office figures produced in July showed that Labour left office with a reduced crime rate of 43 per cent—the first Government to leave office with a reduced crime rate since the first world war. Do you agree that the coalition Government at Westminster—[*Interruption.*] Do you want to say something?

The Presiding Officer: Order. Please continue, and please ignore any noises off.

Ann Jones: Thank you, Presiding Officer. Do you agree, First Minister, that the coalition Government at Westminster has got its priorities wrong, and that it needs to review what it is going to do in order to ensure that our communities are safe in the future?

The First Minister: Absolutely, Ann. Those of us who have worked in the criminal justice system know full well that the biggest deterrent to crime is the fear of being caught.

gwasanaethau rheng flaen mewn plismona ar draws Cymru. Fodd bynnag, mae llawer ohono'n dibynnu ar yr hyn y mae eich plaid yn rhoi iddynt—mae hwn yn faes sydd heb ei ddatganoli. [*Torri ar draws.*]

Y Llywydd: Trefn. Nid yw'n rhan o rôl Aelodau'r Cynulliad i wneud sylwadau ar atebion Prif Weinidog Cymru neu unrhyw Weinidog arall. Fodd bynnag, os yw Eleanor Burnham yn awyddus i gyflwyno ffyrdd newydd o weithredu yn y Cynulliad—model Canada, er enghraifft—efallai y byddai'n hoffi cyflwyno tystiolaeth i'r adolygiad presennol o'n Rheolau Sefydlog.

Ann Jones: Mewn dim ond pedwar mis, mae'r Llywodraeth glymblaid yn San Steffan wedi llwyddo i roi record Llafur ar droseddau mewn perygl, drwy fethu â diogelu arian canolog i gynnal niferoedd swyddogion yr heddlu. Mae'r Llywodraeth wedi bygwth toriadau pellach rhwng 25 a 40 y cant i heddluoedd, a fydd yn eu rhwystro'n ddifrifol, gan fygwth pwerau'r heddlu i fynd i'r afael ag ymddygiad gwrthgymdeithasol, a hyd yn oed atal cyflwyno pwerau newydd yr heddlu, y cytunwyd arnynt gan y Senedd, i fynd i'r afael â thrais yn y cartref. Mae ffigurau'r Swyddfa Gartref a gynhyrchwyd ym mis Gorffennaf yn dangos bod Llafur wedi gadael grym gyda chyfradd troseddau llai o 43 y cant—y Llywodraeth gyntaf i adael grym gyda chyfradd lai o droseddu ers y rhyfel byd cyntaf. A gytunwch fod y Llywodraeth glymblaid yn San Steffan—[*Torri ar draws.*] A ydych chi eisiau dweud rhywbeth?

Y Llywydd: Trefn. Gallwch barhau, ac os gwelwch yn dda anwybyddwch unrhyw sŵn yn y cefndir.

Ann Jones: Diolch ichi, Lywydd. A gytunwch, Brif Weinidog, fod blaenoriaethau'r Llywodraeth glymblaid yn San Steffan yn anghywir, a bod angen adolygu'r hyn y mae'n mynd i'w wneud er mwyn sicrhau bod ein cymunedau yn ddiogel yn y dyfodol?

Y Prif Weinidog: Yn hollol, Ann. Mae'r rheini ohonom sydd wedi gweithio yn y system cyfiawnder troseddol yn gwybod yn iawn mai'r rhwystr mwyaf i drosedd yw'r ofn

You can increase sentences as much as you want, but if people do not believe that they are going to get caught in the first place, that will not be a deterrent to crime. The biggest deterrent in terms of the fear of being caught is to ensure that a sufficient number of police officers have a public presence, and are seen by potential offenders, and by communities at large. Given the proposals that have been put forward by the UK Government, it seems that we will see a reduction in the number of police officers across Wales, which will inevitably lead to an increase in crime.

Mark Isherwood: Earlier this year, when we debated the police settlement, the Police Federation gave us figures that showed that the then UK Government was planning cuts of £545 million to the police by 2014. The vice-chair of the Police Federation described the then UK Government's solution so far as being meaningless and counterproductive. The federation called for a debate on the role of PCSOs and how they are used and funded in the future, where the PCSO does not have the power, for example, to arrest people. The new UK Government has announced ambitious plans to increase the number of special constables, from 15,000 to a possible 65,000—back to 1950s levels—with powers of arrest and other significant powers equivalent to those of a paid uniformed officer. Boris Johnson in London, for example, has found money to train another 10,000 special constables to keep the police numbers up. What initiatives do you propose in Wales to support the drive to increase the number of special constables, so that the public may have the assurance not only of paid police officers and valued PCSOs, but additional officers who can help to fill the gaps with the skills and powers of a uniformed bobby?

The First Minister: What has been proposed is to reduce the number of full-time officers and replace them with volunteers. That is why the UK Government is talking about increasing the number of special constables—to introduce what it, I suppose,

o gael eich dal. Gallwch gynyddu dedfrydau gymaint ag y dymunwch, ond os nad yw pobl yn credu eu bod yn mynd i gael eu dal yn y lle cyntaf, ni fydd hynny'n atal trosedd. Y rhwystr mwyaf o ran yr ofn o gael eu dal yw sicrhau bod gan nifer digonol o swyddogion yr heddlu bresenoldeb cyhoeddus, ac yn cael eu gweld gan droseddwyr posibl, a chan gymunedau yn gyffredinol. O ystyried y cynigion a gyflwynwyd gan Lywodraeth y DU, mae'n ymddangos y byddwn yn gweld gostyngiad yn nifer swyddogion yr heddlu ar draws Cymru, a fydd yn arwain yn anochel at gynydd mewn trosedd.

Mark Isherwood: Yn gynharach eleni, pan fuom yn trafod y setliad heddlu, rhoddodd Ffederasiwn yr Heddlu ffigurau i ni a oedd yn dangos bod Llywodraeth y DU ar y pryd yn bwriadu gwneud toriadau o £545 miliwn i'r heddlu erbyn 2014. Disgrifiodd is-gadeirydd Ffederasiwn yr Heddlu ateb hyd yn hyn Llywodraeth y DU ar y pryd fel bod yn ddiystyr a gwrthgynhyrchiol. Mae'r ffederasiwn yn galw am drafodaeth ar rôl swyddogion cymorth cymunedol yr heddlu a sut y cânt eu defnyddio a'u hariannu yn y dyfodol, lle nad oes gan y swyddogion hynny'r pŵer, er enghraifft, i arestio pobl. Mae Llywodraeth newydd y DU wedi cyhoeddi cynlluniau uchelgeisiol i gynyddu nifer y cwnstabliaid arbennig, o 15,000 i 65,000—yn ôl i lefelau'r 1950au—gyda phwerau i arestio a phwerau arwyddocaol eraill sy'n cyfateb i rai'r swyddog cyflogedig mewn lifrai. Mae Boris Johnson yn Llundain, er enghraifft, wedi dod o hyd i arian i hyfforddi 10,000 arall o gwnstabliaid arbennig i gadw niferoedd yr heddlu i fyny. Pa fentrau yr ydych yn eu cynnig yng Nghymru i gefnogi'r ymgyrch i gynyddu nifer y cwnstabliaid arbennig, fel y gall y cyhoedd gael y sicrwydd, nid yn unig o swyddogion cyflogedig yr heddlu a swyddogion cymorth cymunedol yr heddlu a werthfawrogir, ond swyddogion ychwanegol a all helpu i lenwi'r bylchau gyda sgiliau a phwerau'r heddwes mewn iwnifform?

Y Prif Weinidog: Yr hyn a gynigiwyd yw lleihau nifer yr heddlu llawn-amser a'u disodli gyda gwirfoddolwyr. Dyna pam mae Llywodraeth y DU yn sôn am gynyddu nifer y cwnstabliaid arbennig—i gyflwyno'r hyn a fyddai, mae'n debyg, yn ei hystyried yn

would see as the third sector into policing, so that the number of full-time police officers can be reduced. You asked for my position on policing. My view is that we should have sufficient numbers of full-time police officers; we should not see a reduction in their numbers and certainly not their replacement by volunteers. Special constables do a good job, there is no question about that, but under no circumstances should they be expected to carry the burden that is now being carried by full-time police officers. Full-time police officers need to be maintained at the levels that they have been in order to deter crime in our communities.

Leanne Wood: In the news this week, we have seen evidence of a growing elite within the public sector. As bad a job as he may be doing, I find it very difficult to believe that UK wide more than 9,000 people in the public sector are being paid more than the Prime Minister, and that 45 of those are police officers. While I recognise that policing is not a devolved matter, will you be prepared to make representations to ensure that the pay of top police officers is frozen, or indeed cut, before the numbers of front-line officers take a hit during these cuts? Furthermore, with the police forces in Wales about to have these unprecedented cuts imposed upon them by the Tories and their Liberal Democrat friends, do you agree that the devolution of the criminal justice system to Wales, including the control of police officers, is an issue that now needs looking at as a matter of urgency

The First Minister: It is a 'One Wales' commitment to examine the evidence for the devolution of criminal justice, and that is something that we are still examining. It is made difficult by the fact that—with reducing budgets in the criminal justice system—it becomes more of a burden, but we still examine the evidence, as is stated in the 'One Wales' commitment. I would not support reducing the pay of anybody in the public sector, certainly at the moment. It is important that we protect historic pay levels, particularly of police officers, and particularly police officers who, on a day to day basis, deal with situations that for most

drydydd sector o ran plismona, fel y gellir lleihau nifer swyddogion yr heddlu llawn-amser. Gofynasoch am fy marn i ar blismona. Fy marn i yw y dylai fod gennym ddigon o swyddogion llawn-amser yn yr heddlu; ni ddylem weld gostyngiad yn eu niferoedd ac yn sicr ni ddylid eu disodli gan wirfoddolwyr. Mae cwnstabiliaid arbennig yn gwneud gwaith da, nid oes amheuaeth am hynny, ond ni ddylid, mewn unrhyw amgylchiadau, disgwyl iddynt gario'r baich sydd bellach yn cael ei gario gan swyddogion llawn-amser yr heddlu. Mae angen cynnal swyddogion llawn-amser yr heddlu ar y lefelau y cawsant eu cynnal arnynt er mwyn atal trosedd yn ein cymunedau.

Leanne Wood: Yn y newyddion yr wythnos hon, rydym wedi gweld tystiolaeth o elît cynyddol yn y sector cyhoeddus. Mor wael ag y mae'r swydd a wna, yr wyf yn ei chael yn anodd iawn i gredu bod mwy na 9,000 o bobl yn y sector cyhoeddus yn y DU gyfan yn cael eu talu mwy na'r Prif Weinidog, a bod 45 o'r rheiny yn swyddogion yr heddlu. Er fy mod yn cydnabod nad yw plismona yn fater datganoledig, a fyddwch yn barod i gyflwyno sylwadau i sicrhau bod cyflog swyddogion uchaf yr heddlu yn cael ei rewi, neu, yn wir, ei dorri, cyn i nifer y swyddogion rheng flaen gael ei daro yn ystod y toriadau hyn? Ar ben hynny, gyda'r heddluoedd yng Nghymru ar fin cael y toriadau nas gwelwyd o'r blaen a osodir arnynt gan y Torïaid a'u ffrindiau, y Democratiaid Rhyddfrydol, a gytunwch fod datganoli'r system cyfiawnder troseddol i Gymru, gan gynnwys rheoli swyddogion yr heddlu, yn fater y mae bellach angen ei hystyried fel mater o frys?

Y Prif Weinidog: Mae'n un o ymrwymïadau 'Cymru'n Un' i edrych ar y dystiolaeth o blaid datganoli cyfiawnder troseddol, ac mae hynny'n rhywbeth yr ydym yn dal i'w archwilio. Mae'n cael ei wneud yn anodd gan y ffaith ei fod—gyda lleihau cyllidebau yn y system cyfiawnder troseddol—yn fwy o faich, ond rydym yn dal i ystyried y dystiolaeth, fel y dywedir yn yr ymrwymïad 'Cymru'n Un'. Ni fyddwn yn cefnogi lleihau cyflog unrhyw un yn y sector cyhoeddus, yn sicr ar hyn o bryd. Mae'n bwysig ein bod yn diogelu lefelau cyflog hanesyddol, yn enwedig rhai swyddogion yr heddlu, ac yn enwedig swyddogion yr heddlu a oedd, o

of us would be uncomfortable and dangerous. I know full well that they do an excellent job and I do not think that their pay, or their numbers, should be reduced.

ddydd i ddydd, yn ymdrin â sefyllfaoedd a fyddai i'r rhan fwyaf ohonom yn anghyfforddus ac yn beryglus. Gwn yn iawn eu bod yn gwneud gwaith rhagorol ac nid wyf yn meddwl y dylai eu cyflog, na'u niferoedd, gael eu lleihau.

Y Llywydd: Diolch yn fawr i'r Prif Weinidog.

The Presiding Officer: Thank you to the First Minister.

Datganiad a Chyhoeddiad Busnes Business Statement and Announcement

The Minister for Business and Budget (Jane Hutt): There are no changes to report to this week's planned Government business and business for the next three weeks is as set out in the business statement, which can be found among the agenda papers that are available to Members electronically.

Y Gweinidog dros Fusnes a'r Gyllideb (Jane Hutt): Nid oes unrhyw newidiadau i'w hadrodd o ran busnes arfaethedig y Llywodraeth yr wythnos hon ac y mae busnes ar gyfer y tair wythnos nesaf fel y'i nodir yn y datganiad busnes, y gellir ei weld ymhlith y papurau agenda sydd ar gael i Aelodau yn electronig.

Mark Isherwood: Following on from the First Minister's response to questions in relation to implementation of the service development directive for epilepsy, I call for a statement on this. The issues raised by Epilepsy Wales, among others, need to be addressed prior to public announcements in November as indicated. The Welsh Government previously commissioned an audit from the National Leadership and Innovation Agency for Healthcare, which found, against the delivery of targets set, that only some 5 per cent of targets for epilepsy had been achieved and that no progress whatsoever had been made on over 20 per cent. Epilepsy Wales praises the directive strongly: it considered it as groundbreaking, and as marking Wales out across the world. It even indicated that colleagues from the Joint Epilepsy Council for Australia, who visited Wales, commended it for the groundbreaking piece of work provided. However, it is conscious that the audit now awaited and referred to by the First Minister, may find that—despite the early promise of the document—there will not be enough time to deliver the improvements in service for people with epilepsy as set out in the directive. We therefore need to know what plans the Minister and Government have, if the audit demonstrates that the aims stated in the directive have not been met. How will the

Mark Isherwood: Yn dilyn ymateb y Prif Weinidog i gwestiynau mewn perthynas â gweithredu'r gyfarwydddeb datblygu gwasanaeth ar gyfer epilepsi, galwaf am ddatganiad ar hyn. Mae angen mynd i'r afael â materion a godwyd gan Epilepsi Cymru, ymysg eraill, cyn y cyhoeddiadau cyhoeddus ym mis Tachwedd fel y nodir. Yn flaenorol, comisiynodd Llywodraeth Cymru archwiliad gan yr Asiantaeth Genedlaethol Arwain ac Arloesi mewn Gofal Iechyd, a ddarganfu, yn erbyn cyflawni'r targedau a osodwyd, mai dim ond tua 5 y cant o dargedau ar gyfer epilepsi a gyflawnwyd a bod dim cynnydd o gwbl wedi'i wneud ar fwy nag 20 y cant. Mae Epilepsi Cymru yn canmol y gyfarwydddeb yn gryf: roedd yn ei ystyried yn arloesol, ac yn amlygu Cymru ar draws y byd. Gwnaeth hyd yn oed ddangos bod cydweithwyr o Gyngor Epilepsi ar y Cyd ar gyfer Awstralia, a oedd yn ymweld â Chymru, wedi ei ganmol am y darn o waith arloesol a ddarperir. Fodd bynnag, mae'n ymwybodol y bydd yr archwiliad disgwylidig y cyfeirir ato gan y Prif Weinidog—er gwaethaf addewid cynnar y ddogfen—o bosibl yn canfod na fydd digon o amser i gyflawni'r gwelliannau yn y gwasanaeth, fel y'u hamlinellir yn y gyfarwydddeb, ar gyfer pobl ag epilepsi. Felly, mae angen i ni wybod pa gynlluniau sydd gan y Gweinidog a'r Llywodraeth, os yw'r

Welsh Government ensure full implementation of this valued document given the worrying progress reported in the initial audit?

2.40 p.m.

My second request for a Government statement follows on from Brian Gibbons's question relating to the economic renewal programme launched in July. The First Minister said that he would write to Brian, but I believe that this matter is too important for a letter to one Member. We need a statement to the full Assembly. We have heard that a void has been created in the sector, which is creating greater problems for businesses that are trying to borrow from banks. We have heard that it is impacting on business-support businesses across Wales, which have found themselves suddenly without business. It is also alleged that up to 1,800 Welsh Government civil servants involved in business support are now, in effect, twiddling their thumbs and waiting for new announcements to be made. In the meantime, companies are disinvesting, are failing to invest or have to postpone or cancel plans. This is a vital matter, particularly at the current time, when we need to kick-start the Welsh economy and provide jobs and investment; it merits a statement to the Chamber.

Jane Hutt: We have had a very useful airing this afternoon, in response to a question to the First Minister, of progress on delivering the epilepsy directive, and I understand that the Minister will be offering a statement on progress as it emerges. Regarding your second point, on the 'Economic Renewal: a new direction' programme, the Deputy First Minister and Minister for Economy and Transport will be answering questions tomorrow, and it is important that that provides an opportunity to address some of the concerns and questions that have been raised.

Nick Bourne: I have a few requests, Minister. The first relates to health services and the Minister for Health and Social Services. Could we have an oral statement, preferably, on health services within the

archwiliad yn dangos nad yw'r nodau a amlinellir yn y gyfarwyddeb wedi'u bodloni. Sut y bydd Llywodraeth Cymru yn sicrhau gweithrediad llawn y ddogfen werthfawr hon o ystyried y cynnydd pryderus a nodwyd yn yr archwiliad cychwynnol?

Mae fy ail gais am ddatganiad gan y Llywodraeth yn dilyn cwestiwn Brian Gibbons ar raglen adnewyddu'r economi a lanswyd ym mis Gorffennaf. Dywedodd y Prif Weinidog y byddai'n ysgrifennu at Brian, ond credaf fod y mater hwn yn rhy bwysig i'w gynnwys mewn llythyr at un Aelod. Mae angen datganiad llawn i'r Cynulliad. Clywsom fod gwacter wedi cael ei greu yn y sector, sy'n creu problemau mwy ar gyfer busnesau sy'n ceisio benthyg gan fanciau. Clywsom ei fod yn effeithio ar fusnesau cymorth busnes ledled Cymru, sydd yn sydyn wedi colli eu busnes. Honnir hefyd bod hyd at 1,800 o weision sifil Llywodraeth Cymru sy'n ymwneud â chymorth busnes yn awr, i bob pwrpas, yn troi eu bodiau ac yn aros am gyhoeddiadau newydd i gael eu gwneud. Yn y cyfamser, mae cwmnïau'n dadfuddsoddi, yn methu â buddsoddi neu yn gorfod gohirio neu ganslo cynlluniau. Mae hwn yn fater hanfodol, yn enwedig ar hyn o bryd, pan fo angen i ni roi hwb i economi Cymru a darparu swyddi a buddsoddiad; mae hwnnw'n haeddu datganiad i'r Siambr.

Jane Hutt: Rydym wedi cael trafodaeth ddefnyddiol iawn y prynhawn yma, mewn ymateb i gwestiwn i'r Prif Weinidog, o gynnydd ar gyflawni'r gyfarwyddeb epilepsi, a deallaf y bydd y Gweinidog yn cynnig datganiad ar y cynnydd fel y mae'n ymddangos. O ran yr ail bwynt, ar raglen 'Adnewyddu'r Economi: cyfeiriad newydd', bydd y Dirprwy Brif Weinidog a'r Gweinidog dros yr Economi a Thrafnidiaeth yn ateb cwestiynau yfory, ac mae'n bwysig bod hynny'n rhoi cyfle i fynd i'r afael â rhai o'r pryderon a chwestiynau a godwyd.

Nick Bourne: Mae gennyf ychydig geisiadau, Weinidog. Mae'r cyntaf yn ymwneud â gwasanaethau iechyd a'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol. A allem gael datganiad llafar,

Hywel Dda Local Health Board area? The Minister will be aware that a draft of the rural health services strategy document, 'Spend to Save', was issued over the summer, which indicated a downgrading of services at Bronglais and a centralisation of services at Glangwili in Carmarthen, potentially damaging services at Bronglais, Withybush and Prince Philip hospitals. Admittedly, the chief executive of Hywel Dda LHB said that the report has been withdrawn and was only a working document; he also said that it has been sent to Assembly Government officials. I understand that the Minister for health has said that she has never seen the document, and I accept her word on that. However, given that it is clear from what Trevor Purt has said that Assembly officials worked on the document, and that there is a cross-party campaign, involving all four parties, to save DGH services at all of these hospitals, I would welcome a statement on this matter from the Minister for health to offer reassurance and make it clear that the four hospitals are all valued as district general hospitals for the future.

My second request, Minister—and this may be within your portfolio or, conceivably, that of the Deputy First Minister—relates to land that is being sold in Newtown by the Welsh Assembly Government. Residents of Newtown first saw a notice relating to the sale of the land on 18 September. The land is being sold by auction on 23 September, less than a week later, with a guide price of up to £80,000. I have no problem with the land being sold, but there are people in the community who are keen to acquire it for the community for leisure purposes rather than housing, which is probably what it would be used for otherwise. They would clearly need longer than five days to have an opportunity to club together and see whether they have the resources to buy the land. Would you look at that, Minister, if it falls within your portfolio, or, if it lies elsewhere, could you encourage the appropriate Minister to look at the matter to see whether there could be a delay to give the community in Newtown—

yn ddelfrydol, ar wasanaethau iechyd o fewn ardal Bwrdd Iechyd Lleol Hywel Dda? Bydd y Gweinidog yn ymwybodol bod drafft o'r ddogfen strategaeth gwasanaethau iechyd gwledig, 'Gwario i Arbed', wedi'i gyhoeddi yn ystod yr haf, yn nodi israddio gwasanaethau ym Mronglais a chanoli gwasanaethau yng Nglangwili yng Nghaerfyrddin, a allai niweidio gwasanaethau ym Mronglais, Y Llwyn Helyg ac Ysbyty'r Tywysog Philip. Rhaid cyfaddef bod prif weithredwr BILI Hywel Dda wedi dweud bod yr adroddiad wedi'i dynnu'n ôl ac mai dogfen dros dro yn unig ydoedd; dywedodd hefyd ei fod wedi cael ei anfon at swyddogion Llywodraeth y Cynulliad. Deallaf fod y Gweinidog dros iechyd wedi dweud nad yw hi erioed wedi gweld y ddogfen, ac rwy'n derbyn ei gair ar hynny. Fodd bynnag, o ystyried ei bod yn glir o'r hyn y mae Trevor Purt wedi'i ddweud bod swyddogion y Cynulliad yn gweithio ar y ddogfen, a bod ymgyrch trawsbleidiol, sy'n cynnwys pedair plaid, i arbed gwasanaethau ysbytai cyffredinol dosbarth ym mhob un o'r ysbytai hyn, byddwn yn croesawu datganiad ar y mater hwn gan y Gweinidog dros iechyd i gynnig sicrwydd ac i ddangos fod y pedwar ysbyty i gyd yn cael eu gwerthfawrogi fel ysbytai cyffredinol dosbarth ar gyfer y dyfodol.

Mae fy ail gais, Weinidog—a gallai hyn fod o fewn eich portffolio chi neu, o bosibl, o fewn portffolio'r Dirprwy Brif Weinidog—yn ymwneud â thir sy'n cael ei werthu yn y Drenewydd gan Lywodraeth Cynulliad Cymru. Gwelodd trigolion y Drenewydd hysbysiad ar werthiant y tir yn gyntaf ar 18 Medi. Mae'r tir yn cael ei werthu mewn arwerthiant ar 23 Medi, lai nag wythnos yn ddiweddarach, gyda phris canllaw o hyd at £80,000. Nid oes gennyf unrhyw broblem gyda'r tir yn cael ei werthu, ond mae pobl yn y gymuned yn awyddus i'w brynu ar gyfer y gymuned ar gyfer dibenion hamdden yn hytrach na thai, sy'n debygol o gael eu codi ar y tir fel arall. Byddai, yn amlwg, angen mwy na phum niwrnod arnynt i gael cyfle i ddod at ei gilydd i weld a oes ganddynt yr adnoddau i brynu'r tir. A allech edrych ar hynny, Weinidog, os yw o fewn eich portffolio, neu, os yw o fewn portffolio arall, a allech annog y Gweinidog priodol i edrych ar y mater i weld a allai fod oedi er mwyn

the Garth Owen part of the town, I believe—the opportunity to see whether they can club together to bid for the land?

Jane Hutt: The first point that you make is an operational matter for the Hywel Dda Local Health Board. You have given an indication already of how the response was handled, and it is very important that the matter is taken back to the board for it to respond. On your second point, I will have to explore who has ministerial responsibility for the land. I imagine that it might be the Minister for the Economy and Transport, but I am happy to get back to you on that matter.

Jeff Cuthbert: Minister, this year marks the seventieth anniversary of the battle of Britain. Will you put on record the Welsh Assembly Government's tribute to the bravery and courage of those men who took part in that battle and indeed stopped Hitler's plans in their tracks and played a large part in ensuring the eventual defeat of the Nazi and fascist forces in the second world war?

Secondly, will you put on record the Welsh Assembly Government's solidarity with the miners trapped in the San Jose copper mine in Chile, who are 700m underground? Will you agree to offer whatever support may be requested, including technical support, despite the fact that, we hope, the rescue attempts are going to plan?

Jane Hutt: Thank you, Jeff. I am glad that you have given me the opportunity, on behalf of the Government, to recognise the importance of the commemoration of the seventieth anniversary of the battle of Britain and, again, to refer to the important anniversary reception that took place here on 30 June. It is important that we pay tribute to, and recognise the heroism of, the services during that battle, taking us forward to fight the fascist threat. It is important that, nationally and locally, as Assembly Members, we played a part in commemorating the seventieth anniversary of the battle of Britain.

rhoi cyfle i'r gymuned yn y Drenewydd—rhan Garth Owen o'r dref, yr wyf yn credu—i weld a allant ddod at ei gilydd i wneud cais am y tir?

Jane Hutt: Mae'r pwynt cyntaf a wnewch yn fater gweithredol ar gyfer Bwrdd Iechyd Lleol Hywel Dda. Rydych eisoes wedi dangos sut y cafodd yr ymateb ei drin, ac mae'n bwysig iawn bod y mater yn mynd yn ôl at y bwrdd er mwyn iddo ymateb. Ar eich ail bwynt, bydd rhaid imi ymchwilio i weld pwy sydd â chyfrifoldeb gweinidogol am y tir. Rwy'n dychmygu efallai mai'r Gweinidog dros yr Economi a Thrafnidiaeth ydyw, ond rwy'n hapus i ddod yn ôl atoch ar y mater hwnnw.

Jeff Cuthbert: Weinidog, mae'r flwyddyn hon yn nodi pen-blwydd dengmlwyddiant a thrigain brwydr Prydain. A wnewch chi gofnodi teyrnged Llywodraeth Cynulliad Cymru i ddewrder a gwrolder y dynion hynny a gymerodd ran yn y frwydr honno ac yn wir a rwystrodd cynlluniau Hitler ac a chwaraeodd ran fawr i sicrhau colled ddilynol y lluoedd Natsiaidd a ffasgaidd yn yr ail ryfel byd?

Yn ail, a wnewch chi gofnodi undod Llywodraeth Cynulliad Cymru gyda'r glowyr sydd wedi'u dal ym mwynglawdd copr San Jose yn Chile 700m o dan y ddaear? A gytunwch i gynnig pa bynnag gefnogaeth a ofynnir amdano, gan gynnwys cymorth technegol, er gwaethaf y ffaith ein bod yn gobeithio bod yr ymdrechion achub yn mynd yn dda?

Jane Hutt: Diolch, Jeff. Rwy'n falch eich bod wedi rhoi cyfle imi, ar ran y Llywodraeth, i gydnabod pwysigrwydd coffâd pen-blwydd dengmlwyddiant a thrigain brwydr Prydain ac, unwaith eto, i gyfeirio at y derbyniad pen-blwydd pwysig a ddigwyddodd yma ar 30 Mehefin. Mae'n bwysig ein bod yn talu teyrnged i, ac yn cydnabod, arwriaeth y gwasanaethau yn ystod y frwydr honno, gan fynd â ni ymlaen i frwydro yn erbyn y bygythiad ffasgaidd. Mae'n bwysig ein bod ni fel Aelodau'r Cynulliad, yn genedlaethol ac yn lleol, wedi chwarae rhan yn coffáu pen-blwydd dengmlwyddiant a thrigain brwydr Prydain.

It is important that we in Wales have the opportunity to acknowledge the plight of the miners trapped in the mine in Chile and that we send a message of solidarity. Jeff, I know that you have taken a close interest in this matter, working with the Wales TUC and the wider trade union movement, recognising the support for those miners and their families in these extraordinary circumstances. There are long-term connections, given our history of mining in Wales. I am sure that everyone in the Chamber will want to agree with that important point made by Jeff Cuthbert today.

Darren Millar: Minister, you will know that, last year, there was widespread disruption across Wales as a result of the adverse winter weather. There were all sorts of problems and people were unable to access medical and other health appointments as well as education establishments. Of course, there was also disruption to the delivery of heating oil to many homes across Wales, including homes in my Clwyd West constituency. I wish to ask for a Government statement on preparedness for adverse weather this winter. In the statement, could you include information about the rock salt supplies that you expect local authorities to have and state whether any guidance is being issued to local authorities to ensure that they are prepared to ensure that highways are open in the event of adverse weather in the future?

Jane Hutt: It is important that we start now, even on this nice autumnal day, to recognise what may lie ahead in preparing for what could be a severe winter. Many lessons were learnt about the impact of last year's severe winter weather. It is a cross-governmental issue. The Minister for Health and Social Services has already launched her 'Keep Well This Winter' campaign, and one of its three messages is to keep warm. Members will also notice from their GP surgeries that inoculations are already taking place and will recognise the important role of the third-sector organisation, Age Cymru. Carl Sargeant and I recently met a group that was taking an active role with regard to the elderly population. I think that the issue relating to education is well made, and plans are in place at every level.

Mae'n bwysig ein bod ni yng Nghymru yn cael y cyfle i gydnabod trafferthion y glowyr sy'n gaeth yn y pwll yn Chile a'n bod yn anfon neges o undod. Jeff, gwn eich bod wedi cymryd diddordeb manwl yn y mater hwn, gan weithio gyda TUC Cymru a'r mudiad undebau llafur ehangach, gan gydnabod y gefnogaeth ar gyfer y glowyr hynny a'u teuluoedd yn yr amgylchiadau eithriadol hyn. Mae yna gysylltiadau hirdymor, o ystyried ein hanes mwyngloddio yng Nghymru. Rwy'n siŵr y bydd pawb yn y Siambr am gyuno â'r pwynt pwysig a wneir gan Jeff Cuthbert heddiw.

Darren Millar: Weinidog, byddwch yn gwybod y bu aflonyddwch eang ar draws Cymru y llynedd o ganlyniad i dywydd garw'r gaeaf. Roedd pob math o broblemau ac nid oedd pobl yn gallu cael mynediad i apwyntiadau meddygol ac iechyd eraill yn ogystal â sefydliadau addysg. Wrth gwrs, roedd hefyd amharu ar ddsbarthu olew gwresogi i lawer o gartrefi ledled Cymru, gan gynnwys cartrefi yn fy etholaeth, Gorllewin Clwyd. Hoffwn ofyn am ddatganiad gan y Llywodraeth ar barodrwydd ar gyfer tywydd garw'r gaeaf hwn. Yn y datganiad, a allwch gynnwys gwybodaeth am y cyflenwadau halen craig yr ydych yn disgwyl i awdurdodau lleol eu cael, gan nodi a roddir unrhyw ganllawiau i awdurdodau lleol i sicrhau eu bod yn barod i sicrhau y bydd priffyrdd ar agor os ceir tywydd gwael yn y dyfodol?

Jane Hutt: Mae'n bwysig ein bod yn dechrau yn awr, hyd yn oed ar y diwrnod braf hwn o hydref, i gydnabod yr hyn a allai ein hwynebu wrth baratoi ar gyfer yr hyn a allai fod yn aeaf difrifol. Dysgwyd llawer o wersi am effaith tywydd gaeaf difrifol y llynedd. Mae'n fater traws-lywodraethol. Y mae'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol eisoes wedi lansio ei ymgyrch 'Cadwch yn Iach y Gaeaf Hwn', ac un o'i tair neges yw cadw'n gynnes. Bydd Aelodau hefyd yn sylwi yn eu meddygfeydd meddygon teulu fod brechiadau eisoes yn digwydd a byddant yn cydnabod rôl bwysig y sefydliad trydydd sector, Age Cymru. Cyfarfu Carl Sargeant a minnau â grŵp yn ddiweddar a oedd yn cymryd rhan weithredol o ran y boblogaeth oedrannus. Credaf fod y pwynt sy'n ymwneud ag addysg yn cael ei

wneud yn dda, ac mae cynlluniau yn eu lle ar bob lefel.

Chris Franks: I request a statement from the Minister for Health and Social Services on the recent incidents where surgical equipment at the University Hospital of Wales was deemed to be unfit for purpose? This resulted in 55 operations being cancelled and, eventually, £200,000-worth of additional equipment being purchased. Clearly, something went wrong, although initially we were given assurances that the problems were of a minor nature.

Chris Franks: Gofynnaf am ddatganiad gan y Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol ar y digwyddiadau diweddar, lle'r ystyriwyd bod offer llawfeddygol yn Ysbyty Athrofaol Cymru yn anaddas at y diben? Arweiniodd hyn at ohirio 55 llawdriniaeth ac, yn y pen draw, at brynu gwerth £200,000 o offer ychwanegol. Mae'n amlwg yr aeth rhywbeth o'i le, er, i ddechrau, cawsom sicrwydd mai mân broblemau oeddynt.

2.50 p.m.

Further, I wish to request a statement from the Welsh Government on skills training in the light of cuts from the Conservative-Lib Dem coalition Government. We all know that obtaining an apprenticeship is difficult because employers cannot afford them. GE Aviation in Nantgarw provides apprenticeships with money provided by the Welsh Government, working with Coleg Morgannwg. However, this is not the case across the country. Could we please have a statement on apprenticeships?

Ymhellach, hoffwn ofyn am ddatganiad gan Lywodraeth Cymru ar hyfforddiant sgiliau yng ngoleuni toriadau Llywodraeth glymblaid y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol. Rydym i gyd yn gwybod bod cael prentisiaeth yn anodd gan na all cyflogwyr eu fforddio. Mae GE Aviation yn Nantgarw yn darparu prentisiaethau gydag arian a ddarparwyd gan Lywodraeth Cymru, gan weithio gyda Choleg Morgannwg. Fodd bynnag, nid felly y mae ledled y wlad. A gawn ni ddatganiad ar brentisiaethau?

Jane Hutt: It is important that I take this opportunity to report that, last week, I had a meeting with the Chief Secretary to the Treasury, Danny Alexander, along with all of the Ministers for finance from across the UK. The Ministers from Wales, Scotland and Northern Ireland made the point strongly that the impact of the comprehensive spending review will have a huge bearing, not just in terms of our spending review and our allocation through the block grant, but also on non-devolved areas, particularly welfare reform and the impact that it can have on skills and our responsibilities. I am glad to say that, as far as apprenticeships are concerned, we are continuing to progress measures to deliver apprenticeships for our young people. An apprenticeship unit has been established. I can report that up to 3,000 young people will be supported in 2010-11 through our young recruits and pathways to apprenticeships schemes. We are determined as a Government not only to support and maintain, but to progress and develop our support for young apprentices in Wales.

Jane Hutt: Mae'n bwysig fy mod yn cymryd y cyfle hwn i roi gwybod y cefais gyfarfod wythnos diwethaf â Phrif Ysgrifennydd y Trysorlys, Danny Alexander, ynghyd â phob un o'r Gweinidogion â chyfrifoldeb dros gyllid o bob cwr o'r DU. Bu i Weinidogion o Gymru, yr Alban a Gogledd Iwerddon bwysleisio y bydd effaith yr adolygiad cynhwysfawr o wariant yn cael effaith enfawr, nid yn unig o ran ein hadolygiad o wariant a thrwy ein dyraniad drwy'r grant bloc, ond, yn ogystal, ar feysydd nad ydynt wedi eu datganoli ac ar ddiwygio lles yn benodol, a'r effaith y gall hwnnw ei gael ar sgiliau a chyfrifoldebau. Rwy'n falch o ddweud ein bod yn parhau i ddatblygu mesurau er mwyn darparu prentisiaethau ar gyfer ein pobl ifanc. Mae uned prentisiaeth wedi cael ei sefydlu. Bydd hyd at 3,000 o bobl ifanc yn cael eu cefnogi yn 2010-11 drwy ein cynlluniau i recriwtiaid ifanc a llwybrau i brentisiaethau. Mae'r Llywodraeth yn benderfynol nid yn unig i gefnogi a chynnal, ond i wella a datblygu ein cefnogaeth i brentisiaid ifanc yng Nghymru.

Andrew R.T. Davies: Minister, I wish to ask for two statements. The first is in relation to the closure of the midwife-led unit at Llandough Hospital and, in particular, the consultation exercise that the local health board undertook regarding its new strategic plan. I believe that it was deeply unfortunate that this consultation process was undertaken at the height of the summer—that is, during August. A statement from the Welsh Assembly Government on the level of consultation and the quality of the consultation that you expect of public bodies that are accountable to you would give Assembly Members and the public at large confidence that the consultation processes that organisations undertake are meaningful and not just tick-box exercises.

Secondly, in support of the leader of the Liberal Democrats and her point about the McKinsey report, which she highlighted during questions to the First Minister, I am now on my third holding response for the freedom of information request that I submitted regarding the McKinsey report. At the end of June, during questions to the Minister of Health and Social Services, I asked a question, as spokesman for health, in relation to the McKinsey report, and I was informed—and it is on the Record—by the Minister for Health and Social Services that she would bring forward a written statement given the level of interest that people were showing in the McKinsey issue. Time and again, this issue has been raised by outside parties and Assembly Members. This should be an area on which we can legitimately question the Minister for Health and Social Services. An oral statement in Plenary would be greatly appreciated so that any ambiguity can be cleared up.

Jane Hutt: I apologise, Presiding Officer; may I respond to Chris Franks on the matter of surgical instruments, as I did not give a response earlier? I will then answer Andrew R.T. Davies's question because it was shared in the Chamber for all to hear. This is a matter of ensuring that the problems regarding surgical instruments within the Cardiff and Vale University Local Health Board are being addressed with investment. I

Andrew R.T. Davies: Weinidog, hoffwn ofyn am ddau ddatganiad. Mae'r cyntaf yn ymwneud â chau'r uned dan arweiniad bydwragedd yn Ysbyty Llandochau ac, yn benodol, yr ymarfer ymgynghori y bu i'r bwrdd iechyd lleol ymgymryd ynghylch ei gynllun strategol newydd. Mae'n anffodus iawn y cynhaliwyd y broses ymgynghori yn anterth yr haf—ym mis Awst. Byddai datganiad gan Lywodraeth Cynulliad Cymru ar lefel yr ymgynghori ac ansawdd yr ymgynghori yr ydych yn ei ddisgwyl gan gryff cyhoeddus sy'n atebol i chi yn rhoi hyder i'r cyhoedd yn gyffredinol ac i Aelodau'r Cynulliad bod y prosesau ymgynghori y mae sefydliadau'n eu cynnal yn ystyrlon ac nid yn ymarferion ticio bocs yn unig.

Yn ail, i gefnogi arweinydd y Democratiaid Rhyddfrydol a'i phwynt am adroddiad McKinsey, y bu iddi danlinellu yn ystod cwestiynau i'r Prif Weinidog, rwyf bellach wedi cael tri ymateb i'm cais rhyddid gwybodaeth ynghylch adroddiad McKinsey yn dweud bod fy nghais yn cael ei brosesu. Ddiwedd mis Mehefin, yn ystod cwestiynau i'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol, gofynnais gwestiwn, fel y llafarydd iechyd, yn ymwneud ag adroddiad McKinsey, a dywedodd y Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol wrthyf—ac mae hyn ar y Cofnod—y byddai'n cyflwyno datganiad ysgrifenedig, o ystyried y lefel o ddiddordeb yn y mater yn ymwneud â McKinsey. Dro ar ôl tro, mae'r mater hwn wedi'i godi gan bartïon allanol a chan Aelodau'r Cynulliad. Dylai hyn fod yn faes y gallwn holi'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol yn deg yn ei gylch. Byddai datganiad llafar yn y Cyfarfod Llawn yn cael ei werthfawrogi'n fawr er mwyn egluro unrhyw amwysedd.

Jane Hutt: Rwy'n ymddiheuro, Lywydd; a allaf ymateb i Chris Franks ar y mater o offerynnau llawfeddygol, gan na roddais ymateb yn gynharach? Byddaf wedyn yn ateb cwestiwn Andrew R.T. Davies oherwydd fe'i rhannwyd yn y Siambr i bawb ei glywed. Mae hyn yn fater o sicrhau bod problemau o safbwynt offer llawfeddygol Bwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Caerdydd a'r Fro yn cael eu datrys drwy fuddsoddiad. Rwy'n credu eich

believe that you have written to the chief executive on that matter.

Importantly, that takes us to the questions that Andrew has asked about the consultation, or pre-consultation, that has been taking place over the summer on the future direction of services. This is a matter for the Cardiff and Vale University Local Health Board. It is a matter with which many of us have been engaged as constituency and regional Assembly Members. I refer to your point about the questions to the Minister for Health and Social Services, and remind you that a statement was made by the Minister for Health and Social Services as a result of questions in June.

The most important written Cabinet statement that I want to refer you to is the one that the Minister made on the progress of the five-year service workforce and financial strategic framework. During oral Assembly questions on 23 June, in response to a question from you, Edwina Hart said

‘I am delighted by the level of interest in the work that McKinsey has undertaken for us as the Welsh Assembly Government and within the NHS’.

She also said

‘It might be useful for me to issue a written statement on this issue, given the level of interest, to inform Members of progress in this area’.

As a result, as I said, a written Cabinet statement was delivered.

William Graham: I ask you to bring forward a statement by your Government that seeks to encourage and support entrepreneurship, particularly in the food and wine sector. During the weekend, I attended the spectacular Abergavenny food festival. The Minister will know that it is becoming an important event in south-east Wales. Over 40,000 people attended the event, which is a wonderful showcase for Welsh food and produce, which is exceptional in quality,

bod wedi ysgrifennu at y prif weithredwr ar y mater hwnnw.

Yn bwysig ddigon, mae hynny'n ein harwain at y cwestiynau y bu i Andrew eu gofyn am yr ymgynghoriad, neu'r cyd-ymgyngori, a gafwyd dros yr haf ar gyfeiriad gwasanaethau yn y dyfodol. Mater i Fwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Caerdydd a'r Fro yw hwn. Mae llawer ohonom wedi ymwneud â'r mater fel Aelodau Cynulliad etholaeth a rhanbarth. Cyfeiriaf at eich pwynt ynglŷn â'r cwestiynau i'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol, ac rwy'n eich atgoffa y gwnaeth y Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol ddatganiad o ganlyniad i gwestiynau ym mis Mehefin.

Y datganiad ysgrifenedig pwysicaf gan y Cabinet yr wyf am ei gyfeirio atoch yw'r un a wnaeth y Gweinidog ar y cynnydd ar y fframwaith strategol pum-mlunedd ar gyfer cyllid a'r gweithlu gwasanaeth. Yn ystod cwestiynau llafar y Cynulliad ar 23 Mehefin, mewn ymateb i gwestiwn gennyh, dywedodd Edwina Hart

‘Yr wyf yn falch iawn o lefel y diddordeb sydd yn y gwaith y mae McKinsey wedi'i gyflawni ar ein rhan ni fel Llywodraeth y Cynulliad ac yn y GIG’.

Dywedodd hefyd

‘Hwyrach y byddai'n ddefnyddiol pe bawn yn cyhoeddi datganiad ysgrifenedig ar y mater hwn, o ystyried lefel y diddordeb, er mwyn rhoi gwybod i'r Aelodau am gynnydd yn y maes hwn’.

O ganlyniad, fel y dywedais, cafodd datganiad ysgrifenedig gan y Cabinet ei gyflwyno.

William Graham: Rwy'n gofyn i chi gyflwyno datganiad gan eich Llywodraeth sy'n ceisio annog a chefnogi mentergarwch, yn enwedig yn y sector bwyd a gwin. Yn ystod y penwythnos, euthum i wyl fwyd ysblennydd y Fenni. Bydd y Gweinidog yn gwybod ei fod yn datblygu'n ddigwyddiad pwysig yn ne-ddwyrain Cymru. Aeth dros 40,000 o bobl i'r digwyddiad, sy'n ffenest wych i fwyd a chynnyrch Cymru, sydd yn eithriadol o ran ansawdd, amrywiaeth a phris.

variety and price.

Jane Hutt: I was not able to attend that prestigious event in Abergavenny, but I look forward to attending the Cowbridge food and drink festival, which will take place at the end of October. Those two events put Welsh food and drink not only on the Welsh or UK map, but on the world map and also provide an opportunity for the entrepreneurs who are engaged with them. The impact of those events is sustained by the Minister for Rural Affairs and the Minister for the Economy and Transport in terms of the opportunities for Welsh commerce, particularly Welsh food and wine.

Alun Cairns: Patients, employees and staff nurses at Fairwood Hospital in Swansea are facing its closure, which follows the lifting of the moratorium by the Minister for health, in spite of the promises that were made during the One Wales Government negotiations. Bearing in mind the uncertainty that has been created as a result, what plans does the Minister have to schedule a debate so that we can have a proper debate about the lifting of the moratorium and so that I and others from South Wales West can discuss the importance of Fairwood Hospital to intermediate care in Wales?

Jane Hutt: It is important that, as we move into the period of the comprehensive spending review and the draft budget that I will bring to the Chamber, there will be scrutiny. Over the last few weeks, on my budget tour, I have taken the opportunity to meet staff working on the front line to discuss the challenges that we face as a result of the new UK coalition Government's approach to dealing with the budget deficit. I also hope that you will recognise our responsibilities to engage with and enable our staff, our managers as well as our professional healthcare staff, in the health service so that they play their part in the responsible approach towards efficiency, innovation and the challenges of a constrained budget. We are playing our part in terms of the budget deficit reduction. We do not believe that it was right for us to have to find those cuts earlier this year as a result of the June budget; that was too fast and too deep. We have already heard from Rhodri Morgan of the

Jane Hutt: Nid oeddwn yn gallu mynd i'r digwyddiad mawreddog yn y Fenni, ond rwy'n edrych ymlaen at fynd i wyl bwyd a diod y Bont-faen ddiwedd mis Hydref. Mae'r ddau ddiwyddiad yn rhoi bwyd a diod o Gymru nid yn unig ar y map yng Nghymru a'r DU, ond ar fap y byd gan roi cyfleoedd i'r entrepreneuriaid sy'n ymwneud â hwy. Mae effaith y digwyddiadau hynny yn cael ei chynnal gan y Gweinidog dros Faterion Gwledig a'r Gweinidog dros yr Economi a Thrafnidiaeth o ran y cyfleoedd ar gyfer masnach Cymru, yn enwedig bwyd a gwin Cymru.

Alun Cairns: Mae cleifion, gweithwyr a nyrsys staff yn Ysbyty Fairwood, Abertawe yn wynebu cau'r ysbyty, sy'n dilyn codi'r gohiriad gan y Gweinidog dros iechyd, er gwaethaf yr addewidion a wnaed yn ystod trafodaethau Llywodraeth Cymru'n Un. O ystyried yr ansicrwydd sy'n bodoli yn sgîl hynny, pa gynlluniau sydd gan y Gweinidog i drefnu dadl er mwyn inni gael dadl briodol ar godi'r gohiriad ac er mwyn i mi ac eraill o Orllewin De Cymru allu trafod pwysigrwydd Ysbyty Fairwood i ofal canolraddol yng Nghymru?

Jane Hutt: Wrth i ni nesáu at gyfnod yr adolygiad cynhwysfawr o wariant a'r gyllideb ddrafft y byddaf yn ei chyflwyno i'r Siambr, mae'n bwysig y bydd craffu. Yn ystod yr wythnosau diwethaf, ar fy nhaith gyllideb, rwyf wedi cael cyfle i gwrdd â staff sy'n gweithio ar y rheng flaen i drafod yr heriau sy'n ein hwynebu o ganlyniad i ddull Llywodraeth glymblaid newydd y DU i ymdrin â'r diffyg yn y gyllideb. Rwyf hefyd yn gobeithio y byddwch yn cydnabod ein cyfrifoldebau i ymgysylltu â'n staff, ein rheolwyr a'n staff gofal iechyd proffesiynol yn y gwasanaeth iechyd, a'u galluogi er mwyn iddynt allu cyfrannu at y dull cyfrifol o ymdrin ag effeithlonrwydd, arloesedd a heriau cyllideb gyfyngedig. Rydym yn cyfrannu at y gwaith o leihau'r diffyg yn y gyllideb. Nid ydym yn credu ei bod yn iawn ein bod wedi gorfod dod o hyd i'r toriadau hynny yn gynt eleni yn sgîl cyllideb mis Mehefin, a oedd yn rhy gyflym ac yn rhy ddwfn. Rydym eisoes wedi clywed gan

dangers, which are now predicted by economists, of a double-dip recession. This links directly to the questions that have come from opposition Members this afternoon about the way forward to enable us to protect the front line of our national health service in Wales.

Nick Ramsay: I concur with the comments made by my colleague William Graham regarding the Abergavenny food festival. I, too, enjoyed wandering around the multitude of stalls, and I particularly enjoyed the cheese section of the festival. There was a lot of good food and drink from across Wales at the food festival. I would also be interested to know how the Assembly Government plans to build on the experience of Abergavenny and other towns that host such festivals by rolling out the food festival experience in towns across Wales. There would be a lot of benefit for Wales in doing that.

3.00 p.m.

Secondly, I ask the Minister for Business and Budget if she would liaise with her colleague, the Minister for Health and Social Services, on bringing forward a statement on the future of Clinical Futures, and an update on that programme in South Wales East. It has been a while since we had such an update. I realise that due to funding problems and other issues, Clinical Futures has been put on the back burner. However, there was a lot of good stuff in the Clinical Futures programme when it was brought online, and many clinicians in South Wales East hope that aspects of that programme will be implemented even if there are delays or cancellations involved in the project as a whole. I would very much appreciate hearing from the Minister on this. It was a significant area of spending, and we have seen one hospital in South Wales East built as a result of that programme. If we are to see significant delays in the rolling out of other aspects of the programme, then I would like further information from the Minister on how she intends to plug the gaps that will inevitably arise in the long term by not proceeding fully with the programme.

Rhodri Morgan am y peryglon y mae economegwyr yn eu rhagweld o ddirwasgiad dwbl. Mae hyn yn cysylltu'n uniongyrchol â chwestiynau Aelodau'r gwrthbleidiau y prynhawn yma am y ffordd ymlaen er mwyn ein galluogi i amddiffyn rheng flaen ein gwasanaeth iechyd gwladol yng Nghymru.

Nick Ramsay: Rwy'n cytuno â'r sylwadau a wnaed gan fy nghydweithiwr William Graham ynghylch gŵyl fwyd y Fenni. Yr oeddwn innau wedi mwynhau crwydro o amgylch y llu o stondinau, a mwynheais adran gaws yr ŵyl yn arbennig. Roedd llawer o fwyd a diod da o bob rhan o Gymru yn yr ŵyl fwyd. Mae gennyf ddi-ddordeb hefyd i wybod sut mae Llywodraeth y Cynulliad yn bwriadu adeiladu ar brofiad y Fenni a threfi eraill sy'n cynnal gwyliau o'r fath drwy gyflwyno profiad yr ŵyl fwyd mewn trefi ledled Cymru. Byddai gwneud hynny yn dod â llawer o fudd i Gymru.

Yn ail, gofynnaf i'r Gweinidog dros Fusnes a'r Gyllideb gyd-drafod â'i chyd-Weinidog, y Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol, y posibilrwydd o gyflwyno datganiad am ddyfodol Dyfodol Clinigol, ynghyd â'r diweddaraf am y rhaglen honno yn Nwyrain De Cymru. Mae cryn amser wedi mynd heibio ers i ni gael y wybodaeth ddiweddaraf yn y modd hwn. Sylweddolaf, oherwydd problemau ariannu a materion eraill, fod Dyfodol Clinigol wedi cael ei roi o'r neilltu. Fodd bynnag, roedd llawer o bethau da yn y rhaglen Dyfodol Clinigol pan roddwyd hi ar-lein, ac mae llawer o glinigwyr yn Nwyrain De Cymru yn gobeithio y bydd agweddau ar y rhaglen yn cael eu rhoi ar waith hyd yn oed os digwydd oedi neu ganslo yn y prosiect fel cyfanwaith. Byddwn yn gwerthfawrogi yn fawr clywed gan y Gweinidog ar hyn o beth. Roedd yn faes o wariant sylweddol, ac rydym wedi gweld un ysbyty yn Nwyrain De Cymru a adeiladwyd o ganlyniad i'r rhaglen honno. Os ydym am weld oedi sylweddol o ran cyflwyno agweddau eraill ar y rhaglen, yna hoffwn gael rhagor o wybodaeth gan y Gweinidog ar sut y mae'n bwriadu llenwi'r bylchau a fydd yn anochel o godi yn y tymor hir drwy beidio â bwrw ymlaen yn llawn â'r rhaglen.

Jane Hutt: I have already responded positively on the impact and contribution of the Abergavenny food and wine festival. I am sure that the Minister for Rural Affairs will consider whether it is appropriate at some point to make a statement. Obviously, we have the Cowbridge festival in a few weeks' time, and others throughout Wales, which demonstrate the contribution of that niche development for business and hospitality services in Wales.

Thank you for a much more constructive approach in your question about Clinical Futures than we have heard this afternoon from some of your colleagues. These are questions that rightly need to be put, and answers sought on progress. There are questions to the Minister for Health and Social Services tomorrow afternoon, which gives you that opportunity, and I am sure that your points will be taken on board.

Jane Hutt: Yr wyf eisoes wedi ymateb yn gadarnhaol ar effaith a chyfraniad gŵyl gwin a bwyd y Fenni. Yr wyf yn siŵr y bydd y Gweinidog dros Faterion Gwledig yn ystyried a yw'n briodol ar ryw adeg i wneud datganiad. Yn amlwg, mae gennym ŵyl y Bont-faen ymhen ychydig wythnosau, ac mae eraill ledled Cymru, sy'n dangos cyfraniad y datblygiad arbenigol hwnnw i wasanaethau busnes a lletygarwch yng Nghymru.

Diolch i chi am fod natur eich cwestiwn ynghylch Dyfodol Clinigol yn llawer mwy adeiladol na'r hyn a glywsom y prynhawn yma gan rai o'ch cyd-Aelodau. Mae'r rhain yn gwestiynau y mae'n briodol eu gofyn, gan geisio atebion ynghylch cynnydd. Mae cwestiynau i'r Gweinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol brynhawn yfory, sy'n rhoi'r cyfle hwnnw i chi, ac rwy'n sicr y caiff eich pwyntiau eu hystyried.

**Datganiad am Lansio'r Ymgynghoriad Cyhoeddus ar Ddyletswydd
Cydraddoldeb Benodol i'r Sector Cyhoeddus
Statement on Launch of the Public Consultation on Public Sector Specific
Equality Duty**

The Minister for Social Justice and Local Government (Carl Sargeant): I would like to make a statement about the proposed draft Equality Act 2010 (Statutory Duties) (Wales) Regulations 2011. Once commenced, the Equality Act 2010 will, for the first time, give powers to Welsh Ministers to make regulations to introduce specific public sector equality duties in relation to devolved authorities in Wales. Today, I am starting a public consultation on the proposals and draft regulations that will introduce these new duties. The consultation will last for 12 weeks, closing on 17 December. Alongside the draft regulations, I will be making available draft regulatory and equality assessments for the consultation. These are now published on the Welsh Assembly Government website, and I have provided the electronic link to Members.

Y Gweinidog dros Gyfiawnder Cymdeithasol a Llywodraeth Leol (Carl Sargeant): Hoffwn wneud datganiad am ddrafft arfaethedig Rheoliadau Deddf Cydraddoldeb 2010 (Dyletswyddau Statudol) (Cymru) 2011. O'i gychwyn, bydd Deddf Cydraddoldeb 2010, am y tro cyntaf, yn rhoi pwerau i Weinidogion Cymru i wneud rheoliadau i gyflwyno dyletswyddau cydraddoldeb penodol yn y sector cyhoeddus parthed awdurdodau datganoledig yng Nghymru. Heddiw, yr wyf yn dechrau ymgynghoriad cyhoeddus ar y cynigion a'r rheoliadau drafft a fydd yn cyflwyno'r dyletswyddau newydd hyn. Bydd yr ymgynghoriad yn parhau am 12 wythnos, gan gau ar 17 Rhagfyr. Ochr yn ochr â'r rheoliadau drafft, byddaf yn rhoi asesiadau rheoleiddiol a chydraddoldeb drafft ar gael ar gyfer yr ymgynghoriad. Mae'r rhain bellach yn cael eu cyhoeddi ar wefan Llywodraeth Cynulliad Cymru, ac yr wyf wedi darparu'r cyswllt electronig ar gyfer Aelodau.

Before I give an outline of the draft regulations themselves, I would like to take a

Cyn i mi roi amlinellid o'r rheoliadau drafft eu hunain, hoffwn gymryd ychydig funudau i

few moments to reaffirm our policy objectives in developing these duties. We want these duties to make a positive difference to the citizens of Wales—especially people that society has traditionally undervalued or discriminated against. We need to acknowledge that society does not intentionally discriminate, victimise or harass, and it does not seek to foster bad relations or hold people back from achieving their full potential. However, sometimes, in the rush to get things done, people can get left behind—often the most vulnerable in our society. That is not acceptable, and when it happens people can feel excluded from the world we are creating.

Government and the wider public sector have a role to play. The Welsh Assembly Government has led the way on equality. The source of this leadership is the Government of Wales Act 2006, which places a duty on us to have due regard to promote equality of opportunity to all citizens in Wales. The Welsh Assembly Government was the first in the UK to establish a children's commissioner and an older people's commissioner. We were one of the first public authorities to develop and publish a single equality scheme going beyond our statutory duties.

Our ambition is to continue to lead the way on equality. Some people fear that driving an agenda of equality of outcome and opportunity, and building a fair and tolerant society, falls to the bottom of the list of priorities in a challenging economic climate. However, we will not be stepping back from our commitment to tackle discrimination wherever it persists. We will continue to lead on narrowing the gender pay gap, to ensure that disabled people can reach their full potential, and to promote more cohesive communities. Our vision is for Wales to be a place where people come together to make things happen that benefit not the minority, nor the majority, but all the people who make up our communities.

This is at the heart of these draft proposals and the focus is on outcome-focused equality objectives. If these are to be meaningful,

gadarnhau ein hamcanion polisi wrth ddatblygu'r dyletswyddau hyn. Dymunwn i'r dyletswyddau hyn wneud gwahaniaeth cadarnhaol i ddinasyddion Cymru—yn enwedig pobl y mae cymdeithas yn draddodiadol wedi'u gwerthfawrogi'n annigonol neu wedi gwahaniaethu yn eu herbyn. Mae angen i ni gydnabod nad yw cymdeithas yn fwriadol yn camwahaniaethu, yn erlid neu yn aflonyddu, ac nid yw'n ceisio meithrin cysylltiadau gwael neu gadw pobl rhag cyflawni eu llawn botensial. Fodd bynnag, weithiau, wrth frysio i gyflawni pethau, gall pobl gael eu gadael ar ôl—yn aml y rhai mwyaf agored i niwed yn ein cymdeithas. Nid yw hynny'n dderbyniol, a phan ddigwydd, gall pobl deimlo iddynt gael eu cau allan o'r byd yr ydym yn ei greu.

Mae gan y Llywodraeth a'r sector cyhoeddus yn ehangach ran i'w chwarae. Mae Llywodraeth Cynulliad Cymru wedi arwain y ffordd ar gydraddoldeb. Tarddle'r arweinyddiaeth hon yw Deddf Llywodraeth Cymru 2006, sy'n gosod dyletswydd arnom i roi sylw dyledus i hyrwyddo cyfle cyfartal i bob dinesydd yng Nghymru. Llywodraeth Cynulliad Cymru oedd y cyntaf yn y DU i sefydlu comisiynydd i blant a chomisiynydd i bobl hŷn. Roeddem ymhlith yr awdurdodau cyhoeddus cyntaf i ddatblygu a chyhoeddi cynllun cydraddoldeb sengl sy'n mynd y tu hwnt i'n dyletswyddau statudol.

Ein huchelgais yw parhau i arwain y ffordd ar gydraddoldeb. Mae rhai yn ofni bod gyrru agenda cydraddoldeb o ran canlyniadau a chyfleoedd, ac adeiladu cymdeithas deg a goddefgar, yn disgyn i waelod y rhestr o flaenoriaethau mewn hinsawdd economaidd heriol. Fodd bynnag, ni fyddwn yn camu yn ôl o'n hymrwymiad i fynd i'r afael â gwahaniaethu lle bynnag y bydd yn parhau. Byddwn yn parhau i arwain ynghylch cau'r bwlch cyflog rhwng y rhywiau, i sicrhau y gall pobl anabl gyrraedd eu llawn botensial, ac i hyrwyddo cymunedau mwy cydlynol. Ein gweledigaeth yw i Gymru fod yn fan lle mae pobl yn dod ynghyd i wneud i bethau ddigwydd, nid er lles y lleiafrif neu'r mwyaf, ond i bob un yn ein cymunedau.

Mae hyn wrth wraidd y cynigion drafft hyn ac mae'r ffocws ar amcanion cydraddoldeb sy'n rhoi sylw i ganlyniadau. Os yw'r rhain

credible evidence needs to be gathered and analysed to identify where action needs to be focused. However, that takes time. I am therefore proposing that public authorities gather the evidence, engage with people and develop objectives that will make a difference to people's lives. These objectives will need to be published by April 2012. Therefore, this is not a year off for equality duties; it is recognition that time is needed to create objectives that will make a difference to people.

Objectives do not need to be limited by artificial time constraints, but they do need to say why something needs to be done, what is going to be done, by when and how. These objectives will leave people in no doubt as to what public authorities are going to do. It is not intended that these duties will put everything right from the first day that they come into force in April next year. We have learned from experience that the change in attitudes that we need to foster does not happen overnight because of regulation; it takes time for change to happen and it needs continued leadership. The requirements being proposed for the public sector in Wales are the first steps to start us on our way. Lessons have been learned from duties that have gone before, and from our own experiences. Therefore, we will build on what has worked well and improve it as we go forward.

These proposed statutory duties will be more prescriptive than those being proposed elsewhere. They provide clarity and flexibility where needed, and given that this is a public consultation, I am prepared to listen to any changes that people might like to suggest. However, these duties must enable better performance of the public sector general equality duty. The new general duty will require any public authority listed in Schedule 19 to the Act to have due regard in the exercise of its functions to the need to eliminate discrimination, harassment or victimisation; advance equality of opportunity; and foster good relations. The new duty will apply to eight equality strands, or, as they are known in the Act, 'protected characteristics', which moves away from the three equality strands that we have been

am fod yn ystyrlon, mae angen casglu tystiolaeth gredadwy a'i dadansoddi i nodi lle y dylid ffocysu'r gweithredu. Fodd bynnag, mae hynny'n cymryd amser. Yr wyf felly yn cynnig bod awdurdodau cyhoeddus yn casglu tystiolaeth, ymgysylltu â phobl a datblygu amcanion a fydd yn gwneud gwahaniaeth i fywydau pobl. Bydd rhaid cyhoeddi'r amcanion hyn erbyn Ebrill 2012. Felly, nid blwyddyn bant i ddyletswyddau cydraddoldeb yw hyn; cydnabyddiaeth bod angen amser i greu amcanion a fydd yn gwneud gwahaniaeth i bobl ydyw.

Nid oes rhaid i amcanion fod o dan gyfyngiadau amser artiffisial, ond rhaid iddynt ddweud pam bod angen gwneud rhywbeth, pa beth a wneir, erbyn pryd a sut. Ni fydd yr amcanion hyn yn gadael pobl dan unrhyw amheuaeth ynghylch yr hyn y bydd awdurdodau cyhoeddus yn ei wneud. Ni fwriedir i'r dyletswyddau hyn wneud popeth yn iawn o'r diwrnod cyntaf y dônt i rym ym mis Ebrill y flwyddyn nesaf. Rydym wedi dysgu o brofiad nad yw'r newid mewn agweddau y mae angen ei feithrin yn digwydd dros nos oherwydd rheoleiddio; mae'n cymryd amser i newid ddigwydd ac mae angen arweinyddiaeth barhaol. Camau cyntaf i'n dechrau ar ein taith yw'r gofynion a gynigir i'r sector cyhoeddus yng Nghymru. Dysgwyd gwersi o ddyletswyddau blaenorol, ac o'n profiadau ein hunain. Felly, byddwn yn adeiladu ar yr hyn sydd wedi gweithio'n dda ac yn ei wella wrth i ni symud ymlaen.

Bydd y dyletswyddau statudol arfaethedig hyn yn fwy cyfarwyddol na'r rhai a gynigir mewn manau eraill. Maent yn darparu eglurder a hyblygrwydd lle bo'u hangen, ac o gofio mai ymgynghoriad cyhoeddus yw hwn, rwy'n barod i wrando ar unrhyw newidiadau yr hoffai pobl eu hawgrymu. Fodd bynnag, rhaid i'r dyletswyddau hyn alluogi gwell perfformiad yn nyletswydd cydraddoldeb gyffredinol y sector cyhoeddus. Bydd y ddyletswydd gyffredinol newydd yn ei gwneud yn ofynnol ar unrhyw awdurdod cyhoeddus a restrir yn Atodlen 19 i'r Ddeddf i roi sylw dyledus wrth arfer ei swyddogaethau i'r angen i ddileu gwahaniaethu, aflonyddu neu erledigaeth; hyrwyddo cyfle cyfartal; a meithrin cysylltiadau da. Bydd y ddyletswydd newydd yn berthnasol i wyth maes cydraddoldeb, neu,

accustomed to these past years—disability, race and gender.

That does not mean that positive attitudes that have developed towards those familiar equality duties are being diluted. It means that we are extending the benefits that these public sector duties can bring to others who have also been subject to discrimination in the past. Therefore, the new duties will also apply to the protected characteristics of age, gender reassignment, pregnancy and maternity, religion or belief, and sexual orientation. Having due regard to eliminate discrimination, harassment and victimisation within the general duty is also relevant to the protected characteristic of marriage and civil partnership.

It is important to remember that the purpose of specific duties is to enable better performance of the general duty by the listed public authorities. We need to strike the right balance and there should be clarity about what needs to be done to enable better performance. There should be flexibility to allow authorities to fully use the systems already in place. We have remained true to the principles set out last year that laid the foundations for these duties within the regulations to be developed—flexibility, proportionality, citizen involvement and transparency. That is fundamental to moving forward.

Our stakeholders gave us some clear messages about what should be included in these duties and the listening exercise undertaken last year gave us a clear steer. The messages that came across to us were that public authorities should develop and publish evidenced-based equality objectives; that the objectives should be outcome focused; that equality schemes should be retained; and that elements of the existing specific equality duties regarding race and disability should be incorporated into the new duty. Other clear messages were the need to retain impact assessments, but for them to be easier to understand and to be used

fel y'u gelwir yn y Ddeddf, 'nodweddion gwarchoddedig', sy'n symud i ffwrdd o'r tri llinyn cydraddoldeb yr ydym wedi bod yn gyfarwydd â hwy dros y blynyddoedd diwethaf—anabledd, hil a rhyw.

Nid yw'n golygu bod agweddau cadarnhaol sydd wedi datblygu tuag at y dyletswyddau cydraddoldeb cyfarwydd yn cael eu gwanhau. Mae'n golygu ein bod yn ymestyn manteision posibl y dyletswyddau hyn yn y sector cyhoeddus i eraill sydd hefyd wedi bod yn destun gwahaniaethu yn y gorffennol. Felly, bydd y dyletswyddau newydd hefyd yn berthnasol i'r nodweddion gwarchoddedig oedran, newid rhyw, beichiogrwydd a mamolaeth, crefydd neu gred, a chyfeiriadedd rhywiol. Mae rhoi sylw dyledus i ddileu gwahaniaethu, aflonyddu ac erledigaeth yn y ddyletswydd gyffredinol hefyd yn berthnasol o ran nodwedd warchoddedig priodas a phartneriaeth sifil.

Mae'n bwysig cofio mai diben y dyletswyddau penodol yw galluogi gwell perfformiad yn y ddyletswydd gyffredinol gan yr awdurdodau cyhoeddus rhestredig. Mae'n rhaid cael y cydbwysedd yn iawn a dylid cael eglurder ynghylch yr hyn y mae angen ei wneud i alluogi gwell perfformiad. Dylai fod hyblygrwydd i ganiatáu i awdurdodau ddefnyddio'n llawn y systemau sydd eisoes ar waith. Rydym wedi aros yn driw i'r egwyddorion a nodwyd y llynedd a osododd y sylfeini i'r dyletswyddau hyn sydd i'w datblygu yn y rheoliadau—hyblygrwydd, cymesuredd, cynnwys dinasyddion a thryloywder. Mae hynny yn hanfodol i symud ymlaen.

Rhoes ein rhanddeiliaid i ni negeseuon clir am yr hyn y dylid ei gynnwys yn y dyletswyddau hyn, a rhoes ymarfer gwrando a gynhaliwyd y llynedd arweiniad pendant inni. Y negeseuon a ddaeth ar draws i ni oedd y dylai awdurdodau cyhoeddus ddatblygu a chyhoeddi amcanion cydraddoldeb yn seiliedig ar dystiolaeth; y dylai'r amcanion roi sylw i ganlyniadau; y dylid cadw cynlluniau cydraddoldeb; ac y dylid ymgorffori elfennau o'r dyletswyddau cydraddoldeb penodol sy'n bodoli eisoes o ran hil ac anabledd yn y ddyletswydd newydd. Negeseuon clir eraill oedd yr angen i gadw asesiadau effaith, ond iddynt fod yn

proportionately, and for citizen engagement to be at the core of the new duty, which is extremely important.

These requirements are set out in these draft regulations. Relevant Welsh public authorities will be required to develop outcome-focused objectives based on evidence; ensure that arrangements are in place or are proposed to enable the authority to fulfil the objectives; and publish an equality scheme by no later than April 2012 that pulls all this information together to improve transparency for the people we serve. I am also proposing some other requirements, including that the duties will also require listed public authorities to collect relevant information about their employees on employment-related issues, such as pay, training, grievance procedures and recruitment. This will enable public authorities to give the consideration that is needed to employment-related objectives.

3:10 p.m.

At the moment, the employer-related duties are required on all characteristics except sexual orientation and gender reassignment. Some people have said that some of these employer-related requirements should be removed. Others have said that they should be retained, and that sexual orientation together with gender reassignment should be included. I will be giving further consideration to these issues following further public consultation. Public authorities will be given the flexibility to use existing reporting mechanisms to publish schemes and any relevant information.

There has been a lot of discussion about the benefits of impact assessments. At worst, they are seen as a tick-box exercise and, at best, as a systematic process providing an opportunity to improve our policies and practices. I propose that impact assessments, if used proportionately, are an effective way to engage and to enable public authorities to give due regard to the requirements of their general duty as functions are exercised. Therefore, I propose to retain the requirement for listed public authorities to undertake impact assessments.

haws eu deall ac yn gymesur eu defnydd, ac i ymgysylltu â dinasyddion i fod wrth wraidd y ddyletswydd newydd, sy'n bwysig dros ben.

Nodir y gofynion hyn yn y rheoliadau drafft. Bydd gofyn ar awdurdodau cyhoeddus perthnasol Cymru i ddatblygu amcanion sy'n rhoi sylw i ganlyniadau yn seiliedig ar dystiolaeth; sicrhau bod trefniadau ar waith neu yn cael eu cynnig i alluogi'r awdurdod i gyflawni'r amcanion; a chyhoeddi cynllun cydraddoldeb erbyn Ebrill 2012 fan bellaf sy'n tynnu'r wybodaeth hon ynghyd i wella tryloywder i'r bobl a wasanaethwn. Rwyf hefyd yn cynnig gofynion eraill, gan gynnwys bod y dyletswyddau hefyd yn gofyn i awdurdodau cyhoeddus a restrir i gasglu gwybodaeth berthnasol am eu gweithwyr ar faterion sy'n ymwneud â chyflogaeth, megis cyflog, hyfforddiant, gweithdrefnau cwyno a recriwtio. Bydd hyn yn galluogi awdurdodau cyhoeddus i roi'r ystyriaeth y mae ei angen i amcanion sy'n gysylltiedig â chyflogaeth.

Ar hyn o bryd, mae'r dyletswyddau sy'n gysylltiedig â chyflogwyr yn ofynnol ar gyfer pob nodwedd ac eithrio cyfeiriadedd rhywiol a newid rhyw. Mae rhai pobl wedi dweud y dylid dileu rhai o'r gofynion hyn sy'n gysylltiedig â chyflogwyr. Mae eraill wedi dweud y dylid eu cadw ac y dylid cynnwys cyfeiriadedd rhywiol, ynghyd â newid rhyw. Byddaf yn rhoi ystyriaeth bellach i'r materion hyn yn dilyn ymgynghoriad cyhoeddus pellach. Rhoddir hyblygrwydd i awdurdodau cyhoeddus ddefnyddio dulliau adrodd sydd ganddynt eisoes i gyhoeddi cynlluniau ac unrhyw wybodaeth berthnasol.

Bu llawer o drafodaeth ar fuddiannau asesiadau effaith. Ar y gwaethaf, cânt eu hystyried fel ymarfer ticio blychau ac, ar y gorau, fel proses systematig sy'n rhoi cyfle i wella ein polisiau ac arferion. Cynigiau fod asesiadau effaith, os cânt eu defnyddio'n gymesur, yn ffordd effeithiol o ymgysylltu a galluogi awdurdodau cyhoeddus i roi sylw priodol i ofynion eu dyletswydd gyffredinol wrth ymarfer eu swyddogaethau. Felly, cynigiau gadw'r gofyniad bod yn rhaid i awdurdodau cyhoeddus rhestredig gynnal asesiadau effaith.

The draft regulations contain a duty in relation to public procurement. Contracting public authorities will have to have due regard to whether the contract awarded should include considerations that are relevant to an authority's performance of the general duty. A similar requirement is proposed in relation to setting the contract's conditions. Authorities must, of course, operate within the confines of EU procurement law. The proposed duty will have some effect by focusing the attention of the public authorities during procurement exercises that are above the EU thresholds.

Engagement provisions, which are drawn from the current disability duty, are included. Engagement is integral to the development of objectives and to the assessment of the impact that our policies and practices have on the citizens of Wales. Engagement is fundamental to the citizen-centred approach. It has been a feature of successive Assembly Governments, and building this into the duties is essential. Similarly, any information that is published by a public authority must be accessible. All reasonable steps must be taken to ensure that people are able to access the information that they need.

I also propose to retain the requirement that Welsh Ministers report on the implementation of the disability duty. The next report will be published in December 2011. Thereafter, it is proposed that the report should be on implementation of the general public sector equality duty. That report will be made every four years to coincide with the terms of the National Assembly for Wales. I am mindful that these duties must be applied where they can achieve the best effect. I am proposing that 90 of our larger public authorities, including Ministers in the Welsh Assembly Government, should be subject to the duties.

While there will be a need for some current working practices to be amended to take account of the new requirements, we have incorporated sufficient flexibility to ensure that there is time for arrangements to be put

Mae'r rheoliadau drafft yn cynnwys dyletswydd mewn perthynas â chaffael cyhoeddus. Bydd yn rhaid i awdurdodau cyhoeddus sy'n contractio ystyried yn briodol a ddylai'r contract a ddyfarnwyd gynnwys ystyriaethau sy'n berthnasol i berfformiad yr awdurdod o'r ddyletswydd gyffredinol. Cynigir gofyniad tebyg yn ymwneud â gosod amodau'r contract. Wrth gwrs, mae'n rhaid i awdurdodau weithredu o fewn cyfyngiadau cyfraith gaffael yr UE. Bydd y ddyletswydd arfaethedig yn cael rhywfaint o effaith drwy ganolbwyntio sylw'r awdurdodau cyhoeddus yn ystod ymarferion caffael sy'n uwch na throthwyon yr UE.

Caiff darpariaethau ymgysylltu, sy'n deillio o'r ddyletswydd anabledd gyfredol, eu cynnwys. Mae ymgysylltu yn rhan annatod o'r gwaith o ddatblygu amcanion ac i asesu'r effaith y mae ein polisiau ac arferion yn ei chael ar ddinasyddion Cymru. Mae ymgysylltu yn hollbwysig i'r dull sy'n canolbwyntio ar y dinesydd. Mae wedi bod yn nodwedd o Lywodraethau olynol y Cynulliad, ac mae'n hanfodol ei fod yn cael ei gynnwys yn ein dyletswyddau. Yn yr un modd, rhaid i unrhyw wybodaeth a gyhoeddir gan awdurdod cyhoeddus fod yn hygyrch. Rhaid cymryd pob cam rhesymol i sicrhau y gall pobl gael mynediad i'r wybodaeth y mae arnynt ei hangen.

Rwyf hefyd yn bwriadu cadw'r gofyniad bod Gweinidogion Cymru yn adrodd ar y gwaith o weithredu'r ddyletswydd anabledd. Cyhoeddir yr adroddiad nesaf yn Rhagfyr 2011. Ar ôl hynny, cynigir y dylai'r adroddiad fod ar weithredu'r ddyletswydd cydraddoldeb i'r sector cyhoeddus. Bydd yr adroddiad hwnnw yn cael ei lunio bob pedair blynedd i gyd-fynd â thymhorau Cynulliad Cenedlaethol Cymru. Rwyf yn ymwybodol bod yn rhaid cymhwyso'r dyletswyddau hyn lle gallant gael yr effaith orau. Cynigiau y dylai 90 o'r awdurdodau cyhoeddus mwyaf, gan gynnwys Gweinidogion yn Llywodraeth Cynulliad Cymru, ddod o dan y dyletswyddau.

Er y bydd angen diwygio rhai o'r arferion gwaith presennol er mwyn ystyried y gofynion newydd, rydym wedi cynnwys digon o hyblygrwydd i sicrhau bod digon o amser i roi trefniadau ar waith. Nid yw cyrff

in place. Governing bodies of schools and community health councils are not included in the specific duties. To do so would place an unreasonable burden on them and would require disproportionate effort in comparison with the benefit that could be gained. They will, however, remain subject to the general duty in the exercise of their public functions.

In developing the requirements in the draft regulations, we have built in flexibility for public authorities to use existing processes where it has been sensible to do so. Requirements that are considered necessary and proportionate to enable better performance of the general duty have been included. The purpose of the public consultation is to ensure that the duties that we are proposing are right for us in Wales.

In conclusion, the new general public sector equality duty will put equality at the heart of the work of the public sector. Having meaningful specific duties that are designed to focus on enabling better performance of the duty is a worthwhile endeavour. The duties will enable us to work closely with the Equality and Human Rights Commission, which retains the statutory function for publishing guidance in support of the duties, and their enforcement. To do so effectively, the commission needs clarity about what we require the public authorities that are subject to the duties to do. I look forward to tabling the draft regulations early next year for the Assembly's formal consideration following the public consultation.

Mohammad Asghar: Thank you for your statement, Minister. I am pleased to welcome the launch of this consultation. The Equality Act 2010 was put in place with the aim of streamlining and simplifying existing legislation, and the public sector equality duty will place responsibilities on public bodies to demonstrate that they are taking the right action with regard to eliminating discrimination, advancing equality and fostering good relations, which is hugely important. For me, it is essential to ensure

llywodraethu ysgolion a chynghorau iechyd cymuned yn cael eu cynnwys yn y dyletswyddau penodol. Byddai gwneud hynny'n rhoi baich afresymol arnynt, a byddai'r ymdrech a fyddai ei hangen yn anghymesur o gymharu â'r budd y gellid ei gael. Fodd bynnag, byddant yn parhau i gael eu cynnwys o dan y ddyletswydd gyffredinol wrth arfer eu swyddogaethau cyhoeddus.

Wrth ddatblygu'r gofynion yn y rheoliadau drafft, rydym wedi cynnwys hyblygrwydd i awdurdodau cyhoeddus ddefnyddio prosesau sydd eisoes yn bodoli pan fo'n synhwyrol i wneud hynny. Mae gofynion a ystyrir yn angenrheidiol ac yn gymesur er mwyn galluogi perfformiad gwell o'r ddyletswydd gyffredinol wedi eu cynnwys. Diben yr ymgynghoriad cyhoeddus yw sicrhau bod y dyletswyddau yr ydym yn eu cynnig yn briodol i ni yng Nghymru.

I gloi, bydd y ddyletswydd gyffredinol cydraddoldeb i'r sector cyhoeddus yn rhoi cydraddoldeb wrth wraidd gwaith y sector cyhoeddus. Mae cael dyletswyddau penodol ystyrion sydd wedi'u cynllunio i ganolbwyntio ar alluogi gwell perfformiad o'r ddyletswydd yn ymdrech gwerth chweil. Bydd y dyletswyddau yn ein galluogi i weithio'n agos gyda'r Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol, sy'n cadw'r swyddogaeth statudol ar gyfer cyhoeddi canllawiau i gefnogi'r dyletswyddau, ac yn eu gorfodi. I wneud hynny'n effeithiol, mae angen eglurder ar y comisiwn ynghylch beth y dymunwn i awdurdodau cyhoeddus sy'n atebol i'r dyletswyddau ei wneud. Edrychaf ymlaen at gyflwyno'r rheoliadau drafft yn gynnar y flwyddyn nesaf i'r Cynulliad eu hystyried yn ffurfiol yn dilyn yr ymgynghoriad cyhoeddus.

Mohammad Ashgar: Diolch i chi am eich datganiad, Weinidog. Rwyf yn falch o groesawu lansiad yr ymgynghoriad hwn. Rhoddwyd Deddf Cydraddoldeb 2010 ar waith gyda'r bwriad o symleiddio deddfwriaeth bresennol, a bydd y ddyletswydd cydraddoldeb i'r sector cyhoeddus yn gosod cyfrifoldebau ar gyrf cyhoeddus i ddangos eu bod yn cymryd y camau iawn i ddileu gwahaniaethu, hyrwyddo cydraddoldeb a meithrin perthnasau da, sy'n eithriadol o bwysig. I mi,

that people who use and rely on these public services gain a clear idea of exactly what they should expect from the services that, ultimately, they pay for.

As we know, the Welsh Ministers have the power to impose specific duties on Welsh public bodies, which means that certain duties will be different here than in other parts of the United Kingdom. On equality, as with so many other issues, we have some unique challenges here in Wales. It is, therefore, essential that the Welsh Ministers use this power effectively to deal with such challenges. This is why I welcome this public consultation.

I want to raise a few questions and to clarify certain issues with the Minister regarding his statement this afternoon. For example, on cross-border implementation, I understand that for non-devolved public bodies based in Wales, the UK Government's regulations will apply. On the subject of those anomalies, what steps will you take to ensure that confusion is kept to a minimum with regard to what is expected from public bodies based in Wales? Have you had any discussions with your UK counterparts on how that will be best implemented?

On regulatory procedures, I understand that public bodies in Wales will face additional regulatory procedures in comparison with their UK counterparts. At a time when efficiency in the public sector is essential, how will you ensure that Welsh public bodies deal efficiently with these measures? What assurances can you give that such prescriptive measures will not lead to equality duties becoming a box-ticking process? The coalition Government's approach to this issue aims to replace top-down interventions with local democratic accountability. Will you ensure that here in Wales we avoid any unnecessary red tape and bureaucracy?

On monitoring and evaluation, could you outline how you will monitor the success of

mae'n hanfodol sicrhau bod pobl sy'n defnyddio ac yn dibynnu ar y gwasanaethau cyhoeddus hyn yn cael syniad clir o beth yn union y dylent ei ddisgwyl gan y gwasanaethau y maent, yn y pen draw, yn talu amdanynt.

Fel y gwyddom, mae gan Weinidogion Cymru y pŵer i osod dyletswyddau penodol ar gyrff cyhoeddus Cymru, sy'n golygu y bydd dyletswyddau penodol yn wahanol yma na mewn rhannau eraill o'r Deyrnas Unedig. O ran cydraddoldeb, fel gyda chynifer o faterion eraill, mae gennym rai heriau unigryw yma yng Nghymru. Felly, mae'n hanfodol bod Gweinidogion Cymru yn defnyddio'r pŵer hwn yn effeithiol i ymdrin â heriau o'r fath. Dyna pam rwyf yn croesawu'r ymgynghoriad cyhoeddus hwn.

Rwyf am ofyn rhai cwestiynau ac am gael eglurhad o rai materion penodol gan y Gweinidog ynghylch ei ddatganiad y prynhawn yma. Er enghraifft, o ran gweithredu ar draws ffiniau, deallaf y bydd rheoliadau Llywodraeth y DU yn gymwys ar gyfer cyrff cyhoeddus nad ydynt wedi eu datganoli. Wrth sôn am yr anghysondebau hynny, pa gamau y byddwch yn eu cymryd i sicrhau bod cyn lleied o ddrwsych â phosibl o ran yr hyn a ddisgwylir gan gyrff cyhoeddus yng Nghymru? A ydych wedi cael unrhyw drafodaethau â'ch cymheiriaid yn y DU ar y ffordd orau o weithredu hynny?

O ran y gweithdrefnau rheoleiddio, deallaf y bydd cyrff cyhoeddus yng Nghymru yn wynebu gweithdrefnau rheoleiddio ychwanegol o gymharu â'u cymheiriaid yn y DU. Ar adeg pan fo effeithlonrwydd yn y sector cyhoeddus yn hanfodol, sut y byddwch yn sicrhau bod cyrff cyhoeddus yng Nghymru yn ymdrin yn effeithlon â'r mesurau hyn? Pa sicrwydd y gallwch ei roi na fydd mesurau rhagnodol o'r fath yn arwain at drin dyletswyddau cydraddoldeb fel proses ticio blychau? Nod ymagwedd y Llywodraeth glymbleidiol at y mater hwn yw disodli ymyriadau o'r brig i lawr gydag atebolrwydd democrataidd lleol. A wnewch chi sicrhau ein bod yn osgoi unrhyw fiwrocratiaeth ddiangen yng Nghymru?

O ran monitro a gwerthuso, a allech amlinellu sut y byddwch yn monitro llwyddiant y

Wales's specific equality duties once they are implemented? Obviously, the challenges linked to equality are ever-changing. Do you envisage the Welsh Ministers seeking to change regulations on a regular basis and, if so, what procedures are in place? You have already said that you will publish on a four-yearly basis.

Finally, on engagement, how will you raise awareness of these equality duties across Wales? It is essential that people know what to expect from the services that, ultimately, they pay for and, where possible, are able to make a choice. How will you promote to the general public in Wales the importance of these equality duties and develop a greater understanding of what people are entitled to expect from their public services? Thank you again for your statement and I congratulate you on this.

Carl Sargeant: Thank you for your contribution today, Oscar. You raised a couple of questions, which I will respond to now. This is a bold move by the Welsh Assembly Government in taking forward the equality agenda. I said in my contribution that we should be proud of our position and we are taking it forward robustly.

I do not see this as a burden on our public bodies; they should embrace this because the equality agenda is about treating everyone in Wales and the UK fairly. The Equality Act 2010 will affect more than 90 organisations, but, on the transition of non-devolved bodies working in Wales, I am in discussions with Westminster Ministers; in fact, I will meet Theresa May tomorrow.

3.20 p.m.

On the regulatory procedures and efficiencies, you talked about the community-led method that you believe should be used to monitor and support this, to really change things. I think that we have to be prescriptive because of public perceptions about what is

dyletswyddau cydraddoldeb sy'n benodol i Gymru ar ôl iddynt gael eu gweithredu? Mae'n amlwg bod yr heriau sy'n gysylltiedig â chydraddoldeb yn newid yn gyson. A ydych yn rhagweld y bydd Gweinidogion Cymru yn ceisio newid rheoliadau yn rheolaidd ac, os felly, pa weithdrefnau sydd ar waith? Rydych eisoes wedi dweud y byddwch yn cyhoeddi bob pedair blynedd.

Yn olaf, o ran ymgysylltu, sut y byddwch yn codi ymwybyddiaeth o'r dyletswyddau cydraddoldeb hyn ledled Cymru? Mae'n hanfodol bod pobl yn gwybod beth i'w ddisgwyl gan y gwasanaethau y maent, yn y pen draw, yn talu amdanynt a, lle y bo'n bosibl, eu bod yn gallu gwneud dewis. Sut y byddwch yn hyrwyddo pwysigrwydd y dyletswyddau cydraddoldeb hyn i'r cyhoedd yng Nghymru a datblygu gwell dealltwriaeth o'r hyn y mae hawl gan bobl i'w ddisgwyl o'u gwasanaethau cyhoeddus? Diolch i chi eto am eich datganiad ac fe'ch llongyfarchaf ar hyn.

Carl Sargeant: Diolch am eich cyfraniad heddiw, Oscar. Rydych wedi codi rhai cwestiynau, ac yr wyf am ymateb iddynt yn awr. Mae hwn yn symudiad beiddgar gan Lywodraeth Cynulliad Cymru o ran bwrw ymlaen â'r agenda cydraddoldeb. Dywedais yn fy nghyfraniad y dylem fod yn falch o'n sefyllfa ac yr ydym yn bwrw ymlaen â hynny'n gadarn.

Nid wyf yn gweld hyn fel baich ar ein cyrff cyhoeddus; dylent groesawu hyn oherwydd mae'r agenda cydraddoldeb yn ymwneud â thrin pawb yng Nghymru a'r DU yn deg. Bydd Deddf Cydraddoldeb 2010 yn effeithio ar fwy na 90 o sefydliadau, ond, o ran trosglwyddo cyrff nad ydynt wedi'u datganoli ond sy'n gweithio yng Nghymru, rwyf wrthi'n trafod â Gweinidogion San Steffan; yn wir, byddaf yn cyfarfod â Theresa May yfory.

O ran y gweithdrefnau rheoleiddio ac effeithlonrwydd, soniasoch am y dull a arweinir gan y gymuned yr ydych yn credu y dylid ei ddefnyddio i fonitro a chefnogi hyn, i newid pethau mewn gwirionedd. Credaf fod yn rhaid i ni fod yn rhagnodol oherwydd

right and wrong. Given the difficult financial times in which we find ourselves, there is even more of a case for us to be prescriptive about what is and is not acceptable and about what should be complied with and what should be considered reasonable. Therefore, I do not shy away from being prescriptive in Wales. To be honest, I am disappointed that some of the regulation has been removed in England because, during these troubled times, when our most vulnerable communities, women, and sections of black and minority ethnic groups will find themselves under significant pressure, we have to place a duty on public bodies to protect that equality stream. The EHRC will have a significant role in the other elements of monitoring in future.

Christine Chapman: Thank you for your statement, Minister. I welcome this consultation and the Welsh Assembly Government's ongoing commitment to equality across the public sector. I particularly welcome your reference to the fact that there will be a requirement for all public authorities to collect the relevant information on pay, because, if you are to tackle that particular inequality, it is important that you shine a spotlight on it. It should be open and transparent. However, how this will help to close the gender pay gap, because I think that, in itself, it is not enough? How will you ensure that public authorities go on to analyse these data and use them appropriately?

As we know from recent figures, 60 per cent of Wales's local government workforce are women working part-time hours for low pay. Women make up 80 per cent of the casual workforce in local government. There is already strong evidence of gender inequality being systemic in the public sector, which is unacceptable and must change if we are to maximise the talents of all for the benefit of the people of Wales. I hope that, as a result of this consultation and the consequent equality duty, more equal and fairer ways of working across our public services will be achieved. However, as I said, I welcome today's statement.

canfyddiad y cyhoedd o'r hyn sy'n dda a drwg. O ystyried y cyfnod ariannol anodd sydd ohoni, mae gennym hyd yn oed fwy o reswm i fod yn rhagnodol ynghylch yr hyn sy'n dderbinyiol ac yn annerbinyiol, am yr hyn y dylid cydymffurfio ag ef a beth y dylid ei ystyried yn rhesymol. Felly, nid wyf yn osgoi bod yn rhagnodol yng Nghymru. I fod yn onest, rwyf yn siomedig bod rhai o'r rheoliadau wedi cael eu diddymu yn Lloegr oherwydd, yn ystod y cyfnod cythryblus hwn, pan fydd ein cymunedau mwyaf agored i niwed, sef menywod, a rhannau o grwpiau pobl dduon a lleiafrifoedd ethnig yn cael eu hunain o dan bwysau sylweddol, mae'n rhaid i ni osod dyletswydd ar gyrrff cyhoeddus i warchod y ffrwd gydraddoldeb honno. Bydd y comisiwn yn chwarae rhan sylweddol mewn elfennau monitro eraill yn y dyfodol.

Christine Chapman: Diolch i chi am eich datganiad, Weinidog. Rwy'n croesawu'r ymgynghoriad ac ymrwymiad parhaus Llywodraeth Cynulliad Cymru i gydraddoldeb ar draws y sector cyhoeddus. Croesawaf yn arbennig eich cyfeiriad at y ffaith y bydd yn ofynnol i bob awdurdod cyhoeddus gasglu'r wybodaeth berthnasol ar gyflog, oherwydd, os ydych am fynd i'r afael â'r anghydraddoldeb penodol hwnnw, mae'n bwysig eich bod yn ei amlygu. Dylai fod yn agored a thryloyw. Fodd bynnag, sut y bydd hyn yn helpu i gau'r bwch cyflog rhwng y rhywiau, oherwydd credaf nad yw'n ddigon ynddo'i hun? Sut y byddwch yn sicrhau bod awdurdodau cyhoeddus yn bwrw ati i ddadansoddi'r data hyn a'u defnyddio'n briodol?

Fel y gwyddom o ffigurau diweddar, merched yw 60 y cant o weithlu llywodraeth leol Cymru sy'n gweithio oriau rhan-amser am gyflog isel. Mae merched yn cyfrif am 80 y cant o weithlu achlysurol llywodraeth leol. Mae tystiolaeth gref eisoes o anghydraddoldeb systematig rhwng y ddau ryw yn y sector cyhoeddus, ac mae hynny'n annerbinyiol ac mae'n rhaid newid hyn os ydym am wneud y gorau o ddawn pawb er budd pobl Cymru. Rwyf yn gobeithio, o ganlyniad i'r ymgynghoriad hwn a'r dyletswydd cydraddoldeb o ganlyniad, y bydd ffyrdd mwy cyfartal a theg o weithio yn cael eu cyflawni ar draws ein gwasanaethau cyhoeddus. Fodd bynnag, fel y dywedais,

rwyf yn croesawu datganiad heddiw.

Carl Sargeant: I acknowledge the work that you have done on fair pay in the past, Chris. The important thing is to understand what the problem is, as that has been part of the problem in the past. What we are asking for is not just the traditional data that we would have collected in the past; we are including things such as expectations to do with contracts, what they are, and how many people have them. In many cases, people, particularly women, have maybe three separate contracts with an authority, for cleaning work or whatever it may be. That does not give you the whole picture for the person, so we are collecting data on contracts, hours and duties to give us an understanding of the scale of the problem. It has often been put to us by an authority that it does not have a problem with the gender pay gap, when actually it does not know that it has a problem, so we are measuring the problem at the front end. It will then be incumbent on public authorities to analyse the data, as you said, and produce equality objectives. That means that a document will be produced here in Wales detailing what the problem is, the scale of it, and how an authority plans to get out of it. That will be a public document, so you will be able to see the progression channels.

We should be proud of what we are doing in Wales, because England has completely removed the equal pay duty. I have heard what colleagues have said, and there were a lot of warm words about what the Westminster Government would do to support thousands of women in relation to the equal pay agenda, but unfortunately, in England, that has been removed from the duties this time around, which is disappointing.

Veronica German: A number of the points that I was going to make have already been made, so I will not repeat them. However, I want to ask whether you agree with me that public bodies have enormous potential to make an impact to create a fairer society, not just within themselves but within the other organisations that they have contact with.

Carl Sargeant: Rwyf yn cydnabod y gwaith a wnaethoch ar gyflog teg yn y gorffennol, Chris. Mae'n bwysig deall beth yw'r broblem, gan y bu hynny'n rhan o'r broblem yn y gorffennol. Nid gofyn am y data traddodiadol y byddem wedi ei gasglu yn y gorffennol yn unig yr ydym ni; rydym yn cynnwys pethau fel disgwyliadau yn ymwneud â chontractau, beth ydynt, a faint o bobl sydd ganddynt. Mewn llawer o achosion, bydd gan bobl, yn enwedig menywod, efallai dri chontract ar wahân gydag awdurdod, ar gyfer gwaith glanhau neu beth bynnag y bo. Nid yw hynny'n rhoi'r darlun cyfan ar gyfer y person, felly rydym yn casglu data ar gontractau, oriau a dyletswyddau er mwyn inni ddeall maint y broblem. Dywedwyd wrthym yn aml gan awdurdod nad oes ganddo broblem gyda'r bwloch cyflog rhwng y rhywiau, pan nad yw'n gwybod fod problem ganddo mewn gwirionedd, felly rydym yn mesur y broblem yn y pen blaen. Yna, bydd dyletswydd ar awdurdodau cyhoeddus i ddadansoddi'r data, fel y dywedasoch, a llunio amcanion cydraddoldeb. Mae hynny'n golygu y bydd dogfen yn cael ei chynhyrchu yma yng Nghymru yn dweud beth yw'r broblem, ei maint, a sut y mae awdurdod yn bwriadu ei datrys. Bydd honno'n ddogfen gyhoeddus, felly byddwch yn gallu gweld y llwybrau cynnydd.

Dylem fod yn falch o'r hyn yr ydym yn ei wneud yng Nghymru, oherwydd mae Lloegr wedi dileu'r dyletswydd cyflog cyfartal yn llwyr. Rwyf wedi clywed yr hyn a ddywedodd cyd-Aelodau, ac roedd llawer o eiriau cynnes am yr hyn y byddai Llywodraeth San Steffan yn ei wneud i gefnogi miloedd o fenywod o safbwynt yr agenda cyflog cyfartal, ond yn anffodus, yn Lloegr, cafodd ei ddiddymu o'r dyletswyddau hyn y tro hwn, sy'n siomedig.

Veronica German: Mae nifer o'r pwyntiau yr oeddwn am eu gwneud eisoes wedi eu gwneud, felly nid wyf am eu hailadrodd. Fodd bynnag, hoffwn ofyn a ydych yn cytuno â mi fod gan gyrff cyhoeddus botensial enfawr i greu cymdeithas decach, nid yn unig o fewn eu hunain ond hefyd o fewn y sefydliadau eraill y mae ganddynt gysylltiad

Encouraging businesses and the other organisations that they deal with is an important part of the work on equality.

In addition, people judge public bodies and authorities not so much on their ability to comply with the complicated bureaucratic processes and systems that Governments put in place, but more on their ability to deliver and if people can see what is going on. I welcome transparency, but I am slightly concerned when you say that you intend to be more prescriptive. How prescriptive will you be? I can understand that on the broad side of it, but the method by which some of these bodies carry out these functions could be something that is more appropriate and, as you keep saying, proportionate to their organisation. I hope that you agree with that.

I notice that you said that community health councils and governing bodies would be excluded because of disproportionality, and you were talking about 90 larger public bodies. Do you intend to put a limit on the number of employees, as in the English model, where I think only those organisations with 150 or more employees are to be considered? If so, what would that number be?

My last question is similar to Oscar's about organisations such as the BBC and the Youth Justice Board for England and Wales. Will it cause a problem if they come under the English model and yet operate in Wales?

Carl Sargeant: The points that you raised are particularly important. On procurement, I mentioned earlier how organisations equality-check procurement, and that goes some way towards answering what you said about the impact of a public authority on another agency, whether in the public or private sector. We are considering that in these proposals.

Going back to the point that Oscar and you raised about transferring knowledge, it is a problem. Public authorities have a duty to promote knowledge and awareness of the general duties contained in the Act, and that

â hwy. Mae annog busnesau a'r sefydliadau eraill y maent yn delio â hwy yn rhan bwysig o'r gwaith ar gydraddoldeb.

Yn ogystal, mae pobl yn barnu cyrff cyhoeddus ac awdurdodau nid yn gymaint ar eu gallu i gydymffurfio â'r prosesau a systemau cymhleth biwrocraidaidd y mae Llywodraethau yn eu rhoi ar waith, ond yn fwy ar eu gallu i gyflawni ac os gall pobl weld beth sy'n digwydd. Rwyf yn croesawu tryloywder, ond rwyf yn pryderu rhywfaint pan ddywedwch eich bod yn bwriadu bod yn fwy rhagnodol. Pa mor rhagnodol fyddwch chi? Gallaf ddeall hynny ar lefel gyffredinol, ond gallai'r dull y mae rhai o'r cyrff hyn yn ei ddefnyddio i gyflawni'r swyddogaethau hyn fod yn rhywbeth fwy priodol ac, fel yr ydych yn cadw dweud, yn gymesur i'w sefydliad. Gobeithio eich bod yn cytuno â hynny.

Sylwaf i chi ddweud y byddai cynghorau iechyd cymuned a chyrff llywodraethu yn cael eu heithrio oherwydd anghymesuredd, a'ch bod yn sôn am 90 o gyrff cyhoeddus mwy o faint. A ydych yn bwriadu rhoi terfyn ar nifer y gweithwyr, fel yn y model yn Lloegr, lle tybiaf mai dim ond y sefydliadau hynny gyda 150 neu ragor o weithwyr sy'n cael eu hystyried? Os felly, beth fyddai'r rhif hwnnw?

Mae fy nghwestiwn olaf yn debyg i un Oscar ynghylch sefydliadau fel y BBC a'r Bwrdd Cyfiawnder Ieuenctid ar gyfer Cymru a Lloegr. A fydd hyn yn achosi problem os ydynt yn dod o dan fodel Lloegr ac eto yn gweithredu yng Nghymru?

Carl Sargeant: Mae'r pwyntiau a godwyd gennych yn arbennig o bwysig. O ran caffael, soniais yn gynharach am sut mae sefydliadau yn gwirio caffael yn erbyn meini prawf cydraddoldeb, a bod hynny'n mynd rywfaint o'r ffordd tuag at ateb yr hyn a ddywedasocho am effaith awdurdod cyhoeddus ar asiantaeth arall, boed yn y sector cyhoeddus neu breifat. Rydym yn ystyried hynny yn y cynigion hyn.

I fynd yn ôl at y pwynt a godwyd gan Oscar a chithau am drosglwyddo gwybodaeth, mae'n broblem. Mae gan awdurdodau cyhoeddus ddyletswydd i hybu gwybodaeth ac ymwbyddiaeth o ddyletswyddau cyffredinol

will be a part of that process. There are some further considerations there for me, following the public consultation.

Let us not get mixed up about what I said about proportionality and flexibility, as that does not mean a get-out for organisations. We have to understand the size and scale of organisations and their ability to comply with the duties, but if there are different routes by which they can comply, I would be happy to listen to them. That is why, when I am being prescriptive, what I expect and how we get there could mean different things to different organisations. However, I am flexible on that, provided that we have a starting point, an end point, and I know how we will get there.

On the size of organisations, my view is that we are all in unless you can give me a business case for why you should be out. I think that that is a reasonable ask and, again, I am prepared to listen to organisations or public bodies that believe that they are too small or that they do not fit the bill. However, we all have a duty to promote equality, particularly across the public sector, and I do not believe that we should shy away from that.

3.30 p.m.

David Lloyd: Diolchaf i'r Gweinidog am ei ddatganiad. Croesawaf y datganiad hwn, yn enwedig y pwerau ychwanegol sydd wedi dod i ran Llywodraeth Cymru yn y maes hwn. Fel y clywsom eisoes, mae hwn yn ddatganiad cynhwysfawr, gydag amcanion gwych, ac mae cael y fath uchelgais yn allweddol bwysig. Mae'n bwysig nodi a chroesawu gwaith y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yng Nghymru, a fydd yn allweddol wrth gario'r agenda hon yn ei blaen.

Mae nifer o bwyntiau wedi cael eu codi eisoes, yn enwedig ynglŷn â chyfartaledd tâl menywod ac ati. Hoffwn godi dau bwynt penodol. Yn gyntaf, gwyddom am y cwmwl du ariannol sydd uwch ein pennau ni i gyd. Yr ydych wedi sôn eisoes, Weinidog, am y toriadau ariannol arfaethedig, a fydd, fwy na thebyg, yn effeithio fwy ar fenywod ac ar

y Ddeddf, a bydd hynny'n rhan o'r broses honno. Mae rhai ystyriaethau pellach yno i mi, yn dilyn yr ymgynghoriad cyhoeddus.

Gadewch inni beidio â chymysgu yr hyn a ddywedais am gymesuredd a hyblygrwydd, gan nad yw hynny'n golygu dihangfa i sefydliadau. Mae'n rhaid i ni ddeall maint a graddfa sefydliadau a'u gallu i gydymffurfio â'r dyletswyddau, ond os oes llwybrau gwahanol sy'n eu galluogi i gydymffurfio, byddwn yn hapus i wrando arnynt. Dyna pam, pan rwyf yn bod yn rhagnodol, y gallai'r hyn yr wyf yn ei ddisgwyl a sut yr ydym yn cyrraedd yno olygu gwahanol bethau i wahanol sefydliadau. Fodd bynnag, rwyf yn hyblyg ar hynny, ar yr amod bod gennym fan cychwyn, man terfyn, ac fy mod yn gwybod sut y byddwn yn cyrraedd yno.

O ran maint sefydliadau, fy marn i yw ein bod i gyd i fewn oni bai y gallwch gyflwyno achos busnes i mi dros pam y dylech fod allan. Credaf fod hynny'n ofyniad rhesymol ac, unwaith eto, rwyf yn barod i wrando ar sefydliadau neu gyrff cyhoeddus sy'n credu eu bod yn rhy fach neu'n anaddas. Fodd bynnag, mae gennym oll ddyletswydd i hyrwyddo cydraddoldeb, yn enwedig ar draws y sector cyhoeddus, ac nid wyf yn credu y dylem osgoi hynny.

David Lloyd: I thank the Minister for his statement. I welcome this statement, particularly the additional powers that have come to the Welsh Government in this area. As we have already heard, this is a comprehensive statement, with great goals, and having this kind of ambition is vitally important. It is important to note and welcome the work of the Equality and Human Rights Commission in Wales, which will be instrumental in carrying this agenda forward.

Many points have already been raised, particularly on the equality of pay for women and so on. I would like to raise two specific points. First, we know about the dark financial clouds above all our heads. You have already mentioned, Minister, the proposed funding cuts, which will probably have a greater impact on women and people

bobl dduon a lleiafrifoedd ethnig. Fel siaradwyr Cymraeg, yr ydym yn destun cryn dipyn o feirniadaeth. Sylwaf nad oes sôn am hawliau ieithyddol yn y datganiad hwn. Y feirniadaeth gyson a glywir yw ei bod yn costio i gael popeth yn Gymraeg; beth yw cost darparu rhywbeth yn y Gymraeg yw un o'r cwestiynau a ofynnir gyntaf. Felly, o fewn cyd-destun toriadau ariannol a'r cwmwl du ariannol sydd uwch ein pennau, a chyda'r pwerau sydd gerbron, sut allwch chi ddiogelu'r dyheadau bendigedig sydd yn y datganiad hwn rhag y toriadau ariannol erchyll sy'n ein hwynebu i gyd?

Yn ail, soniwch am gaffael cyhoeddus. Bu pryder dros y blynyddoedd, ac mae tensiynau yn y fan hon, ynglŷn â'r rheolau Ewropeaidd ar gaffael cyhoeddus a'r dyhead naturiol, wrth gwrs, i geisio pwrkasu pethau yn lleol. Clywsom eisoes am ffair fwyd fawreddog y Fenni, er enghraifft, a'r pwyslais yn y fan honno ar gaffael cyhoeddus yn lleol. Mae nifer o'n hysbytai a'n hysgolion hefyd eisiau prynu eu bwyd yn lleol. Pa fath o beth sydd yn y mesurau sydd gerbron a fydd yn ei gwneud yn haws i ni allu cefnogi ein cwmnïau cynhenid, Cymreig, ac eto fod yn hollol gyfartal o ran sut yr ydym yn delio â chaffael cyhoeddus?

Yr wyf yn croesawu'r datganiad hwn yn fawr ar yr ymgynghoriad cyhoeddus ar ddyletswydd cydraddoldeb benodol i'r sector cyhoeddus. Fel chi, Weinidog, edrychaf ymlaen at weld canlyniadau'r ymgynghoriad hwn. Yn bwysicach, efallai, edrychwn ymlaen at weithredu go iawn yn y maes hwn.

Carl Sargeant: Thank you, Dai. I also wish to place on record my thanks to the EHRC in Wales for its contribution to this consultation. The EHRC is our critical friend, and it has a duty in terms of monitoring and making recommendations to us as a Government.

The financial cuts, and their implications, are still unknown, but I believe that there are troubled waters ahead. The Welsh Assembly Government—and the public sector at large—needs to keep its eye on the fact that the financial cuts will affect the most vulnerable, including women and BME communities. It has been evidenced that these groups, as well as the most poor in our

from BME communities. As Welsh speakers, we are subject to considerable criticism. I notice no mention of language rights in this statement. The criticism consistently heard is that it costs to provide everything in Welsh; what is the cost of providing something in Welsh is one of the first questions asked. Therefore, within the context of funding cuts and the dark financial cloud above our heads, and with the powers at hand, how can you protect the wonderful aspirations in this statement from the terrible funding cutbacks that we all face?

Secondly, you talk about public procurement. There has been concern over the years, and there are tensions here, about the European rules on public procurement and the natural desire, of course, to try to purchase things locally. We have already heard about the prestigious Abergavenny food fair, for example, and the emphasis there on local public procurement. Many of our hospitals and schools also want to buy their food locally. What is there in the measures before us that will make it easier for us to support our indigenous Welsh companies, and yet secure absolute equality in terms of how we deal with public procurement?

I very much welcome this statement on the public consultation on the public sector specific equality duty. Like you, Minister, I look forward to seeing the results of this consultation. More importantly, perhaps, we look forward to real action in this area.

Carl Sargeant: Diolch, Dai. Hoffwn innau gofnodi fy niolch i'r comisiwn yng Nghymru am ei gyfraniad i'r ymgynghoriad hwn. Y comisiwn yw ein cyfaill beirniadol, ac mae ganddo ddyletswydd o ran monitro a gwneud argymhellion i ni fel Llywodraeth.

Mae toriadau ariannol, a'u goblygiadau, yn dal yn anhysbys, ond credaf fod stormydd garw o'n blaenau. Mae Llywodraeth Cynulliad Cymru—a'r sector cyhoeddus yn gyffredinol—angen cadw llygad ar y ffaith y bydd y toriadau ariannol yn effeithio ar y mwyaf agored i niwed, gan gynnwys menywod a chymunedau BME. Dangoswyd tystiolaeth mai'r grwpiau hyn, yn ogystal â'r

communities, will be hit the hardest. The cost of implementing the Equality Act 2010 is up to around £4 million and I think that that is money well spent. If we are being prescriptive on equality duties in protecting the most vulnerable, I am not shy of pushing forward this agenda. As I said earlier, it is incumbent on us in the UK to push this agenda forward; unfortunately, the UK Government has taken a different route to that of Wales. I am keen that we pursue this agenda across Government departments in Wales.

Public sector procurement has an important part to play. Before the election, the UK Government had proposed the inclusion of the requirement regarding public sector procurement; that was its initial policy statement, but this has changed, unfortunately, and it has been removed from the duties. We have not made the same change; we retain it within our policy statement. In Wales, public sector procurement accounts for expenditure of about £5 billion annually; as such, it can make a valuable contribution to our communities. As drafted, these duties will, therefore, provide an extra impetus to the excellent work that has been done by Value Wales to mainstream equality into public sector procurement.

Joyce Watson: First of all, I congratulate the Minister on showing Labour leading the way on equalities yet again, and being a bridge over the troubled waters that are going to rush into the public sector very soon, as he has described. It is of paramount importance that legislative bodies look after those who can and will, as history tells us, be left behind, often with the excuse that ‘we do not have enough money to deliver the goods’. In the Minister’s opening statement, he said that it sometimes takes time to deliver equality, but 40 years is a bit too long to deliver the Equal Pay Act 1970. If we have to wait another 40 years—and we will have to wait that long, at a bare minimum, because of what the Tories are proposing by removing the provision from their Act—for this duty to come into effect, it is a step too far. I am pleased to hear of your commitment to equal

tlotaf yn ein cymunedau, fydd yn cael eu bwrw galetaf. Cost gweithredu Deddf Cydraddoldeb 2010 yw hyd at tua £4 miliwn a chredaf fod rheswm da dros wneud hynny. Os ydym yn bod yn rhagnodol ynghylch dyletswyddau cydraddoldeb i ddiogelu’r bobl fwyaf agored i niwed, nid oes gennyf ofn gwthio’r agenda hon ymlaen. Fel y dywedais yn gynharach, mae’n ddyletswydd arnom yn y DU i wthio’r agenda hon yn ei blaen; yn anffodus, mae Llywodraeth y DU wedi dilyn llwybr gwahanol i un Cymru. Rwyf yn awyddus ein bod yn mynd ar drywydd yr agenda hon ar draws adrannau’r Llywodraeth yng Nghymru.

Mae gan gaffael yn y sector cyhoeddus ran bwysig i’w chwarae. Cyn yr etholiad, cynigiodd Llywodraeth y DU y dylid cynnwys y gofyniad o ran caffael yn y sector cyhoeddus; dyna oedd yn ei ddatganiad polisi cychwynnol, ond mae hyn wedi newid, yn anffodus, ac fe’i dilëwyd o’r dyletswyddau. Nid ydym wedi gwneud yr un newid; rydym yn ei gadw o fewn ein datganiad polisi. Yng Nghymru, mae caffael y sector cyhoeddus yn cyfrif am wariant o ryw £5 biliwn y flwyddyn; felly, gall wneud cyfraniad gwerthfawr i’n cymunedau. Fel ag y cawsant eu drafftio, bydd y dyletswyddau hyn, felly, yn rhoi hwb ychwanegol i’r gwaith rhagorol a wnaed gan Gwerth Cymru i brif ffrydio cydraddoldeb mewn caffael sector cyhoeddus.

Joyce Watson: Yn gyntaf oll, rwyf yn llongyfarch y Gweinidog am ddangos bod Llafur yn arwain y ffordd ar gydraddoldebau unwaith eto, ac am fod yn bont dros y dyfroedd cythryblus a fydd yn rhuthro mewn i’r sector cyhoeddus yn fuan iawn, fel y disgrifiodd inni. Mae’n hollbwysig bod cyrff deddfwriaethol yn gofalu am y rhai sy’n gallu, ac a fydd, fel y dywed hanes wrthym, yn cael eu gadael ar ôl, yn aml gyda’r esgus ‘nad oes gennym ddigon o arian i gyflawni’. Dywedodd y Gweinidog yn ei ddatganiad agoriadol ei bod weithiau’n cymryd amser i gyflawni cydraddoldeb, ond mae 40 mlynedd yn amser ychydig yn rhy faith i gyflwyno Deddf Cyflog Cyfartal 1970. Os bydd rhaid inni aros 40 mlynedd arall—a bydd yn rhaid i ni aros mor hir â hynny, o leiaf, oherwydd yr hyn y mae’r Torïaid yn ei gynnig drwy ddileu’r ddarpariaeth o’u Ddeddf—i’r

pay for the most vulnerable people who work for local authorities; this is not about money that people have not earned. It is about valuing people who stand alongside colleagues doing exactly the same work but without being paid or valued in the same way; as far as I am concerned, the fact that this is not happening is a disgrace.

I do not think that the Tories get it. I was listening to Mohammad Asghar—I assume that he is their spokesperson on equality—when he used the excuse that ‘times are hard’ to justify not making duties too onerous and not being able to deliver equality. Minister, you mentioned that this initiative would be focused on outcomes, and I ask whether you would put a duty on local authorities to make a statement in their corporate policy so that outcomes can be tracked and that delivery on equality can be seen. In such a stringent economic climate, I am also concerned that many local authorities might outsource their workforces, and I would like to be assured that outsourcing does not mean that equality is cast out too; a duty has to be placed on local authorities to ensure the fair and equal treatment of their staff and the goods and services that they provide, albeit at arm’s length when staff are outsourced. So, I would like to be assured, Minister, that there is a commitment that you will at least look at that.

3.40 p.m.

Carl Sargeant: Thank you for your kind words earlier, Joyce. Equality is at the top of our One Wales Government agenda. As the Minister responsible for equality, I will continue to make that the case as long as I possibly can. It is interesting that I was watching a programme on television last night about the ladies from the Ford plant in Dagenham who marched to Westminster to voice their opinion on equal pay. It is a coincidence that that was on the television last night and that we are talking about this today. I share your frustration about the

dyletswydd hwn ddod i rym, mae’n amser rhy hir. Rwyf yn falch o glywed am eich ymrwymiad i dâl cyfartal i’r bobl fwyaf agored i niwed sy’n gweithio i awdurdodau lleol; nid yw hyn yn ymwneud ag arian nad yw pobl wedi ei ennill. Mae’n ymwneud â gwerthfawrogi pobl sy’n sefyll ochr yn ochr â chydweithwyr sy’n gwneud yn union yr un gwaith, ond heb gael eu talu na’u gwerthfawrogi yn yr un ffordd; rwyf o’r farn bod y ffaith nad yw hyn yn digwydd yn warthus.

Nid wyf yn credu bod y Toriaid wedi deall y mater. Roeddwn yn gwranddo ar Mohammad Asghar—cymeraf mai ef yw eu llefarydd ar gydraddoldeb—pan ddefnyddiodd yr esgus bod ‘amseroedd yn galed’ i gyfiawnhau peidio â gwneud dyletswyddau yn rhy feichus a methu â sicrhau cydraddoldeb. Weinidog, soniasoch y byddai’r fenter hon yn canolbwyntio ar ganlyniadau, ac rwyf yn gofyn a fydddech yn rhoi dyletswydd ar awdurdodau lleol i wneud datganiad yn eu polisi corfforaethol fel y gellir olrhain canlyniadau ac fel y gellir gweld y gwaith o gyflawni cydraddoldeb. Yn y fath hinsawdd economaidd caeth, rwyf hefyd yn pryderu y gallai llawer o awdurdodau lleol chwilio am eu gweithlu o’r tu allan, a hoffwn fod yn sicr nad yw contract allanol yn golygu bod cydraddoldeb yn cael ei fwrw allan hefyd; mae’n rhaid rhoi dyletswydd ar awdurdodau lleol i sicrhau bod eu staff a’r nwyddau a’r gwasanaethau y maent yn eu darparu yn cael eu trin yn deg a chyfartal, er o hyd braich pan fydd staff yn allanol. Felly, hoffwn fod yn sicr, Weinidog, y ceir ymrwymiad y byddwch o leiaf yn edrych ar hynny.

Carl Sargeant: Diolch i chi am eich geiriau caredig yn gynharach, Joyce. Mae cydraddoldeb ar frig ein hagenda fel Llywodraeth Cymru’n Un. Fel y Gweinidog sy’n gyfrifol am gydraddoldeb, byddaf yn parhau i sicrhau mai dyna yw’r achos cyn belled ag y gallaf. Mae’n ddiddorol fy mod wedi gwyllo rhaglen ar y teledu neithiwr am y merched o ffatri Ford yn Dagenham a orymdeithiodd i San Steffan i leisio eu barn ar gyflog cyfartal. Mae’n gyd-ddigwyddiad fod hynny ar y teledu neithiwr, a’n bod yn sôn am hyn heddiw. Rwyf yn rhannu eich

progress that we have made on equal pay. As I said earlier, it is important that, here in Wales, we are committed to including equal pay in the duties and provisions. In England, they have taken a different route and it is not being included in the provisions. I do not think that the media have picked up on that yet, but it is a big issue. Let me just run a few lines by you. Pre-election, the UK Government suggested that there would be an end to the gender pay gap. Theresa May wrote,

‘The gender pay gap is not closing. A report out last month from the Chartered Management Institute said “Women across the UK will have to wait 187 years before their take-home pay outpaces men”.’

Unfortunately, the same person has now gone back on that position and is not including equal pay in the duty. That is significant. That is not the case in Wales, and I am committed to ensuring that we move forward on that.

Mark Isherwood: Carl, I wish to raise two points. One relates to public sector bodies, local authorities and others who are designing projects or authorising planning permission and so on in relation to disability access and disability rights. Often, they fail to consult local disability access groups and fora in their areas. Do you agree that this is happening and how, in practice, do you propose to take forward the process to ensure that local people, who are the experts on what is required in their own areas, are consulted before rather than after strategies are launched, and certainly before plans are approved for, say, a shared surface in Caernarfon or a pavement in another town?

My second point relates to the issues of equal pay and single status. Do you recognise the problems that have occurred in England, where there were legal challenges to trade unions and local authorities that delayed matters and caused all agencies to reconsider

rhwystrredigaeth am y cynnydd yr ydym wedi'i wneud ar gyflog cyfartal. Fel y dywedais yn gynharach, mae'n bwysig ein bod, yma yng Nghymru, wedi ymrwymo i gynnwys cyflog cyfartal yn y dyletswyddau a'r darpariaethau. Yn Lloegr, maent wedi dilyn trywydd gwahanol ac nid yw'n cael ei gynnwys yn y darpariaethau. Nid wyf yn credu bod y cyfryngau wedi sylwi ar hynny eto, ond mae'n broblem fawr. Gadewch i mi roi ambell enghraifft i chi. Cyn yr etholiad, awgrymodd Llywodraeth y DU y byddai terfyn ar y bwllch cyflog rhwng y rhywiau. Ysgrifennodd Theresa May,

Nid yw'r bwllch cyflog rhwng y rhywiau yn cau. Dywedodd adroddiad a gyhoeddwyd y mis diwethaf gan y Sefydliad Rheoli Siartredig “Bydd menywod ar draws y DU yn gorfod aros am 187 mlynedd cyn y bydd eu cyflog mynd adre' yn fwy nag un y dynion”.’

Yn anffodus, mae'r un person wedi mynd yn ôl ar ei gair ac heb gynnwys cyflog cyfartal yn y ddyletswydd. Mae hynny'n arwyddocaol. Nid yw hynny'n wir yng Nghymru, ac rwyf wedi ymrwymo i sicrhau ein bod yn symud ymlaen ar hynny.

Mark Isherwood: Carl, rwyf am godi dau bwynt. Mae un yn ymwneud â chyrrff sector cyhoeddus, awdurdodau lleol ac eraill sy'n cynllunio projectau neu'n awdurdodi caniatâd cynllunio ac yn y blaen mewn perthynas â mynediad i bobl anabl a hawliau anabledd. Yn aml, nid ydynt yn ymgynghori â grwpiau mynediad anabledd a fforymau lleol yn eu hardaloedd. A ydych yn cytuno bod hyn yn digwydd a sut, yn ymarferol, yr ydych yn bwriadu bwrw ymlaen â'r broses i sicrhau yr ymgynghorir â phobl leol, sy'n arbenigwyr ar yr hyn sy'n ofynnol yn eu hardaloedd eu hunain, cyn yn hytrach nag ar ôl i strategaethau gael eu lansio, ac yn sicrhau i gynlluniau gael eu cymeradwyo ar gyfer, dyweder, arwyneb a rennir yng Nghaernarfon neu balmart mewn tref arall?

Mae fy ail bwynt yn ymwneud â materion cyflog cyfartal a statws sengl. A ydych yn cydnabod bod problemau wedi digwydd yn Lloegr, lle'r oedd heriau cyfreithiol i undebau llafur ac awdurdodau lleol a achosodd materion i gael eu hoedi ac i bob

the best way forward? In Wales, in your patch and mine and in neighbouring authorities, with the best intentions, single status schemes have been launched for consultation where there have been big losers, such as was the case with classroom assistants. In such job evaluations, there will be losers, but sometimes that is not handled as sensitively or on as well-informed a basis as should be the case.

Carl Sargeant: Thank you for your questions, Mark. I referred in my statement to consultation, which I think is the key to this, particularly with local authorities. The data collection element may appear to be onerous early on, but it gives us the base for understanding the problem. From that, we can work out a solution. The solution—and I expect this to be placed on a specific duty—is consultation with interested parties, which would include disability groups and so on, as well as groups from the BME community. So, I think that that is covered in the proposals. However, please feel free to raise any specific issues that you have with me.

On single status and equal pay, again, I declare an interest because my wife works in a local authority that is going through that programme. However, the general broad principle is that, here in Wales, yes, things have been problematic and some legal obstacles have been placed in the way. Sometimes, I think that, rather than the women and people who, rightly, should be given equal opportunity and pay, the only people who win are the lawyers, who seem to do very well out of this.

However, that is not an excuse for not doing anything at all. In Wales, we have included an equal pay duty across the public sector. It is about understanding the scale of the problem, how we will solve this, to what end, how long it will take, and what the solution is. In England, that duty has been removed. I do not think that that is helpful at all. Just because it is difficult, that does not mean that you should not do it.

asiantaeth ailystyried y ffordd orau ymlaen? Yng Nghymru, yn eich ardal chi a minnau ac mewn awdurdodau cyfagos, gyda'r bwriadau gorau, lansiodd cynlluniau statws sengl ar gyfer ymgynghori arnynt lle y bu rhai ar eu colled yn sylweddol, megis cynorthwywyr dosbarth. Mewn gwerthusiadau swyddi o'r fath, bydd rhai'n colli, ond weithiau nid yw hynny'n cael ei drin mor sensitif a gwybodus ag y dylai.

Carl Sargeant: Diolch ichi am eich cwestiynau, Mark. Cyfeiriais yn fy natganiad at yr ymgynghoriad, y tybiaf yw'r allwedd i hyn, yn enwedig gydag awdurdodau lleol. Efallai y bydd y gwaith o gasglu data yn ymddangos yn feichus yn gynnar yn y broses, ond mae'n rhoi sylfaen i ni ddeall y broblem. O hynny, gallwn ddod o hyd i ateb. Yr ateb—ac rwyf yn disgwyl i hyn gael ei gosod fel dyletswydd benodol—yw ymgynghori â phartion â diddordeb, a fyddai'n cynnwys grwpiau anabledd ac yn y blaen, yn ogystal â grwpiau o'r gymuned BME. Felly, tybiaf fod hynny wedi ei gynnwys yn y cynigion. Fodd bynnag, mae croeso i chi godi unrhyw faterion penodol sydd gennych gyda mi.

Ar statws sengl a chyflog cyfartal, unwaith eto, rwyf yn datgan buddiant gan fod fy ngwraig yn gweithio mewn awdurdod lleol sy'n mynd drwy'r rhaglen honno. Fodd bynnag, yr egwyddor gyffredinol yma yng Nghymru yw y bu problemau a bod rhai rhwystrau cyfreithiol wedi eu gosod yn y ffordd. Weithiau, rwyf yn meddwl, yn hytrach na'r merched a phobl a ddylai, yn gwbl briodol, gael cyfle a chyflog cyfartal, mai'r unig bobl sydd ar eu hennill yw'r cyfreithwyr, sy'n edrych fel petaent yn gwneud yn dda iawn allan o hyn.

Fodd bynnag, nid yw hynny'n esgus dros beidio â gwneud dim. Yng Nghymru, rydym wedi cynnwys dyletswydd cyflog cyfartal ar draws y sector cyhoeddus. Mae'n ymwneud â deall maint y broblem, sut y byddwn yn ei datrys, i ba berwyl, pa mor hir y bydd yn ei gymryd, a beth yw'r ateb. Yn Lloegr, mae'r ddyletswydd honno wedi ei dileu. Nid wyf yn credu bod hynny o ddefnydd o gwbl. Os yw rhywbeth yn anodd, nid yw hynny'n golygu na ddylech ei wneud.

Ann Jones: Most of the points that I was scribbling down while the Minister was speaking have been ably scrutinised by my colleagues Joyce Watson and Dai Lloyd. We should recognise that Wales is leading the way again, and we should ensure that the people of Wales know that they have a Government that cares about making everyone equal. We are all different but we are all equal, and that is the message that we should be sending out. Could I have an assurance from you that you will take representations from and consult with individuals who have their own agendas and their own problems with making people sit up and listen to them, and that you will return to the Committee on Equality of Opportunity when your regulations come through, so that we can have a good look at them and ensure that everyone in Wales is equal? When we do that, each Assembly Member that votes for these regulations must then take pride in what we have done as a Government in Wales.

Carl Sargeant: Thank you for your recognition that we are taking this very seriously in Wales. An example of that is the listening exercise that we conducted early on to frame how the Act fits in Wales. We have come a long way. I am not expecting huge controversy over this, but I am expecting public engagement, good or bad, from individuals and organisations. There are issues that other Members have picked up about the size of organisations that should be included or excluded. I would be happy to listen to those. There are other aspects, such as whether sexual orientation should be included. I am very happy to listen to the arguments around that. Consultation is key to all of this. I often appear before your committee, Ann, and I am sure that you will request my attendance again at the appropriate time. We have a lot to celebrate in Wales in taking these proposals forward. I am very pleased to be the Minister leading on this, and I welcome the support that I have found in the Chamber today.

Ann Jones: Mae'r rhan fwyaf o'r pwyntiau a nodais tra bod y Gweinidog yn siarad wedi cael eu harchwilio'n fedrus gan fy nghyd-Aelodau Joyce Watson a Dai Lloyd. Dylem gydnabod bod Cymru yn arwain y ffordd eto, a dylem sicrhau bod pobl Cymru yn gwybod bod ganddynt Lywodraeth sy'n gofalu am sicrhau bod pawb yn gyfartal. Rydym i gyd yn wahanol ond yn gyfartal, a dyna'r neges y dylem ei chyfleu. A allaf gael sicrwydd gennych y byddwch yn gofyn am sylwadau gan, ac yn ymgynghori ag unigolion sydd â'u hagenda'u a'u problemau eu hunain o ran cael pobl i eistedd i fyny a gwrando arnynt, ac y byddwch yn dychwelyd i'r Pwyllgor Cyfle Cyfartal pan ddaw'r rheoliadau, er mwyn i ni gael golwg dda arnynt a sicrhau fod pawb yng Nghymru yn gyfartal? Pan wnawn hynny, dylai pob Aelod Cynulliad sy'n pleidleisio dros y rheoliadau hyn fod yn falch o'r hyn a wnaethom fel Llywodraeth yng Nghymru.

Carl Sargeant: Diolch i chi am gydnabod ein bod yn cymryd hyn o ddifrif yng Nghymru. Enghraifft o hynny yw'r ymarfer gwrando a gynhaliwyd yn gynharach er mwyn penderfynu ar sut mae'r Ddeddf yn gweithio yng Nghymru. Rydym wedi dod yn bell. Nid wyf yn disgwyl dadlau mawr dros hyn, ond rwyf yn disgwyl ymgysylltiad gan y cyhoedd, boed yn dda neu'n ddrwg, gan unigolion a sefydliadau. Mae Aelodau eraill wedi nodi materion o ran maint y sefydliadau y dylid eu cynnwys neu eu heithrio. Byddwn yn hapus i wrando ar hynny. Mae agweddau eraill, megis a ddylid cynnwys cyfeiriadedd rhywiol. Rwyf yn fodlon gwrando ar y dadleuon am hynny. Mae ymgynghori yn allweddol i hyn oll. Rwyf yn ymddangos yn aml gerbron eich pwyllgor, Ann, ac rwyf yn siŵr y byddwch yn gofyn i mi ddod eto ar yr adeg briodol. Mae gennym lawer i'w ddathlu yng Nghymru o ran datblygu'r cynigion hyn. Rwyf yn falch iawn mai fi yw'r Gweinidog sy'n arwain ar hyn, a chroesawaf y gefnogaeth a gefais yn y Siambr heddiw.

*Daeth y Dirprwy Lywydd (Rosemary Butler) i'r Gadair am 3.48 p.m.
The Deputy Presiding Officer (Rosemary Butler) took the Chair at 3.48 p.m.*

Datganiad Deddfwriaethol: Eitem 1 o Raglen Ddeddfwriaethol 2010-11: Mesur Arfaethedig ynghylch Diogelwch ar Gludiant i Ddysgwyr (Cymru)
Legislative Statement: First Item of 2010-11 Legislative Programme: Proposed Safety on Learner Transport (Wales) Measure

Y Dirprwy Brif Weinidog a'r Gweinidog dros yr Economi a Thrafnidiaeth (Ieuan Wyn Jones): Ddoe, gosodais y Mesur Arfaethedig ynghylch Diogelwch ar Gludiant i Ddysgwyr (Cymru), ynghyd â memorandwm esboniadol, gerbron y Cynulliad. Cyhoeddais ddatganiad ysgrifenedig hefyd ac mae'n dda gennyf gyflwyno'r Mesur arfaethedig i'w ystyried gan Aelodau'r Cynulliad heddiw. Mae'r Mesur arfaethedig yn cyflawni ymrwymiad a wneuthum i gyflwyno deddfwriaeth ar safonau diogelwch cerbydau modur i'w defnyddio i ddarparu cludiant dan contract i ddysgwyr. Gŵyr yr Aelodau am y polisi y mae'r Mesur arfaethedig yn deillio ohono. Mae gwelliannau ym maes cludiant i ddysgwyr eisoes wedi'u cyflawni drwy'r darpariaethau yn y Mesur Teithio gan Ddysgwyr (Cymru) 2008. Yn y Cod Ymddygiad wrth Deithio ar gyfer Cymru gyfan a gyflwynwyd ym mis Ionawr 2009 amlinellwyd y safon ymddygiad sy'n ddisgwyliedig ymhlith pobl ifanc ar eu taith rhwng eu cartref a'u hysgol. Bu'n fodd i sicrhau cysondeb i awdurdodau lleol ac ysgolion wrth ymdrin â chamymddygiad. Bydd y Mesur arfaethedig sydd ger eich bron heddiw yn ein galluogi ni i adeiladu ar y gwaith llwyddiannus a wnaed hyd yma drwy ei gwneud hi'n bosibl i ni fynd i'r afael â'r materion a godwyd wrth graffu ar y Mesur Teithio gan Ddysgwyr (Cymru) 2008 o ran nodweddion diogelwch ar gerbydau ysgol.

3.50 p.m.

Ein nod yw parhau i wella delwedd ac ansawdd cludiant o dan contract i'r ysgol a sicrhau bod safonau diogelwch cerbydau yn ddigon uchel i ennyn ffydd rhieni a disgyblion mewn cludiant i ddysgwyr. Yr ydym yn cydnabod bod angen i ni fynd i'r afael â diogelwch gwirioneddol cludiant i ddysgwyr a'r canfyddiad ohono er mwyn rhoi'r sicrwydd hwnnw.

Mae'r Mesur arfaethedig hefyd yn cefnogi ein nod ehangach o ddatblygu rhwydwaith

The Deputy First Minister and Minister for the Economy and Transport (Ieuan Wyn Jones): Yesterday, I laid the proposed Safety on Learner Transport (Wales) Measure, together with an explanatory memorandum, before the Assembly. I also issued a written statement and I am pleased to introduce the proposed Measure for Assembly Members' consideration today. The proposed Measure addresses a long-standing commitment to bring forward legislation on the safety standards of motor vehicles used to provide contracted learner transport. Members will be well aware of the policy origins for the proposed Measure. Improvements to learner transport have already been achieved through the provisions in the Learner Travel (Wales) Measure 2008. The introduction of the All Wales Travel Behaviour Code in January 2009 has set out the standard of behaviour expected of all young people on their journey between their home and school. It has provided a consistent approach for local authorities and schools when dealing with misbehaviour. The proposed Measure before you today, will enable us to build on the successful work undertaken to date by making it possible for us to address issues raised during the scrutiny of the Learner Travel (Wales) Measure 2008 in relation to the safety features of school vehicles.

Our aim is to continue to improve the image and quality of contracted school transport, and to ensure that the safety standards of vehicles are sufficiently high for parents and pupils to have confidence in learner transport. We recognise that in order to provide that assurance, it is necessary to tackle both the actual and perceived safety of learner transport.

The proposed Measure also supports our wider aim to develop a safe and efficient

cludiant diogel ac effeithlon, a hefyd annog defnyddio dulliau iach a mwy cynaliadwy o deithio. Bydd sefydlu patrymau o ddefnyddio cludiant ar y cyd ymhlith dysgwyr a phobl ifanc yn gymorth i ni yn ein hymdrechion i gyflwyno newidiadau hirdymor yn y modd o deithio.

Gan droi at gynnwys y Mesur arfaethedig, gwêl yr Aelodau ei fod yn cynnwys ystod eang o bwerau gwneud rheoliadau. Yn amodol ar gael cydsyniad y Cynulliad, bydd hyn yn caniatáu i'r Mesur arfaethedig gael ei wneud yn ystod y Cynulliad presennol. Bydd y pwerau fframwaith yn y Mesur arfaethedig yn ein galluogi i osod ystod eang o ofynion ar awdurdodau lleol mewn perthynas â safonau diogelwch ar fysiau ysgol drwy gyflwyno mwy o reoliadau manwl yn ddiweddarach. Yr wyf yn rhagweld y caiff y rheoliadau hyn eu cyflwyno yn raddol ac mewn modd cytbwys yn ystod y Cynulliad nesaf. Ymdrinnir â'r rheoliadau hynny gan y Cynulliad Cenedlaethol yn unol â'r weithdrefn gadarnhaol er mwyn rhoi cyfle i'r Aelodau graffu'n drylwyr ar y cynigion.

Bydd adran 1 o'r Mesur arfaethedig yn galluogi rheoliadau i gael eu gwneud ynglŷn â disgrifiadau cerbydau i'w defnyddio at ddibenion cludiant dan contract i ysgolion. Bydd y ddarpariaeth hon yn ein galluogi i'w gwneud hi'n ofynnol bod gwregysau diogelwch yn cael eu gosod ar yr holl gerbydau a ddefnyddir i ddarparu cludiant i ddysgwyr. Byddai hyn yn sicrhau bod sedd ar gyfer pob plentyn gan ddiddymu, i bob pwrpas, y consesiwn lle'r oedd tri disgybl yn rhannu sedd i ddau. Byddai hefyd yn gwahardd caniatáu i deithwyr sefyll ar eu traed ar fysiau ysgol dan contract. O wybod am y pwysigrwydd y mae'r cyhoedd ac Aelodau fel ei gilydd yn ei roi ar ddarparu gwregysau diogelwch, disgwyliaf y bydd y rheoliadau cyntaf i'w cyflwyno yn ymwneud â gwregysau diogelwch. Byddai rheoliadau hefyd yn cael eu cyflwyno mewn perthynas â defnyddio cerbydau unllawr.

Section 2 of the proposed Measure enables the recording of visual images or sound on learner transport, and allows arrangements for their use, storage and retention to be set out.

transport network, and to encourage greater use of healthy and more sustainable modes of travel. Establishing patterns of collective transport among children and young people will support our efforts to achieve long-term modal shift.

Turning to the content of the proposed Measure, Members will note that it contains a broad set of regulation-making powers. This approach will permit, subject to the consent of the Assembly, for the proposed Measure to be made during this Assembly. The framework powers in the proposed Measure will enable us to place a wide range of requirements on local authorities in relation to the safety standards of school buses through more detailed regulations at a later date. I envisage regulations being brought forward in a phased and balanced approach throughout the next Assembly. Those regulations will be subject to affirmative resolution by the National Assembly in order to give Members the opportunity to scrutinise proposals fully.

Section 1 of the proposed Measure before you today will enable regulations to be made regarding the descriptions of vehicles used for contracted school transport. This provision will enable us to require that all vehicles used for learner transport be fitted with seatbelts. This would ensure that every child has a seat, effectively ending the three for two seating concession. It would also make it impermissible to have standing passengers on contracted school buses. Knowing the importance that both the public and Members place on seatbelt provision, I expect that the first regulations to be introduced will be in relation to seat belts. Regulations would also be introduced for the use of single-deck buses.

Mae adran 2 o'r Mesur arfaethedig yn galluogi cofnodi delweddau gweledol neu sain ar gludiant i ddysgwyr, ac yn caniatáu nodi trefniadau ar gyfer eu defnyddio, storio a chadw.

I am pleased to report that the vast majority of local authorities are making use of the guidance issued in November 2009 on home to school transport risk assessments. However, section 3 will make it a statutory requirement to follow the methodology set out by the Welsh Assembly Government when completing these risk assessments.

Section 4 of the proposed Measure covers driver training. The driver certificate of professional competence—driver CPC—introduced in 2008, requires professional bus and coach drivers to complete periodic training of 35 hours in every five-year period. We will look to place a duty on local authorities to require that drivers of vehicles used for learner transport receive specified training, for example in relation to working with children, current seat belt legislation and dealing with challenging behaviour, as part of the requirement to maintain their skills.

Section 5 relates to supervisors on learner transport, and could, for example, enable Welsh Ministers to require mandatory supervisors on all transport provided for primary school pupils. I take the safety of learners very seriously, as I know that local authorities and bus operators also do. The provisions covering sanctions and enforcement outlined in sections 6 through to 11 and Schedule A1 have been included to emphasise the importance of maintaining the highest standards of safety on school vehicles.

As a framework proposed Measure, the proposed Measure has no immediate implications, financial or otherwise. However, any regulations introduced under the proposed Measure will inevitably have implications for bus operators and local authorities. That is why we will be consulting extensively with both when considering individual proposals. Therefore, all proposals will be subject to a full regulatory impact assessment, including specific impact tests such as a competition assessment and a small firms impact test. In order to introduce the legislation in the most cost-effective manner, we will explore a range of options for controlling costs, including the use of

Yr wyf yn falch o adrodd bod y mwyafrif helaeth o awdurdodau lleol yn defnyddio'r canllawiau a gyhoeddwyd ym mis Tachwedd 2009 ar asesiadau risg cludiant o'r cartref i'r ysgol. Fodd bynnag, bydd adran 3 yn ei wneud yn ofyniad statudol i ddilyn y fethodoleg a nodir gan Lywodraeth Cynulliad Cymru wrth gwblhau'r asesiadau risg hyn.

Mae adran 4 o'r Mesur arfaethedig yn cynnwys hyfforddi gyrwyr. Mae'r dystysgrif cymhwysedd proffesiynol ar gyfer gyrwyr—CPC gyrrwr—a gyflwynwyd yn 2008, yn mynnu bod gyrwyr proffesiynol bysiau a choetsys yn cwblhau hyfforddiant cyfnodol o 35 awr ym mhob cyfnod o bum mlynedd. Byddwn yn ceisio rhoi dyletswydd ar awdurdodau lleol i fynnu bod gyrwyr cerbydau a ddefnyddir ar gyfer cludiant dysgwyr yn cael hyfforddiant penodol, er enghraifft o ran gweithio gyda phlant, deddfwriaeth bresennol ar wregysau diogelwch ac ymdrin ag ymddygiad heriol, fel rhan o'r gofyniad i gynnal eu sgiliau.

Mae adran 5 yn ymwneud â goruchwylwyr ar gludiant dysgwyr, a gallai, er enghraifft, alluogi Gweinidogion Cymru i fynnu bod goruchwylwyr yn gorfod bod ar bob cludiant a ddarperir ar gyfer disgyblion ysgolion cynradd. Yr wyf yn cymryd diogelwch dysgwyr o ddifrif, fel y gwn y gwna awdurdodau lleol a gweithredwyr bysiau hefyd. Mae'r darpariaethau am gosbau a gorfodi a amlinellir yn adrannau 6 hyd at 11 ac Atodlen A1 wedi cael eu cynnwys i bwysleisio pwysigrwydd cynnal y safonau uchaf o ran diogelwch ar gerbydau ysgol.

Fel Mesur arfaethedig fframwaith, nid oes gan y Mesur arfaethedig unrhyw oblygiadau di-oed, boed hynny o ran cyllid neu fel arall. Fodd bynnag, yn anochel, bydd gan unrhyw reoliadau a gyflwynir o dan y Mesur arfaethedig oblygiadau ar gyfer gweithredwyr bysiau ac awdurdodau lleol. Dyna pam y byddwn yn ymgynghori yn helaeth gyda'r ddau wrth ystyried cynigion unigol. Felly, bydd pob cynnig yn destun asesiad effaith rheoleiddiol llawn, gan gynnwys profion effaith penodol megis asesu cystadleuaeth a phrawf effaith ar gwmnïau bach. Er mwyn cyflwyno'r ddeddfwriaeth yn y modd mwyaf cost-effeithiol, byddwn yn archwilio ystod o opsiynau ar gyfer rheoli costau, gan gynnwys

transitional provisions so that regulations would come into force as existing school transport contracts are renewed. Ensuring the safety of our children as they travel on school buses is understandably a priority for parents and for the Assembly Government. I look forward to working with Assembly Members and others with an interest in the safety of learners in scrutinising and taking forward the proposed Measure.

David Melding: I welcome this afternoon's legislative initiative. About 22 per cent of all school children travel by bus, and while it is right for us to encourage other modes of transport, such as the train, and walking and cycling—through Safe Routes to School schemes, for example—it is a particular area of responsibility for us to get the transportation of children to school by bus right. We know that the antecedent to this and the preceding Measure was a tragic case indeed. We owe it to pupils all around Wales to set best practice and to do our utmost to ensure their safety.

I stress at the outset that the Welsh Conservatives welcome this proposed Measure, and accept that its principle is sound, but we must now ensure that it will be effective in practice. When we take our work to committee we will be testing the Minister and the Government and ensuring that the principles that have been announced this afternoon will be delivered effectively into practice. I have a few specific points to raise at this stage with the Deputy First Minister. We are grateful that he has said that the key regulations would be subject to the affirmative procedure, but we have to test him as to why some of these key principles are to be dealt with via regulation. Whatever you say, that is a weaker form of legislation than writing them directly into the proposed Measure. I think that there will be agreement across the Chamber that requiring safety belts on buses, ending, in effect, the three to two seats concession, would be greatly welcomed, but why are we to see that in a regulation rather than on the face of the proposed Measure? Surely, it is such a firm principle that we need to put it in the primary legislation.

defnyddio darpariaethau trosiannol megis bod rheoliadau yn dod i rym wrth i contractau cludiant ysgol presennol gael eu hadnewyddu. Yn ddealladwy, mae sicrhau diogelwch ein plant wrth iddynt deithio ar fysiau ysgol yn flaenoriaeth i rieni ac i Lywodraeth y Cynulliad. Edrychaf ymlaen at weithio gydag Aelodau'r Cynulliad ac eraill sydd â diddordeb mewn diogelwch dysgwyr o ran craffu a bwrw ymlaen â'r Mesur arfaethedig.

David Melding: Croesawaf fenter deddfwriaethol y prynhawn yma. Mae tua 22 y cant o bob plentyn ysgol yn teithio yno ar y bws, ac er ei bod yn iawn inni annog dulliau eraill o drafnidiaeth, megis y trê, cerdded a beicio—drwy gynlluniau Llwybrau Diogel i'r Ysgol, er enghraifft—mae gennym gyfrifoldeb arbennig i sicrhau bod cludo plant i'r ysgol ar fysiau yn cael ei wneud yn iawn. Gwyddom mai ysgogiad hyn a'r Mesur blaenorol oedd achos gwirioneddol drasig. Ein dyletswydd i ddisgyblion drwy Gymru benbaladr yw gosod arferion gorau a gwneud ein gorau glas i sicrhau eu diogelwch.

Pwysleisïaf ar y dechrau bod Ceidwadwyr Cymru yn croesawu'r Mesur arfaethedig hwn, ac yn derbyn bod ei egwyddor yn gadarn, ond yn awr mae'n rhaid inni sicrhau y bydd yn effeithiol yn ymarferol. Pan fyddwn yn cymryd ein gwaith i'r pwyllgor, byddwn yn profi'r Gweinidog a'r Llywodraeth a sicrhau y bydd yr egwyddorion a gyhoeddwyd y prynhawn yma yn cael eu rhoi ar waith yn effeithiol. Mae gennyf ychydig bwyntiau penodol i'w codi ar hyn o bryd gyda'r Dirprwy Brif Weinidog. Rydym yn ddiolchgar y dywedodd y byddai'r rheoliadau allweddol yn destun y weithdrefn gadarnhaol, ond mae'n rhaid inni ei brofi ynghylch pam y mae rhai o'r egwyddorion allweddol hyn yn cael eu trin drwy gyfrwng rheoliadau. Beth bynnag a ddywedwch, mae hynny'n ffurf wannach o ddeddfwriaeth na'u cynnwys yn uniongyrchol yn y Mesur arfaethedig. Credaf y bydd cytundeb ledled y Siambr bod mynnu bod gwregysau diogelwch ar fysiau—gan ddod i ben, i bob pwrpas, â'r consesiwn lle'r oedd tri disgybl yn rhannu sedd i ddau—i'w groesawu yn fawr, ond pam fydd hynny mewn rheoliad yn hytrach nag ar wyneb y Mesur arfaethedig? Onid yw'n egwyddor mor gadarn fel bod

angen inni ei roi yn y ddeddfwriaeth sylfaenol?

I would also ask why adult supervision has been referred to in terms of primary school pupils only. The Minister might want to adopt a different approach. We know that young children are more vulnerable to accident and injury, but bad behaviour often involves children of secondary school age. I wonder whether rather than taking a broad sectoral approach, specifying all primary school buses, you might want to establish a principle of identifying routes according to their risk, whether they are for primary school children or secondary school children, so that adult supervision can then be provided accordingly.

Driver training relating to child transport, and particularly how to handle the difficulties that arise from children's behaviour on occasion, is a great step forward. If we see the amount of training increased over a five-year period for these drivers, then we will have achieved something considerable. Not only do they need training, but they need ongoing training, and that is an important principle.

I will conclude by saying that the Minister has referred to the need to control costs, and that is a principle that we must accept, but I wonder whether the control of costs is becoming such a concern for the Welsh Assembly Government that it will try to use regulations more instead of writing provisions into the face of its proposed Measures. The latter gives the agents of the Welsh Assembly Government, particularly local authorities, a firmer expectation that resources will follow so that they can reasonably be expected to act in a lawful way. At the moment, there is just this hint that this may be a way in which the full principles involved here may be qualified, which would be a great disappointment. However, we will be able to test most of the concerns that I have raised at the committee stage. It is only proper that I end my contribution by returning to what I said at the start, which is that we broadly welcome this afternoon's legislative initiative.

Byddwn hefyd yn holi pam y cyfeirir at oruchwyliaeth oedolyn o ran disgyblion ysgolion cynradd yn unig. Efallai y bydd y Gweinidog yn awyddus i fabwysiadu dull gwahanol. Gwyddom fod plant ifanc yn fwy agored i ddamweiniau ac anafiadau, ond yn aml mae gan blant o oed ysgol uwchradd ran mewn ymddygiad gwael. Yn hytrach na chymryd ymagwedd gyffredinol tuag at y sector, gan nodi pob bws ysgol gynradd, tybed a hoffech sefydlu egwyddor o nodi llwybrau yn ôl eu risg, p'un ai a ydynt ar gyfer plant ysgol gynradd neu blant ysgol uwchradd, fel y gellir darparu goruchwyliaeth oedolyn yn unol â hynny?

Bydd hyfforddiant sy'n ymwneud â chludo plant i yrwyr, ac yn arbennig am sut i ymdrin â'r anawsterau sy'n codi o ymddygiad plant ar adegau, yn gam mawr ymlaen. Os gwelwn gynnydd ym maint yr hyfforddiant y mae'r gyrwyr hyn yn ei gael dros gyfnod o bum mlynedd, byddwn wedi cyflawni rhywbeth sylweddol. Nid yn unig y mae arnynt angen hyfforddiant, ond mae arnynt angen hyfforddiant parhaus, ac mae honno'n egwyddor bwysig.

Yr wyf am gloi drwy ddweud bod y Gweinidog wedi cyfeirio at yr angen i reoli costau, ac mae'n rhaid inni dderbyn yr egwyddor honno, ond tybed a yw rheoli costau yn dod yn gymaint o destun pryder i Lywodraeth Cynulliad Cymru fel y bydd yn ceisio defnyddio mwy o reoliadau yn hytrach na chynnwys darpariaethau ar wyneb ei Mesurau arfaethedig? Mae'r opsiwn olaf yn sefydlu disgwyliaid cadarnach ar ran asiantau Llywodraeth Cynulliad Cymru, yn enwedig awdurdodau lleol, y bydd adnoddau yn dilyn fel ei bod yn rhesymol i ddisgwyl iddynt weithredu mewn ffordd gyfreithlon. Ar hyn o bryd, ceir mymryn o awgrym y gallai hyn fod yn ffordd i'r egwyddorion llawn sydd dan sylw yma fod yn amodol, a byddai hynny'n siom fawr. Fodd bynnag, byddwn yn gallu profi'r rhan fwyaf o'r pryderon a godais yn ystod y cam pwyllgor. Mae'n gwbl briodol imi orffen fy nghyfraniad drwy ddychwelyd at yr hyn a ddywedais ar y dechrau, sef ein bod yn croesawu menter ddeddfwriaethol y prynhawn yma.

4.00 p.m.

The Deputy First Minister: Thank you very much, David, for that broad welcome. I think that you are aware that I am always open to suggestions about strengthening legislation. I have never been one to say that everything that we have done at every stage is the perfect article. There will always be opportunities for listening to amendments and to see whether they can be accommodated.

I want to make two general points. First, you are right, it is sometimes preferable, where possible, to include things on the face of a proposed Measure, rather than in regulations. My response to that is that it is really a matter of timing for us as a Government, because to have a detailed Measure would have been very difficult within the timescale of this legislative programme. Therefore, while there were some matters that might have ideally been dealt with on the face of the proposed Measure, we wanted to ensure that the proposed Measure was enacted before the end of this Assembly term, and for other matters to be dealt with through regulations.

The second point, which you will recognise, is that some of these suggestions will cost more than others. Therefore, as I said in my statement, we have suggested that the introduction would have to be phased, which we have all recognised. That was one of the matters put to me by some of your colleagues in the Welsh Affairs Committee when I was going for the original legislative competence Order. Therefore, we must recognise those two things.

Another general point is that the issue about doing it by regulations and controlling costs is not an issue for the Government; it is an about having a timetable with regard to the legislation. That is the key driver behind the approach that we have adopted. The other opportunity for me would have been to have a Measure that did not include everything that I wanted to be included, which would have been unsatisfactory to you and your colleagues. That is the difficulty with regard to the timing constraints. The issue about

Y Dirprwy Brif Weinidog: Diolch yn fawr iawn am y croeso cyffredinol, David. Rwy'n credu eich bod yn ymwybodol fy mod bob amser yn agored i unrhyw awgrymiadau ynghylch cryfhau deddfwriaeth. Nid wyf erioed wedi dweud bod popeth yr ydym wedi'i wneud yn ystod pob cyfnod yn gwbl berffaith. Bydd cyfle bob amser i wrando ar welliannau ac i weld a ellir eu cynnwys.

Hoffwn wneud dau bwynt cyffredinol. Yn gyntaf, rydych yn gywir, mae weithiau'n well cynnwys pethau ar wyneb Mesur arfaethedig, yn hytrach na mewn rheoliadau, lle bo hynny'n bosibl. Fy ymateb i hynny yw ei bod wir yn fater o amseru i ni fel Llywodraeth, oherwydd byddai cael Mesur manwl wedi bod yn anodd iawn o fewn amserlen y rhaglen ddeddfu hon. Felly, er bod rhai materion y gellid bod wedi ymdrin â hwy, yn ddelfrydol, ar wyneb y Mesur arfaethedig, roeddem am sicrhau bod y Mesur arfaethedig yn dod i rym cyn diwedd y tymor Cynulliad hwn, a'n bod yn ymdrin â materion eraill drwy reoliadau.

Yr ail bwynt, fel y byddwch yn sylweddoli, yw y bydd rhai o'r awgrymiadau hyn yn costio mwy nag eraill. Felly, fel y dywedais yn fy natganiad, rydym wedi awgrymu y byddai'n rhaid ei gyflwyno'n raddol, ac rydym oll yn cydnabod hyn. Dyna un o'r materion a nodwyd wrthyf gan rai o'ch cydweithwyr ar y Pwyllgor Materion Cymreig pan oeddwn yn gofyn am y Gorchymyn cymhwysedd deddfwriaethol gwreiddiol. Felly, rhaid inni gydnabod y ddau bwynt hyn.

Pwynt cyffredinol arall yw nad mater i'r Llywodraeth yw ei wneud drwy reoliadau a rheoli costau; mae'n fater o sicrhau bod amserlen ar gael ar gyfer ddeddfwriaeth. Dyna'r prif sbardun i'r dull gweithredu a fabwysiadwyd gennym. Fel arall, gallwn fod wedi cael Mesur nad oedd yn cynnwys popeth yr oeddwn am ei gynnwys, a byddai hynny wedi bod yn anfoddfaol i chi a'ch cydweithwyr. Dyna'r anhawster o ran y cyfyngiadau amser. Nid oedd y mater ynghylch ei wneud drwy reoliadau yn

doing it through regulations is not about controlling costs, it is about the legislative timetable.

You made a number of points, and I appreciate that some of the arguments will be deployed in committee, rather than on the floor of the Chamber today. You are right that we want the regulations to be introduced through the affirmative procedure. You mentioned the specific issue of the introduction of safety belts. I cannot give any assurances around that today, other than to say that we may want to test that in committee. There will also be the issue of adult supervision, and I am sure that you will recognise that it is essential for us to try to ensure that that happens with regard to primary pupils when they travel to school. I am sure that you all agree about that. You said that driver training is important, which I very much agree with, because it is not just about competency in driving, but competency in driving a bus with children on board. We would all agree with that.

Therefore, while I recognise that there will be issues that we will want to explore further in committee, and while I am not giving you categorical assurances, I am making it clear that all legislation can be improved, provided that there is common ground and goodwill between the parties.

Gareth Jones: Diolch i'r Dirprwy Brif Weinidog am ei ddatganiad; yr wyf yn ei groesawu'n fawr. A minnau'n Gadeirydd y Pwyllgor Menter a Dysgu, gallaf ddweud inni graffu ar y Mesur arfaethedig hwn yn yr hydref yn 2007—a gwyddom oll am yr amgylchiadau trist a arweiniodd at ei gyflwyno—a bu inni gyhoeddi ein hadroddiad ar ran y pwyllgor fis Tachwedd. Yr oedd cynnwys yr adroddiad a'r argymhellion yn seiliedig ar dystiolaeth a gyflwynwyd gan rieni a defnyddwyr. Delwyd â phob math o faterion, megis ymddygiad, llwybrau diogel, trefniadau cludiant, newidiadau i amseroedd ysgol hyd yn oed, hyrwyddo cynaliadwyedd, a sgôp cyfreithiol y ddeddfwriaeth ddrafft. Yr oedd rhai o'r materion hynny wedi'u datganoli, ac eraill y tu allan i'r maes datganoledig.

ymwneud â rheoli costau, ond roedd yn ymwneud â'r amserlen ddeddfu.

Nodwyd nifer o bwyntiau gennych, a sylweddolaf y bydd rhai o'r dadleuon yn cael eu gwyntyllu yn y pwyllgor, yn hytrach nag ar lawr y Siambr heddiw. Rydych yn gywir ein bod am i'r rheoliadau gael eu cyflwyno drwy'r weithdrefn gadarnhaol. Soniasoch am y mater penodol o gyflwyno gwregysau diogelwch. Ni allaf roi unrhyw sicrwydd ynghylch hynny heddiw, dim ond dweud y byddwn, o bosibl, am ei drafod yn y pwyllgor. Hefyd, bydd angen ystyried y mater o oruchwyliaeth gan oedolion, ac rwyf yn sicr y byddwch yn cydnabod ei bod yn hanfodol ein bod yn ceisio sicrhau bod hynny'n digwydd o ran disgyblion cynradd pan fyddant yn teithio i'r ysgol. Rwy'n sicr bod pawb yn cytuno yn hyn o beth. Dywedasoch fod hyfforddiant i yrwyr yn bwysig, ac rwyf yn cytuno'n llwyr â hyn, oherwydd nid mater o gymhwysedd o ran gyrru yn unig ydyw, ond mater o gymhwysedd yn gyrru bws â phlant ynddo. Byddem oll yn cytuno â hynny.

Felly, er fy mod yn cydnabod y bydd materion y byddwn am ymchwilio iddynt ymhellach yn y pwyllgor, ac er nad wyf yn rhoi sicrwydd pendant ichi, rwyf yn pwysleisio y gellir gwella pob deddfwriaeth, ar yr amod bod sail gyffredin ac ewyllys da rhwng y partïon.

Gareth Jones: I thank the Deputy First Minister for his statement; I welcome it very much. As Chair of the Enterprise and Learning Committee, I can tell you that we scrutinised this proposed Measure in the autumn of 2007—and we all know of the sad circumstances that led to its introduction—and we published our committee report in November. The contents and recommendations of the report were based on the evidence submitted by parents and service users. All manner of issues were dealt with, such as behaviour, safe routes to schools, transport arrangements, even changes to school timetables, promoting sustainability, and the legal scope of the draft legislation. Some of those issues were devolved, while others were outwith the remit of devolution. That discussion led to a recommendation by

Arweiniodd y drafodaeth honno at argymhelliad gan y pwyllgor ar ran holl bleidiau'r Cynulliad y dylid ceisio pwerau ychwanegol ym maes diogelwch cludiant cerbydau. Bu i'r Dirprwy Brif Weinidog addo y byddai'n ceisio'r pwerau pellach hynny. Yr oedd hynny'n ymgymeriad hanesyddol ac allweddol, ac yr oedd yn ymateb positif i'r dystiolaeth ddirdynol a glywsom. Hoffwn roi hynny yn ei gyd-destun gan gyfeirio at oblygiadau'r Mesur arfaethedig a'i lwyddiant. Hoffwn ddyfynnu bachgen a oedd yn ddisgybl ysgol, a oedd yn arfer teithio i'r ysgol bryd hynny, ac yn poeni am y sefyllfa:

'I travelled to school each day on a double-decker bus. Sometimes, I would have to stand and sometimes I would have to share a seat with two other adult-sized peers, even though that seat was built to accommodate only two passengers. Sometimes, my bus was late, so I would be late for school, and sometimes my bus did not turn up. Sometimes, some of us were bullied and sometimes some of us would worry because we could see that our driver found it hard to concentrate on the road. That was because there was always a trouble-maker on board, someone who was prepared to put all of us at risk just for a laugh'.

Mae'r rheoliadau a'r newidiadau hirdymor yr ydych yn cyfeirio atynt a fydd yn deillio o'r Mesur arfaethedig yn mynd i'r afael â'r union bryderon amlwg hynny. Peidied neb ag anghofio hynny. Yr wyf yn croesawu'r Mesur arfaethedig ac yn eich llongyfarch, Ddirprwy Brif Weinidog, ar eich llwyddiant, oherwydd yr oedd cryn amheuaeth ynghylch a fyddech yn cael y pwerau ychwanegol hyn o San Steffan. Fodd bynnag, yr ydych wedi llwyddo, oherwydd maent ar y gweill, ac mae fframwaith i ddatblygiadau yn y dyfodol. Fe'ch llongyfarchaf ar ennill y cymhwysedd deddfwriaethol i ddarparu rheoliadau, er enghraifft ynglŷn â defnyddio teledu cylch cyfyng a gwregysau diogelwch i uwchraddio cerbydau ac yn y blaen. Mae hynny i gyd yn y dystiolaeth. Mae'r Llywodraeth wedi ymateb yn bositif dan eich arweiniad, a hoffwn eich llongyfarch.

the committee with the support of all parties in the Assembly that we should seek additional powers in the field of the safety of vehicular transport. The Deputy First Minister pledged to seek those additional powers. That was an historic and crucial undertaking, and it was a positive response to the heartrending evidence that we heard. I wish to place that in context by referring to the implications of the proposed Measure and its success. I want to read out what one boy said, who was a school pupil. He used to travel to school at that time and he was concerned about the situation:

Byddwn yn teithio i'r ysgol bob dydd ar fws deulawr. Weithiau, byddai'n rhaid imi sefyll ac weithiau, byddai'n rhaid imi rannu sedd gyda dau gyd-ddisgybl arall a'r rheini mor fawr ag oedolion, er mai i ddau deithiwr yr oedd y sedd honno wedi'i gwneud. Weithiau, yr oedd fy mws yn hwyr, felly byddwn yn hwyr i'r ysgol, ac weithiau, ni fyddai'r bws yn cyrraedd o gwbl. Weithiau, byddai rhai ohonom yn cael ein bwlio ac weithiau, byddai rhai ohonom yn poeni oherwydd ein bod yn gallu gweld bod ein gyrrwr yn ei chael yn anodd canolbwyntio ar y ffordd. Y rheswm oedd bod rhywun bob tro ar y bws a fyddai'n creu helynt, rhywun a fyddai'n barod i'n peryglu i gyd, dim ond er mwyn cael sbort.

The regulations and the long-term changes that you refer to that will result from the proposed Measure will get to grips with the very same concerns expressed there. Let that not be forgotten. I welcome the proposed Measure and I congratulate you, Deputy First Minister, on your success, because there was some doubt at the time about whether you would be able to acquire these additional powers from Westminster. However, you have succeeded, because they are in the pipeline, and there is a framework here for developments in the future. I congratulate you on gaining the legislative competence to provide regulations, for instance relating to the use of closed-circuit television and seat belts to upgrade vehicles and so on. That is all there in the evidence. The Government has responded positively under your leadership, and I want to congratulate you.

Mae gennyf ddau gwestiwn, ac yr ydych eisoes wedi cyfeirio at un ohonynt. O ran rheolaeth a gorfodaeth, a allwch egluro sut y bydd y gofynion newydd hyn yn cael eu monitro? Mae'r elfen o fonitro bob amser yn bwysig. Yn ail, oherwydd realiti'r sefyllfa economaidd bresennol i'r sector cyhoeddus a'r sector preifat, sut y byddwch yn mynd i'r afael â goblygiadau ariannol y rheoliadau newydd?

Y Dirprwy Brif Weinidog: Diolch am y geiriau hynny, Gareth. Fel y gwyddoch, gwneuthum ymrwymiad i'r pwyllgor yn un o'r cyfarfodydd pwyllgor cyntaf imi ei fynychu ar ôl imi gael fy mhenodi'n Ddirprwy Brif Weinidog y byddwn yn edrych a fyddai modd cael pwerau ychwanegol a fyddai'n caniatáu inni fynd ymhellach o ran y ddeddfwriaeth, ac adlewyrchir hyn yn y ddeddfwriaeth sydd gennym yn awr. Gwn fod cefnogaeth eang ar draws y pleidiau i'r symudiad hwnnw. Hoffwn ddiolch yn fawr i'r pwyllgor am y gwaith a wnaeth. Pan fydd pwyllgor yn craffu ar Fesur arfaethedig, yn gweld ei fod yn ddiffygiol, ac yn cynnig gwelliannau a ffordd ymlaen, a phan fydd Llywodraeth yn ymateb i hynny, dangosir y system graffu ar ei gorau, a'r ffordd y mae'r Cynulliad wedi gweithredu ynddi. Mae'r ffaith bod system graffu wedi gweithredu hyd yn oed cyn i'r Mesur arfaethedig gael ei ysgrifennu o gymorth wrth inni symud ymlaen.

Gofynasoch gwestiwn am fonitro. Yr ydym wedi cynnwys adrannau yn y Mesur arfaethedig sy'n delio â system archwilio a monitro. Bydd angen sefydlu hynny mewn ffordd sy'n golygu nid yn unig fod y system yn cael ei monitro ond sydd hefyd yn sicrhau, pan fydd toriadau neu os bydd awdurdodau lleol neu gontractwyr yn gwyro o'r drefn newydd, fod modd delio â hynny yn y ffordd yr ydym wedi ei hawgrymu yn y Mesur arfaethedig. Felly, credaf for yr ochr fonitro a sicrhau gorfodaeth yn rhan allweddol bwysig o'r Mesur arfaethedig, oherwydd, er y bydd y rhan fwyaf o awdurdodau lleol a chontractwyr yn gweithredu'n hollol gywir, rhaid inni edrych ar enghreifftiau lle na fydd hynny'n digwydd.

4.10 p.m.

I have two questions, and you have already made reference to one of them. On management and enforcement, can you explain how these new requirements will be monitored? The monitoring element is always vital. Secondly, given the reality of the current economic situation for the public sector and the private sector, how will you get to grips with the financial implications of these new regulations?

The Deputy First Minister: Thank you for those words, Gareth. As you know, I gave a commitment to the committee at one of the very first committee meetings that I attended after being appointed Deputy First Minister that I would look to see whether it was possible to gain additional powers to enable us to go further with the legislation, and that is reflected in the legislation that we have now. I know that there is broad support across the parties for that move. I would like to thank the committee for the work that it undertook. When a committee scrutinises a proposed Measure, finds it wanting, and tables amendments and a way forward, and when a Government responds to that, it shows the scrutiny process in its best light, and how the Assembly has worked within it. The fact that the wheels of the scrutiny process were in motion even before the proposed Measure had been drafted assisted us as we moved forward.

You asked a question about monitoring. We have included sections in the proposed Measure to deal with inspection and monitoring arrangements. They will need to be set up in such a way as to ensure not only that the system is monitored but also that if there are breaches or if local authorities or contractors do not comply with the new arrangements, there will be a means of dealing with that in the manner suggested in the proposed Measure. Therefore, I believe that the monitoring aspect and ensuring compliance is a vital part of the proposed Measure, because, although the majority of local authorities and contractors operate entirely properly, we must look at the examples when that is not the case.

Bu ichi godi cwestiwn pwysig am oblygiadau ariannol, a derbyniwn y bydd cost ychwanegol i gyflwyno'r rheoliadau hyn. Dyna pam y dywedais, wrth agor y drafodaeth, y byddai rhaid inni gyflwyno'r newidiadau hyn dros gyfnod o amser. Byddai hynny'n caniatáu i awdurdodau lleol a chontractwyr sicrhau bod yr arian ar gael cyn symud ymlaen.

Kirsty Williams: I begin by thanking the Deputy First Minister for his statement this afternoon. Legislation in this field is long overdue and it serves us well to remember the tragic circumstances that have led the National Assembly for Wales to focus intensely over a long period of time, via various committee reports and the actions of individuals in the Chamber, on moving this agenda forward—and rightly so because school transport is hugely important. Ensuring that parents and children have confidence in our school transport system is key. For many pupils, school transport is a necessity because they simply have no other means of attending educational establishments. It is also of huge importance to our sustainability agenda: if parents are confident about putting their children on school transport, it significantly cuts the number of journeys made by car.

If children can be assured that they will have a safe, comfortable and enjoyable experience on school transport, it can make a huge difference to their development and independence. Just two weeks ago, my four-year-old started full-time school; it is not going to school that she has found most exciting, but the ability to travel on a bus with her older sisters. That has been the highlight of the experience to date. She feels incredibly grown-up and independent. So, being able to ensure that school transport is safe has benefits across the piece.

Like David, I broadly welcome the elements that seek to be addressed by the proposed Measure—I think that they are the right ones. However, like David, I too am concerned about the approach that the Government is taking. I understand, Deputy First Minister, when you say that your key driver, in framing the legislation as you have on this occasion,

You also raised an important question about the financial implications, and we accept that there will be an additional cost to introducing these regulations. That is why I said in my opening remarks that we would have to introduce these changes over time. That will enable local authorities and contractors to ensure that the finance is available before going ahead.

Kirsty Williams: Dechreuaf drwy ddiolch i'r Dirprwy Brif Weinidog am ei ddatganiad y prynhawn yma. Mae'n hen bryd cael deddfwriaeth yn y maes hwn, a da o beth fyddai inni gofio'r amgylchiadau trasig a barodd i Gynulliad Cenedlaethol Cymru ganolbwyntio'n fanwl am gyfnod hir, drwy adroddiadau pwyllgor amrywiol a champau unigolion yn y Siambr, ar weithredu yn y maes hwn—ac yn briodol felly, gan fod cludiant i'r ysgol yn hynod o bwysig. Mae'n allweddol ein bod yn sicrhau bod gan rieni a phlant hyder yn ein system cludiant i'r ysgol. I lawer o ddisgyblion, mae cludiant i'r ysgol yn angenrheidiol am y rheswm syml nad oes ganddynt ddull arall o fynychu sefydliadau addysgol. Mae hefyd yn hynod o bwysig o ran ein hagenda cynaliadwyedd: os bydd rhieni'n hyderus ynglŷn â rhoi eu plant ar gludiant i'r ysgol, bydd nifer y teithiau a wneir mewn ceir yn llawer llai.

Os gall plant fod yn sicr y byddant yn cael profiad diogel, cyffyrddus a phleserus ar gludiant i'r ysgol, gall hynny wneud gwahaniaeth mawr i'w datblygiad a'u hannibyniaeth. Bythefnos yn unig yn ôl, dechreuodd fy merch bedair oed yn yr ysgol yn llawn amser; ond nid mynd i'r ysgol oedd yr elfen fwyaf cyffrous iddi, ond cael teithio ar y bws gyda'i chwirydd hŷn. Dyna fu uchafbwynt y profiad iddi hyd yma. Mae'n teimlo'n hynod o aeddfed ac annibynnol. Felly, mae gallu cynnig sicrwydd bod cludiant i'r ysgol yn ddiogel o fantais gyffredinol i bawb.

Fel David, yn gyffredinol rwy'n croesawu'r elfennau y mae'r Mesur arfaethedig yn ceisio mynd i'r afael â hwy—dyma'r elfennau cywir yn fy marn i. Fodd bynnag, fel David, rwyf innau hefyd yn poeni am ddull gweithredu'r Llywodraeth. Deallaf, Ddirprwy Brif Weinidog, pan fyddwch yn dweud mai eich prif sbardun, wrth lunio'r ddeddfwriaeth

is timing and the need to get this done before the Assembly elections next year, but as a legislature, that should not be our key driver. Our key driver, as a legislature, is to hold the Government to account for the legislation that it brings forward and to ensure that that legislation is correct and is implemented and assessed properly.

I have become increasingly concerned about the approach that the current Welsh Assembly Government takes to bringing forward legislation, namely that broad framework powers should be contained within the legislation, but that we should not worry about it and pass it because we will introduce regulations at a later date. That is a significant weakening of our position as legislators in the Chamber. I find that trend deeply worrying.

There may be occasions when further regulation at a later date is the right way to handle a situation, but it often leaves Assembly Members sitting on committees or in the Chamber, voting on something while being unaware of its implications for others. That is not a desirable position in which to put Assembly Members and this legislature. Something as key as the seat-belt rule should be included on the face of the proposed Measure and not be left to regulations at a later date. Of course, as the Minister says, there will be opportunities to review those regulations through the affirmative process, but, let us be honest, the process of considering regulations does not receive the same attention in this institution as does the legislative process via the committees. The committees do an excellent job of scrutinising legislation, and that is not always the case, as the time and the attention to detail in regulation is not always the same. Having said that, there will be opportunities in committee to consider the amendments that I am sure the Liberal Democrats will wish to table and to scrutinise the proposed Measure. That is why we will support the passage of this proposed Measure at this stage.

I have some specific questions regarding adult supervision on buses. As your

fel yr ydych wedi'i gwneud y tro hwn, yw'r amseriad a'r angen i gwblhau'r gwaith cyn etholiad y Cynulliad y flwyddyn nesaf, ond fel deddfwrfa, nid dyna ddylai fod ein prif sbardun ni. Fel deddfwrfa, ein sbardun ni yw dwyn y Llywodraeth i gyfrif am y ddeddfwriaeth y bydd yn ei chyflwyno a sicrhau bod y ddeddfwriaeth honno'n gywir ac yn cael ei rhoi ar waith a'i hasesu'n briodol.

Rwyf wedi dod yn fwyfwy pryderus ynghylch y ffordd y mae Llywodraeth bresennol Cynulliad Cymru yn cyflwyno deddfwriaeth, sef y dylai pwerau fframwaith eang gael eu cynnwys yn y ddeddfwriaeth, ond na ddylem boeni ynghylch hyn, a'i phasio, gan y byddwn yn cyflwyno rheoliadau'n ddiweddarach. Mae hyn yn gwanhau ein statws fel deddfwyr yn y Siambr yn sylweddol. Mae hon yn duedd sy'n peri pryder mawr imi.

Efallai y bydd achlysuron pan mai rheoliadau pellach, yn ddiweddarach, yw'r ffordd gywir o ymdrin â sefyllfa, ond yn aml golyga bod Aelodau'r Cynulliad yn eistedd ar bwyllgorau neu yn y Siambr, yn pleidleisio ar fater nad ydynt yn ymwybodol o'i oblygiadau ar eraill. Nid yw hon yn sefyllfa ddymunol i Aelodau'r Cynulliad na'r ddeddfwrfa hon. Dylai rhywbeth mor allweddol â'r rheol ynghylch gwregysau diogelwch gael ei chynnwys ar wyneb y Mesur arfaethedig ac nid ei chynnwys mewn rheoliadau yn ddiweddarach. Wrth gwrs, fel y dywed y Gweinidog, bydd cyfleoedd i adolygu'r rheoliadau drwy'r broses gadarnhaol, ond, gadewch inni fod yn onest, nid yw'r broses o ystyried rheoliadau'n cael yr un sylw yn y sefydliad hwn ag y bydd y broses ddeddfu drwy'r pwyllgorau. Mae'r pwyllgorau'n gwneud gwaith gwych wrth graffu ar ddeddfwriaeth, ond nid yw hyn yn wir bob amser gyda rheoliadau, gan nad yw'r amser a'r sylw a roddir i fanylion mewn rheoliadau bob amser cystal. Wedi dweud hynny, bydd cyfle yn y pwyllgor i ystyried y gwelliannau y bydd y Democratiaid Rhyddfrydol yn sicr am eu cyflwyno, a chyfle i graffu ar y Mesur arfaethedig. Dyna pam y byddwn yn cefnogi hynt y Mesur arfaethedig yn y cyfnod hwn.

Mae gennyf rai cwestiynau penodol ynghylch goruchwyliaeth gan oedolion ar fysiau. Fel y

explanatory memorandum says, this is primarily the focus for children of primary school age. For some children in rural areas, the age range for transport on a single vehicle can be from four years to 18 years of age. Many parents find it undesirable to have such young children travelling with those who are, in essence, adults who are attending sixth form. Do you intend to look at that provision? What safeguards can you give us regarding the use of CCTV and the monitoring of behaviour on buses? I can understand why the Government wants to do it, and I know that pilot schemes have been successful in some areas, but, personally, I have concerns, as I always do, about the recording of images of people who may not know how those images will later be used. The Liberal Democrats will support the passage of this proposed Measure from this stage to the committee stage, and we look forward to working with the Deputy First Minister in committee, and to tabling our amendments.

The Deputy First Minister: Thank you, Kirsty, for your broad welcome for the proposed Measure. I think that we have to recognise that we do have an issue with timing. I understand the point that you make, and I can sympathise in the sense that the more that we can put on the face of the proposed Measure, the better it will be for scrutiny, but we face significant time constraints. Let us be perfectly honest about this—I need to be open with the Assembly—had I decided to put everything on the face of the proposed Measure that will be included in regulations, the likelihood is that we would not have been able to get this proposed Measure through in this Assembly term. That, then, would have made it very difficult, because the choice would then have been to leave it to a new administration to do it after the Assembly elections, or to do it now and allow the new Assembly to work within the framework of regulations. I fully appreciate the point that you were making about the responsibility of the legislature, but surely the legislature also needs to understand that there are issues with timing. We both need to see how we can best ensure that this can go through, either in its current form or, as I

nodir yn eich memorandwm esboniadol, mae hwn yn bwynt i'w ystyried yn bennaf o ran plant o oedran ysgol gynradd. I rai plant mewn ardaloedd gwledig, gall ystod oedran y plant ar un cerbyd amrywio o bedair oed i 18 mlwydd oed. Mae llawer o rieni nad ydynt yn dymuno gweld plant mor ifanc yn teithio gyda phlant sydd, yn ei hanfod, yn oedolion sy'n mynychu chweched dosbarth. A ydych yn bwriadu edrych ar y ddarpariaeth honno? Pa gamau diogelwch y gallwch eu cynnig inni o ran defnyddio teledu cylch cyfyng a monitro ymddygiad ar fysiau? Gallaf ddeall pam bod y Llywodraeth yn awyddus i wneud hyn, a gwn fod cynlluniau peilot wedi bod yn llwyddiannus mewn rhai ardaloedd, ond, yn bersonol, mae gennyf bryderon, fel y bydd gennyf bob amser ynghylch recordio delweddau o bobl nad ydynt yn gwybod sut y bydd y delweddau hynny'n cael eu defnyddio'n ddiweddarach. Bydd y Democratiaid Rhyddfrydol yn cefnogi hynt y Mesur arfaethedig o'r cyfnod hwn hyd at y cyfnod pwyllgor, ac edrychwn ymlaen at weithio gyda'r Dirprwy Brif Weinidog yn y pwyllgor, ac i gyflwyno ein gwelliannau.

Y Dirprwy Brif Weinidog: Diolch, Kirsty, am eich croeso cyffredinol i'r Mesur arfaethedig. Credaf fod yn rhaid inni gydnabod bod gennym broblem gydag amseru. Rwy'n deall eich pwynt, a gallaf gydymdeimlo mai mwya'n y byd y gallwn ei gynnwys ar wyneb y Mesur arfaethedig, gorau'n y byd y bydd y gwaith craffu, ond rydym wedi'n cyfyngu'n sylweddol o ran amser. Gadewch inni fod yn gwbl onest am hyn—rhaid imi fod yn agored â'r Cynulliad—pe byddwn wedi penderfynu cynnwys popeth a fyddai'n cael ei gynnwys yn y rheoliadau ar wyneb y Mesur arfaethedig, mae'n debyg na fyddem wedi llwyddo i gwblhau'r broses ddeddfu ar y Mesur arfaethedig hwn yn ystod tymor y Cynulliad hwn. Byddai hynny, wedyn, wedi'i gwneud yn anodd iawn, gan mai'r dewis wedyn fyddai gadael y mater i weinyddiaeth newydd i wneud hynny ar ôl etholiad y Cynulliad, neu i wneud hynny yn awr a chaniatáu i'r Cynulliad newydd weithio o fewn y fframwaith rheoliadau. Rwyf yn gwerthfawrogi'r pwynt a wnaed gennych am gyfrifoldeb y ddeddfwrfa yn llwyr, ond yn sicr mae angen i'r ddeddfwrfa hefyd ddeall bod problemau o ran amseru. Mae angen i'r

have indicated, subject to any amendments that the Government feels able to accept. Broadly speaking, however, it is not going to be possible—and we need to understand that right at the beginning—for us to include all the items that should be included on the face of the proposed Measure, rather than in regulations, and get it through in this Assembly term. However much we might argue about it, that is the reality that I face.

Another point to address, as it has been raised with me yet again, is that I am not doing it out of choice. It is not a choice that was open to me really. I have been constrained by the timetable. Yes, of course, we will look at the issue of the supervision of children. Our current view is that that should be related specifically to primary school children, but I shall be listening to further representations as we go through the scrutiny process.

The issue of CCTV and monitoring is one of balance. On the one hand, we have the civil liberties argument, and on the other, we have heard the experience of a person who gave evidence to the committee, saying how vulnerable they felt because there were so many children on the bus and it was difficult for unruly behaviour to be controlled. This approach offers a proper balance, and a decision has to be made one way or the other, and I am very happy to listen to all the arguments. Our current view is that it would be useful to have the ability to include CCTV and monitoring by regulation, but if the Assembly decides to reject that opportunity, we would accept that decision. Our view, however, is that that should be included as part of the package.

Alun Cairns: I, too, welcome the proposed Measure. I would press the Deputy First Minister further in relation to the timing, as I do not fully understand the logic behind employing the swifter process of making matters subject to regulation rather than having them on the face of the proposed Measure.

ddwy ochr ystyried beth yw'r ffordd orau o sicrhau y gall y Mesur arfaethedig fynd drwy'r broses ddeddfu, naill ai yn ei ffurf bresennol neu, fel y dywedais, yn amodol ar unrhyw welliannau y teimla'r Llywodraeth y gall eu derbyn. Yn fras, fodd bynnag, ni fydd yn bosibl inni gynnwys yr holl eitemau y dylid eu cynnwys ar wyneb y Mesur arfaethedig, yn hytrach na mewn rheoliadau, a chael y maen i'r wal yn ystod tymor y Cynulliad hwn, a rhaid inni ddeall hynny o'r dechrau. Faint bynnag y byddwn yn dadlau yn ei gylch, dyna'r gwirionedd.

Pwynt arall i'w nodi, gan iddo gael ei godi gyda mi unwaith eto, yw nad wyf yn gwneud hyn o ddewis. Nid oedd y dewis ar gael imi mewn gwirionedd. Rwyf wedi fy nghyfyngu gan yr amserlen. Byddwn yn edrych ar y mater o oruchwylio plant, wrth gwrs. Ein barn ar hyn o bryd yw y dylai hyn ymwneud yn benodol â phlant ysgolion cynradd, ond byddaf yn gwrandao ar sylwadau pellach wrth inni fynd drwy'r broses graffu.

Mae angen pwyso a mesur y mater ynghylch teledu cylch cyfyng a monitro. Ar y naill law, mae'r ddadl ynghylch hawliau sifil, ac ar y llaw arall, rydym wedi clywed profiad rhywun a roddodd dystiolaeth i'r pwyllgor, a ddywedodd pa mor agored i niwed a deimlai gan fod cynifer o blant ar y bws ac roedd yn anodd rheoli'r ymddygiad afreolus. Mae'r dull hwn yn cynnig cydbwysedd priodol, a rhaid penderfynu ar y naill ffordd neu'r llall, ac rwyf yn fwy na bodlon gwrandao ar bob dadl. Ein barn ar hyn o bryd yw y byddai'n ddefnyddiol cael y gallu i gynnwys teledu cylch cyfyng a monitro mewn rheoliadau, ond os bydd y Cynulliad yn penderfynu gwrthod y cyfle hwnnw, byddem yn derbyn y penderfyniad hwnnw. Ein barn ni, fodd bynnag, yw y dylid cynnwys hwn fel rhan o'r pecyn.

Alun Cairns: Rwyf innau, hefyd, yn croesawu'r Mesur arfaethedig. Byddwn yn pwyso ymhellach ar y Dirprwy Brif Weinidog ynghylch amseru, gan nad wyf yn deall y rhesymeg yn llwyr ynghylch defnyddio'r broses gyflymach drwy wneud materion yn destun rheoliadau yn hytrach na'u cynnwys ar wyneb y Mesur arfaethedig.

4.20 p.m.

I ask him to dispel any questions that may exist at the moment in relation to the financing of the proposed Measure. If legislation is placed on the face of the Measure, there is a principle that funding naturally follows to local authorities. If things are done by regulation, I hope that the Deputy Minister can guarantee that the same funding will follow to local authorities, or they will find themselves in difficult positions in order to deliver on this. I ask this in a positive way rather than in seeking to undermine the positive nature of this legislation.

The Deputy First Minister: The issue of financing is a key one. It is not just a case of what you put in the proposed Measure, but the consultation that you undertake as a result of what is in it. If you have detailed responsibilities on both local authorities and bus operators on the face of the Measure, that consultation would need to happen much sooner, which means that the proposed Measure would then need to go through a particular scrutiny procedure, which would lengthen the process. If we have framework legislation—and I understand that it is probably second best for many Members—then the full consultation can happen when the regulations are introduced. That is the constraint that we face.

On the issue of financing, I am sure that Alun will know that when I discuss issues of financing with UK Government Ministers, I receive one answer: ‘Wait until 20 October and see what funding might be available’. All of us had better heed that warning on the issue of costs.

Gofynnaf iddo ddiystyru unrhyw gwestiynau a allai fodoli ar hyn o bryd mewn perthynas ag ariannu'r Mesur arfaethedig. Os rhoddir deddfwriaeth ar wyneb y Mesur, mae egwyddor y bydd awdurdodau lleol, wrth reswm, yn cael cyllid. Os gwneir pethau drwy reoliad, gobeithio y gall y Dirprwy Weinidog gadarnhau y bydd awdurdodau lleol yn cael yr un faint o arian, neu byddant mewn sefyllfa anodd ar gyfer cyflawni yn hyn o beth. Gofynnaf hyn mewn ffordd gadarnhaol, yn hytrach na cheisio tanseilio natur gadarnhaol y ddeddfwriaeth hon.

Y Dirprwy Brif Weinidog: Mae ariannu yn fater allweddol. Nid yw'n fater o ystyried beth yr ydych yn ei roi yn y Mesur arfaethedig yn unig, ond mae angen ystyried yr ymgynghoriad a gynhelir gennych ynghylch beth sydd ynddo hefyd. Os oes gennych nodyn am gyfrifoldebau manwl awdurdod lleol a chwmmniau bysiau ar wyneb y Mesur, byddai angen i'r ymgynghoriad hwnnw ddigwydd llawer cynt, sy'n golygu y byddai'n rhaid i'r Mesur arfaethedig fynd drwy weithdrefn graffu benodol, a fyddai'n ymestyn y broses. Os oes gennym ddeddfwriaeth fframwaith—a chaf ar ddeall ei bod yn debyg mai dewis ail orau yw hynny i lawer o Aelodau—gellir cynnal yr ymgynghoriad llawn pan gyflwynir y rheoliadau. Dyna'r cyfyngiad y byddwn yn ei wynebu.

O ran ariannu, rwy'n siŵr y bydd Alun yn gwybod, pan fyddaf yn trafod materion ariannu â Gweinidogion Llywodraeth y DU, dim ond un ateb fydd: ‘Arhoswch tan 20 Hydref i weld faint o arian a fydd ar gael’. Gwell fyddai i bob un ohonom roi sylw i'r rhybudd hwnnw ynghylch costau.

Cynnig i Gymeradwyo Egwyddorion Cyffredinol Mesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru)

Motion to Approve the General Principles of the Proposed Welsh Language (Wales) Measure

Y Llywydd: Yr wyf wedi dethol gwelliant 1 yn enw Nick Ramsay.

The Presiding Officer: I have selected amendment 1 in the name of Nick Ramsay.

Cynnig NDM4532 Alun Ffred Jones

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru, yn unol â Rheol Sefydlog 23.24:

Yn cytuno ar egwyddorion cyffredinol Mesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru).

Y Gweinidog dros Dreftadaeth (Alun Ffred Jones): Cynigiad y cynnig.

Mae'n rhoi cryn bleser i mi allu bod yma heddiw i drafod ymhellach gynnwys Mesur arfaethedig y Gymraeg. Mae'n gyfnod pwysig wrth i ni dynnu at derfyn cyfnod cyntaf y Mesur arfaethedig ar ei daith drwy'r Cynulliad ac yn arwydd ein bod wedi gwneud cryn dipyn o gynnydd tuag at ein nod o ddeddfu er mwyn helpu sicrhau ffyniant yr iaith.

Y bwriad tu ôl i'r ymrwymiad yn 'Cymru'n Un' oedd cadarnhau statws swyddogol yr iaith, creu hawliau ieithyddol o safbwynt darparu gwasanaethau, a sicrhau bod yr hawliau hynny'n cael eu gwireddu drwy greu swydd comisiynydd y Gymraeg gyda phwerau i'w gorfodi. Yr oedd cyflwyno'r Mesur arfaethedig ei hun yn ddigwyddiad hanesyddol: y tro cyntaf i Lywodraeth y Cynulliad allu cyflwyno deddfwriaeth gynradd yn unswydd i ganolbwyntio ar y Gymraeg. Mae'n arwydd o Lywodraeth sy'n benderfynol o sicrhau dyfodol yr iaith—nod yr ydym yn gweithio tuag ato gyda chefnogaeth gadarn y glymblaid ac, mi gredaf, pob plaid arall yn y Cynulliad.

Wrth gyflwyno'r Mesur arfaethedig, eglurais fod polisiau'r Llywodraeth hon ar gyfer y Gymraeg yn ymestyn ymhellach na'r ddeddfwriaeth ei hun, gyda'r gwaith o ddatblygu strategaeth Gymraeg newydd yn mynd rhagddo. Bydd y darpariaethau a gynhwysir yn y Mesur arfaethedig yn chwarae rhan bwysig yng nghyswllt cynnal y polisiau ehangach hynny. Eglurais fod y darpariaethau yn gynigion pwylllog a synhwyrol, wedi'u llunio i sicrhau bod y Gymraeg yn parhau i ffynnu. Fodd bynnag, wrth gyflwyno'r Mesur arfaethedig pwysleisiais droeon fy mod yn barod iawn i wrando ar unrhyw syniadau a fyddai gan bobl

Motion NDM4532 Alun Ffred Jones

To propose that the National Assembly for Wales in accordance with Standing Order 23.24:

Agrees to the general principles of the Proposed Welsh Language (Wales) Measure.

The Minister for Heritage (Alun Ffred Jones): I move the motion.

It gives me great pleasure to be able to be here today to further discuss the proposed Welsh language Measure. It is an important time as we approach the end of the first stage of the proposed Measure's passage through the Assembly and is a sign that we have made considerable progress towards achieving our goal of legislating to help ensure the vitality of the language.

The intention behind the commitment in 'One Wales' was to confirm the official status of the language, to create language rights in relation to service provision, and to ensure that those rights are realised by the creation of a Welsh language commissioner with enforcement powers. The introduction of the proposed Measure itself was a historic event: it was the first time that the Assembly Government could propose primary legislation specifically focused on the Welsh language. It is a sign of a Government that is determined to secure the future of the language—an aim towards which we are working with robust support from the coalition and, I think, all other parties in the Assembly.

In introducing the proposed Measure, I explained that this Government's policies for the Welsh language extend further than the legislation itself, with the development of a new Welsh language strategy under way. The provisions contained in the proposed Measure will play an important role in supporting those wider policies. I explained that the provisions are prudent and sensible proposals, designed to ensure that the Welsh language continues to flourish. However, in introducing the proposed Measure, I emphasised repeatedly that I was very willing to listen to any ideas that people might have to offer about how one could consider

i'w cynnig ynglŷn â sut y gellid ystyried ei gryfhau. strengthening it.

Yr wyf yn falch iawn, felly, fy mod wedi cael cyfle i gwrdd â chynrychiolwyr cynifer o gyrff a mudiadau, ynghyd ag aelodau o'r cyhoedd mewn sawl rhan o Gymru, er mwyn cyflwyno'r Mesur arfaethedig iddynt. Hoffwn ddiolch, hefyd, i'r pwyllgorau a fu'n ystyried egwyddorion y ddeddfwriaeth yn ystod Cyfnod 1 am y sylw trylwyr y maent wedi'i roi i gynnwys y Mesur arfaethedig. Diolch hefyd i'r pwyllgorau, y clercod a'r staff ysgrifenyddol, am baratoi adroddiadau manwl ac eglur, gydag argymhellion clir a chryno.

I am delighted, therefore, to have had the opportunity to meet representatives from so many bodies and organisations, along with members of the public in many parts of Wales, to introduce the proposed Measure to them. I would also like to thank the committees that considered the principles of the legislation during Stage 1 for the thorough attention given to the content of the proposed Measure. My thanks also extend to the committees, the clerks and secretarial staff, for the preparation of detailed and clear reports, with clear and concise recommendations.

Mae Cyfnod 1 bellach yn dod i ben, ac mae'r holl drafod a ysgogwyd yn sgîl cyhoeddi'r Mesur arfaethedig wedi dangos yn glir fod diddordeb helaeth ar draws Cymru yn nyfodol y Gymraeg, bod cefnogaeth amlwg iddi, a bod y mwyafrif helaeth yn cefnogi'r angen am Fesur iaith newydd er mwyn gwarchod yr iaith a hyrwyddo'r defnydd ohoni.

Stage 1 is now ending and all the discussions prompted by the publication of the proposed Measure have clearly demonstrated that there is great interest across Wales in the future of the Welsh language, that there is great support for it, and that the vast majority support the need for a new Welsh language Measure to protect the language and to promote its use.

Yr wyf yn croesawu'n fawr y gefnogaeth a gafwyd gan Bwyllgor Deddfwriaeth Rhif 2, sy'n nodi yn ei adroddiad fod y pwyllgor yn

I greatly welcome the support given by Legislation Committee No. 2, which noted in its report:

'cytuno bod angen deddfwriaeth i ddiweddarau a moderneiddio fframwaith presennol y ddeddfwriaeth sy'n ymwneud â'r Gymraeg'.

'We support the need for legislation to update and modernise the existing framework of Welsh language legislation.'

Cafwyd hefyd sylwadau cadarnhaol ac awgrymiadau adeiladol gan y Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a'r Pwyllgor Cyllid. Gallaf sicrhau Aelodau'r Cynulliad, fel yr anogodd y Pwyllgor Cyllid, pan osodir is-ddeddfwriaeth i sefydlu safonau, y bydd yn destun craffu ariannol fel rhan o'r broses o baratoi asesiad o'r effaith rheoleiddio.

There were also positive comments and constructive suggestions by the Constitutional Affairs Committee and the Finance Committee. I can assure Assembly Members, as the Finance Committee urged, that when sub-legislation to establish standards is tabled, it will be subject to financial scrutiny as part of the process of preparing the regulatory impact assessment.

Fel y dywedais eisoes, yr wyf wedi bod yn barod i ystyried syniadau o ran gwella'r Mesur arfaethedig. Yn wir, mae nifer o syniadau wedi eu cyflwyno ac wedi eu hystyried gan y Llywodraeth. Yr wyf yn hapus iawn i allu dweud y byddwn am ymateb yn bositif yng nghyswllt sawl gwedd ar y syniadau hyn, ac mae'n fwiad

As I said previously, I have been willing to consider ideas for the improvement of the proposed Measure. Indeed, several ideas have been presented and considered by the Government. I am very happy to say that we want to respond positively in relation to many aspects of these ideas, and the Government intends to offer several

gan y Llywodraeth i gynnig nifer o welliannau. Cewch weld y manylion pan gyflwynwn y cynigion hyn yn ystod Cyfnod 2 y broses graffu. Am y tro, hoffwn roi rhagflas o'r hyn fyddwn am ei wneud.

Cafwyd cryn drafod ynglŷn ag ystyr ac effaith rhoi statws swyddogol i'r Gymraeg. Mae Nick Ramsay, wrth gwrs, wedi cyflwyno gwelliant i'r cynnig sy'n cael ei drafod heddiw, yn gresynu nad yw Llywodraeth Cynulliad Cymru wedi mabwysiadu datganiad clir eto mai Cymraeg a Saesneg yw ieithoedd swyddogol Cymru a bod dilysrwydd a statws cyfartal i'r ddwy. Yr wyf yn gwrthod y gwelliant, gan fod y Mesur arfaethedig fel y'i cyflwynwyd yn datgan ei fod yn gwneud darpariaeth bellach ynglŷn â statws swyddogol y Gymraeg a, drwy hynny, yn cadarnhau statws swyddogol yr iaith. Mae'r Mesur arfaethedig hefyd, wrth gwrs, yn cyfeirio at statws y Saesneg sydd, mae'n amlwg i bawb, yn iaith swyddogol. Fodd bynnag, gallaf gadarnhau heddiw fod y Llywodraeth wedi ystyried sut y gellir gwneud datganiad cliriach fyth ynglŷn â statws swyddogol, a bydd gwelliant yn cael ei gyflwyno gennym maes o law.

Mae annibyniaeth y comisiynydd yn bwysig iawn a bu cryn drafod ar hynny ers cyhoeddi'r Mesur arfaethedig. Felly, byddaf am gyflwyno gwelliannau a fydd yn helpu i gadarnhau ein bwriad i greu comisiynydd annibynnol. Mae'r un peth yn wir o ran annibyniaeth tribiwnlys y Gymraeg a byddaf hefyd, felly, am gyflwyno gwelliannau a fydd yn helpu i gadarnhau ein bwriad i greu tribiwnlys annibynnol.

O ran ffocws gwaith y comisiynydd, byddwn am gryfhau'r rhannau hynny o'r Mesur arfaethedig sy'n ymwneud â swyddogaethau'r comisiynydd i wneud yn sicr mai'r Gymraeg fydd ffocws y gwaith, ac er mwyn gwneud yn siŵr mai bwriad y gwaith rheoleiddio fydd sicrhau nad yw'r Gymraeg yn cael ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg. Bydd disgwyl, hefyd, i'r comisiynydd adlewyrchu'r ffaith bod gan y Gymraeg statws swyddogol wrth iddo fynd ati i wireddu'r Mesur arfaethedig. Yr wyf yn gweld bod Rhodri Morgan am gyfrannu.

amendments. You will see the details when we introduce these proposals in Stage 2 of the scrutiny process. For now, I wish to give a preview of what we want to do.

There was considerable discussion about the meaning and effect of giving the Welsh language official status. Nick Ramsay, of course, has tabled an amendment to the motion being discussed today, lamenting that the Welsh Assembly Government has yet to adopt a clear statement that Welsh and English are the official languages of Wales and have equal validity and status. I reject the amendment because the proposed Measure as introduced states that it makes further provision about the official status of the Welsh language, thereby confirming the official status of the language. The proposed Measure also, of course, refers to the status of English, which is an official language, as is clear to everyone. However, I can confirm today that the Government has considered how the statement can be made even clearer with regard to official status, and an amendment will be tabled in due course.

The independence of the commissioner is very important and there has been considerable discussion of that since the publication of the proposed Measure. Therefore, I will table amendments that will help to confirm our intention to create an independent commissioner. The same is true regarding the independence of the Welsh language tribunal and I will also, therefore, introduce amendments that will help to confirm our intention to create an independent tribunal.

On the focus of the commissioner's work, we will want to strengthen those parts of the proposed Measure relating to the functions of the commissioner to ensure that the Welsh language is the focus of the work and to ensure that the intention of the regulatory work is to make sure that the Welsh language is not treated less favourably than English. The commissioner will also be expected to reflect the fact that the language has official status as he or she goes about implementing the proposed Measure. I see that Rhodri Morgan wants to contribute.

Rhodri Morgan: Cyn i chi eistedd, yr wyf yn awyddus ichi roi mwy o eglurhad i'r Cynulliad o ran beth yn union fydd egwyddorion y gwelliant ar statws swyddogol y Gymraeg a'r Saesneg y mae'r Llywodraeth wedi addo ei gyflwyno yn ystod y trafodaethau ar y Mesur arfaethedig.

Rhodri Morgan: Before you sit down, I am keen for you to provide the Assembly with more clarity on the exact principles of the amendment on the official status of the Welsh and English languages that the Government has promised to introduce during the discussions on the proposed Measure.

Alun Ffred Jones: Nid wyf yn awyddus i fynd ar ôl geiriad y gwelliant hwnnw, ond mae datganiad clir am statws swyddogol y Gymraeg yn cael ei gynnwys fel gwelliant i'r Mesur arfaethedig.

Alun Ffred Jones: I am not keen to dwell on the wording of that amendment, but a clear statement about the official status of the Welsh language will be included as an amendment to the proposed Measure.

Bu llawer o drafod gyda gwahanol fudiadau ynglŷn â rôl y cyhoedd yn y broses. Byddwn am gryfhau'r adran sy'n galluogi'r comisiynydd i ymgynghori â'r cyhoedd pan fydd yn ystyried natur a chynnwys y safonau iaith arfaethedig. Yr oedd hynny'n fwrriad o'r cychwyn, ond efallai nad yw'n amlwg i bawb yn y ffordd mae'r Mesur arfaethedig wedi'i eirio ar hyn o bryd. Yr wyf hefyd yn ystyried rôl y cyhoedd mewn achosion lle honnir bod safon wedi'i dorri, a lle y ceir apêl yn erbyn unrhyw benderfyniad gan y comisiynydd o blaid yr achwynydd.

There has been a great deal of discussion with various bodies about the public's role in the process. I would like to strengthen the section that enables the commissioner to consult with the public when considering the nature and content of the proposed language standards. That was the intention from the start, but perhaps it is not apparent to all in the way that the proposed Measure is worded at the moment. I am also considering the role of the public in cases where it is alleged that a standard has been breached, and where an appeal is made against any decision by the commissioner in favour of the complainant.

Er imi dderbyn awgrymiadau y dylid dileu'r rhan honno sy'n ymwneud â'r rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg, wedi imi gloriannu'r dadleuon yr wyf yn parhau i fod o'r farn y dylid cadw'r darpariaethau pwysig hynny yn y Mesur arfaethedig. Maent yn gwneud datganiad clir iawn o ran rôl y comisiynydd i ymchwilio i mewn i ymyrraeth honedig â rhyddid unigolion i ddefnyddio'r Gymraeg â'i gilydd. Gyda'r gwelliannau, yr wyf yn dal i gredu'n gryf, os nad yn gryfach nag erioed, fod y Mesur arfaethedig a gyflwynais yn y gwanwyn yn cynrychioli deddfwriaeth synhwyrol, ddefnyddiol a phwrpasol. Gosod sylfaen a fframwaith fydd y Mesur arfaethedig. O'i basio, bydd modd cyflwyno is-ddeddfau er mwyn creu'r safonau iaith a fydd yn eu tro yn sicrhau gwasanaethau gwell i siaradwyr Cymraeg a'r hawl iddynt dderbyn gwasanaethau Cymraeg. Bydd y safonau hefyd yn sicrhau bod cyrff cyhoeddus ac eraill yn ystyried y Gymraeg wrth ddatblygu polisiau a gwasanaethau newydd.

Although I have had suggestions that that part which relates to freedom to use Welsh should be deleted, having weighed up the arguments I am still of the opinion that those important provisions should be retained in the proposed Measure. They make a clear statement about the role of the commissioner to conduct inquiries into alleged interference with the freedom of individuals to speak the Welsh language to each other. With the amendments, I still believe strongly, if not more strongly than ever, that the proposed Measure that I proposed in the spring represents sensible, useful and purposeful legislation. The proposed Measure will set a firm foundation and a framework. Once passed, we will be able to introduce subordinate legislation to create standards that will, in turn, lead to better services for Welsh speakers and provide the right for them to receive services through the medium of Welsh. The standards will also ensure that public bodies and others will need to consider the Welsh language in developing new

policies and services.

4.30 p.m.

O'i wireddu, daw'r Mesur â Bwrdd yr Iaith Gymraeg i ben a bydd yn trosglwyddo ei asedau a'i gyfrifoldebau i'r comisiynydd neu'r Llywodraeth. Yn y cyswllt hwnnw, hoffwn ddiolch i'r bwrdd a'i dîm rheoli am weithio'n agos iawn gyda ni. Mae'n bwysig o ran tegwch i staff presennol y bwrdd ein bod yn dal i gydweithio'n agos iawn â hwy. Hefyd yn y cyswllt hwnnw, rhaid cofio, fel y soniais droeon o'r blaen, mai dim ond un darn o'r darlun yw'r Mesur arfaethedig. Llawn cyn bwysiced yw'r holl waith arall a wneir ar hyn o bryd gan y bwrdd ac eraill i hybu'r defnydd a wneir o'r Gymraeg.

Nod y strategaeth newydd sy'n cael ei datblygu gan y Llywodraeth yw adeiladu ar 'Iaith Pawb' a symud ymlaen i gryfhau'r ymdrechion i hybu'r Gymraeg yn yr oes newydd, gyda'r Mesur arfaethedig yn chwarae rhan bwysig yng nghyswllt y strategaeth honno. Er y bydd y comisiynydd a'i banel cynghori mewn sefyllfa i gynghori'r Llywodraeth ar faterion sy'n ymwneud â'r Gymraeg, yr wyf o'r farn y byddai'r Llywodraeth yn elwa hefyd o allu sicrhau deialog cyson rhwng Gweinidogion a chroestoriad o gyrff sydd â diddordeb yn y Gymraeg ac sydd â chyfraniad i'w wneud er mwyn ei hyrwyddo—ac, yn wir, sydd eisoes yn gwneud cyfraniad er mwyn ei hyrwyddo. Dyma'r gyrff fydd â diddordeb cyson yng nghyswllt gwireddu strategaeth iaith y Llywodraeth. Byddaf, felly, yn cynnig gwelliant priodol i'r Mesur arfaethedig i sicrhau hynny drwy greu cyngor partneriaeth y Gymraeg.

Mae'n bwysig bod y Llywodraeth yn rhoi arweiniad clir. Mae Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn creu disgwyliadau pendant yn y cyswllt hwnnw, ac mae'r Mesur arfaethedig hwn yn gam pwysig ymlaen a fydd yn amlygu statws y Gymraeg a'r lle pendant sydd ac a fydd ganddi ym mywydau beunyddiol pawb yng Nghymru, yn Gymry Cymraeg a di-Gymraeg. Wedi'r cyfan, mae'r iaith yn perthyn i bawb yng Nghymru.

If introduced, the Measure will wind up the Welsh Language Board and transfer its assets and responsibilities to the commissioner or the Government. In that context, I want to thank the Welsh Language Board and its management team for working closely alongside us. It is only fair to the staff of the board that we continue to work closely with them. Also in that regard, as I have often mentioned in the past, the proposed Measure is only one part of the picture. Just as important is all the other work that is currently carried out by the board and others to promote the use of the Welsh language.

The aim of the new strategy that is being developed by the Government is to build on 'Iaith Pawb' and to make progress in order to improve the efforts to strengthen the Welsh language in this new age, with the proposed Measure playing an important role in relation to that strategy. Although the commissioner and the advisory panel will be in a position to advise the Government on issues relating to the Welsh language, I am of the opinion that the Government would also benefit from ensuring a regular dialogue between Ministers and a cross-section of organisations that have an interest in the Welsh language and that have a contribution to make in promoting the language—and which, indeed, already make a contribution to promoting the Welsh language. These are the organisations that have an interest in the introduction of the Government's language strategy. Therefore, I will propose an appropriate amendment to the proposed Measure to ensure that, by creating a Welsh language partnership council.

It is important that the Government gives clear guidance and takes the lead. The Government of Wales Act 2006 creates concrete requirements in that regard, and this proposed Measure is an important step forward that will highlight the status of the Welsh language and the important place that it has and will have in the daily lives of everyone in Wales, be they Welsh speakers or non-Welsh speakers. After all, the language belongs to everyone in Wales.

Val Lloyd: I am very pleased to be able to contribute to today's important debate on the Proposed Welsh Language (Wales) Measure. It is a long and complex piece of legislation, and I thank committee members for all their hard work and the consensual approach that they took in carefully scrutinising its provisions in what was, for a proposed Measure of this size, a relatively short period of time. I also thank the committee's secretariat, who so ably assisted the committee in its work. The committee is grateful to all those who gave evidence, written and oral. Their work has helped to inform the conclusions and recommendations contained in our report. In particular, I thank the Minister and his officials for giving oral evidence on two occasions and for responding so openly to our written requests for information.

Like many organisations that responded to our consultation exercise, we supported the need for legislation to update and modernise the existing framework of Welsh language legislation. We agreed the general principles of the proposed Measure, but considered that there were ways in which it could be strengthened and improved. First, and importantly, we considered that a clear statement of principle was missing from the proposed Measure. We felt that an overarching statement needed to be included, clearly stating that the purpose of the legislation is to promote and develop the Welsh language, consistent with retaining the support and goodwill of non-Welsh-speakers. In our view, that could be achieved by amending the long title of the proposed Measure. That would provide a clear statement of principle, against which the success of the proposed Measure could be judged in future. In addition, we recommended that the Minister for Heritage consider making a ministerial statement soon clarifying the overall purpose of the proposed Measure and how it relates to its wider aims and objectives.

I now turn to the issue of official status for the Welsh language. I listened attentively to the Minister's opening statement on this issue. We received considerable evidence in favour of including a clear and unambiguous statement in the proposed Measure about the

Val Lloyd: Rwyf yn falch iawn o allu cyfrannu at y drafodaeth bwysig heddiw ar Fesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru). Mae'n ddarn o ddeddfwriaeth hir a chymhleth, a hoffwn ddiolch i aelodau'r pwyllgor am eu holl waith caled a'u dull cydsyniol o graffu'n ofalus ar ei ddarpariaethau mewn cyfnod cymharol fyr, o ystyried maint y Mesur arfaethedig. Diolch hefyd i ysgrifenyddiaeth y pwyllgor, a gynorthwyodd y pwyllgor yn ei waith mewn modd mor fedrus. Mae'r pwyllgor yn ddiolchgar i bawb a gyflwynodd dystiolaeth lafar ac ysgrifenedig. Mae eu gwaith wedi helpu i lywio'r casgliadau a'r argymhellion sydd yn ein hadroddiad. Yn arbennig, hoffwn ddiolch i'r Gweinidog a'i swyddogion am roi dystiolaeth lafar ar ddau achlysur ac am ymateb mor agored i'n ceisiadau ysgrifenedig am wybodaeth.

Fel llawer o sefydliadau a ymatebodd i'n hymgyngoriad, roeddem ni'n cefnogi'r angen am ddeddfwriaeth i ddiweddarau a moderneiddio fframwaith presennol y ddeddfwriaeth ar y Gymraeg. Cytunwyd ar egwyddorion cyffredinol y Mesur arfaethedig, ond roeddem o'r farn bod ffyrdd y gellid ei gryfhau a'i wella. Yn gyntaf, ac yn bwysig, roeddem o'r farn bod datganiad clir o egwyddor ar goll o'r Mesur arfaethedig. Roeddem yn teimlo bod angen cynnwys datganiad cyffredinol, yn datgan yn glir mai diben y ddeddfwriaeth yw hyrwyddo a datblygu'r iaith Gymraeg, gan sicrhau cefnogaeth ac ewyllys da pobl ddi-Gymraeg. Yn ein barn ni, gellid cyflawni hyn drwy ddiwygio teitl hir y Mesur arfaethedig. Byddai hynny'n rhoi datganiad clir o egwyddor, a gellid barnu llwyddiant y Mesur arfaethedig yn ei erbyn yn y dyfodol. Yn ogystal, rydym yn argymhell bod y Gweinidog Treftadaeth yn ystyried cyhoeddi datganiad yn fuan i egluro diben cyffredinol y Mesur arfaethedig a sut y mae'n berthnasol i'w nodau ac amcanion ehangach.

Trof yn awr at statws swyddogol yr iaith Gymraeg. Gwrandewais yn astud ar ddatganiad agoriadol y Gweinidog ar y mater hwn. Cawsom lawer iawn o dystiolaeth o blaid cynnwys datganiad clir a diamwys yn y Mesur arfaethedig ynghylch rhoi statws

Welsh language having official status in Wales. We agreed with that view. It was unanimous. We felt that section 1 of the proposed Measure, as currently drafted, acts merely as a signpost to provisions in this and other legislation relating to the Welsh language. It contains no declaration of the status of the Welsh language which, in our view, it should.

We recommended, therefore, that section 1 be replaced with a clear statement regarding the official status of both English and Welsh. Our view was influenced by the lack of any clear evidence as to why it has been necessary to draft section 1 as a list of provisions. The amendment that we proposed would, in our opinion, provide greater clarity and make a major contribution to increasing the frequency of use of the Welsh language by Welsh speakers.

Like most respondents, we welcomed the proposed creation of the post of Welsh language commissioner. However, we thought that there needed to be a more open and transparent approach to appointing the important post. We felt that instead of appointment by the First Minister, the Welsh language commissioner should be appointed on the nomination of the First Minister and subsequent approval of the National Assembly. We made a similar recommendation in relation to appointments to the proposed advisory panel to the commissioner.

We also recommended that the proposed Measure be amended to include a clear statutory principle to drive the work of the Welsh language commissioner. Again, I listened to the Minister's statement on taking a more robust approach. That would provide absolute clarity about the principal purpose of the commissioner and provide a benchmark against which her or his performance should be judged.

On the issue of who should undertake the work of promoting the Welsh language, we were not persuaded of the need, particularly in the current financial climate, to set up a newly constituted body to deal with this work, as proposed by some consultees. However, we did conclude that the Minister should announce whether work on promoting

swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru. Roeddem yn cytuno â'r farn honno. Roedd y farn yn unfrydol. Roeddem yn teimlo bod adran 1 o'r Mesur arfaethedig, fel y mae wedi'i drafftio ar hyn o bryd, dim ond yn cyfeirio at ddarpariaethau yn y ddeddfwriaeth hon a deddfwriaeth arall sy'n ymwneud â'r Gymraeg. Nid yw'n cynnwys unrhyw ddatganiad ynghylch statws yr iaith Gymraeg, fel y dylai, yn ein barn ni. Rydym yn argymhell, felly, fod datganiad clir ynghylch statws swyddogol y Gymraeg a'r Saesneg yn cael ei roi yn lle adran 1. Dylanwadwyd ar ein barn gan y diffyg tystiolaeth glir ynghylch pam y bu'n rhaid drafftio adran 1 fel rhestr o ddarpariaethau. Byddai'r gwelliant a gynigiwyd gennym, yn ein barn ni, yn rhoi mwy o eglurder, ac yn cyfrannu'n fawr at wella pa mor aml y defnyddir y Gymraeg gan siaradwyr Cymraeg.

Fel y rhan fwyaf a ymatebodd, roeddem yn croesawu'r cynnig i greu swydd comisiynydd y Gymraeg. Fodd bynnag, roeddem yn credu bod angen dull mwy agored a thryloyw o benodi i'r swydd bwysig hon. Roeddem yn teimlo, yn lle bod y Prif Weinidog yn penodi, y dylai'r Prif Weinidog enwebu comisiynydd y Gymraeg ac yna bod y Cynulliad Cenedlaethol yn ei gymeradwyo. Gwnaethom argymhelliad tebyg o ran penodi panel cynghori arfaethedig y comisiynydd.

Bu inni argymhell hefyd y dylai'r Mesur arfaethedig gael ei ddiwygio i gynnwys egwyddor statudol glir i lywio gwaith comisiynydd y Gymraeg. Unwaith eto, gwrandewais ar ddatganiad y Gweinidog ar fabwysiadu dull mwy cadarn. Byddai hynny'n cadarnhau nad oes amheuaeth o gwbl ynghylch prif ddiben y comisiynydd ac yn darparu meincnod y gellir barnu ei berfformiad yn ei erbyn.

O ran pwy ddylai ymgymryd â'r gwaith o hyrwyddo'r Gymraeg, nid oeddem wedi'n hargyhoeddi bod angen sefydlu corff newydd i ymdrin â'r gwaith, fel y cynigiodd rhai ymgylgoreion, yn enwedig yn yr hinsawdd ariannol bresennol. Fodd bynnag, daethom i'r casgliad y dylai'r Gweinidog gyhoeddi ai comisiynydd y Gymraeg neu Weinidogion

the Welsh language is to rest with the Welsh language commissioner, the Welsh Ministers or is to be split between the two. When he responds, perhaps the Minister could address that point.

Our consideration of the proposed system of standards proved to be the most challenging aspect of our scrutiny work. We recognised that the standards are aimed at being more citizen-friendly than the existing language schemes, and therefore acknowledged that the new system of standards has the potential to be an improvement on the existing legislative framework and to provide a vehicle for increasing the use of the Welsh language. However, we were unable to conclude definitively whether the legislation will actually deliver such changes in the absence of any substantive provisions on the face of the proposed Measure regarding the contents of the standards. Indeed, many consultees asked for clarification from the Welsh Ministers about the content of the proposed standards. For that reason, and in order to aid the understanding of the new standards process, we recommended that the Minister publish draft standards of the different sorts contemplated under the proposed Measure.

As regards the enforcement regime, we were broadly content with the provisions set out in Part 5 save for a few important points. In particular, the concerns expressed by several consultees that there is insufficient provision for citizen involvement in the complaints process were, in our view, well founded. We were therefore concerned that the level of citizen involvement is not as great as it could be and felt that it should be strengthened through appropriate amendments.

As regards Part 6 of the proposed Measure, relating to the freedom to use Welsh, some consultees felt that its provisions were important and worth while. However, we also noted and accepted the evidence received from organisations and individuals who felt that Part 6 was unclear, complex and cumbersome. For the sake of clarity, and in addition to the powers available to the commissioner through the proposed Measure, we considered that any instances concerning an individual's freedom to use Welsh should

Cymru ddylai fod yn gyfrifol am hyrwyddo'r Gymraeg neu a ddylai'r gwaith gael ei rannu rhwng y ddau. Pan fydd yn ymateb, efallai y gallai'r Gweinidog roi sylw i'r pwynt hwn.

Yr agwedd fwyaf heriol ar ein gwaith craffu oedd ystyried y system safonau arfaethedig. Roeddem yn cydnabod mai nod y safonau oedd bod yn fwy ystyriol o ddinasyddion na'r cynlluniau iaith sydd eisoes yn bodoli, ac felly roeddem yn cydnabod y gallai'r system safonau newydd fod yn welliant ar y fframwaith deddfwriaethol presennol ac yn gyfrwng i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg. Fodd bynnag, nid oedd modd inni ddod i'r casgliad pendant y bydd y ddeddfwriaeth yn sicrhau newidiadau o'r fath mewn gwirionedd, gan nad oes unrhyw ddarpariaethau o sylwedd ynghylch cynnwys y safonau ar wyneb y Mesur arfaethedig. Yn wir, gofynnodd llawer o ymgynghoreion am eglurhad o gynnwys y safonau arfaethedig gan Weinidogion Cymru. Am y rheswm hwnnw, ac er mwyn gwella'r ddealltwriaeth o'r broses o weithredu'r safonau newydd, rydym yn argymhell bod y Gweinidog yn cyhoeddi safonau drafft o ran y gwahanol fathau a ystyrir o dan y Mesur arfaethedig.

O ran y drefn orfodi, roeddem yn fodlon yn gyffredinol â'r darpariaethau a nodir yn Rhan 5 ac eithrio rhai pwyntiau pwysig. Yn benodol, roedd sail, yn ein barn ni, i'r pryderon a fynegwyd gan nifer o'r ymgynghoreion nad oes darpariaeth ddigonol ar gyfer cynnwys dinasyddion yn y broses gwyno. Roeddem yn pryderu, felly, nad yw cyfranogiad dinasyddion gystal ag y gallai fod a theimlwn y dylid ei gryfhau drwy wneud gwelliannau priodol.

O ran Rhan 6 o'r Mesur arfaethedig, sy'n ymwneud â'r rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg, teimlai rhai ymgynghoreion bod ei ddarpariaethau'n bwysig ac yn werthfawr. Fodd bynnag, nodwyd a derbyniwyd y dystiolaeth a gafwyd gan sefydliadau ac unigolion a deimlai bod Rhan 6 yn aneglur, yn gymhleth ac yn feichus. Er mwyn rhoi eglurhad felly, ac yn ychwanegol at y pwerau sydd ar gael i'r comisiynydd yn y Mesur arfaethedig, roeddem o'r farn y dylid ymdrin ag unrhyw achosion yn ymwneud â rhyddid

be dealt with by current race relations and equality legislation.

4.40 p.m.

While we noted the Minister's assurances to monitor Part 6 carefully once it was implemented, we came to the view that if the Minister accepts our recommendation to include a clear statement regarding the official status of the Welsh language, a subsequent provision to protect a person's freedom would not be necessary. We considered that a statement about the official status of the Welsh language would automatically safeguard an individual's freedom to use Welsh in practice. As a consequence, if such changes on official status are made to the proposed Measure, we recommend that Part 6 be removed in its entirety.

Finally, it was apparent from the evidence that we received that the approach and work of the Welsh Language Board have been strongly supported and well received by the organisations that it has dealt with. Indeed, with the abolition of the board and its replacement with the Welsh language commissioner, we should not forget the immensely valuable contribution that the board has made to safeguarding and promoting the use of the Welsh language. Therefore, it is vital that the experience, expertise and collective memory of the board are not lost in the transitional process. In addition, it is equally important that the goodwill towards the Welsh language that has been built up through the development of voluntary language schemes is not lost.

Therefore, we strongly recommend that the Minister work closely with the Welsh Language Board to plan effectively for the transition to the new system, to ensure that the momentum built up in promoting the Welsh language and regulating the provision of Welsh language services is maintained.

In the event that the Assembly gives its agreement to the general principles of the proposed Measure today, I hope that the Minister will accept the conclusions and recommendations contained in the

yr unigolyn i ddefnyddio'r Gymraeg yn y ddeddfwriaeth bresennol ynghylch cysylltiadau hiliol a chydaddoldeb.

Er ein bod wedi nodi sicrhad y Gweinidog y byddai'n monitro Rhan 6 yn ofalus ar ôl iddo gael ei roi ar waith, daethpwyd i'r casgliad, os yw'r Gweinidog yn derbyn ein hargymhelliad i gynnwys datganiad clir ynghylch statws swyddogol y Gymraeg, na fyddai angen darpariaeth ddilynol i warchod rhyddid rhywun. Roeddem o'r farn y byddai datganiad ynghylch statws swyddogol y Gymraeg yn diogelu rhyddid yr unigolyn i ddefnyddio'r Gymraeg yn ymarferol yn awtomatig. O ganlyniad, os gwneir newidiadau o'r fath i'r Mesur arfaethedig ynghylch statws swyddogol, rydym yn argymhell y dylid cael gwared ar Ran 6 yn ei chyfanrwydd.

Yn olaf, roedd yn amlwg o'r dystiolaeth a ddaeth i law bod cefnogaeth gref i ddulliau gweithredu a gwaith Bwrdd yr Iaith Gymraeg a bod y sefydliadau y bu'n ymdrin â hwy wedi'i groesawu. Yn wir, gyda'r broses o ddiddymu'r bwrdd a dyfodiad comisiynydd y Gymraeg yn ei le, ni ddylem anghofio'r cyfraniad hynod o werthfawr a wnaed gan y Bwrdd i ddiogelu'r Gymraeg ac i hybu'r defnydd ohoni. Felly, mae'n hanfodol nad ydym yn colli profiad, arbenigedd a chof cyfunol y bwrdd yn y broses drosiannol. Yn ogystal, mae'r un mor bwysig nad yw'r ewyllys da tuag at y Gymraeg sydd wedi'i lunio drwy ddatblygu cynlluniau iaith gwirfoddol yn cael ei golli.

Felly, rydym yn argymhell yn gryf y dylai'r Gweinidog weithio'n agos gyda Bwrdd yr Iaith Gymraeg i gynllunio'n effeithiol ar gyfer trosglwyddo i'r system newydd, er mwyn sicrhau y cedwir y momentwm a gronnodd wrth hyrwyddo'r Gymraeg a rheoleiddio'r ddarpariaeth o wasanaethau Cymraeg.

Os bydd y Cynulliad yn cytuno ag egwyddorion cyffredinol y Mesur arfaethedig heddiw, rwy'n gobeithio y bydd y Gweinidog yn derbyn y casgliadau a'r argymhellion sydd yn adroddiad y pwyllgor, ac y bydd yn

committee's report, and will consider bringing forward appropriate amendments to the proposed Measure.

Angela Burns: The Finance Committee found it difficult to come to an informed judgment on the proposed Measure because of the lack of financial information in the explanatory memorandum that accompanied it.

The proposed Measure will give rise to costs in a number of areas, such as set-up costs for the new commissioner's office, running costs for the commissioner and his office, additional costs arising from the possibility of greater challenges and the need to deal with breaches of regulations, and the costs for those affected by the proposed Measure. Essentially, outside organisations will have to meet the requirements imposed on them as a result of the proposed Measure. I will take these in turn.

The explanatory memorandum states that setting up the new structure outlined in the proposed Measure will involve project management costs of £200,000 to be met by the Government. There will also be some initial costs for information and communications technology and training, which will come to another £270,000. These latter costs are to be met from the existing Welsh Language Board budget and can be spread over two years. The running costs for the commissioner's office will be met from the remainder of the Welsh Language Board budget. The explanatory memorandum does not give much detail of what those costs will comprise or how much they will be. It says simply that the running costs for the new commissioner will be based on the costs associated with funding the Welsh Language Board and the expectation that a similar level of resource will be required to fulfil the commissioner's functions. It is anticipated that the running costs for the commissioner's office will be broadly in line. However, there is no evidence to justify that view.

There are also costs arising from the new powers and responsibilities under the proposed Measure. The Finance Committee

ystyried cyflwyno gwelliannau priodol i'r Mesur arfaethedig.

Angela Burns: Mae'r Pwyllgor Cyllid yn ei chael yn anodd ffurfio barn wybodus ar y Mesur arfaethedig oherwydd y diffyg gwybodaeth ariannol yn y memorandwm esboniadol sy'n cyd-fynd ag ef.

Bydd y Mesur arfaethedig yn arwain at gostau mewn nifer o feysydd, megis costau sefydlu swyddfa'r comisiynydd newydd, costau cynnal y comisiynydd a'i swyddfa, costau ychwanegol sy'n codi o heriau ychwanegol posibl a'r angen i ddelio ag achosion o dorri ar y rheoliadau, a chostau i'r rhai yr effeithir arnynt gan y Mesur arfaethedig. Yn y bôn, bydd rheidrwydd ar y sefydliadau o'r tu allan i fodloni'r gofynion a osodir arnynt o ganlyniad i'r Mesur arfaethedig. Byddaf yn ystyried y rhain yn eu tro.

Dywed y memorandwm esboniadol y bydd sefydlu'r strwythur newydd a nodwyd yn y Mesur arfaethedig yn golygu costau rheoli prosiect o £200,000, a delir gan y Llywodraeth. Bydd rhai costau cychwynnol ar gyfer technoleg gwybodaeth a chyfathrebu a hyfforddiant hefyd, a fydd yn costio £270,000 arall. Mae'r costau diwethaf hyn i gael eu talu o gyllideb bresennol Bwrdd yr Iaith Gymraeg a gellir eu lledaenu dros ddwy flynedd. Bydd costau cynnal swyddfa'r comisiynydd yn cael eu talu o weddill cyllideb Bwrdd yr Iaith Gymraeg. Nid yw'r memorandwm esboniadol yn rhoi llawer o fanylion ynglŷn â beth fydd y costau hynny'n eu cynnwys neu faint fyddant. Yn syml, dywed y bydd y costau cynnal ar gyfer y comisiynydd newydd yn seiliedig ar y costau sy'n gysylltiedig â chyllid Bwrdd yr Iaith Gymraeg a'r disgwyl y bydd lefel debyg yn ofynnol o ran adnoddau, i gyflawni swyddogaethau'r comisiynydd. Rhagwelir y bydd costau cynnal swyddfa'r comisiynydd hefyd yn unol â'r amcan hwn yn fras. Nid oes tystiolaeth i gadarnhau'r farn honno, fodd bynnag.

Mae yna hefyd gostau sy'n deillio o'r pwerau a'r cyfrifoldebau newydd fel rhan o'r Mesur arfaethedig. Roedd y Pwyllgor Cyllid yn

was concerned that the new requirements would lead to an increased number of challenges. The Minister for Heritage told the committee that he did not envisage any huge costs being involved and that very few cases to do with the Welsh language have ended up in court. Again, the committee considers that there is insufficient evidence to come to a judgment on that.

Finally, there are the costs falling on the organisations that will have to comply with the new standards laid down by the Welsh language commissioner. The impact of these will be very wide ranging, and the committee was particularly concerned that there was so little information on them in the EM. The Minister for Heritage told the committee that this was a difficult area, but he said that there were 35 years of experience of providing bilingual services throughout Wales, when what the Government was asking for was a level playing field for the customer. He also told us that while the explanatory memorandum did not provide a detailed analysis of these costs, a regulatory impact assessment of any set of duties imposed on any person would be made at the time.

The Finance Committee noted that a contrasting picture was presented to the legislation committee by the Confederation of British Industry and other bodies. These said that the proposed Measure would impose significant costs on global companies. Some members of the Finance Committee were concerned that the requirements of the proposed Measure would be seen as a disincentive to companies to invest in Wales. However, the Minister for Heritage told us that he did not think that that would be the case. He said that many private companies have already shown their commitment to the Welsh language in various ways, and that he thought that they would continue to do so.

The Minister also told us that any cost estimates that had been provided should be treated with caution because the standards have yet to be developed or imposed. Crucially, the Minister said that he could not therefore envisage what the costs will be but emphasised that impact assessments would run alongside the duties and that the

pryderu y byddai'r gofynion newydd yn arwain at fwy o heriau. Dywedodd y Gweinidog Treftadaeth wrth y pwyllgor nad oedd yn rhagweld unrhyw gostau enfawr ac mai prin iawn yw'r achosion yn ymwneud â'r Gymraeg sydd wedi cyrraedd y llys. Unwaith eto, ystyria'r pwyllgor nad oes digon o dystiolaeth i ffurfio barn yn hyn o beth.

Yn olaf, mae costau i'r sefydliadau hynny sy'n gorfod cydymffurfio â'r safonau newydd a osodwyd gan gomisiynydd y Gymraeg i'w hystyried. Bydd effaith y rhain yn amrywiol iawn, ac mae'r pwyllgor yn arbennig o bryderus bod y wybodaeth arnynt yn brin iawn yn y memorandwm esboniadol. Dywedodd y Gweinidog Treftadaeth wrth y pwyllgor fod hwn yn faes anodd, ond dywedodd bod gennym 35 mlynedd o brofiad o ddarparu gwasanaethau dwyieithog ledled Cymru, a bod y Llywodraeth yn gofyn am gyfle cyfartal i'r cwsmer. Dywedodd hefyd, er nad oedd y memorandwm esboniadol yn darparu dadansoddiad manwl o'r costau, y cynhelir asesiad effaith rheoleiddiol o unrhyw gyfres o ddyletswyddau a osodwyd ar unrhyw berson ar y pryd.

Nododd y Pwyllgor Cyllid bod Cydffederasiwn Diwydiant Prydain a chyrrff eraill wedi cyflwyno darlun cyferbyniol i'r pwyllgor deddfwriaeth. Nododd y cyrrff hyn y byddai'r Mesur arfaethedig yn gosod costau sylweddol ar gwmnïau byd-eang. Roedd rhai aelodau o'r Pwyllgor Cyllid yn pryderu y byddai gofynion y Mesur arfaethedig yn cael ei weld fel ffactor gwrthanogol i gwmnïau fuddsoddi yng Nghymru. Fodd bynnag, dywedodd y Gweinidog Treftadaeth wrthym nad oedd yn credu y byddai hynny'n digwydd. Dywedodd fod llawer o gwmnïau preifat eisoes wedi dangos eu hymrwymiad i'r iaith Gymraeg mewn gwahanol ffyrdd, a'i fod yn credu y byddent yn parhau i wneud hynny.

Dywedodd y Gweinidog wrthym hefyd y dylid trin unrhyw amcangyfrifon cost a ddarparwyd gyda gofal, gan nad yw'r safonau wedi'u datblygu na'u gosod eto. Dywedodd y Gweinidog, yn holl bwysig, na allai ragweld, felly, beth fydd y costau, ond pwysleisiodd y byddai asesiadau effaith yn cael eu gwneud ochr yn ochr â'r

requirements must be reasonable and proportionate. In many ways, Deputy Presiding Officer, this is the heart of the problem that the Finance Committee faced, and that the Assembly is now facing. We have a major piece of legislation that will impose significant duties on a wide range of public and private sector organisations and are being asked to approve it without any analysis of the costs that will be imposed on those organisations.

While the explanatory memorandum outlines some of the cost factors that might fall to 'typical' outside organisations, it also indicates that they do not provide a basis from which to extrapolate to estimate the total costs falling on organisations affected by the proposed Measure. There is, therefore, no substantive information in the explanatory memorandum on which to assess the overall financial impact that the proposed Measure might have.

The Finance Committee noted the Minister's view that the number of challenges and, more specifically, their costs, is unlikely to rise with the proposed Measure. However, the committee concluded that there was insufficient evidence to come to a judgment.

The Finance Committee accepts that future regulations and standards will be accompanied by a regulatory impact assessment, but that will come after the Assembly has approved the proposed Measure and given powers to the Government to impose these standards. However, in your contribution today, Minister, I was delighted on behalf of the committee to hear that you will undertake full RIAs on every single measure that is proposed.

I will conclude by making two wider observations. First, the Finance Committee is frustrated that an increasing amount of legislation is being proposed by the Government without sufficient information being available to us to carry out proper scrutiny. Throughout my comments today, I have said how difficult it was for us to examine the financial implications of the proposed Measure, as the details that we

dyletswyddau a bod yn rhaid i'r gofynion fod yn rhesymol ac yn gymesur. Mewn sawl ffordd, Ddirprwy Lywydd, mae hyn yn ganolog i'r broblem a oedd yn wynebu'r Pwyllgor Cyllid, a sydd nawr yn wynebu'r Cynulliad. Mae gennym ddarn pwysig o ddeddfwriaeth a fydd yn gosod dyletswyddau sylweddol ar ystod eang o sefydliadau'r sector cyhoeddus a'r sector preifat a bod gofyn i ni ei gymeradwyo heb gael unrhyw ddadansoddiad o'r costau y bydd yn ei olygu i'r sefydliadau hynny.

Er bod y memorandwm esboniadol yn amlinellu rhai o'r ffactorau cost sy'n debygol o godi i sefydliadau 'nodweddiadol' o'r tu allan, mae'n nodi hefyd nad ydynt yn darparu sail i allosod amcangyfrif cyfanswm y costau ar sefydliadau yr effeithir arnynt gan y Mesur arfaethedig. Felly, nid oes gwybodaeth sylweddol yn y memorandwm esboniadol ar gyfer asesu effaith ariannol gyffredinol bosibl y Mesur arfaethedig.

Nododd y Pwyllgor Cyllid farn y Gweinidog na fydd nifer yr heriau ac, yn fwy penodol, costau'r heriau, yn debygol o godi yn sgîl y Mesur arfaethedig. Fodd bynnag, daeth y pwyllgor i'r casgliad nad oedd digon o dystiolaeth i ffurfio barn.

Mae'r Pwyllgor Cyllid yn derbyn y bydd asesiad effaith rheoleiddiol yn cyd-fynd â rheoliadau a safonau yn y dyfodol, ond y daw hynny ar ôl i'r Cynulliad gymeradwyo'r Mesur arfaethedig a rhoi'r pwerau i'r Llywodraeth i weithredu'r safonau hynny. Yn eich cyfraniad heddiw, fodd bynnag, Weinidog, roeddwn wrth fy modd ar ran y pwyllgor o glywed y byddwch yn cynnal asesiad effaith rheoleiddiol llawn ar bob mesur a gaiff ei gynnig.

Rwyf am gloi drwy wneud dau sylw ehangach. Yn gyntaf, mae'r Pwyllgor Cyllid yn teimlo'n rhwystredig gan fod mwy a mwy o ddeddfwriaeth arfaethedig y Llywodraeth nad oes digon o wybodaeth ar gael amdani i ni graffu arni'n briodol. Mae fy holl sylwadau heddiw wedi nodi mor anodd ydoedd i ni edrych yn fanwl ar oblygiadau ariannol y Mesur arfaethedig, gan nad oedd y manylion angenrheidiol ar gael i ni. Mae'r

needed were not available to us. These echo the comments that I made during the debate on the Proposed Waste (Wales) Measure in July, when, once again, the lack of information made it impossible for us to scrutinise in as much detail as we would have liked. Therefore, I urge the Government to ensure that detailed information is made available early on to allow us to carry out our function, namely proper, thorough scrutiny.

Secondly, the lack of information encourages a partisan agenda in committee meetings. The evidence is emphatic. I urge the Assembly to take this issue most seriously. Providing a strong cross-party scrutiny that operates without fear or favour is the role of all backbenchers; not undertaking that role with clarity, rigour and commitment does a disservice to us, to this institution and to the people of Wales.

Janet Ryder: The Constitutional Affairs Committee considered the provisions in the proposed Measure that grant powers to make subordinate legislation on Welsh Ministers on 27 May. We took oral evidence from the Minister for Heritage, Alun Ffred Jones, and his officials and reported on 20 July. That report is available as a supporting document for this debate. The committee is satisfied that the proposed Measure generally achieves a correct balance between powers on its face and the subordinate legislation powers given to Welsh Ministers. The committee is also content that, although there is a considerable number of regulation-making powers in the proposed Measure, it will not be unnecessarily complex. The committee sees no reason, therefore, why the National Assembly should not agree to the general principles of the proposed Measure.

However, we have some concerns. The proposed Measure proposes that the First Minister will appoint the Welsh language commissioner in line with regulations to be made by Welsh Ministers. It is intended that those regulations will be made by the negative procedure. It is not part of our remit to comment on whether the appointment

sylwadau'n ategu'r rhai a wneuthum yn ystod y ddadl ar y Mesur Arfaethedig ynghylch Gwastraff (Cymru) ym mis Gorffennaf, pan oedd y diffyg gwybodaeth yn ei gwneud yn amhosibl, unwaith eto, i graffu arno mor fanwl ag y byddem wedi'i ddymuno. Felly, rwy'n annog y Llywodraeth i sicrhau bod gwybodaeth fanwl ar gael yn gynnar er mwyn ein galluogi ni i gyflawni ein swyddogaeth, sef i graffu'n briodol a thrylwyr ar ddeddfwriaeth.

Yn ail, mae'r diffyg gwybodaeth yn annog pleidgarwch mewn cyfarfodydd pwyllgor. Mae'r dystiolaeth yn bendant. Rwy'n annog y Cynulliad i fod o ddifrif am y mater hwn. Mae darparu dull craffu trawsbleidiol cadarn sy'n gweithredu heb ofn na ffafriaeth yn rôl i bob aelod o'r meinciau cefn; byddem yn gwneud tro gwael â ni ein hunain, â'r sefydliad hwn ac â phobl Cymru o beidio ag ymgymryd â'r rôl honno yn drylwyr, yn eglur a chydag ymrwymiad llwyr.

Janet Ryder: Ystyriodd y Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol ddarpariaethau'r Mesur arfaethedig sy'n rhoi pwerau i Weinidogion Cymru wneud is-ddeddfwriaeth, ar 27 Mai. Clywsom dystiolaeth lafar gan y Gweinidog Treftadaeth, Alun Ffred Jones, a'i swyddogion a chyflwynwyd adroddiad ar 20 Gorffennaf. Mae'r adroddiad hwnnw ar gael fel dogfen ategol i'r ddadl hon. Mae'r pwyllgor yn fodlon bod y Mesur arfaethedig yn sicrhau cydbwysedd cywir, yn gyffredinol, rhwng y pwerau ar wyneb y Mesur a phwerau a roddir i Weinidogion Cymru yn sgîl is-ddeddfwriaeth. Mae'r pwyllgor hefyd yn fodlon, er bod nifer helaeth o bwerau i wneud rheoliadau yn y Mesur arfaethedig, na fydd yn gymhleth tu hwnt. Nid yw'r pwyllgor felly'n gweld unrhyw reswm pam na ddylai'r Cynulliad Cenedlaethol gytuno ar egwyddorion cyffredinol y Mesur arfaethedig.

Fodd bynnag, mae gennym rai pryderon. Cynigia'r Mesur arfaethedig mai'r Prif Weinidog fydd yn penodi comisiynydd y Gymraeg, yn unol â rheoliadau sydd i'w gwneud gan Weinidogion Cymru. Y bwriad yw y gwneir y rheoliadau hynny drwy'r weithdrefn negyddol. Nid yw'n rhan o'n cyfrifoldeb i gynnig sylwadau ynghylch a

should be made by the First Minister or whether it should be made in a way that might give the commissioner greater independence from political direction—for instance, if the commissioner were appointed by the National Assembly as a whole. Although we take no view on who should appoint the commissioner, we agree that how the commissioner is appointed will be an important factor in judging his or her independence and, therefore, his or her credibility in carrying out the role. For that reason, we believe that the appointment regulation should be made by affirmative resolution, so that the Assembly as a whole has the opportunity to debate and agree the procedures that will be used.

4.50 p.m.

We have therefore recommended that regulations under paragraph 7 of Schedule 1, making provision about the appointment of the commissioner, should be made by the affirmative resolution procedure. Section 25(1) of the proposed Measure gives regulation-making powers to Welsh Ministers to set standards in respect of the language for organisations and people. As we have already heard, a number of the witnesses who gave evidence to Legislation Committee No. 2 expressed concerns about what these standards will look like and how this made it difficult to know whether this approach was one that they could support or not. The regulations that will define the standards will therefore be of considerable importance.

We are pleased that the regulations will be made using the affirmative resolution procedure, which we believe is wholly appropriate in the circumstances. However, while we accept that specifying standards in detail on the face of the proposed Measure may be overly inflexible, it is still of concern that those who may be affected by them do not have a clear idea of what they will look like in practice. The Minister has since written to Legislation Committee No. 2 illustrating what standards might look like in practice. We have not had the opportunity to consider the Minister's letter, but we think that it is important to provide illustrative standards that are as detailed as possible, both as a contribution to public debate and the

ddylid penodi gan y Prif Weinidog neu a ddylid ei wneud mewn ffordd a roddai fwy o annibyniaeth i'r comisiynydd oddi wrth y cyfeiriad gwleidyddol, er enghraifft, os byddai'r Cynulliad Cenedlaethol yn ei gyfanrwydd yn penodi'r comisiynydd. Er nad ydym yn ochri ag unrhyw farn o ran pwy a ddylai benodi comisiynydd, cytunwn y bydd sut y penodir y comisiynydd yn ffactor pwysig wrth farnu ei annibyniaeth ac, felly, ei hygredd wrth gyflawni'r rôl. Am y rheswm hwnnw, credwn y dylid gwneud y rheoliad ynghylch penodi drwy benderfyniad cadarnhaol, fel bod y Cynulliad yn ei gyfanrwydd yn cael y cyfle i drafod a chytuno ar y gweithdrefnau a ddefnyddir.

Rydym wedi argymhell felly y dylai'r rheoliadau o dan baragraff 7 o Atodlen 1, sy'n gwneud darpariaeth ynghylch penodi'r comisiynydd, gael eu gwneud yn ôl y weithdrefn penderfyniad cadarnhaol. Mae Adran 25 (1) o'r Mesur arfaethedig yn rhoi pwerau i Weinidogion Cymru wneud rheoliadau i osod safonau o ran yr iaith ar gyfer sefydliadau a phobl. Fel y clywsom eisoes, mynegodd nifer o dystion, a gyflwynodd dystiolaeth i Bwyllgor Deddfwriaeth Rhif 2, bryderon ynghylch sut rai fydd y safonau hyn ac mor anodd felly yw gwybod a yw hwn yn ddull y gallent ei gefnogi neu beidio. Bydd y rheoliadau, a fydd yn diffinio'r safonau, yn bwysig iawn felly.

Rydym yn falch bod y rheoliadau'n cael eu gwneud gan ddilyn y weithdrefn penderfyniad cadarnhaol, sy'n gwbl briodol yn yr amgylchiadau, yn ein barn ni. Fodd bynnag, er ein bod yn derbyn y gallai nodi safonau'n fanwl ar wyneb y Mesur arfaethedig fod yn rhy anhyblyg, mae'n parhau'n bryder i ni nad oes gan y rhai yr effeithir arnynt gan y rheoliadau syniad pendant sut rai a fyddant yn ymarferol. Ers hynny, mae'r Gweinidog wedi ysgrifennu at Bwyllgor Deddfwriaeth Rhif 2 i ddangos sut rai fyddai'r safonau yn ymarferol. Nid ydym wedi cael cyfle i ystyried llythyr y Gweinidog, ond credwn ei bod yn bwysig darparu safonau enghreifftiol sydd mor fanwl â phosibl, i gyfrannu at y drafodaeth

remaining consideration of the proposed Measure. We have recommended accordingly.

On a related matter, we did note that Schedule 9 of the proposed Measure helpfully lists a number of activities for which service delivery standards must be specified. However, no activities have been listed in relation to policy making, operational, promotion and record keeping standards. As it has been possible to prescribe service delivery activities, there seems to be no reason in principle why activities cannot also be prescribed against the other standards, in particular operational standards. We believe that this would be a helpful approach and we have recommended that the proposed Measure be amended to do so.

Finally, section 143 gives Welsh Ministers the power to make transitional provision and amendments consequential on the proposed Measure. This power is to be exercised using the negative resolution procedure. Such powers are usually subject to the affirmative procedure if they amend Measures or Acts of Parliament; for instance, section 51 of the Local Government (Wales) Measure 2009 and section 12 of the NHS Redress (Wales) Measure 2008. We have, therefore, recommended that the proposed Measure be amended to provide that an Order under section 143, if it amends primary legislation, is made using the affirmative procedure.

Gwelliant 1 Nick Ramsay

Yn gresynu nad yw Llywodraeth Cynulliad Cymru wedi mabwysiadu datganiad clir eto mai Cymraeg a Saesneg yw ieithoedd swyddogol Cymru a bod dilysrwydd a statws cyfartal i'r ddwy.

Paul Davies: Cynigiau welliant 1.

Yr wyf yn ddiolchgar i gael y cyfle i gymryd rhan yn y ddadl hon y prynhawn yma. Croesawaf adroddiad Pwyllgor Deddfwriaeth Rhif 2 a'i argymhellion. Yr wyf yn falch ein bod yn trafod y mater hwn yn y sefydliad

gyhoeddus a'r ystyriaethau sydd ar ôl ar y Mesur arfaethedig. Rydym wedi argymhell yn unol â hynny.

Ar fater sy'n gysylltiedig â hyn, rydym wedi nodi bod Atodlen 9 o'r Mesur arfaethedig, yn ddefnyddiol, yn rhestru nifer o weithgareddau y mae'n rhaid nodi safonau darparu gwasanaeth ar eu cyfer. Fodd bynnag, ni restrwyd unrhyw weithgareddau mewn perthynas â safonau llunio polisi, safonau gweithredol, safonau hyrwyddo na chadw cofnodion. Gan y bu'n bosibl rhagnodi gweithgareddau darparu gwasanaethau, mae'n ymddangos nad oes rheswm pam, mewn egwyddor, na all gweithgareddau gael eu rhagnodi hefyd yn ôl y safonau eraill, ac yn benodol, y safonau gweithredol. Credwn y byddai hwn yn ddull gweithredu defnyddiol ac rydym wedi argymhell y dylai'r Mesur arfaethedig gael ei ddiwygio i wneud hynny.

Yn olaf, mae adran 143 yn rhoi pŵer i Weinidogion Cymru wneud darpariaeth drosiannol a diwygiadau canlyniadol i'r Mesur arfaethedig. Caiff y pŵer hwn ei arfer drwy ddefnyddio'r weithdrefn penderfyniad negyddol. Fel arfer mae pwerau o'r fath yn ddarostyngedig i'r weithdrefn gadarnhaol, os byddant yn diwygio Mesurau neu Ddeddfau Seneddol; er enghraifft, adran 51 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 ac adran 12 o Fesur Gwneud Iawn am Gamweddau'r GIG (Cymru) 2008. Rydym wedi argymhell, felly, y dylid diwygio'r Mesur arfaethedig i ddarparu ar gyfer gwneud Gorchymyn o dan adran 143, os bydd yn diwygio deddfwriaeth sylfaenol, gan ddefnyddio'r weithdrefn gadarnhaol.

Amendment 1 Nick Ramsay

Regrets that the Welsh Assembly Government has yet to adopt a clear statement that Welsh and English are the official languages of Wales and have equal validity and status.

Paul Davies: I move amendment 1.

I am grateful for the opportunity to participate in this debate this afternoon. I welcome Legislation Committee No. 2's report and its recommendations. I am pleased that we are discussing this issue in this body,

hwn, oherwydd, fel yr wyf wedi dweud eisoes, mae'n gwneud synnwyr cyffredin bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn gwneud penderfyniadau dros yr iaith Gymraeg. Mae'r Blaid Geidwadol yn cytuno gydag egwyddorion y Mesur arfaethedig sydd ger ein bron heddiw, ond credaf y gellir ei gryfhau mewn sawl maes.

Trof yn gyntaf at statws y Gymraeg. Yr ydym ni ar yr ochr hon i'r Siambr wedi bod yn ymgyrchu ers blynnyddoedd i sicrhau statws swyddogol i'r iaith Gymraeg, a dyna pam yr ydym yn cytuno ag argymhelliad y pwyllgor y dylai fod datganiad clir ynglŷn â statws y Gymraeg. Mae'r pwyllgor wedi nodi y dylai'r Mesur arfaethedig gael ei ddiwygio i ddatgan yn glir mai

'y Gymraeg a'r Saesneg yw ieithoedd swyddogol Cymru, ac mae eu dilysrwydd a'u statws yn gyfartal'.

Nodaf fod y Gweinidog a'r Llywodraeth yn mynd i gryfhau'r Mesur arfaethedig yn y maes hwn, a gobeithiaf y bydd y Gweinidog yn derbyn yr argymhelliad hwn yn llawn, fel y gallwn anfon neges glir i bobl Cymru fod y ddwy iaith yn gyfartal ar hyd a lled Cymru.

Croesawaf y ffaith y bydd y Mesur arfaethedig yn sefydlu swydd comisynydd. Fodd bynnag, cytunaf yn llwyr â'r pwyllgor deddfwriaeth na ddylai'r penodiad gael ei wneud gan y Prif Weinidog yn unig. Byddai'n llawer mwy priodol i'r comisynydd a'r bwrdd cynghori gael eu henwebu gan y Prif Weinidog a'u penodi gan y Cynulliad Cenedlaethol. Mae'n hynod bwysig bod y comisynydd yn hollol annibynnol a bod hyd braich rhwng gwleidyddion a'r comisynydd. Mae'n hanfodol bod hyn yn digwydd fel y bydd gan bawb hyder yn y system a bod y broses yn glir a thryloyw.

Hoffwn fynegi pryderon ynglŷn â chyfrifoldebau'r comisynydd. Fel y gwyddom, mae ffurf bresennol y Mesur arfaethedig yn golygu y bydd y comisynydd yn gyfrifol am blismona ac am hyrwyddo'r Gymraeg. Gall hynny greu problemau yn y dyfodol. Byddai'n llawer mwy dymunol pe bai rheoleiddio a hyrwyddo'r Gymraeg yn

because, as I have already said, it makes common sense that the National Assembly makes decisions on the language. The Conservative Party agrees with the principles of the proposed Measure before us today, but I think that it can be strengthened in several areas.

I turn first to the status of the language. We on this side of the Chamber have been campaigning for years to secure official status for the language, which is why we agree with the committee recommendation that there should be a clear statement about the status of the language. The committee has noted that the proposed Measure should be amended to state clearly that

'English and Welsh are the official languages of Wales, and have equal validity and status'.

I note that the Minister and the Government will strengthen the proposed Measure in this area, and I hope that the Minister will accept this recommendation in full, so that we can send a clear message to the people of Wales that the two languages are equal throughout Wales.

I welcome the fact that the proposed Measure will establish the office of a commissioner. However, I fully agree with the legislation committee that the appointment should not be made by the First Minister alone. It would be far more appropriate for the commissioner and the advisory board to be nominated by the First Minister and appointed by the National Assembly. It is extremely important that the commissioner is totally independent and at arm's length from politicians. It is essential that this happens so that everyone has confidence in the system and that the process is clear and transparent.

I wish to express concerns about the responsibilities of the commissioner. As we know, the Measure as currently proposed will mean that the commissioner is responsible for policing and promoting the language. That could create problems in the future. It would be much better for the regulatory and promotional roles to be completely

hollol annibynnol ar ei gilydd, er mwyn osgoi anghysondeb.

Mae rhai yn dadlau y dylai'r comisiynydd wasanaethu am gyfnod sefydlog yn unig, er enghraifft rhwng chwe a 10 mlynedd, er mwyn diogelu annibyniaeth y rôl. Byddwn yn ddiolchgar pe gallai'r Gweinidog gyfeirio at hynny yn ei ymateb i'r ddadl.

Hoffwn dalu teyrnged i Fwrdd yr Iaith Gymraeg a diolch yn fawr i'r bwrdd am ei ymrwymiad, ei waith caled dros y blynyddoedd a'r ffordd y mae wedi hyrwyddo'r iaith Gymraeg—mae'n hanfodol nad ydym yn colli arbenigedd y bwrdd.

Rhodri Glyn Thomas *a gododd—*

Paul Davies: Mae'n ddrwg gennyf, Rhodri, nid oes amser gennyf.

Dyna pam mae'n hollbwysig bod y Llywodraeth yn egluro'r trosiad o'r bwrdd i'r gyfundrefn newydd yn fanwl ac yn gywir.

Cafwyd tipyn o feirniadaeth ynglŷn â chreu'r safonau newydd, a chredaf y dylem fod wedi gweld mwy o fanylder er mwyn gallu ystyried sut y byddai cynlluniau'n diflannu dros amser. Mae hefyd yn bwysig bod y Llywodraeth yn gosod amserlen ar gyfer hynny. Cytunaf â sylwadau y cyfreithiwr Emyr Lewis yn ei dystiolaeth i Bwyllgor Deddfwriaeth Rhif 2, pan ddywedodd y

'byddai'n help mawr pe bai'r Llywodraeth yn rhannu ei gweledigaeth o safonau iaith, gan roi ambell safon iaith i ni, a phe bai hefyd yn rhannu ei gweledigaeth o'r hysbysiadau cydymffurfio i ddangos sut ydynt yn wahanol i gynlluniau iaith'.

Yn sicr, pe bai'r Llywodraeth wedi rhoi enghreifftiau o'r safonau hyn, byddai mudiadau, cwmnïau ac unigolion wedi cael cyfle i fynegi eu barn, a byddai pawb yn deall yn well sut y bydd y safonau yn gweithio.

Mae nifer o fudiadau wedi mynegi eu hanesmwythder ynglŷn â hawliau unigolion yn y Mesur arfaethedig. Yr wyf yn tueddu i gydymdeimlo â hynny, oherwydd mae rôl yr unigolyn, yn ôl yr hyn a ddeallaf, yn gorffen

independent of each other, to avoid inconsistency.

Some argue that the commissioner should serve for a fixed period only, for example between six and 10 years, to protect the independence of the role. I would be grateful if the Minister could refer to that in his response to the debate.

I pay tribute to the Welsh Language Board and thank the board for its commitment and its hard work over the years and for how it has promoted the language—it is essential that we do not lose the board's expertise.

Rhodri Glyn Thomas *rose—*

Paul Davies: I am sorry, Rhodri, I do not have time.

That is why it is crucial that the Government explains the transition from the board to the new system in detail and accurately.

There was a lot of criticism about the creation of the new standards, and I think that we should have seen more detail in order to consider how schemes would disappear over time. It is also important that the Government sets a timetable for that. I agree with the comments made by solicitor Emyr Lewis in his evidence to Legislation Committee No. 2, when he said that

'it would be a great help if the Government shared its vision of language standards, and give us a few examples, and also if it were to share its vision of compliance notifications to demonstrate how they are different from language schemes'.

Certainly, had the Government given examples of these standards, organisations, companies and individuals would have been able to express their opinions, and everyone would understand better how the standards will work.

Many organisations have expressed their uneasiness about the rights of individuals in the proposed Measure. I tend to sympathise with that, because the role of the individual, as I understand it, ends after complaining to

ar ôl cwyno i'r comisiynydd. Felly, mae pobl a mudiadau yn teimlo nad oes gan y dinesydd rôl ganolog yn y Mesur arfaethedig. Yr wyf yn derbyn nad yw materion fel hyn yn syml, ond a all y Gweinidog a'r Llywodraeth edrych unwaith eto ar hynny er mwyn sicrhau bod rôl y dinesydd yn cyfrif yn y Mesur arfaethedig?

Yr ydym wedi gweld o argymhellion y Pwyllgor Cyllid ei fod yn poeni am ddiffyg manylder o ran y costau sy'n gysylltiedig â'r Mesur arfaethedig, ac, felly, yr wyf yn erfyn ar y Gweinidog i ddarparu mwy o fanylder.

Yn olaf, croesawaf adroddiad Pwyllgor Deddfwriaeth Rhif 2, a gobeithiaf y bydd y Llywodraeth yn derbyn nifer o'i argymhellion. Edrychaf ymlaen at Gyfnod nesaf y Mesur arfaethedig yn yr wythnosau nesaf.

The Deputy Presiding Officer: Order. There is great interest in this debate, and I have a long list of speakers. I ask the remaining speakers to stay within the five-minute time limit, as otherwise we will not get through the whole list.

Brian Gibbons: I agree with the Minister, and indeed with many other speakers, that this is a landmark piece of legislation. It is the first proposed Measure—or piece of primary legislation, as the Minister said—to come before the Assembly that deals with the Welsh language. We all recognise that the language is very important to Wales, and is key to branding our national identity and our cultural heritage, although we acknowledge that it is not exclusively about that. Consequently, I am somewhat disappointed that, instead of there being an air of genuine celebration about the proposed Measure, there seems to be an air of uncertainty and possible disappointment, and very many of the contributions that we have heard, from witnesses and elsewhere, relate to concerns about the implications of the proposed Measure with regard to costs and proportionality.

This is an innovative piece of legislation, and I welcome the move from schemes to standards. Schemes have contributed in many

the commissioner. Therefore, people and organisations feel that the citizen has no central role in the proposed Measure. I accept that these issues are not simple, but can the Minister and the Government look again at that to ensure that the role of the citizen is taken into account in the proposed Measure?

We have seen from the Finance Committee recommendations that it is concerned about the lack of detail on the costs associated with the proposed Measure, so I urge the Minister to provide more detail.

Finally, I welcome the report of Legislation Committee No. 2, and I hope that the Government will accept many of its recommendations. I look forward to the next Stage of the proposed Measure in the coming weeks.

Y Dirprwy Lywydd: Trefn. Mae diddordeb mawr yn y ddadl hon, ac mae gennyf restr hir o siaradwyr. Gofynnaf i'r siaradwyr sydd i ddod i gadw at y cyfyngiad amser o bum munud, neu, fel arall, ni allwn gwblhau'r rhestr gyfan.

Brian Gibbons: Rwyf yn cytuno â'r Gweinidog, ac yn wir â siaradwyr eraill, bod hwn yn ddarn o ddeddfwriaeth bwysig. Hwn yw'r Mesur arfaethedig cyntaf neu'r darn o ddeddfwriaeth sylfaenol cyntaf, fel y dywedodd y Gweinidog, i ddod gerbron y Cynulliad sy'n ymdrin â'r iaith Gymraeg. Mae pawb ohonom yn cydnabod bod yr iaith yn bwysig iawn i Gymru, a'i bod yn allweddol i frandio ein hunaniaeth genedlaethol a'n treftadaeth ddiwylliannol, er ein bod yn cydnabod nad yw ynghylch hynny'n unig. O ganlyniad, rwy'n siomedig braidd, yn hytrach na theimlo gwir ysbryd o ddathlu am y Mesur arfaethedig, ei bod yn ymddangos bod rhyw gymaint o ansicrwydd a siom efallai, a bod llawer iawn o'r cyfraniadau a gafwyd gan dystion ac o'r fannau eraill yn ymwneud â phryderon ynghylch goblygiadau'r Mesur arfaethedig o ran costau a chymesuredd.

Mae hwn yn ddarn o ddeddfwriaeth arloesol, ac rwy'n croesawu'r cam i newid o'r cynlluniau i safonau. Mae cynlluniau wedi

ways to improving equality in other spheres and have promoted the use of the Welsh language. However, in many cases there has been an undue element of legal formulism in relation to schemes and an element of ticking the box, with more effort being spent on getting the ink on the paper than on the scheme becoming a real, living document. The move to standards will, therefore, be a much more effective weapon and a much more useful instrument, and will make it possible to work more organically with service providers to improve access to Welsh and hopefully expand the use of the language across the country.

5.00 p.m.

There is a good deal of positive goodwill towards the Welsh language in all parts of Wales, but that goodwill is not inexhaustible and in many parts of Wales, including in my own constituency, a proportionality in promoting the language is crucial to maintaining that goodwill. It is therefore vital that a proportionate approach be taken to the development of these standards. That is recognised, in part, in the legislation, in that it applies to the public service and significant public utilities. Similarly, it recognises that different sectors in society will have different requirements. However, it does not explicitly acknowledge the need for proportionality by geographical area to reflect the levels of language use in those areas and areas where the level of demand for the language is likely to be low. It is important that the likelihood of demand for use of the Welsh language is reflected in the standards. There also needs to be some recognition, in proportional terms, of the requirements of organisations by size.

As a member of the Finance Committee, I am also concerned about the lack of information on the end-to-end costs of this proposed Measure. I very much share the views that that committee Chair voiced in her contribution. There is a lack of clarity on the financial cost, particularly the cost of the individual standards. There is also concern about the cost because there is uncertainty about the number of organisations that will be subject to this legislation. We know that

cyfrannu at wella cydraddoldeb mewn meysydd eraill mewn nifer o ffyrdd, ac wedi hyrwyddo'r defnydd o'r Gymraeg. Fodd bynnag, bu elfen ormodol o fformiwlath cyfreithiol o ran y cynlluniau mewn llawer o achosion, ac elfen o roi tic yn y blwch, ac ymdrechu mwy i gael inc ar y papur nag i sicrhau bod y cynllun yn dod yn ddogfen fyw a defnyddiol. Bydd y cam i newid i safonau, felly, yn arf llawer mwy effeithiol ac yn ddull llawer mwy defnyddiol i'w gwneud yn bosibl i weithio'n fwy organig gyda darparwyr gwasanaethau i wella mynediad at y Gymraeg, a, gobeithio, i ddefnyddio mwy ar yr iaith drwy'r wlad.

Mae llawer iawn o ewyllys da cadarnhaol tuag at yr iaith Gymraeg ym mhob rhan o Gymru, ond nid yw'r ewyllys da hwnnw yn ddi-ben-draw ac mewn sawl rhan o Gymru, yn cynnwys fy etholaeth fy hun, mae cymesuredd wrth hyrwyddo'r iaith yn dyngedfennol i gynnal yr ewyllys da hwnnw. Felly, mae'n hanfodol bod dull cymesur yn cael ei gymryd i ddatblygu'r safonau hyn. Mae hynny'n cael ei gydnabod, yn rhannol, yn y ddeddfwriaeth, gan ei fod yn berthnasol i'r gwasanaeth cyhoeddus a chyfleustodau cyhoeddus arwyddocaol. Yn yr un modd, mae'n cydnabod y bydd gan wahanol sectorau yn y gymdeithas ofynion gwahanol. Fodd bynnag, nid yw'n cydnabod yn ddiamwys bod angen cymesuredd yn ôl ardal ddaeryddol i adlewyrchu lefelau defnydd yr iaith yn yr ardaloedd hynny ac ardaloedd lle mae lefel y galw am yr iaith yn debygol o fod yn isel. Mae'n bwysig bod tebygolrwydd y galw am ddefnyddio'r Gymraeg yn cael ei adlewyrchu yn y safonau. Mae hefyd angen rhywfaint o gydnabyddiaeth, yn gyfrannol, o ofynion sefydliadau yn ôl eu maint.

Fel aelod o'r Pwyllgor Cyllid, rwy'n pryderu hefyd am y diffyg gwybodaeth am gostau'r Mesur arfaethedig hwn o'r dechrau i'r diwedd. Rwy'n cytuno'n fawr â'r farn a leisiwyd gan Gadeirydd y pwyllgor yn ei chyfraniad. Mae diffyg eglurder o ran y gost ariannol, yn arbennig cost y safonau unigol. Mae pryder hefyd am y gost gan fod ansicrwydd ynghylch nifer y sefydliadau a fydd yn ddarostyngedig i'r ddeddfwriaeth hon. Gwyddom fod gan 500 i 700 o

500 to 700 organisations are covered by schemes currently, but it is quite conceivable that a multiple number of organisations, running into many thousands, could be subject to the requirement to meet the new standards.

The lack of certainty about the number of organisations that are likely to be required to meet the standards, as well as about the requirements of the standards themselves, is leading to uncertainty and concerns about the total proportionality in terms of the costs of this proposed Measure.

In conclusion, I wish this legislation well. Its ambition is welcome. I certainly extend it my best wishes in hoping that it will deliver the broad ambitions that it hopes to achieve for the language in Wales. However, I plead for a balanced and proportional approach, particularly in terms of cost implications.

Jenny Randerson: The Welsh Liberal Democrats will support this legislation, but with some reluctance, simply because it is nowhere near ambitious enough. We had looked forward to a giant leap forward for the language, but what we are getting is more of a furtive shuffle and it is a furtive shuffle that could go horribly wrong.

For a start, it is an immensely complex piece of legislation. It probably has limitations and drawbacks that the Minister and his team did not realise when they published it. I have never seen a better reason for publishing a draft of a proposed Measure than the process that we have been through with this legislation. A published draft of the proposed Measure would have exposed flaws that I am sure the Minister was not aware of at the time. The explanatory memorandum is seriously deficient in this case.

Other Members have already referred to the key issues. I would strongly agree with the importance of a statement on the official status of both languages. The experience of other countries with minority languages shows that it strengthens the Government's

sefydliadau gynlluniau ar hyn o bryd, ond mae'n eithaf posibl y gallai lluwys o sefydliadau, gan niferu miloedd lawer, fod yn ddarostyngedig i'r gofyniad i gyrraedd y safonau newydd.

Mae'r diffyg sicrwydd am nifer y sefydliadau y mae'n debygol y gwneir yn ofynnol iddynt fodloni'r safonau, yn ogystal ag am ofynion y safonau eu hunain, yn arwain at ansicrwydd a phryderon am gymesuredd llawn costau'r Mesur arfaethedig hwn.

I gloi, rwy'n dymuno'n dda i'r ddeddfwriaeth hon. Mae ei huchelgais i'w groesawu. Rwy'n sicr yn ymestyn fy nymuniadau gorau iddi gan obeithio y bydd yn cyflawni'r uchelgeisiau eang y mae'n gobeithio eu cyflawni ar gyfer yr iaith yng Nghymru. Fodd bynnag, plediaf am ymagwedd gytbwys a chymesur, yn enwedig tuag at y goblygiadau o ran cost.

Jenny Randerson: Bydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru yn cefnogi'r ddeddfwriaeth hon, ond gyda pheth amharodrwydd, dim ond oherwydd nad yw'n agos at fod yn ddigon uchelgeisiol. Roeddem wedi edrych ymlaen at gam mawr ymlaen yn hanes yr iaith, ond shifflad llechwraidd yw'r hyn yr ydym yn ei gael ac mae'n shifflad llechwraidd a allai fynd o chwith.

I ddechrau, mae'n ddarn o ddeddfwriaeth hynod gymhleth. Mae'n debyg fod ganddi gyfyngiadau ac anfanteision na wnaeth y Gweinidog a'i dîm sylweddoli pan wnaethant ei chyhoeddi. Nid wyf erioed wedi gweld rheswm gwell dros gyhoeddi drafft o Fesur arfaethedig na'r broses yr ydym wedi bod drwyddi gyda'r ddeddfwriaeth hon. Byddai cyhoeddi drafft o'r Mesur arfaethedig wedi amlygu diffygion rwy'n sicr nad oedd y Gweinidog yn ymwybodol ohonynt ar y pryd. Mae'r memorandwm esboniadol yn sobor o ddiffygiol yn yr achos hwn.

Mae Aelodau eraill eisoes wedi cyfeirio at y materion allweddol. Rwy'n cytuno'n gryf â phwysigrwydd datganiad am statws swyddogol y ddwy iaith. Mae profiad gwledydd eraill sydd â ieithoedd lleiafrifol yn dangos ei bod yn cryfhau sefyllfa'r

hand, when challenged on a minority language and its measures to protect it, if that language has a legal status. The lack of that legal status would, I am sure, be felt in time.

The Minister has made some comments, which I welcome, that there will be steps to remedy that. I was feeling optimistic until Rhodri Morgan intervened, as the Minister was unable to give us the clear statement that we need. I hope, Minister, that you will take the earliest possible opportunity to tell us what this amendment will be so that we have some time to digest it.

Another key issue that has been raised is that of the commissioner's independence. I remind the Minister that the current consensus on the language has been built painfully over many years. The language could so easily become politicised again. The role of commissioner is concentrated in one person, whereas the Welsh Language Board's role never has been concentrated in one person and personality. The proposal that this person be appointed by the Minister therefore means that if the person is, for example, seen as weak and the Minister's puppet, it will inevitably politicise the language. If, however, the Minister is extraordinarily unwise in his or her decisions, the commissioner, whose job it will be to criticise the Minister, could well find himself or herself at the mercy of that unwise Minister. It makes the issue of personality far too important. The arm's-length principle is very much to be welcomed in this situation, and I urge you to think again, Minister. I know that it is always a temptation for Governments to take control over everything, but it is often wise for them to resist that temptation. I believe that the Assembly as a whole needs a strong role in the appointment and dismissal of the commissioner and any advisory body to the commissioner.

The committee has made many recommendations, many of which will undoubtedly lead to amendments being tabled by Members. The one that I wish to refer to is the mystery of what standards will

Llywodraeth, pan mae'n cael ei herio ar iaith leiafrifol a'i mesurau i'w diogelu, os oes statws cyfreithiol gan yr iaith honno. Buasai diffyg y statws cyfreithiol hwnnw, rwy'n siŵr, yn cael ei deimlo ymhen amser.

Mae'r Gweinidog wedi gwneud rhai sylwadau, a chroesawaf hynny, y cymerir camau i gywiro hynny. Roeddwn yn teimlo'n optimistaidd tan yr ymyrrodd Rhodri Morgan, am nad oedd y Gweinidog yn gallu rhoi inni'r datganiad clir y mae arnom ei angen. Rwy'n gobeithio, Weinidog, y byddwch yn manteisio ar y cyfle cynharaf posibl i ddweud wrthym beth fydd y gwelliant hwn fel bod gennym ryw faint o amser i'w dreulio.

Mater allweddol arall a godwyd yw annibyniaeth y comisiynydd. Atgoffaf y Gweinidog fod y consensws presennol ar yr iaith wedi cael ei adeiladu yn boenus dros nifer o flynyddoedd. Gallai'r iaith ddod yn destun gwleidyddia eto yn hawdd. Mae rôl y comisiynydd yn cael ei chrynhai mewn un person, ond nid yw rôl y Bwrdd yr Iaith Gymraeg byth wedi cael ei chrynhai mewn un person a phersonoliaeth. Mae'r cynnig bod y person hwn yn cael ei benodi gan y Gweinidog, felly, yn golygu os gwelir y person yn wan neu fel pyped i'r Gweinidog, er enghraifft, mae'n anochel y bydd yr iaith yn destun gwleidyddia. Fodd bynnag, os yw'r Gweinidog yn hynod o annoeth yn ei benderfyniadau neu ei phenderfyniadau, gallai'r comisiynydd, a fydd â'r swydd o feirniadu'r Gweinidog, yn canfod ei hun ar drugaredd y Gweinidog annoeth hwnnw. Mae'n peri bod personoliaeth yn llawer rhy bwysig. Mae'r egwyddor hyd braich i'w groesawu yn fawr iawn yn y sefyllfa hon, ac rwy'n eich annog i feddwl eto, Weinidog. Gwn ei fod bob amser yn demtasiwn i Lywodraethau gymryd rheolaeth dros bopeth, ond mae'n aml yn ddoeth iddynt wrthsefyll y demtasiwn honno. Credaf fod y Cynulliad cyfan angen rôl gref wrth benodi a diswyddo'r comisiynydd ac unrhyw gorff ymgynghorol i'r comisiynydd.

Mae'r pwyllgor wedi gwneud nifer o argymhellion, a bydd llawer ohonynt, yn ddiamau, yn arwain at Aelodau'n cyflwyno gwelliannau. Yr un rwy'n dymuno cyfeirio ato yw'r dirgelwch o ran gwir ymddangosiad

actually look like. I join with others in asking for you to publish some standards and give us clear and complete guidance, because there is a fear that they will be highly bureaucratic. I believe that that is probably an unfounded fear. I have received notice of concerns from some of the professional associations in Wales. I gather that the Minister intends that this legislation will cover them, and that is understandable in the case of the health professions, but what about organisations such as that which represents accountants and which operates in English only throughout the world? Will that organisation have to adhere to the standards? These organisations already have Welsh language schemes, so the goodwill exists, but they are worried that the standards could be a problem. That is the case for those organisations, and it is the case with business. Early publication of the detail of the standards would be welcome.

The Deputy Presiding Officer: Order. Could you wind up, please?

Jenny Randerson: I am coming to my final sentence, Deputy Presiding Officer. With those considerable reservations, I nevertheless welcome this additional step in the establishment of the Welsh language.

Gareth Jones: Mae cael chwarae rhan yn natblygiad y Mesur arfaethedig hwn wedi bod yn fraint fawr i mi. Un o'r prif bethau a enynnodd fy niddordeb yng ngwleidyddiaeth yn y lle cyntaf oedd yr angen i fynnu chwarae teg i Gymru a sicrhau dyfodol i'r iaith Gymraeg. Wrth gyfrannu at waith y pwyllgor dros y misoedd diwethaf, yr hyn sydd wedi fy llawenhau'n fwy na dim yw cymaint y cytundeb a fu rhwng Aelodau o bob plaid ynghylch y Mesur arfaethedig. Hoffwn ddatgan fy niolch i Val Lloyd, Cadeirydd y pwyllgor, am ei gwaith effeithiol a chytbwys, ac, wrth gwrs, am gyfraniad y swyddogion.

5.10 p.m.

O edrych ar y darlun ehangach, mae'n werth nodi mai nod y strategaeth 'Iaith Pawb', a fabwysiadwyd gan y Cynulliad, yw creu Cymru gwbl ddwyieithog. Mae'n dilyn felly mai'r maen prawf ar gyfer unrhyw Fesur sy'n ynwneud â'r Gymraeg yw a fydd yn helpu creu amodau a fydd yn arwain at gynyddu'r

safonau. Rwy'n ymuno ag eraill wrth ofyn i chi gyhoeddi rhai safonau a rhoi arweiniad clir a chyflawn i ni, oherwydd bod ofn y byddant yn fiwrocraataidd iawn. Credaf fod hynny'n debygol o fod yn ofn di-sail. Rwyf wedi derbyn rhybudd o bryderon gan rai o'r cymdeithasau proffesiynol yng Nghymru. Deallaf fod y Gweinidog yn bwriadu i'r ddeddfwriaeth hon eu cynnwys, sydd yn ddealladwy yn achos y proffesiynau iechyd, ond beth am sefydliadau megis yr un sy'n cynrychioli cyfrifwyr ac sy'n gweithredu yn Saesneg yn unig ledled y byd? A fydd yn rhaid i'r sefydliad hwnnw gadw at y safonau? Mae'r sefydliadau hyn eisoes yn meddu ar gynlluniau iaith Gymraeg, felly mae ewyllys da yn bodoli, ond maent yn poeni y gallai'r safonau fod yn broblem. Mae hynny'n wir ar gyfer y sefydliadau hynny, ac ar gyfer busnes. Byddai cyhoeddi manylion y safonau yn gynnar yn cael ei groesawu.

Y Dirprwy Lywydd: Trefn. A allwch ddirwyn i ben, os gwelwch yn dda?

Jenny Randerson: Rwy'n dod at fy mrawddeg olaf, Ddirprwy Lywydd. Er y cyfryw amheuan sylweddol, rwy'n croesawu'r cam ychwanegol hwn yn sefydlu'r iaith Gymraeg.

Gareth Jones: It has been a great privilege for me to play a role in the development of this proposed Measure. One of the main things that sparked my interest in politics in the first place was the need to demand fair play for Wales and to safeguard the future of the Welsh language. In contributing to the work of the committee over recent months, the greatest source of joy for me has been the cross-party consensus in relation to the proposed Measure. I would like to state my thanks to Val Lloyd, Chair of the committee, for her effective and balanced work, and, of course, for the contribution of the officials.

In looking at the bigger picture, it is worth noting that the aim of the 'Iaith Pawb' strategy, which has been adopted by the Assembly, is to create a truly bilingual Wales. It therefore follows that the test of any Measure relating to the Welsh language is whether it will help to create conditions that

defnydd o'r Gymraeg. Sylwch fy mod yn dweud 'creu amodau'; ni all unrhyw Ddeddf na Mesur ynddo'i hun sicrhau cynnydd yn y defnydd o'r Gymraeg. Mae hynny'n dibynnu ar ewyllys pobl Cymru. Ar yr un pryd, mae'n hollbwysig bod fframwaith cyfreithiol a fydd yn sicrhau y bydd gan bobl Cymru yr hawl a'r cyfle, yn ogystal â'r ewyllys, i wneud hynny. Mae dyrchafu statws y Gymraeg yn rhan o'r gwaith o greu'r amodau hynny. Cafodd ei thrin fel iaith israddol am ganrifoedd lawer; mae angen ymdrech fwriadol i godi ei statws a datgan hawliau ei siaradwyr os ydym am ddadwneud drwg y gorffennol.

Ein barn unfrydol fel pwyllgor oedd bod angen i'r Mesur arfaethedig ddatgan yn gwbl ddiawys fod i'r Gymraeg statws cyfartal â'r Saesneg yng Nghymru, ac mae angen i'r Mesur arfaethedig sicrhau gweithredu cadarnhaol tuag at y Gymraeg. Yr oeddwn yn gwrandao'n ofalus ar yr hyn yr oedd y Gweinidog yn ei ddweud ac yr wyf yn edrych ymlaen at ei ddatganiad pellach a chliriach ynghylch y statws hwnnw.

Leanne Wood: Thank you for that point on the status of the language, but do you agree that the cross-party report was right to point out the need to do far more in the proposed Measure to empower individuals to access services and to use the language in their day to day lives? I am of the view that you, as the committee, were right to point to the need for a clear statement of principle in the proposed Measure. Do you agree that that principle should be the right of individuals to access services in Welsh? Eighty per cent of people surveyed recently by Consumer Focus Wales said that they would support that. Finally, do you agree that we need a legal right that allows people to get compensation if a body fails to provide the Welsh language services that it has promised?

Gareth Jones: I agree that there is a lack of clarity in that respect and that there is a lot of concern. What you have said will be, and should be, directed to the Minister, but I agree with what you have expressed there.

Dros y misoedd diwethaf, mae wedi dod yn

will lead to an increase in the use of Welsh. Note that I say 'create conditions'; no Act or Measure in itself can secure an increase in the use of Welsh. That depends on the volition of the people of Wales. At the same time, it is vital that there is a legal framework that will ensure that the people of Wales will have the right and opportunity, as well as the willingness, to do so. Upgrading the status of the Welsh language is part of the work of creating those conditions. It was treated as an inferior language for many centuries; a deliberate effort is needed to raise its status and to declare the rights of its speakers if we are to right the wrongs of the past.

Our unanimous view as a committee was that the proposed Measure needed to declare completely unambiguously that the Welsh language has equal status to the English language in Wales, and the proposed Measure needs to ensure positive action in relation to the Welsh language. I was listening carefully to what the Minister said and I look forward to his further and clearer statement regarding that status.

Leanne Wood: Diolch i chi am y pwynt hwnnw ar statws yr iaith, ond a ydych yn cytuno bod yr adroddiad trawsbleidiol yn iawn i nodi bod angen gwneud llawer mwy yn y Mesur arfaethedig i rymuso unigolion i gael mynediad i wasanaethau ac i ddefnyddio'r iaith yn eu bywydau o ddydd i ddydd? Rwyf o'r farn eich bod chi, fel y pwyllgor, yn iawn i dynnu sylw at yr angen am ddatganiad clir o egwyddor yn y Mesur arfaethedig. A ydych yn cytuno mai hawl unigolion i gael mynediad i wasanaethau yn y Gymraeg ddylai'r egwyddor hwnnw fod? Dywedodd 80 y cant o'r bobl a holwyd yn ddiweddar gan Lais Defnyddwyr Cymru y byddent yn cefnogi hynny. Yn olaf, a ydych yn cytuno bod angen hawl gyfreithiol arnom sy'n caniatáu pobl i gael iawndal os yw corff yn methu â darparu'r gwasanaethau Cymraeg y mae wedi eu haddo?

Gareth Jones: Rwy'n cytuno bod diffyg eglurder yn hynny o beth a bod llawer o bryder. Bydd yr hyn a ddywedaso, a dylai fod, ar gyfer y Gweinidog, ond rwy'n cytuno â'r hyn yr ydych wedi ei fynegi.

Over recent months, it has become apparent

amlwg y bydd angen i'r Gweinidog roi sylw pellach i un neu ddau o faterion eraill hefyd. Yn ogystal â phennu dyletswyddau ar y cyrff cyhoeddus wrth ddarparu gwasanaethau, mae angen hefyd i'r Mesur arfaethedig ddatgan yn glir ac yn ddiawms hawl unigolyn i dderbyn y gwasanaethau hynny drwy eu priod iaith. Mae rhai cwestiynau sydd angen eu hateb; yr ydym wedi eu clywed y prynhawn yma ac ni wnaaf ailadrodd y rhai ynghylch rôl y comisiynydd iaith, pwy fydd yn gyfrifol am y penodi—ai'r Cynulliad neu'r Llywodraeth—faint o bwerau fydd ganddo, ac yn y blaen. Mae'r rhain i gyd yn gwestiynau mae'n rhaid i ni fynd i'r afael â hwy, ynghyd â beth fydd yn digwydd i hyrwyddo'r iaith ar ôl i'r Mesur arfaethedig ddod i rym, yn enwedig o ystyried diflaniad Bwrdd yr Iaith Gymraeg a'r gwaith y mae'r bwrdd hwnnw wedi'i wneud ar hyd y 15 mlynedd diwethaf. O roi sylw i'r cwestiynau hyn—ac maent yn gwestiynau sydd angen eu hateb—yr wyf yn ffyddiog y bydd gennym Fesur arfaethedig a fydd yn cynrychioli cam pwysig yn y dasg o sicrhau dyfodol i'r Gymraeg. I gloi, mae'r Mesur arfaethedig hwn yn deillio o'r angen i drin y Gymraeg fel hawl ac fel hanfod, ac nid fel addurn yng Nghymru. Yn y gorffennol, mae'r Gymraeg wedi gorfod bodloni gormod ar y math o docynistiaeth at yr iaith sy'n cael ei dilorni mor feistrolgar gan T.H. Parry-Williams:

'Cei ganmol hon fel canmol jwg ar seld,
Ond gwna hi'n hanfod ac mi gei di weld'.

Mae'n hanfodol bod y Mesur arfaethedig hwn yn gwneud y Gymraeg yn hanfod yng Nghymru. Ni wnaiff dim byd llai na hynny mo'r tro. Gadewch i ni adeiladu ar yr ewyllys da a'r consensws sydd ar draws yr Aelodau a'r pleidiau fod yn rhaid i'r iaith Gymraeg fyw. Gyda'n gilydd, gadewch i ni sicrhau Mesur arfaethedig a fydd yn cynnig yr amodau i'n galluogi i sicrhau i'r Gymraeg ei phriod le ym mywyd Cymru.

Eleanor Burnham: Fel y mae eraill wedi ei ddweud, mae cefnogaeth drawsbleidiol i'r Mesur arfaethedig hwn. Yr wyf yn siarad fel llfarydd y Democratiaid Rhyddfrydol, ond

that the Minister will need to pay further attention to one or two other issues also. As well as placing duties on public bodies in the provision of services, the proposed Measure also needs to declare clearly and unambiguously the right of individuals to receive services through their language of choice. There are some questions that remain unanswered; we have heard them this afternoon and I will not rehearse those about the role of the language commissioner, who will be responsible for the appointment—whether it will be the Assembly or the Government—how many powers the commissioner will have, and so on. Those are all questions that we will need to deal with, as well as what will happen to language promotion once the proposed Measure comes into force, particularly given the disappearance of the Welsh Language Board and the work that that board has undertaken over the last 15 years. In paying attention to those questions—and they are questions that need to be answered—I am confident that we will have a proposed Measure that will represent an important step forward in the task of securing the future of the Welsh language. To conclude, this proposed Measure emanates from the need to treat the Welsh language as a right and essential, and not as an ornament in Wales. In the past, Welsh has had to settle too often for the kind of tokenism towards the language that was mocked so masterfully by T.H. Parry-Williams:

You may praise the language as you would a jug on a dresser, but make it essential and then you will see.

It is vital that the proposed Measure makes the Welsh language essential in Wales. Nothing less than that will do. Let us build on the goodwill and consensus that exists across the parties and Members that the Welsh language must survive. Together, let us ensure that we have a proposed Measure that will offer the conditions that will enable us to secure for Welsh its rightful place in the life of Wales.

Eleanor Burnham: As others have already stated, there is cross-party support for this proposed Measure. I speak as the Liberal Democrat spokesperson, but I have not had

nid wyf wedi cael yr anrhydedd o fod ar unrhyw un o'r pwyllgorau sydd eisoes wedi cael eu henwi. Mae pobl eraill wedi dweud yn barod eu bod ar y pwyllgor hwn a'r llall, ac yr wyf yn dweud hyn rhag ofn bod unrhyw un sy'n gwranddo eisiau gwybod sut mae pethau'n gweithio yma, oherwydd bod llawer o ddi-ddordeb yn y mater hanesyddol hwn. Yr wyf yn credu bod ein plaid ni wedi gweithio'n ddiwyd iawn ar faterion ieithyddol: yr oedd Jenny yn Weinidog diwyd, ac yr wyf innau wedi gwneud fy ngorau fel ein llefarydd.

Yn sgîl y siom a leisiwyd yn gynharach, credaf mai'r peth pwysicaf yw creu Cymru ddwyieithog, ac nid wyf yn credu bod y Mesur arfaethedig hwn yn cyrraedd y nod yn gyfan gwbl. Nid wyf yn gweld sut mae statws cyfreithiol yr iaith yn cael ei sefydlu yn y Mesur arfaethedig fel y mae'n sefyll. Fel y mae pobl eraill wedi dweud yn barod, mae yna bryderon o ran trosglwyddo'r awenau o Fwrdd yr Iaith Gymraeg, sydd wedi bod yn wych. Credaf y byddwn ni oll eisiau talu teyrnged i waith diwyd y bwrdd.

Mae'r mater o symud tuag at safonau, yn hytrach na chreu cynlluniau iaith Gymraeg, hefyd yn achosi pryder. Credaf fod angen edrych yn fanwl ar y broses o benodi comisiynydd am y rhesymau mae Aelodau eraill wedi eu crybwyll. Fel y dywedodd Jenny, credaf fod angen i'r comisiynydd fod yn annibynnol o'r Gweinidog. Mae gen i bryderon eraill. Nid yw'r sôn am ddefnydd o'r iaith Gymraeg a hawliau'r unigolyn yn hollol iawn eto. Mae'n hanfodol bwysig bod yr unigolyn yn gallu apelio; nid wyf yn gweld ffordd i apelio ar hyn o bryd. Er fy mod yn cydnabod y gwelliannau a wnaethpwyd, felly, yr wyf yn siomedig mai Gweinidog o Blaid Cymru sy'n gweinyddu'r materion hyn; nid wyf yn meddwl bod y Gweinidog wedi gwneud gwaith sy'n cyfateb i'w allu: '*could do better*' yw fy marn i, mae'n ddrwg gen i ddweud, ond yr wyf yn edrych ymlaen at y cyfle hanesyddol hwn i wella'r sefyllfa a symud tuag at Gymru ddwyieithog.

Rhodri Glyn Thomas: Yn anffodus, credaf fod y cyfraniad diwethaf yn nodweddiadol o nifer o'r cyfraniadau yr ydym wedi eu cael y prynhawn yma, sy'n rhoi'r argraff nad oes unrhyw un wedi gwranddo ar yr hyn y mae

the privilege of being on any of the committees that were named earlier. Others have already said that they are on this or that committee, and I say this in case anyone listening wants to know how things work here, because there is a lot of interest in this historical matter. I believe that our party has worked diligently on linguistic matters: Jenny was diligent as Minister, and I have done my best as our spokesperson.

Following the disappointment expressed earlier, I think the most important thing is to create a bilingual Wales, and I do not believe that this proposed Measure will achieve that goal completely. I do not see how the legal status of the language is established in the proposed Measure as it stands. As others have already said, there are concerns about taking the reins from the Welsh Language Board, which has been fantastic. I think we would all want to pay tribute to the diligent work of the board.

The issue of moving towards standards, rather than creating Welsh language schemes, is also causing concern. I think we need to look closely at the process of appointing a commissioner for the reasons that other Members have mentioned. As Jenny said, I think that the commissioner needs to be independent of the Minister. I have other concerns. The part that mentions the use of the Welsh language and the rights of individuals is not quite right yet. It is essential that individuals can appeal; I do not see a way to appeal at the moment. While I acknowledge the amendments that have been made, I am disappointed that it is a Minister from Plaid Cymru who is administering these issues; I do not think that the Minister has done work that matches his ability: '*could do better*' is my opinion, I am sorry to say, but I look forward to this historic opportunity to improve the situation and move towards a bilingual Wales.

Rhodri Glyn Thomas: Unfortunately, I think that the last contribution is typical of many of the contributions we have had this afternoon, which give the impression that no-one has listened to what Alun Ffred Jones

Alun Ffred Jones wedi ei ddweud wrth gyflwyno'r Mesur arfaethedig hwn. Bu iddo ddweud yn gwbl glir unwaith yn rhagor ei fod yn barod iawn i ystyried gwelliannau a fydd yn cryfhau'r Mesur arfaethedig hwn; mae ef wedi dweud hynny'n gyson. Mae'r rhan fwyaf o gyfranwyr wedi bod yn barod iawn i feirniadu'r Gweinidog, a hynny er mwyn ceisio gwneud pwynt gwleidyddol. Nid wyf wedi clywed unrhyw awgrymiadau cadarnhaol ynglŷn â sut yn union y gall y Gweinidog gryfhau'r Mesur arfaethedig. Yr ydym wedi cychwyn ar broses, ac mae cyfle i bobl—[*Torri ar draws.*]

Jenny Randerson: I fear that you have not read the committee's report, because it suggests the wording of an amendment on the issue of equality, the right to use the language and its official status.

Rhodri Glyn Thomas: Y pwynt a wnaethpwyd gan y Gweinidog wrth gyflwyno'r Mesur arfaethedig y prynhawn yma oedd ei fod yn mynd i ymateb i'r pwynt ynglŷn â'r geiriad hwnnw, a bod gwelliant yn mynd i gael ei gyflwyno ar y pwynt hwnnw. Yn anffodus, Jenny, nid ydych wedi gwrando ar yr hyn a ddywedodd y Gweinidog. Mae yna gyfle i Aelodau gyfrannu'n greadigol at y broses hon, ac mae yna faterion sy'n ymwneud â'r Mesur arfaethedig lle mae consyrn cyffredinol yn bodoli o ran yr union eiriad sy'n cael ei gynnig ar hyn o bryd. Ein cyfrifoldeb ni yw edrych yn feirniadol ar y pryderon hynny a gweld a allwn ni ddod â geiriad fydd yn cryfhau'r Mesur arfaethedig, yn lle defnyddio'r achlysur hwn i ddweud 'Pe bawn i wedi cael y cyfle, byddwn wedi gwneud yn well na'r Gweinidog presennol'.

5.20 p.m.

Y gwir amdani yw mai'r Gweinidog presennol sydd wedi cyflwyno'r Mesur arfaethedig, ac y mae wedi golygu llawer o waith ar ei ran ef ac ar ran ei swyddogion. Petai pob un ohonom yn gallu cyfrannu at y drafodaeth ymhellach a'r broses o gyflwyno gwelliannau, byddai'n cryfhau'r sefyllfa hon.

Rhoddyd addewid eisoes ynglŷn â statws. Gwrandewais ar y Gweinidog yn ymdrin â

said while introducing this proposed Measure. He said quite clearly once again that he is willing to consider amendments that will strengthen this proposed Measure; he has said that consistently. Most contributors have been very willing to criticise the Minister, and have done so in order to try to make a political point. I have heard no constructive suggestions as to how exactly the Minister can strengthen the proposed Measure. We have embarked on a process and there is an opportunity for people—[*Interruption.*]

Jenny Randerson: Rwy'n ofni nad ydych wedi darllen adroddiad y pwyllgor, gan ei fod yn awgrymu geiriad ar gyfer gwelliant am gydraddoldeb, yr hawl i ddefnyddio'r iaith a'i statws swyddogol.

Rhodri Glyn Thomas: The point made by the Minister in introducing the proposed Measure this afternoon was that he was going to respond to the point on the wording, and that an amendment will be tabled on that point. Unfortunately, Jenny, you have not listened to what the Minister has said. There is an opportunity for Members to contribute creatively to this process, and there are issues relating to the proposed Measure about which there is general concern with regard to the exact wording that is currently being proposed. Our responsibility is to look critically at those concerns and see if we can bring forward a wording that will strengthen the proposed Measure, rather than using this occasion to say 'If I had had the opportunity, I would have done better than the current Minister.'

The truth of the matter is that it is the current Minister who has brought this proposed Measure forward, and it has meant a huge amount of work on his part and that of his officials. If each of us could contribute to the discussion and this process of introducing amendments, it would strengthen the situation.

A commitment has been made regarding status. I listened to the Minister dealing with

iawnderau a hawliau unigolion. Mae'n amlwg ei fod yn barod i ystyried y mater hwnnw hefyd. O ran apwyntio'r comisiynydd, credaf fod y Gweinidog, unwaith eto, wedi ymateb yn lled gadarnhaol i'r consyrn sydd wedi cael ei leisio ynglŷn â'r angen i sicrhau annibyniaeth y comisiynydd. Fodd bynnag, gadewch inni gofio hefyd y bydd y comisiynydd, pan gaiff ef neu hi ei benodi neu ei phenodi, mewn sefyllfa i wneud gwaith gwirioneddol o ran hyrwyddo'r Gymraeg. Credaf ei bod yn bwysig inni roi ystyriaeth i hynny a gweld beth y gallwn ei wneud yn y maes hwn i gryfhau y modd y mae'r rôl honno yn cael ei disgrifio yn y Mesur arfaethedig a sicrhau bod y potensial hwnnw ar gael i'r comisiynydd.

Gofynnaf hefyd inni ystyried y safonau. Un awgrym cadarnhaol a gafwyd oedd awgrym Paul: y gellid ystyried symud o'r cynlluniau iaith i'r safonau dros gyfnod o amser. Byddwn yn gofyn i'r Gweinidog ystyried hynny. Fodd bynnag, mae'n rhaid inni ganmol y Gweinidog am ddod â'r Mesur arfaethedig hwn gerbron y Cynulliad a'i longyfarch ar wneud hynny. Gobeithiaf y byddwn ni i gyd yn ymdrin â'r mater hwn mewn ffordd adeiladol er mwyn sicrhau bod gennym Fesur arfaethedig gwirioneddol i hyrwyddo'r defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru o'r diwedd.

Bethan Jenkins: Yr wyf yn diolch i'r Gweinidog am ei ddatganiad heddiw, ac yn croesawu'r datganiad hwnnw, sy'n rhoi mwy o eglurder ar y sefyllfa o ran statws swyddogol i'r iaith. Yr wyf yn credu ei bod yn bwysig inni ganolbwyntio ar y ffordd ymlaen ac ar sut y gallwn sicrhau nad oes unrhyw anghydraddoldeb rhwng y Gymraeg a Saesneg yn ein cymdeithas. Ar ôl gwranddo ar y Gweinidog, yr wyf yn gobeithio y bydd yn derbyn y gwelliannau sy'n deillio o'r cam nesaf yn y broses deddfu. Dyna pam yr ydym ni, fel grŵp, wedi cael ein siomi gan agwedd y Torïaidd heddiw. Mae'n amlwg nad ydynt yn deall y broses fel y mae, ac maent yn ceisio chwarae gemau gwleidyddol gyda'r iaith Gymraeg.

Yn y drafodaeth hon, mae angen inni ganolbwyntio ar hawliau oherwydd bod llawer o bobl a grwpiau pwyso wedi mynegi

the issue of compensation and the rights of individuals. It is obvious that he is also willing to consider that issue. With regard to appointing the commissioner, again, the Minister has responded positively to the concerns that have been expressed about the need to ensure the independence of the commissioner. However, let us bear in mind that the commissioner, when he or she is appointed, will be in a position to undertake truly positive work on Welsh language promotion. It is important that we consider that and consider what we can do in this field to strengthen the way in which that role is described in the proposed Measure and ensure that that potential is available to the commissioner.

I also ask that we consider the standards. One positive suggestion was received from Paul: that we could consider moving from language schemes to standards over a period of time. I would ask the Minister to consider that. However, we must praise the Minister for bringing this proposed Measure before the Assembly and congratulate him for doing so. I hope that we will all tackle this issue in a constructive way in order to ensure that we have a truly positive proposed Measure to promote the use of Welsh within Wales at last.

Bethan Jenkins: I thank the Minister for this statement today, which I welcome. It gives more clarity on the situation with regard to official status for the language. I believe that it is important that we concentrate on the way forward and on the way in which we can ensure that there is no inequality between the Welsh and English languages in our society. Having listened to the Minister, I hope that he will accept the amendments emanating from the next stage of the legislative process. That is why we, as a group, have been disappointed by the Tories' attitude today. It is obvious that they do not understand the process as it stands, and they are trying to play political games with the Welsh language.

In this discussion, it is necessary for us to concentrate on rights because many people and pressure groups have been

eu consym am hyn i Aelodau. Yn ôl y grwpiau hyn, y prif bwynt yw nad yw'r Mesur arfaethedig yn rhoi hawliau i unigolion, er bod hawliau yn cael eu rhoi i gwmnïau. Er enghraifft, byddai gan gwmnïau yr hawl i apelio yn erbyn safonau a gweithredu'r safonau. Yr wyf yn deall y pwynt am hawliau torfol a chynrychiolaeth i unigolion gan y comisiynydd ond, Weinidog, a ydych yn derbyn bod y Mesur arfaethedig fel y mae ar hyn o bryd, yn sgîl cyfyngiadau y Gorchymyn cymhwysedd deddfwriaethol gwreiddiol, yn galluogi busnesau i apelio yn erbyn penderfyniadau sy'n eu hymrwymo i ddefnyddio'r Gymraeg yn eu gwaith, er nad oes hawl ar hyn o bryd gan unigolion? Er enghraifft, nid oes darpariaeth cyfrwng Cymraeg ar hyn o bryd ar gyfer pobl i fynnu gwersi nofio yn y gymuned. Felly, a fedrwyh ystyried y posibilrwydd o osod hawl gyfreithiol yn y Mesur arfaethedig i sicrhau hawliau unigolion a chryfhau hawl foesol sydd yn bodoli o dan Ddeddf 1993?

Bu llawer iawn o bwyslais ar rôl y comisiynydd fel eiriolwr dros yr iaith Gymraeg yn yr hyn sydd wedi cael ei drafod hyd yn hyn. Fodd bynnag, mae rhai pobl wedi dweud bod angen gwahanu'r rôl hyrwyddo oddi wrth rôl rheoleiddio y comisiynydd. Fel yr ydym wedi gweld gyda hanes Bwrdd yr Iaith Gymraeg, efallai ei bod yn beryglus inni ddibynnu ar un corff neu unigolyn. Yr ydym wedi gweld enghreifftiau lle nad yw rhai cwmnïau a busnesau wedi glynu at eu cynlluniau iaith, a rhaid inni sicrhau bod hyrwyddo a rheoleiddio ar wahân, ac felly, byddwn yn croesawu eglurhad cryfach o sut y gellir sicrhau hyn.

Fel cadeirydd y grŵp trawsbleidiol ar hawliau dynol, ceiswyr lloches a ffoaduriaid, y mater arall sy'n bwysig imi yw'r ffaith nad yw'r Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol wedi rhoi tystiolaeth i'r pwyllgor a oedd yn trafod y mater hwn. Deallaf nad yw'r iaith Gymraeg yn un o'i brif feysydd o ddiddordeb ochr yn ochr â meysydd fel hawliau i bobl sydd ag anableddau, a materion yn ywneud â rhywioldeb a hil. Fodd bynnag, yn fy marn i, mae'r ddadl am hawliau ieithyddol yn cydymffurfio â'i rôl fel corff sydd yn amddiffyn hawliau dynol. Felly, dylai'r iaith fod yn rhan o hynny.

communicating their concerns about this to Assembly Members. According to these groups, the main point is that the proposed Measure does not give rights to individuals, while they are provided to bodies and organisations. For example, companies would have the right to appeal against standards and the implementation of standards. I understand the point about collective rights and representation for individuals by the commissioner, but, Minister, do you accept that, as it stands, the proposed Measure, given the limitations of the original legislative competence Order, would enable businesses to appeal against decisions that require them to use the Welsh language in their work, while this right does not currently exist for individuals? For example, there is no Welsh-medium provision for those wishing to learn to swim. Therefore, can you consider the possibility of placing a legal right in the proposed Measure to ensure the rights of individuals and to strengthen the moral right that exists under the 1993 Act?

There has been a great deal of emphasis on the commissioner's role as an advocate of the Welsh language in the discussion so far. However, some people have stated that we need to separate the promotional and regulatory roles of the commissioner. As we have seen with the history of the Welsh Language Board, it is perhaps dangerous for us to depend on one organisation or individual. There have been examples of companies and businesses not adhering to their language schemes, and we must ensure that promotion and regulation are separate, and I would therefore welcome a stronger explanation of how that can be secured.

As the chair of the cross-party group on human rights, asylum seekers and refugees, the other issue that is important to me is that the Equality and Human Rights Commission has not given evidence to the committee that dealt with this issue. I am given to understand that it does not define the Welsh language as being part of its main areas of interest alongside areas such as disability rights or matters relating to sexuality or race equality. However, in my opinion, the debate on language rights complies with its role as a body that protects human rights. Therefore, language should be a part of that. I would like

Hoffwn gael mwy o eglurder ynglŷn â rôl y sefydliad yn hynny o beth: pa un ai a fydd yn gweithio gyda'r comisiynydd neu bellach yn gweld nad oes rôl iddo o ran amddiffyn yr iaith. Gallwn longyfarch y Llywodraeth am ddod â hyn yn ei flaen. Croesawaf fwy o drafodaeth yn y dyfodol a gobeithiaf y gwneir newidiadau cadarnhaol i'r Mesur arfaethedig er mwyn inni hyrwyddo'r iaith Gymraeg yng Nghymru.

Y Gweinidog dros Drefnadaeth (Alun Ffred Jones): Diolch yn fawr am y cyfraniadau, sydd wedi bod yn amrywiol a diddorol. Mae'n siŵr gennyf y bydd y drafodaeth hon yn parhau. Fodd bynnag, hoffwn nodi un peth; credaf y dylem fod yn barod i ddathlu'r Mesur arfaethedig hwn. Beth bynnag yw eich barn ynglŷn â rhai gwendidau, dyma gam eithriadol ymlaen. Nid rhyw 'shuffle' mohono. Mae'r potensial i waith y comisiynydd hwn ehangu'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn aruthrol. Dylai'r Llywodraeth a'r Cynulliad fod yn falch o hynny ac nid yn unig canolbwyntio ar agweddau negyddol. Yn y cyd-destun hwn, hoffwn ddiolch am gyfraniad Brian Gibbons i'r drafodaeth. Croesawaf ei sylwadau a chredaf y cytunwn â phopeth a ddywedodd, gan gynnwys, wrth gwrs, y sylwadau bod yn rhaid bod yn gymesur wrth gyflwyno'r safonau hyn. Byddai rhywun yn cefnogi hynny, a dyna paham y mae angen yr hyblygrwydd pan na allwn ddweud, 'Dyma'r safonau a fydd yn bodoli ar draws Cymru ym mhob maes'. Ni allwch wneud hynny. Yr ydym yn chwilio am y pwerau fframwaith hyn er mwyn cael yr hyblygrwydd. Wedi dweud hynny, dywedaf unwaith eto y ceir gwelliant a fydd yn darparu datganiad clir ynglŷn â statws swyddogol y Gymraeg.

Gan nad oes gennyf lawer o amser, hoffwn gyfeirio at sylwadau Angela Burns fel Cadeirydd y pwyllgor, a thanlinellu'r ffaith pan osodir is-ddeddfwriaeth i sefydlu safonau, bydd yn destun craffu ariannol llawn. Hoffwn danlinellu'r ffaith hefyd nad yw'r rhan fwyaf, o ddigon, o'r sector preifat yn dod o dan y Mesur arfaethedig. Beirniadwyd y penderfyniad hwnnw, ond credaf, ar hyn o bryd, mai dyna'r sefyllfa briodol. Bydd yn rhaid i'r dyletswyddau fod yn rhesymol ac yn gymesur. Unwaith eto, o ran costau, derbyniaf nad oedd manylion

more clarity about the role of the organisation in that regard: whether it will work with the commissioner, or whether it no longer sees that it has a role in protecting the language. We can congratulate the Government for taking this forward. I welcome further discussion in the future and I hope that positive changes are made to the proposed Measure in order for us to promote the Welsh language in Wales.

The Minister for Heritage (Alun Ffred Jones): Thank you very much for the contributions, which have been varied and interesting. I am sure that this discussion will continue. However, I would like to make one point; I think that we should be prepared to celebrate this proposed Measure. Whatever your views are about some of its flaws, this is an exceptional step forward. This is not a mere shuffle. There is potential for the work of the commissioner to lead to a massive expansion of Welsh-medium provision. The Government and the Assembly should be proud of that and not focus only on negative aspects. In this context, I thank Brian Gibbons for his contribution to the discussion. I welcome his comments and I think we agree with everything he said, including, of course, the comments that outlined the need to be proportionate in introducing these standards. One would support that, and that is why we need the flexibility when we cannot say, 'These are the standards that will exist across Wales in all areas.' You cannot do that. We are looking for the framework powers in order to obtain flexibility. That said, I say once again that an amendment will be brought forward to provide a clear statement about the official status of the Welsh language.

As I do not have much time, I would like to refer to comments made by Angela Burns as the Chair of the committee, and underline the fact that when subordinate legislation is made to establish standards, it will be subject to full financial scrutiny. I would also like to underline the fact that, by far, the majority of the private sector will not be covered by the proposed Measure. That decision has been criticised, but I think, at this stage, that it is appropriate. Duties will have to be reasonable and proportionate. Once again, in terms of costs, I accept that there was no detail about

ynglŷn â chostau gan ei bod yn anodd iawn proffwydo hynny, ond y ffaith amdani yw bod llawer iawn o'r cyrff hyn yn cyflawni gofynion eisoes o dan Ddeddf 1993, ac felly mae'r costau hynny wedi cael eu cynnwys yn eu gweithgareddau. Os nad yw rhywun wedi gwneud unrhyw beth yn y gorffennol ac yn dechrau o'r newydd, ceir costau cychwynnol. Fodd bynnag, nid oes rhaid credu y bydd y rheiny yn eithriadol.

Hoffwn drafod un mater arall, sef y comisiynydd. Clywais sawl apêl i'r comisiynydd fod yn annibynnol oddi wrth y Llywodraeth. Mae'n rhaid i'r Llywodraeth beidio â dweud wrth y comisiynydd beth i'w ddweud. Eto i gyd, cafwyd apeliadau i ddweud beth yw'r safonau hyn er mwyn dweud wrth y comisiynydd, 'Dyma'r safonau y byddwch yn eu harddel yn y dyfodol'. Ni allwch ei chael hi y ddwy ffordd. O ran y rhai sydd wedi dweud, 'Nid oes gennym syniad beth fydd y safonau', yr wyf wedi rhoi rhai enghreifftiau posibl yn seiliedig ar y gofynion sydd eisoes o fewn y cynlluniau iaith i'r pwyllgor petaech yn fodlon edrych. Yn ddiâu, byddai rhai yn hoffi cael mwy, ond mae rhai safonau enghreifftiol yno.

Gallaf derfynu drwy ddiolch i Aelodau, unwaith eto, nid yn unig am y cyfraniadau heddiw, ond am y sylwadau a wnaed gan y pwyllgorau. Byddwn yn edrych yn fanwl eto ar yr awgrymiadau hynny ac, yn sicr, fel y dywedais, byddwn yn cyflwyno gwelliannau a fydd, gobeithio, yn cryfhau'r Mesur arfaethedig ac yn ei wneud yn fwy eglur ac yn cadarnhau annibyniaeth y comisiynydd i'r dyfodol a'i rôl gadarnhaol i sicrhau gwasanaethau dwyieithog mewn amrywiaeth o gyrff a chwmnïau ar hyd a lled Cymru. Rhaid inni beidio â cholli golwg ar un peth: y bwriad yw cael mwy o wasanaethau i'r siaradwr Cymraeg, ond hefyd cael mwy o siaradwyr Cymraeg i'w defnyddio a chael mwy o Gymry di-Gymraeg i ddysgu Cymraeg a'i defnyddio. Dyna'r amcan a'r nod, ac mae'n her aruthrol o gofio bod ieithoedd lleiafrifol ar draws y byd yn gwegian a diflannu. Felly, mae'n rhaid inni symud ymlaen yn gymesur a gyda cefnogaeth y di-Gymraeg, a hefyd roi cyfleon o'r newydd i'r Cymry Cymraeg sydd eisiau defnyddio eu hiaith yn eu bywydau bob dydd.

costs because it is very difficult to predict them, but the fact is that many of these organisations are already subject to the requirements of the 1993 Act, and therefore those costs have been included in their activities. If someone has not done anything in the past and is starting anew, there will be initial costs. However, there is no need to think that those will be exceptional.

I would like to discuss another issue, namely the commissioner. I heard several appeals for the commissioner to be independent of the Government. The Government must not tell the commissioner what to say. Yet there have been appeals to say what these standards will be in order to tell the commissioner, 'These are the standards that you will be responsible for in the future.' You cannot have it both ways. For those who have said, 'We have no idea what the standards will be', I have given some possible examples, which are based on the requirements within the existing language schemes to the committee if you are willing to look. Undoubtedly, some people would like to have more, but examples of standards do exist.

I will end by thanking Members, once again, not only for the contributions today, but for the observations made by the committees. We will look closely again at those suggestions and, certainly, as I said, we will introduce amendments that will, hopefully, strengthen the proposed Measure to make it clearer and to confirm the independence of the commissioner for the future and his or her positive role in ensuring bilingual services in a variety of organisations and companies throughout Wales. We must not lose sight of one thing: the intention is to have more services for Welsh speakers, but also to get more Welsh speakers to use the language and to get more non-Welsh-speaking Welsh people to learn Welsh and to use it. That is the aim and the intention, and it is an incredible challenge considering that minority languages are disappearing all over the world. Therefore, we must move forward proportionately and with the support of those who do not speak Welsh, and also provide new opportunities for those who speak Welsh who wish to use their language in their daily lives.

5.30 p.m.

The Deputy Presiding Officer: The proposal is to agree amendment 1. Does any Member object? I see that there is an objection. I will therefore defer all voting on this item until voting time.

Y Dirprwy Lywydd: Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 1. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? Gwelaf fod gwrthwynebiad. Felly, gohiriaf bob pleidlais ar yr eitem hon tan y cyfnod pleidleisio.

*Gohiriwyd y pleidleisiau tan y cyfnod pleidleisio.
Votes deferred until voting time.*

Penderfyniad Ariannol ynghylch Mesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru) Financial Resolution for the Proposed Welsh Language (Wales) Measure

Cynnig NDM4533 Alun Ffred Jones

Motion NDM4533 Alun Ffred Jones

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru, at ddibenion unrhyw ddarpariaethau sy'n deillio o Fesur Arfaethedig y Gymraeg (Cymru), yn cytuno ar unrhyw gynnydd mewn gwariant o'r math y cyfeirir ato yn Rheol Sefydlog 23.80(ii)(a) a (b), sy'n codi o ganlyniad i'r Mesur.

To propose that the National Assembly for Wales, for the purposes of any provisions resulting from the Proposed Welsh Language (Wales) Measure, agrees to any increase in expenditure of a kind referred to in Standing Order 23.80(ii) (a) and (b), arising in consequence of the Measure.

The Minister for Heritage (Alun Ffred Jones): I move the motion.

Y Gweinidog dros Dreftadaeth (Alun Ffred Jones): Cynigiaf y cynnig.

The Deputy Presiding Officer: As there are no speakers on this item and as the vote on the general principles of the proposed Measure has been deferred until voting time, I will defer voting on the financial resolution until that time as well.

Y Dirprwy Lywydd: Gan nad oes unrhyw siaradwyr ar yr eitem hon a chan fod y bleidlais ar egwyddorion cyffredinol y Mesur arfaethedig wedi cael ei gohirio tan y cyfnod pleidleisio, gohiriaf y bleidlais ar y penderfyniad ariannol tan yr amser hwnnw hefyd.

*Gohiriwyd y pleidleisiau tan y cyfnod pleidleisio.
Votes deferred until voting time.*

*Daeth y Llywydd i'r Gadair am 5.31 p.m.
The Presiding Officer took the Chair at 5.31 p.m.*

Dadl yng Nghyfnod 3 o dan Reol Sefydlog 23.57 ar y Mesur Arfaethedig ynghylch Strategaethau ar gyfer Gofalwyr (Cymru) Stage 3 Standing Order 23.57 Debate on the Proposed Carers Strategies (Wales) Measure

Y Llywydd: Cyn inni ddechrau, hoffwn atgoffa Aelodau y byddwn yn trafod y gwelliannau yn unol â'r rhestr grwpio, ond yn pleidleisio yn unol â'r rhestr o welliannau wedi eu didoli.

The Presiding Officer: Before we begin, I would like to remind Members that we will debate the amendments in accordance with the groupings list, but will vote on the amendments in accordance with the marshalled list.

**Gofalwyr (Gwelliannau 2 a 3)
Carers (Amendments 2 and 3)**

Y Llywydd: Mae'r grŵp cyntaf yn ymwneud â gofalwyr, sef gwelliannau 2 a 3. Galwaf ar Andrew R.T. Davies i gynnig gwelliant 2 a siarad am y gwelliant arall yn y grŵp.

The Presiding Officer: The first group concerns carers, namely amendments 2 and 3. I call on Andrew R.T. Davies to move amendment 2 and to speak on the other amendment in the group.

Andrew R.T. Davies: I move amendment 2 in my name.

Andrew R.T. Davies: Cynigaf welliant 2 yn fy enw.

Amendment 2 seeks to define who is the primary and secondary carer, including those under the age of 18. Some stakeholders expressed concern that section 1 of the proposed Measure does not refer specifically to young carers. This issue was raised by the Welsh NHS Confederation, which said that we need to see what we can do for children and young people through the legislation to make these opportunities equal to those of their peers who do not have a caring role. Similarly, in written evidence, Children in Wales said that if the proposed Measure includes young carers explicitly, it would provide the opportunity to deliver holistic, seamless services to all carers. This view was supported by the Stage 1 legislation committee. That is why we have moved amendment 2, as we believe that it will provide that right for young carers and enhance the proposed Measure.

Mae gwelliant 2 yn ceisio diffinio pwy yw'r prif ofalwr a'r ail ofalwr, gan gynnwys y rhai o dan 18 oed. Mynegodd rhai rhanddeiliaid bryder nad yw adran 1 o'r Mesur arfaethedig yn cyfeirio'n benodol at ofalwyr ifanc. Codwyd y mater hwn gan Gonffederasiwn GIG Cymru, a ddywedodd fod angen i ni weld beth y gallwn ei wneud ar gyfer plant a phobl ifanc drwy'r deddfwriaeth i wneud y cyfleoedd hyn yn gyfartal â rhai y cyfoedion hynny nad oes ganddynt rôl ofalu. Yn yr un modd, mewn tystiolaeth ysgrifenedig, dywedodd Plant yng Nghymru, petai'r Mesur arfaethedig yn cynnwys gofalwyr ifanc yn benodol, byddai'n rhoi cyfle i ddarparu gwasanaethau cyfannol, di-dor i bob gofalwr. Cefnogwyd y farn hon gan bwyllgor deddfwriaeth Cam 1. Dyna pam yr ydym wedi cynnig gwelliant 2, gan y credwn y bydd yn darparu'r hawl honno i ofalwyr ifanc a gwella'r Mesur arfaethedig.

Amendment 3 seeks to define the primary carer and the secondary carer. In evidence to the committee, it was stated that young people with caring responsibilities may not be the primary carer, but they may still be a secondary carer. In the consultation process, young carers felt that it was important that the role is recognised. This issue of what counts as a substantial amount of time, on a regular basis, is often open to interpretation. The Stage 1 legislation committee noted that 20 hours of care for an adult was substantial, and that regular care was about five hours for a young carer, whether he or she is a primary or secondary carer. It recommended that the definition in the proposed Measure should refer to primary and secondary carers. That is why we have moved amendment 3, because we believe that it clearly defines that role according to the evidence received by the legislation committee, in particular the

Mae gwelliant 3 yn ceisio diffinio'r prif ofalwr a'r ail ofalwr. Mewn tystiolaeth i'r pwyllgor, nodwyd nad pobl ifanc sydd â chyfrifoldebau gofal yw'r prif ofalwr efallai, ond mae'n bosibl eu bod yn ail ofalwr. Yn y broses ymgynghori, teimlai gofalwyr ifanc ei bod yn bwysig bod y rôl yn cael ei chydabod. Mae'r mater hwn o beth sy'n cyfrif fel swm sylweddol o amser, am gyfnodau rheolaidd, yn aml yn cael ei ddehongli'n wahanol. Nododd pwyllgor deddfwriaeth Cyfnod 1 bod 20 awr o ofal ar gyfer oedolyn yn sylweddol, ac mai pump awr oedd hyd gofal rheolaidd ar gyfer gofalwr ifanc, p'un ai a ydyw ef neu hi yn brif ofalwr neu'n ail ofalwr. Argymhellodd y pwyllgor y dylai'r diffiniad yn y Mesur arfaethedig gyfeirio at brif ofalwyr ac ail ofalwyr. Dyna pam yr ydym wedi cynnig gwelliant 3, oherwydd credwn ei fod yn diffinio'r rôl honno'n glir yn ôl y dystiolaeth

definition of primary and secondary carers. Based on the explanation that I have given and also the evidence given to the legislation committee, I hope that you will find favour in endorsing these amendments.

The Deputy Minister for Social Services (Gwenda Thomas): While I appreciate that the proposed amendments derive from evidence that was received by Legislation Committee No. 5, I am afraid that I cannot support them.

The definition of ‘carer’ in section 1 of the proposed Measure applies to every individual of any age who provides or intends to provide a substantial amount of care on a regular basis. Therefore, I am clear that this proposed Measure covers young carers, and I do not think that it is necessary that they be explicitly referred to—

Darren Millar *rose*—

The Presiding Officer: Order. The Deputy Minister has only just stood up—I think that you might give her another two seconds.

Gwenda Thomas: I will give way in a minute—I will just finish that sentence. I am clear that this proposed Measure covers young carers, and I do not think that it is necessary that they be explicitly referred to on the face of the proposed Measure.

Darren Millar: Thank you for giving way, Deputy Minister. There is no dispute with you on the fact that what is currently on the face of the proposed Measure includes young carers, but the specific issue was that there needs to be proper regard to young carers in delivering the strategies that will arise on the back of the legislation. It is clear that they took this approach in Scotland and that it was successful in ensuring that the views of young carers were sought and incorporated in the development of those strategies. Therefore, I urge you to reconsider your position.

Gwenda Thomas: I am still of the mind that

a dderbyniwyd gan y pwyllgor deddfwriaeth, yn enwedig y diffiniad o brif ac ail ofalwyr. Yn seiliedig ar yr esboniad yr wyf wedi’i roi a hefyd y dystiolaeth a roddwyd i’r pwyllgor deddfwriaeth, gobeithiaf y byddwch yn ei gweld yn dderbyniol i gymeradwyo’r gwelliannau hyn.

Y Dirprwy Weinidog dros Wasanaethau Cymdeithasol (Gwenda Thomas): Er fy mod yn gwerthfawrogi bod y diwygiadau arfaethedig yn deillio o dystiolaeth a dderbyniwyd gan Bwyllgor Deddfwriaeth Rhif 5, mae arnaf ofn na allaf eu cefnogi.

Mae’r diffiniad o ‘ofalwr’ yn adran 1 o’r Mesur arfaethedig yn berthnasol i bob unigolyn o unrhyw oedran sy’n darparu neu’n bwriadu darparu swm sylweddol o ofal yn rheolaidd. Felly, yr wyf yn glir bod y Mesur arfaethedig hwn yn cynnwys gofalwyr ifanc, ac nid wyf yn credu ei bod yn angenrheidiol eu bod yn cael eu cyfeirio yn benodol at—

Darren Millar *a gododd*—

Y Llywydd: Trefn. Dim ond newydd sefyll ar ei thraed y mae’r Dirprwy Weinidog—credaf y gallech roi dwy eiliad arall iddi.

Gwenda Thomas: Ildiaf mewn munud—rwyf ond am orffen y frawddeg honno. Rwyf yn glir bod y Mesur arfaethedig hwn yn cynnwys gofalwyr ifanc, ac ni chredaf fod angen cyfeirio’n benodol atynt ar wyneb y Mesur arfaethedig.

Darren Millar: Diolch i chi am ildio, Ddirprwy Weinidog. Nid oes unrhyw anghytundeb â chi ar y ffaith bod yr hyn sydd ar wyneb y Mesur arfaethedig ar hyn o bryd yn cynnwys gofalwyr ifanc, ond y mater penodol oedd bod angen rhoi ystyriaeth briodol i ofalwyr ifanc wrth gyflwyno strategaethau a fydd yn codi o ganlyniad i’r ddeddfwriaeth. Mae’n amlwg eu bod wedi cymryd yr ymagwedd hon yn yr Alban a’i bod yn llwyddiannus o ran sicrhau bod barn gofalwyr ifanc yn cael ei chlywed a’i hymgorffori yn y gwaith o ddatblygu’r strategaethau hynny. Felly, rwyf yn eich annog i ailystyried eich safbwynt.

Gwenda Thomas: Rwyf yn dal i feddwl nad

that is not necessary and could give rise to confusion. It is quite clear. There has also been communication with the Children's Commissioner for Wales on this issue and I am clear in my mind that there is no need to define a young carer on the face of the proposed Measure.

Amendment 2 also proposes to introduce into the definition of carers new subcategories of carers called primary and secondary carers. These are then further defined by amendment 3. My view is that there would be no benefit in defining carers in this way; indeed, it might lead to confusion. The current definition of a carer in section 1 is consistent with that in the carers LCO and reflects existing carers legislation and practice. It is therefore well understood. Introducing a completely new distinction between people who may be acting together as carers for the same person is likely to generate confusion. As I made clear when this amendment was discussed at Stage 2, I also have some reservations about the definitions that are being proposed. I believe that they would require a great deal more work to clarify their meaning to ensure that they could be fully understood. I would be prepared to consider that if I thought that the amendments would produce benefits for carers. However, I do not believe that that is the case.

The provisions of the proposed Measure will support every caring situation and, provided that care is regular and substantial, making a distinction between different levels of care would serve no useful purpose. The term 'regular and substantial' has been adopted from earlier carers legislation, in particular, the Carers and Disabled Children Act 2000. This is because it is generally well established and well understood that the test that practitioners should apply should relate to the impact of the caring role on the individual carer, rather than the number of hours of care or how frequently that care is provided.

Andrew R.T. Davies: I hear what the Deputy Minister says, but the evidence that was given to the committee by various

yw hynny'n angenrheidiol ac y gallai arwain at ddryswch. Mae'n eithaf clir. Mae'r mater hwn hefyd wedi bod yn destun cyfathrebu â Chomisiynydd Plant Cymru ac rwyf yn glir yn fy meddwl nad oes angen rhoi diffiniad o ofalwr ifanc ar wyneb y Mesur arfaethedig.

Mae gwelliant 2 hefyd yn cynnig cyflwyno oddi mewn i'r diffiniad o ofalwyr, is-gategoriâu newydd o ofalwyr a elwir yn brif ofalwyr ac ail ofalwyr. Caiff y rhain eu diffinio ymhellach wedyn trwy welliant 3. Fy marn i yw na fyddai unrhyw fudd o ran diffinio gofalwyr yn y modd hwn; yn wir, gallai arwain at ddryswch. Mae'r diffiniad presennol o ofalwr yn adran 1 yn gyson â hwnnw sydd yng Ngorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol y gofalwyr ac yn adlewyrchu'r ddeddfwriaeth a'r arfer presennol sy'n ymwneud â gofalwyr. Felly, mae dealltwriaeth dda o'r diffiniad. Mae'n debygol y byddai cyflwyno gwahaniaeth cwbl newydd rhwng pobl a allai fod yn gweithredu ar y cyd fel gofalwyr ar gyfer yr un person greu dryswch. Fel yr eglurais pan gafodd y gwelliant hwn ei drafod yng Nghyfnod 2, mae gennyf hefyd rai amheuan am y diffiniadau sy'n cael eu cynnig. Credaf y byddai angen llawer mwy o waith i egluro eu hystyr er mwyn sicrhau y gellid eu deall yn llawn. Byddwn yn barod i ystyried hynny os oeddwn yn meddwl y byddai'r newidiadau o fantais i ofalwyr. Fodd bynnag, nid wyf yn credu bod hynny'n wir.

Bydd darpariaethau'r Mesur arfaethedig yn cefnogi pob sefyllfa o ofal ac, ar yr amod bod y gofal yn rheolaidd a sylweddol, ni fyddai gwahaniaethu rhwng gwahanol lefelau o ofal yn cyflawni unrhyw ddiben defnyddiol. Mae'r term 'rheolaidd a sylweddol' wedi cael ei fabwysiadu o ddeddfwriaeth gynharach yn ymwneud â gofalwyr, yn enwedig, y Ddeddf Gofalwyr a Phlant Anabl 2000. Mae hyn oherwydd ei fod wedi hen ymsefydlu ac yn gwbl eglur y dylai'r prawf y dylai ymarferwyr ei ddefnyddio ymwneud ag effaith y rôl ofalu ar y gofalwr unigol, yn hytrach na nifer yr oriau neu ba mor aml y darperir gofal.

Andrew R.T. Davies: Rwyf yn clywed yr hyn y mae'r Dirprwy Weinidog yn ei ddweud, ond mae'r dystiolaeth a roddwyd i'r

organisations, which I highlighted in my opening remarks, clearly contradicts what the Deputy Minister has said. My colleague, Darren Millar, highlighted the example of Scotland where the practice that these amendments seek to introduce has been brought in and has been adopted to great benefit. While I make my plea, I am pretty sure that the Deputy Minister, through her whipping notice, will not have her colleagues support our amendments, but I think that the proposed Measure will be deficient if our amendments are rejected.

The Presiding Officer: Do you wish to move to a vote on amendment 2?

Andrew R.T. Davies: Yes.

Y Llywydd: Dylwn nodi os gwrthodir gwelliant 2 y bydd gwelliant 3 yn ffaelu.

Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 2. A oes gwrthwynebiad? Gwellaf fod. Felly, symudwn i bleidlais.

pwyllgor gan amrywiol sefydliadau, y tynnais sylw atynt yn fy sylwadau agoriadol, yn amlwg yn groes i'r hyn y mae'r Dirprwy Weinidog wedi'i ddweud. Tynnodd fy nghydweithiwr, Darren Millar, sylw at esiampl yr Alban lle mae'r arfer y ceisia'r gwelliannau hyn ei gyflwyno wedi dod i rym a'i fabwysiadu er budd mawr. Wrth i mi wneud fy mhle, rwyf yn eithaf sicr na fydd y Dirprwy Weinidog, drwy ei rhybudd chwipio, yn gadael i'w chydweithwyr gefnogi ein gwelliannau, ond credaf y bydd y Mesur arfaethedig yn ddiffygiol os caiff ein gwelliannau eu gwrthod.

Y Llywydd: A ydych yn dymuno symud i bleidlais ar welliant 2?

Andrew R.T. Davies: Ydwyf.

The Presiding Officer: I should note that if amendment 2 is not agreed, amendment 3 will fall.

The question is that amendment 2 be agreed to. Are there any objections? I see that there are. Therefore, we move to a vote.

*Gwelliant 2: O blaid 14, Ymatal 0, Yn erbyn 29.
Amendment 2: For 14, Abstain 0, Against 29.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
Bates, Mick
Black, Peter
Burnham, Eleanor
Davies, Andrew R.T.
German, Veronica
Graham, William
Isherwood, Mark
Melding, David
Millar, Darren
Morgan, Jonathan
Ramsay, Nick
Randerson, Jenny
Williams, Kirsty

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Barrett, Lorraine
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davidson, Jane
Davies, Alun
Davies, Andrew
Franks, Chris
Gibbons, Brian
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Hutt, Jane
James, Irene
Jenkins, Bethan
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Carwyn
Jones, Elin
Jones, Helen Mary
Jones, Ieuan Wyn
Law, Trish
Lewis, Huw
Lloyd, David
Lloyd, Val
Mewies, Sandy

Neagle, Lynne
Thomas, Gwenda
Watson, Joyce

*Gwrthodwyd gwelliant 2.
Amendment 2 not agreed.*

Y Llywydd: Gan fod gwelliant 2 wedi ei wrthod, mae gwelliant 3 yn ffael.

The Presiding Officer: As amendment 2 was not agreed, amendment 3 falls.

*Methodd gwelliant 3.
Amendment 3 fell.*

5.40 p.m.

Strategaeth (Gwelliannau 6 a 10) Strategy (Amendments 6 and 10)

Y Llywydd: Symudwn ymlaen at yr ail grŵp, sef gwelliannau 6 a 10 sy'n ymwneud â strategaeth. Galwaf ar Eleanor Burnham i gynnig gwelliant 6 a siarad am y gwelliant arall yn y grŵp.

The Presiding Officer: We now move on to the second group, namely amendments 6 and 10 that deal with strategy. I call on Eleanor Burnham to move amendment 6 and to speak to the other amendment in the group.

Eleanor Burnham: I move amendment 6 in my name.

Eleanor Burnham: Cynigiau welliant 6 yn fy enw.

These amendments attempt to implement one of the legislation committee's recommendations. While the proposed Measure currently allows for the provision of a strategy, it places no obligation on authorities to promote and communicate that strategy to carers. The committee recommended that the proposed Measure be amended to account for this, and we believe that these amendments adequately implement that recommendation. The production of a strategy is not an end in itself—the benefits to carers and those that they care for must be the priority, and so access to information must be promoted and properly communicated. The second amendment in this group therefore builds on the previous amendment by ensuring that the strategy is proactively brought to the attention of carers. As the Measure currently stands, young carers in particular could be at a disadvantage. Since many young carers are not identified by authorities, there is a danger that if the strategy is not actively promoted, they could be excluded from the benefits that this proposed Measure attempts to deliver. By ensuring that the strategy is publicised and promoted, particularly in education environments, there is a greater chance that

Mae'r gwelliannau hyn yn ceisio gweithredu un o argymhellion y pwyllgor deddfwriaeth. Er bod y Mesur arfaethedig ar hyn o bryd yn caniatáu ar gyfer darparu strategaeth, nid yw'n gosod unrhyw ymrwymiad ar awdurdodau i hyrwyddo a chyfathrebu'r strategaeth honno i ofalwyr. Argymhellodd y pwyllgor bod y Mesur arfaethedig yn cael ei ddiwygio i gyfrif am hyn, a chredwn bod y gwelliannau hyn yn gweithredu'r argymhelliad hwnnw'n ddigonol. Nid yw cynhyrchu strategaeth yn ddiben ynddo'i hun—mae'n rhaid i'r manteision i ofalwyr a'r rhai y maent yn gofalu amdanynt fod yn flaenoriaeth, ac felly mae'n rhaid hyrwyddo mynediad i wybodaeth a'i gyfleu'n briodol. Mae'r ail welliant yn y grŵp hwn, felly, yn adeiladu ar y gwelliant blaenorol drwy sicrhau bod y strategaeth yn cael ei dwyn yn rhagweithiol i sylw'r gofalwyr. Fel mae'r Mesur yn sefyll ar hyn o bryd, gallai gofalwyr ifanc yn arbennig fod o dan anfantais. Gan nad yw llawer o ofalwyr ifanc yn wybyddus i'r awdurdodau, mae perygl os na chaiff y strategaeth ei hyrwyddo'n weithredol, y gallent gael eu heithrio o'r manteision y mae'r Mesur arfaethedig hwn yn ceisio'u cyflawni. Drwy sicrhau bod y strategaeth yn eu cael ei hysbysebu a'i

young carers will be included, supported, and fully aware of their rights.

Gwenda Thomas: I have given further consideration to this proposed amendment to section 2(1)(a) of the proposed Measure, which was previously tabled at Stage 2. However, I am still not persuaded that the current wording is inadequate. I retain the view that the detail of the information provision in this proposed Measure would be more appropriately considered as part of the development of the regulations relating to the preparation and publication of strategies under section 5. We want to ensure that we get the information provisions absolutely right, and I am certain that well-considered regulations are the most effective way to do that. I have made clear my intention that the regulations will be fully informed by consultations with all relevant stakeholders, who will assist us in determining precisely what type of information carers need to have, when they need to have it, and how best they should be made aware of its availability.

Turning to amendment 10, when this proposal was first raised at Stage 2 I acknowledged its aims, but not its intention to put this level of detail on the face of the proposed Measure. My view then, which remains unchanged, was that the powers contained in section 5(2)(c) would enable us to address these matters in regulations. That seemed a particularly appropriate way forward at that time, given the agreement to my amendments that the first set of regulations under section 5(1) will be subject to Assembly scrutiny under the affirmative resolution procedure. Of course, the use of regulations for detailed arrangements of this kind will also give us the flexibility and freedom to amend or build upon any such provisions as might be necessary in the future.

Eleanor Burnham: I am obviously sorry that the Minister does not agree with the testimony that we had or with our recommendation. I do not suppose that there is anything more that I can say other than to

hyrwyddo, yn enwedig mewn amgylcheddau addysgiadol mae mwy o siawns y bydd gofalwyr ifanc yn cael eu cynnwys, eu cynnal ac yn llwyr ymwybodol o'u hawliau.

Gwenda Thomas: Rwyf wedi rhoi ystyriaeth bellach i'r newid arfaethedig hwn i adran 2(1)(a) o'r Mesur arfaethedig, a gyflwynwyd yn flaenorol yng Nghyfnod 2. Fodd bynnag, nid wyf wedi'm hargyhoeddi o hyd bod y geiriad presennol yn annigonol. Credaf o hyd y byddai'n fwy priodol ystyried manylion y ddarpariaeth wybodaeth yn y Mesur arfaethedig hwn fel rhan o ddatblygu'r rheoliadau sy'n ymwneud â pharatoi a chyhoeddi strategaethau o dan adran 5. Rydym am sicrhau ein bod yn cael y darpariaethau gwybodaeth yn hollol gywir, ac rwyf yn sicr mai rheoliadau tra-ystyriol yw'r ffordd fwyaf effeithiol o wneud hynny. Rwyf wedi gwneud yn glir fy mwriad y bydd y rheoliadau yn cael eu hatgyfnerthu gan ymgynghori â'r holl randdeiliaid perthnasol, a fydd yn ein cynorthwyo i benderfynu yn union pa fath o wybodaeth mae ar ofalwyr ei hangen, pryd y mae arnynt ei hangen, a sut orau y dylid eu gwneud yn ymwybodol ei bod ar gael.

Gan droi at welliant 10, pan gafodd y cynnig hwn ei grybwyll gyntaf yng Nghyfnod 2 cydnabûm ei amcanion, ond nid ei fwriad i roi'r lefel hon o fanylder ar wyneb y Mesur arfaethedig. Fy marn i yr adeg honno, sy'n dal heb newid, oedd y byddai'r pwerau a gynhwysir yn adran 5(2)(c) yn ein galluogi i fynd i'r afael â'r materion hyn mewn rheoliadau. Roedd hynny'n ymddangos yn ffordd ymlaen arbennig o briodol ar y pryd, o gofio'r cytundeb a fu i'm gwelliannau y dylai'r set gyntaf o reoliadau o dan adran 5 (1) fod yn destun craffu gan y Cynulliad o dan y weithdrefn penderfyniad cadarnhaol. Wrth gwrs, bydd defnyddio rheoliadau ar gyfer trefniadau manwl o'r math hwn hefyd yn rhoi i ni'r hyblygrwydd a'r rhyddid i ddiwygio neu adeiladu ar unrhyw ddarpariaethau o'r fath a allai fod eu hangen yn y dyfodol.

Eleanor Burnham: Yn amlwg mae'n ddrwg gennyf nad yw'r Gweinidog yn cytuno â'r dystiolaeth a gawsom nac ychwaith â'n hargymhelliad. Nid wyf yn tybio bod unrhyw beth mwy y gallaf ei ddweud ar wahân i

try to persuade the rest of the Assembly that it should listen to all the wonderful testimony and the committee's recommendation.

Y Llywydd: Yr wyf yn cymryd bod hynny'n golygu eich bod am symud i bleidlais ar welliant 6. Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 6. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf fod, felly symudwn i bleidlais.

geisio perswadio gweddill y Cynulliad y dylai wrando ar yr holl dystiolaeth gwych ac ar argymhelliad y pwyllgor.

The Presiding Officer: I take it that that means that you want to move to a vote on amendment 6. The question is that amendment 6 be agreed to. Are there any objections? I see that there are. Therefore, we will move to a vote.

*Gwelliant 6: O blaid 14, Ymatal 0, Yn erbyn 30.
Amendment 6: For 14, Abstain 0, Against 30.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
Bates, Mick
Black, Peter
Burnham, Eleanor
Davies, Andrew R.T.
German, Veronica
Graham, William
Isherwood, Mark
Melding, David
Millar, Darren
Morgan, Jonathan
Ramsay, Nick
Randerson, Jenny
Williams, Kirsty

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Barrett, Lorraine
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davidson, Jane
Davies, Alun
Davies, Andrew
Franks, Chris
Gibbons, Brian
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Hutt, Jane
James, Irene
Jenkins, Bethan
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Carwyn
Jones, Elin
Jones, Helen Mary
Jones, Ieuan Wyn
Law, Trish
Lewis, Huw
Lloyd, David
Lloyd, Val
Mewies, Sandy
Neagle, Lynne
Sargeant, Carl
Thomas, Gwenda
Watson, Joyce

*Gwrthodwyd gwelliant 6.
Amendment 6 not agreed.*

Ymgynghori (Gwelliannau 7, 4 a 5) Consultation (Amendments 7, 4 and 5)

Y Llywydd: Symudwn ymlaen at y grŵp nesaf o welliannau, grŵp 3, ar ymgynghori. Galwaf ar Eleanor Burnham i gynnig gwelliant 7 a siarad am y gwelliannau eraill yn y grŵp.

The Presiding Officer: We now move on to the next group of amendments, group 3, on consultation. I call on Eleanor Burnham to move amendment 7 and to speak to the other amendments in the group.

Eleanor Burnham: I move amendment 7 in

Eleanor Burnham: Cynigiaf welliant 7 yn

my name.

This amendment arises as a result of the legislation committee's third recommendation. The committee believed that the proposed Measure as originally drafted did not provide enough detail as to how consultation should be undertaken. Our amendment therefore proposes that due regard to consultation responses should be added to section 2. We believe that it is important for the consultation process to be as open and transparent as possible. Therefore, to ensure that that is the case, those who contribute to the consultation process should have a guarantee that their views and concerns will be fully considered. We believe that this amendment provides that guarantee.

Andrew R.T. Davies: I believe that amendments 4 and 5 to section 3 would enhance the consultation process. Evidence presented to the legislation committee, particularly on amendment 4, identified that the proposed Measure at present stipulates that Ministers can make regulations that the relevant authorities 'must' or 'may' take on board for the purpose of consulting carers. We believe that accepting amendment 4 and deleting the word 'may' would develop the consultation process. As I am sure many Members are aware, if there is any wriggle room in a consultation process, it can often turn into a tick-box exercise, so we believe that carrying amendment 4 would strengthen the ability to hold a meaningful consultation process.

Amendment 5 seeks to include in the provision a clear definition of stakeholder meetings, a survey of all carers and service users, and a minimum 28-day consultation period within which interested parties must be consulted. Some stakeholders, such as the Wales Neurological Alliance, stated that there should be at least a minimum standard for that level of consultation, which should include stakeholder meetings, surveys and a 28-day consultation process. We tabled amendment 5 as we believe that it would not limit consultation to those areas, but would serve to strengthen those areas so that people could have a clear route-map of the consultation process in which they would be

fy enw.

Mae'r gwelliant hwn yn codi o ganlyniad i drydydd argymhelliad y pwyllgor deddfwriaeth. Roedd y pwyllgor o'r farn nad oedd y Mesur arfaethedig fel y'i drafftwyd yn wreiddiol yn rhoi digon o fanylion ynghylch sut y dylid ymgynghori. Mae ein gwelliant felly yn cynnig y dylid ychwanegu ystyriaeth briodol i ymatebion i'r ymgynghoriad at adran 2. Credwn ei bod yn bwysig bod y broses ymgynghori mor agored a thryloyw ag y bo modd. Felly, er mwyn sicrhau bod hynny'n wir, dylai'r rhai sy'n cyfrannu at y broses ymgynghori gael gwarant y bydd eu barn a'u pryderon yn cael eu hystyried yn llawn. Credwn bod y gwelliant hwn yn darparu'r gwarant hwnnw.

Andrew R.T. Davies: Credaf y byddai gwelliannau 4 a 5 i adran 3 yn gwella'r broses ymgynghori. Nododd tystiolaeth a gyflwynwyd i'r pwyllgor deddfwriaeth, yn enwedig ar welliant 4, bod y Mesur arfaethedig ar hyn o bryd yn mynnu y gall Gweinidogion wneud rheoliadau y mae'n 'rhaid' i awdurdodau perthnasol, neu y 'gall' yr awdurdodau perthnasol eu hystyried er mwyn ymgynghori â gofawyr. Credwn y byddai derbyn gwelliant 4 a dileu'r gair 'gall' yn datblygu'r broses ymgynghori. Fel yr wyf yn siŵr y bydd llawer o Aelodau yn ymwybodol, os oes unrhyw lacio mewn proses ymgynghori, yn aml, gall droi'n ymarfer ticio blychau, felly credwn y byddai derbyn gwelliant 4 yn cryfhau'r gallu i gynnal proses ymgynghori ystyrlon.

Mae gwelliant 5 yn ceisio cynnwys yn y ddarpariaeth ddiffiniad clir o gyfarfodydd rhanddeiliaid, arolwg o holl ofalwyr a defnyddwyr gwasanaeth, a chyfnod ymgynghori o 28 niwrnod o leiaf o fewn pryd y mae'n rhaid ymgynghori â chyfranogwyr. Dywedodd rhai rhanddeiliaid, megis Cynghrair Niwrolegol Cymru, y dylid cael safon ofynnol o leiaf ar gyfer y lefel honno o ymgynghori, a ddylai gynnwys cyfarfodydd rhanddeiliaid, arolygon a phroses ymgynghori 28 niwrnod. Cyflwynasom welliant 5 am y credwn na fyddai'n cyfyngu ar ymgynghori i'r meysydd hynny, ond yn gwasanaethu i atgyfnerthu'r meysydd hynny fel y gallai pobl gael trywydd clir i'r broses

engaged. We hope that amendments 4 and 5 will find favour with Plenary this afternoon, based on the evidence that came before the legislation committee and particularly that of the Wales Neurological Alliance.

Gwenda Thomas: Amendment 7 was discussed at length in committee and at Stage 2, and my view on its necessity remains the same. I do not consider that adding the words set out in the amendment would improve the way in which the relevant authorities would consult with carers. The legal advice that I have received is that it is implicit in any duty to consult that such consultation be proper and meaningful and must therefore give regard to outcomes. Section 4 of the proposed Measure deals specifically with consultation and allows regulations to be made specifying the steps to be taken when consulting carers about the production of a strategy under section 2(1)(b) of the proposed Measure. When drafting those regulations, we will consider how to address the concerns underlying this amendment.

Amendment 4 has also been the subject of much previous debate, and, as I have explained, the intention here, by use of the words 'must' or 'may', is to give the Welsh Ministers the power to specify in regulations which steps an authority 'must' and 'may' take when consulting with carers. I am therefore quite surprised that this amendment has been tabled again, as removing 'may' would narrow the scope of the regulations. The Welsh Ministers would be able to specify in regulations only those steps that relevant authorities must take in consulting with carers, rather than also suggesting any additional steps that an authority may take as a matter of good practice. That, surely, would not be in the interests of carers and those for whom they care.

Finally, while I understand the sentiment behind amendment 5, I believe that, as with amendment 7, the regulation-making powers proposed under section 4 will enable us effectively to achieve what is being proposed.

ymgyngori y byddent yn rhan ohoni. Gobeithiwn y bydd gwelliannau 4 a 5 yn cael croeso gan y Cyfarfod Llawn y prynhawn yma, yn seiliedig ar y dystiolaeth a ddaeth gerbron y pwyllgor ddeddfwriaeth ac yn arbennig gan Gynghrair Niwrolegol Cymru.

Gwenda Thomas: Cafodd gwelliant 7 ei drafod yn fanwl yn y pwyllgor ac yng Nghyfnod 2, ac yn fy marn i o'i angenrhaidd mae'n parhau yr un fath. Nid wyf o'r farn y byddai ychwanegu'r geiriau a restrir yn y gwelliant yn gwella'r ffordd y byddai'r awdurdodau perthnasol yn ymgynghori â gofalwyr. Yn ôl y cyngor cyfreithiol a gefais i mae'n ymhlyg yn unrhyw ddyletswydd i ymgynghori bod ymgynghori o'r fath yn briodol ac ystyrllon ac felly yn gorfod rhoi sylw i ganlyniadau. Mae Adran 4 y Mesur arfaethedig yn ymdrin yn benodol ag ymgynghori ac yn caniatáu i reoliadau sy'n nodi'r camau sydd i'w cymryd wrth ymgynghori â gofalwyr ynglŷn â chynhyrchu strategaeth o dan adran 2(1)(b) y Mesur arfaethedig gael eu gwneud. Wrth ddrafftio'r rheoliadau hynny, byddwn yn ystyried sut mae mynd i'r afael â'r pryderon sydd wrth wraidd y gwelliant hwn.

Mae gwelliant 4 hefyd wedi bod yn destun llawer o ddadlau yn y gorffennol, ac, fel yr esboniais, y bwriad yma, drwy ddefnyddio'r geiriau 'rhaid' neu 'gall', yw rhoi i Weinidogion Cymru bŵer i bennu mewn rheoliadau pa gamau y mae'n 'rhaid' i awdurdod, ac y 'gall' awdurdod eu cymryd wrth ymgynghori â gofalwyr. Rwyf felly'n synnu bod y gwelliant hwn wedi cael ei gyflwyno unwaith eto, oherwydd gallai cael gwared â 'gall' gyfyngu ar gwmpas y rheoliadau. Byddai Gweinidogion Cymru yn gallu pennu mewn rheoliadau y camau hynny'n unig y mae'n rhaid i awdurdodau perthnasol eu cymryd wrth ymgynghori â gofalwyr, yn hytrach nag awgrymu hefyd unrhyw gamau ychwanegol y gallai awdurdod gymryd fel mater o arfer da. Ni fyddai hynny, yn sicr, er lles gofalwyr na'r rhai y maent yn gofalu amdanynt.

Yn olaf, tra fy mod yn deall y syniadau y tu ôl i welliant 5, credaf, fel gyda gwelliant 7, y bydd y pwerau creu rheoliadau a gynigir o dan adran 4 yn ein galluogi'n effeithiol i gyflawni'r hyn sy'n cael ei gynnig. Fel y

As I have already mentioned, this approach will allow us the flexibility to make any necessary adjustments and additions in future. Once again, Members will have the opportunity to scrutinise fully our proposals on consulting carers by virtue of the regulations being subject to the affirmative procedure.

5.50 p.m.

Eleanor Burnham: Yr wyf yn deall pam mae'r Dirprwy Weinidog wedi dweud yr hyn y mae wedi'i ddweud, ond eto i gyd rhaid imi ei pherswadio bod angen y gwelliant hwn. Felly, gobeithiaf y bydd yn ei gefnogi.

Y Llywydd: Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 7. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf fod, felly symudwn i bleidlais.

soniais eisoes, bydd y dull hwn yn caniatáu hyblygrwydd i ni wneud unrhyw addasiadau angenrheidiol a chyflwyno ychwanegiadau yn y dyfodol. Unwaith eto, bydd yr Aelodau yn cael y cyfle i graffu'n llawn ar ein cynigion ar ymgynghori â gofalwyr oherwydd bod y rheoliadau yn ddarostyngedig i'r weithdrefn gadarnhaol.

Eleanor Burnham: I understand why the Deputy Minister has said what she has said; however, I must convince her of the need for this amendment. Therefore, I hope that she can support it.

The Presiding Officer: The question is that amendment 7 be agreed to. Are there any objections? I see that there are, so we will move to a vote.

*Gwelliant 7: O blaid 15, Ymatal 0, Yn erbyn 32.
Amendment 7: For 15, Abstain 0, Against 32.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
Bates, Mick
Black, Peter
Bourne, Nick
Burnham, Eleanor
Davies, Andrew R.T.
German, Veronica
Graham, William
Isherwood, Mark
Melding, David
Millar, Darren
Morgan, Jonathan
Ramsay, Nick
Randerson, Jenny
Williams, Kirsty

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Barrett, Lorraine
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davidson, Jane
Davies, Alun
Davies, Andrew
Franks, Chris
Gibbons, Brian
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Hutt, Jane
James, Irene
Jenkins, Bethan
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Carwyn
Jones, Elin
Jones, Gareth
Jones, Helen Mary
Jones, Ieuan Wyn
Law, Trish
Lewis, Huw
Lloyd, David
Lloyd, Val
Mewies, Sandy
Neagle, Lynne
Sargeant, Carl
Thomas, Gwenda
Thomas, Rhodri Glyn
Watson, Joyce

*Gwrthodwyd y gwelliant.
Amendment not agreed.*

**Awdurdodau Perthnasol/Cyfrifol (Gwelliant 8)
Relevant/Responsible Authorities (Amendment 8)**

Y Llywydd: Symudwn yn awr at grŵp 4.

The Presiding Officer: We now move to group 4.

Eleanor Burnham: Cynigiau welliant 8 yn fy enw i.

Eleanor Burnham: I move amendment 8 in my name.

The legislation committee expressed concern that the specific support needs of young carers were not being addressed appropriately, and many witnesses talked about the importance of educational services. An accurate figure for the number of young carers in Wales is not known, although 'Full of Care', the report of our Children's Commissioner for Wales, quoted a Welsh Government figure of 11,000, based on the 2001 census. The actual figure is obviously much higher. Many young carers are still in primary school, and many remain unidentified and perhaps unsupported. The committee's recommendations sought to have educational services included in the first set of regulations, and amendment 8 strengthens that recommendation by specifying educational services as being within the scope of responsible authorities.

Mynegodd y pwyllgor deddfwriaeth bryder nad oedd anghenion cymorth penodol gofalwyr ifanc yn cael eu trin yn briodol, a siaradodd llawer o dystion am bwysigrwydd gwasanaethau addysgol. Nid oes ffigur cywir ar gyfer nifer y gofalwyr ifanc yng Nghymru, er bod 'Bywyd Llawn Gofal', adroddiad Comisiynydd Plant Cymru, yn dyfynnu ffigur Llywodraeth Cymru o 11,000, yn seiliedig ar gyfrifiad 2001. Mae'r ffigur cywir yn amlwg yn llawer uwch. Mae llawer o ofalwyr ifanc yn dal i fod yn yr ysgol gynradd, ac mae llawer heb eu canfod ac efallai heb gefnogaeth. Roedd argymhellion y pwyllgor yn ceisio cynnwys gwasanaethau addysgol yn y set gyntaf o reoliadau, ac mae gwelliant 8 yn cryfhau'r argymhelliad hwnnw drwy nodi gwasanaethau addysgol fel rhywbeth sydd o fewn cwmpas yr awdurdodau cyfrifol.

Darren Millar: I am delighted to speak in support of Eleanor Burnham's amendments, because I was very disappointed, along with other Assembly Members and organisations, that the Deputy Minister chose not to accept similar amendments when they were tabled at Stage 2, in committee. I very much hope, Deputy Minister, that you will give us a positive response to these amendments today. We should not forget that there are many young carers out there—thousands, as Eleanor Burnham has pointed out—and that many of them are working in excess of 50 hours a week caring for their loved ones, who are often very poorly. They may, for example, be parents who need them by their side and who are coping with all sorts of problems. Alcohol and drug-related problems particularly can lead to self-harm, for example.

Darren Millar: Rwy'n falch iawn o siarad o blaid gwelliannau Eleanor Burnham, oherwydd roeddwn yn siomedig iawn, fel roedd Aelodau Cynulliad eraill a sefydliadau, bod y Dirprwy Weinidog wedi dewis peidio â derbyn gwelliannau tebyg pan gawsant eu cyflwyno yng Nghyfnod 2, yn y pwyllgor. Gobeithiaf yn fawr, Ddirprwy Weinidog, y byddwch yn rhoi ymateb cadarnhaol i ni o ran y gwelliannau hyn heddiw. Ni ddylem anghofio fod yna llawer o ofalwyr ifanc—miloedd, fel y nodwyd gan Eleanor Burnham—a bod llawer ohonynt yn gweithio mwy na 50 awr yr wythnos yn gofalu am eu hanwyliaid, sydd yn aml yn wael iawn. Gallant, er enghraifft, fod yn rhieni sydd eu hangen wrth eu hochr ac sy'n ymdopi â phob math o broblemau. Mae problemau sy'n gysylltiedig ag alcohol a chyffuriau yn arbennig yn gallu arwain at hunan-niwed, er enghraifft.

We know that young people can be primary or secondary carers and that, all too often, they go unrecognised by social service departments or parts of the NHS. Some do not want to come forward and present themselves as carers because they are worried that their families will be split up if they do so, and so they keep it to themselves. They hide it and do not tell their teachers or even their friends. As a result, there is a lack of information and support available to them. We heard some compelling evidence in committee, particularly from the witnesses representing Barnardo's Cymru, who talked about the experiences of the young carers with whom they have been in touch. There were young carers who had experienced increased levels of anxiety and reduced levels of concentration in the classroom, and those pupils had often become a target for bullies. Barnardo's also told us that a young person in a caring role can often have problems of absenteeism, because if there is a problem at home, they want to stay to care for their loved ones. Clearly, that has an effect on the educational attainment of the young carer concerned and their work prospects for the future.

In one of our sessions, we heard some powerful evidence from two young carers, namely Muz Ramzan and Hannah Spokes, who told us through their personal stories of some of their experiences as young carers. They were very difficult stories to listen to, Deputy Minister, because they talked about an acute lack of support, a failure on the part of local authorities and the NHS to communicate properly with them about the condition of their parents, and, unfortunately, a failure on the part of schools to recognise their needs in the education system and the impact that that was having on their education. We know that education plays a central role in the lives of these children. We heard all sorts of other representations from Barnardo's Cymru and others about the need to include local education authorities specifically on the face of the proposed Measure as part of the list of relevant authorities.

Deputy Minister, I accept that, at Stage 2, you made it clear that the inclusion of local

Gwyddom y gall pobl ifanc fod yn brif ofalwyr neu yn ofalwyr eilaidd ac, yn rhy aml, nid ydynt yn cael eu cydnabod gan adrannau gwasanaethau cymdeithasol neu rannau o'r GIG. Nid yw rhai yn dymuno dod gerbron a chyflwyno eu hunain fel gofalwyr am eu bod yn poeni y bydd eu teuluoedd yn cael eu rhannu os gwnânt hynny, ac felly maent yn cadw at eu hunain. Maent yn ei guddio ac nid ydynt yn dweud wrth eu hathrawon neu hyd yn oed eu ffrindiau. O ganlyniad, mae diffyg o ran y wybodaeth a chefnogaeth sydd ar gael iddynt. Clywsom dystiolaeth rymus yn y pwyllgor, yn enwedig gan dystion o Barnardo's Cymru, a siaradodd am brofiadau'r gofalwyr ifanc yr oeddent wedi bod mewn cysylltiad â hwy. Roedd gofalwyr ifanc a oedd wedi dioddef lefelau uwch o bryder a lefelau is o ganolbwyntio yn y dosbarth, ac roedd y disgyblion hynny yn aml yn darged ar gyfer bwllis. Dywedodd Barnardo's wrthym hefyd y gall person ifanc mewn rôl gofalu yn aml gael problemau yn ymwneud ag absenoldeb, oherwydd os oes problem yn y cartref, maent am aros i ofalu am eu hanwyliaid. Yn amlwg, mae hwn yn effeithio ar gyrhaeddiad addysgol y gofalwr ifanc dan sylw a'u cyfleoedd gwaith ar gyfer y dyfodol.

Mewn un o'n sesiynau, clywsom dystiolaeth rymus gan ddau ofalwr ifanc, sef Muz Ramzan a Hannah Spokes, a ddywedodd wrthym drwy eu straeon personol am rai o'u profiadau fel gofalwyr ifanc. Roedd yn anodd iawn i wrando ar eu straeon, Ddirprwy Weinidog, oherwydd eu bod yn siarad am ddiffyg cymorth difrifol, methiant ar ran awdurdodau lleol a'r GIG i gyfathrebu â hwy yn eglur am gyflwr eu rhieni, ac, yn anffodus, methiant ar ran yr ysgolion i adnabod eu hanghenion yn y system addysg a'r effaith yr oedd hynny'n ei gael ar eu haddysg. Rydym yn gwybod bod addysg yn chwarae rhan ganolog ym mywydau'r plant hyn. Clywsom bob math o sylwadau eraill gan Barnardo's Cymru ac eraill am yr angen i gynnwys awdurdodau addysg lleol yn benodol ar wyneb y Mesur arfaethedig fel rhan o'r rhestr o awdurdodau perthnasol.

Ddirprwy Weinidog, rwy'n derbyn, yng Nghyfnod 2, y bu ichi ei wneud yn glir bod

authorities means that LEAs are part and parcel of the process, but I support the amendment today because I think that by specifying the words ‘including local education authorities’ alongside ‘local authorities’ on the face of the proposed Measure, they will become an integral part of the process from day one of these strategies being implemented. I know that you have spoken in the past about taking a tranced approach to delivering these strategies and that housing and social services, for example, will be the first services in local authorities to engage in the development of these strategies. However, it was clear from the evidence—strong evidence, and powerful and personal testimony of two young carers—that that approach is inadequate and that we need to ensure that local education authorities are part and parcel of the development of these strategies from day one. Therefore, I support the amendment.

Gwenda Thomas: I concur with your sentiments and I am glad that you made the point that education is not excluded from the scope of this proposed Measure. It is important that we make that clear this afternoon. When we discussed this amendment at Stage 2, I explained that education services already fall within the scope of the proposed Measure because all functions of county borough councils are included by the current wording. Therefore, I cannot see any tangible benefit to referring specifically to educational services, as you propose. I know from earlier discussions that this amendment is derived from the wish of Legislation Committee No. 5 to see education services included in the first tranche of services to be covered by the strategies.

Darren Millar: In that case, are you able to give us assurances that, from day one of implementing and developing these strategies, local education authorities will be part and parcel of the process? You specifically referred to and listened, to be fair, to the committee’s views on the need for housing departments to be included in the development of strategies going forward, but can you assure us today that, as part of the

cynnwys awdurdodau lleol yn golygu bod awdurdodau addysg lleol yn rhan annatod o’r broses, ond rwy’n cefnogi’r gwelliant heddiw gan fy mod yn credu, wrth nodi’r geiriau ‘gan gynnwys awdurdodau addysg lleol’ ochr yn ochr ag ‘awdurdodau lleol’ ar wyneb y Mesur arfaethedig, y byddant yn dod yn rhan annatod o’r broses o’r diwrnod cyntaf y bydd y strategaethau hyn yn cael eu gweithredu. Gwn eich bod wedi siarad yn y gorffennol am gymryd agwedd cyfrannol i ddarparu’r strategaethau hyn a mai’r gwasanaethau tai a gwasanaethau cymdeithasol, er enghraifft, fydd y gwasanaethau cyntaf mewn awdurdodau lleol i gymryd rhan yn y gwaith o ddatblygu’r strategaethau hyn. Fodd bynnag, roedd yn amlwg o’r dystiolaeth—tystiolaeth gref, a thystiolaeth bwerus a phersonol dau ofalwr ifanc—fod yr agwedd yn annigonol a bod angen inni sicrhau bod awdurdodau addysg lleol yn rhan annatod o’r gwaith o ddatblygu’r strategaethau hyn o’r diwrnod cyntaf. Felly, rwy’n cefnogi’r gwelliant.

Gwenda Thomas: Cytunaf â’ch teimladau ac rwy’n falch eich bod wedi gwneud y pwynt nad yw addysg wedi’i heithrio o gwmpas y Mesur arfaethedig hwn. Mae’n bwysig ein bod yn gwneud hynny’n glir y prynhawn yma. Pan drafodasom y gwelliant hwn yn ystod Cyfnod 2, eglurais fod gwasanaethau addysg eisoes yn dod o fewn cwmpas y Mesur arfaethedig gan fod holl swyddogaethau cynghorau bwrdeistref sirol yn cael eu cynnwys gan y geiriad presennol. Felly, ni allaf weld unrhyw fudd pendant i gyfeirio’n benodol at wasanaethau addysgol, fel y cynnig. Gwn o drafodaethau cynharach bod y gwelliant hwn yn deillio o ddymuniad Pwyllgor Deddfwriaeth Rhif 5 i weld y gwasanaethau addysg a gynhwysir yn y gyfran gyntaf o wasanaethau i’w cynnwys yn y strategaethau.

Darren Millar: Os felly, a fedrwch roi sicrwydd inni, o’r diwrnod cyntaf o weithredu a datblygu’r strategaethau hyn, y bydd awdurdodau addysg lleol yn rhan annatod o’r broses? Bu ichi gyfeirio at a gwrando, i fod yn deg, ar farn y pwyllgor ar yr angen i adrannau tai gael eu cynnwys wrth ddatblygu strategaethau yn y dyfodol, ond a allwch chi ein sicrhau heddiw, fel rhan o’r canllawiau y byddwch yn eu rhoi i

guidance that you will give to local authorities on the development of those strategies, you will include local education authorities? That is the key and is important.

Gwenda Thomas: It is clear, and I hope that I have made it absolutely clear again this afternoon, that education services are included in the scope of this proposed Measure. What we are talking about is what is set in the first tranche and what will follow in subsequent tranches to develop the proposed Measure. I am sure that we are agreed on that and that that has now been made clear.

While I am sympathetic to the reasons behind the amendment, we have to focus on the NHS and social services for the first tranche, given that those are the services that carers tell us are most important to them. While it may be tempting and appealing to take a big-bang approach, my view is that that would not, in reality, be practical. However, I am quite clear that the proposed Measure would allow for other services to be embraced at a later date, and educational services could therefore be considered at that time.

Eleanor Burnham: It is a shame that we have not been able to persuade you, because there is strong evidence that you are not quite right on this matter. I am sorry, but obviously that is your opinion and this is ours, and it will go to the vote. However, it is sad, and the most pertinent point for me is that the accurate number of young carers is unknown. The children's commissioner was extremely concerned about that point.

Y Llywydd: Yr wyf yn deall eich bod am symud i bleidlais ar welliant 8. Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 8. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf fod. Felly, symudwn i bleidlais.

awdurdodau lleol ar ddatblygu'r strategaethau hynny, y byddwch yn cynnwys awdurdodau addysg lleol? Dyna'r peth allweddol ac mae'n bwysig.

Gwenda Thomas: Mae'n glir, ac rwy'n gobeithio fy mod wedi ei gwneud yn hollol glir eto'r prynhawn yma, bod gwasanaethau addysg wedi eu cynnwys yng nghwmpas y Mesur arfaethedig hwn. Yr hyn yr ydym yn ei drafod yw'r hyn sydd wedi ei osod yn y gyfran gyntaf a beth fydd yn dilyn yn eu tro i ddatblygu'r Mesur arfaethedig. Rwy'n siŵr ein bod yn cytuno ar hynny a bod hynny wedi cael ei wneud yn glir.

Er fy mod yn cydymdeimlo â'r rhesymau y tu ôl i'r gwelliant, mae'n rhaid inni ganolbwyntio ar y GIG a gwasanaethau cymdeithasol ar gyfer y gyfran gyntaf, o gofio mai dyna'r gwasanaethau y mae gofalwyr yn dweud wrthym sydd fwyaf pwysig iddynt. Er y gall fod yn demtasiwn ac yn ddeniadol i fabwysiadu ymagwedd clec-fawr, fy marn i yw na fyddai hynny, mewn gwirionedd, yn ymarferol. Fodd bynnag, rwy'n eithaf clir y byddai'r Mesur arfaethedig yn caniatáu i wasanaethau eraill gael eu cynnwys yn nes ymlaen, ac felly gall gwasanaethau addysgol gael eu hystyried bryd hynny.

Eleanor Burnham: Mae'n drueni nad ydym wedi gallu eich perswadio chi, oherwydd mae tystiolaeth gref nad ydych yn iawn ar y mater hwn. Rwyf yn flin, ond mae'n amlwg mai dyna yw eich barn chi a dyma yw ein barn ni, a bydd yn mynd at bleidlais. Fodd bynnag, mae'n drist, a'r pwynt mwyaf perthnasol i mi yw bod nifer cywir y gofalwyr ifanc yn anhysbys. Roedd y comisiynydd plant yn bryderus iawn am y pwynt hwnnw.

The Presiding Officer: I understand that you wish to move to a vote on amendment 8. The question is that amendment 8 be agreed to. Are there any objections? I see that there are. Therefore, we will move to a vote.

Gwelliant 8: O blaid 15, Ymatal 0, Yn erbyn 28.

Amendment 8: For 15, Abstain 0, Against 28.

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Asghar, Mohammad
 Bates, Mick
 Black, Peter
 Bourne, Nick
 Burnham, Eleanor
 Davies, Andrew R.T.
 German, Veronica
 Graham, William
 Isherwood, Mark
 Law, Trish
 Melding, David
 Millar, Darren
 Morgan, Jonathan
 Ramsay, Nick
 Randerson, Jenny

Andrews, Leighton
 Barrett, Lorraine
 Chapman, Christine
 Cuthbert, Jeff
 Davidson, Jane
 Davies, Alun
 Davies, Andrew
 Gibbons, Brian
 Gregory, Janice
 Griffiths, John
 Griffiths, Lesley
 Hart, Edwina
 Hutt, Jane
 James, Irene
 Jones, Ann
 Jones, Carwyn
 Jones, Elin
 Jones, Gareth
 Jones, Helen Mary
 Lewis, Huw
 Lloyd, David
 Lloyd, Val
 Mewies, Sandy
 Neagle, Lynne
 Sargeant, Carl
 Thomas, Gwenda
 Thomas, Rhodri Glyn
 Watson, Joyce

*Gwrthodwyd y gwelliant.
 Amendment not agreed.*

6.00 p.m.

**Diffiniad o Wybodaeth Briodol a Chyngor Priodol (Gwelliant 9)
 Definition of Appropriate Information and Advice (Amendment 9)**

Y Llywydd: Galwaf ar Eleanor Burnham.

The Presiding Officer: I call Eleanor Burnham.

Eleanor Burnham: I move amendment 9 in my name.

Eleanor Burnham: Cynigiau welliant 9 yn fy enw i.

This amendment seeks to implement another committee recommendation. We believe that the definition of appropriate information and advice is insufficient in the proposed Measure as it currently stands, and should therefore be improved. Amendment 9 proposes a strengthened definition and adds the terms ‘relevant’, ‘comprehensive’, and ‘up to date’, which are extremely important, Deputy Minister, to ensure a more meaningful outcome.

Mae'r gwelliant hwn yn ceisio gweithredu argymhelliad arall gan y pwyllgor. Rydym yn credu bod y diffiniad o wybodaeth a chyngor priodol yn annigonol yn y Mesur arfaethedig fel y mae ar hyn o bryd, ac felly dylid ei wella. Mae gwelliant 9 yn cynnig diffiniad cryfach ac yn ychwanegu'r termau ‘perthnasol’, ‘cynhwysfawr’, a ‘chyfamserol’, sy'n hynod o bwysig, Ddirprwy Weinidog, i sicrhau canlyniad mwy ystyrlon.

Gwenda Thomas: As I explained when this amendment was discussed at Stage 2, attempting to define appropriate information and advice on the face of the proposed Measure is likely to have a limiting effect on

Gwenda Thomas: Fel yr eglurais pan gafodd y gwelliant hwn ei drafod yng Nghyfnod 2, mae ceisio diffinio gwybodaeth a chyngor priodol ar wyneb y Mesur arfaethedig yn debygol o gyfyngu ar y math o wybodaeth a

the kind of information and advice that is to be provided. I strongly believe that this is a case of less being more. Putting such a definition on the face of the proposed Measure could also mean that it would become inflexible and difficult to amend. That is why this type of detail is better left to regulation, and it is why I cannot support this amendment. I fully accept that information and advice should be appropriate to the needs of the individual and to the circumstances and context that apply, and I will address this through regulation, which, as I have stated, will be subject to the affirmative procedure.

Eleanor Burnham: I only hope that you are proved right, Deputy Minister. The addition of 'up to date' in particular is really important. As I stated, the number of young carers is not known, so the 'up to date' aspect is particularly important. I just hope that you are proved right.

Y Llywydd: Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 9. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf fod, felly galwaf bleidlais.

chyngor sydd i'w darparu. Credaf yn gryf fod hyn yn achos o orau po leiaf. Gallai rhoi diffiniad o'r fath ar wyneb y Mesur arfaethedig hefyd olygu y gall fod yn anhyblyg ac yn anodd i'w ddiwygio. Dyna pam y mae'n well i gynnwys y math hwn o fanylder yn y rheoliadau, a dyna'r rheswm pam nad yw'n bosibl imi gefnogi'r gwelliant hwn. Rwy'n llwyr dderbyn y dylai gwybodaeth a chyngor fod yn briodol i anghenion yr unigolyn ac i'r amgylchiadau a'r cyd-destun perthnasol, a byddaf yn ymdrin â hyn drwy reoliadau, sydd, fel y dywedais, yn ddarostyngedig i'r weithdrefn gadarnhaol.

Eleanor Burnham: Ni allaf ond gobeithio eich bod yn iawn, Ddirprwy Weinidog. Mae ychwanegu 'cyfamserol' yn benodol yn bwysig iawn. Fel y dywedais, nid yw nifer y gofawyr ifanc yn hysbys, felly mae'r agwedd 'cyfamserol' hwn yn arbennig o bwysig. Rwy'n gobeithio y cewch eich profi'n gywir.

The Presiding Officer: The question is that amendment 9 be agreed to. Are there any objections? I see that there are, so I call a vote.

Gwelliant 9: O blaid 14, Ymatal 0, Yn erbyn 32.

Amendment 9: For 14, Abstain 0, Against 32.

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
Bates, Mick
Black, Peter
Bourne, Nick
Burnham, Eleanor
Davies, Andrew R.T.
German, Veronica
Graham, William
Isherwood, Mark
Melding, David
Millar, Darren
Morgan, Jonathan
Ramsay, Nick
Randerson, Jenny

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Barrett, Lorraine
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davidson, Jane
Davies, Alun
Davies, Andrew
Franks, Chris
Gibbons, Brian
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Hart, Edwina
Hutt, Jane
James, Irene
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Carwyn
Jones, Elin
Jones, Gareth
Jones, Helen Mary
Jones, Ieuan Wyn
Law, Trish
Lewis, Huw
Lloyd, David

Lloyd, Val
 Mewies, Sandy
 Neagle, Lynne
 Sargeant, Carl
 Thomas, Gwenda
 Thomas, Rhodri Glyn
 Watson, Joyce

*Gwrthodwyd y gwelliant.
 Amendment not agreed.*

Y Llywydd: Yn unol â'r rhestr o welliannau wedi'u didolu, symudwn yn awr i waredu gwelliannau 4, 5 a 10. Galwaf ar Andrew R.T. Davies i gynnig gwelliant 4.

The Presiding Officer: In accordance with the marshalled list, we now move to dispose of amendments 4, 5 and 10. I call Andrew R.T. Davies to move amendment 4.

Andrew R.T. Davies: I move amendment 4 in my name.

Andrew R.T. Davies: Cynigiau welliant 4 yn fy enw i.

Y Llywydd: Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 4. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf fod. Felly, symudwn i bleidlais.

The Presiding Officer: The question is that amendment 4 be agreed to. Are there any objections? I see that there are. Therefore, we will move to a vote.

*Gwelliant 4: O blaid 14, Ymatal 0, Yn erbyn 32.
 Amendment 4: For 14, Abstain 0, Against 32.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
 The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
 Bates, Mick
 Black, Peter
 Bourne, Nick
 Burnham, Eleanor
 Davies, Andrew R.T.
 German, Veronica
 Graham, William
 Isherwood, Mark
 Melding, David
 Millar, Darren
 Morgan, Jonathan
 Ramsay, Nick
 Randerson, Jenny

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
 The following Members voted against:

Andrews, Leighton
 Barrett, Lorraine
 Chapman, Christine
 Cuthbert, Jeff
 Davidson, Jane
 Davies, Alun
 Davies, Andrew
 Franks, Chris
 Gibbons, Brian
 Gregory, Janice
 Griffiths, John
 Griffiths, Lesley
 Hart, Edwina
 Hutt, Jane
 James, Irene
 Jones, Alun Ffred
 Jones, Ann
 Jones, Carwyn
 Jones, Elin
 Jones, Gareth
 Jones, Helen Mary
 Jones, Ieuan Wyn
 Law, Trish
 Lewis, Huw
 Lloyd, David
 Lloyd, Val
 Mewies, Sandy
 Neagle, Lynne
 Sargeant, Carl
 Thomas, Gwenda
 Thomas, Rhodri Glyn
 Watson, Joyce

*Gwrthodwyd y gwelliant.
Amendment not agreed.*

The Presiding Officer: I invite Andrew R.T. Davies to formally propose amendment 5.

Y Llywydd: Gwahoddaf Andrew R.T. Davies i gynnig gwelliant 5 yn ffurfiol.

Andrew R.T. Davies: I move amendment 5 in my name.

Andrew R.T. Davies: Cynigiau welliant 5 yn fy enw i.

Y Llywydd: Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 5. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf fod. Felly, symudwn i bleidlais.

The Presiding Officer: The question is that amendment 5 be agreed to. Are there any objections? I see that there are. Therefore, we will move to a vote.

*Gwelliant 5: O blaid 14, Ymatal 0, Yn erbyn 30.
Amendment 5: For 14, Abstain 0, Against 30.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
Bates, Mick
Black, Peter
Bourne, Nick
Burnham, Eleanor
Davies, Andrew R.T.
German, Veronica
Graham, William
Isherwood, Mark
Melding, David
Millar, Darren
Morgan, Jonathan
Ramsay, Nick
Randerson, Jenny

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Barrett, Lorraine
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davidson, Jane
Davies, Alun
Davies, Andrew
Gibbons, Brian
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Hart, Edwina
Hutt, Jane
James, Irene
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Carwyn
Jones, Elin
Jones, Gareth
Jones, Helen Mary
Jones, Ieuan Wyn
Lewis, Huw
Lloyd, David
Lloyd, Val
Mewies, Sandy
Neagle, Lynne
Sargeant, Carl
Thomas, Gwenda
Thomas, Rhodri Glyn
Watson, Joyce

*Gwrthodwyd y gwelliant.
Amendment not agreed.*

Y Llywydd: Gwahoddaf Eleanor Burnham i gynnig gwelliant 10 yn ffurfiol.

The Presiding Officer: I invite Eleanor Burnham to formally move amendment 10.

Eleanor Burnham: Cynigiau welliant 10 yn fy enw i.

Eleanor Burnham: I move amendment 10 in my name.

Y Llywydd: Y cwestiwn yw a ddylid derbyn

The Presiding Officer: The question is that

gwelliant 10. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf fod. Felly, symudwn i bleidlais.

amendment 10 be agreed to. Are there any objections? I see that there are. Therefore, we will move to a vote.

*Gwelliant 10: O blaid 14, Ymatal 0, Yn erbyn 32.
Amendment 10: For 14, Abstain 0, Against 32.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
Bates, Mick
Black, Peter
Bourne, Nick
Burnham, Eleanor
Davies, Andrew R.T.
German, Veronica
Graham, William
Isherwood, Mark
Melding, David
Millar, Darren
Morgan, Jonathan
Ramsay, Nick
Randerson, Jenny

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Barrett, Lorraine
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davidson, Jane
Davies, Alun
Davies, Andrew
Franks, Chris
Gibbons, Brian
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Hart, Edwina
Hutt, Jane
James, Irene
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Carwyn
Jones, Elin
Jones, Gareth
Jones, Helen Mary
Jones, Ieuan Wyn
Law, Trish
Lewis, Huw
Lloyd, David
Lloyd, Val
Mewies, Sandy
Neagle, Lynne
Sargeant, Carl
Thomas, Gwenda
Thomas, Rhodri Glyn
Watson, Joyce

*Gwrthodwyd y gwelliant.
Amendment not agreed.*

**Y Weithdrefn ar gyfer Gwneud Is-ddeddfwriaeth (Gwelliant 1)
Procedure for making Subordinate Legislation (Amendment 1)**

Y Llywydd: Galwaf ar y Gweinidog. Nid wyf yn dy alw'n ddirprwy—yr wyt yn Weinidog iawn lle'r wyf fi yn y cwestiwn.

The Presiding Officer: I call the Minister. I do not call you a deputy—you are a proper Minister as far as I am concerned.

Gwenda Thomas: Diolch yn fawr.

Gwenda Thomas: Thank you very much.

I move amendment 1 in my name.

Cynigïaf welliant 1 yn fy enw i.

This amendment proposes that the first regulations made by Welsh Ministers under section 6(4) of the proposed Measure will be subject to the affirmative resolution

Mae'r gwelliant hwn yn cynnig y bydd y rheoliadau cyntaf a wneir gan Weinidogion Cymru o dan adran 6(4) y Mesur arfaethedig yn ddarostyngedig i'r weithdrefn

procedure. In accepting recommendation 12 of the committee's scrutiny report, it had been my intention that the first regulation relating to all of the powers in the proposed Measure should be subject to the affirmative resolution procedure. Members may recall that an amendment was brought forward at Stage 2 for that purpose. However, a reference to section 6(4) was inadvertently omitted from the drafting of that amendment and I therefore committed to remedy that position by way of a further amendment at Stage 3. This amendment addresses that commitment.

Helen Mary Jones: I rise to support this amendment. I think that it is entirely appropriate that these details are dealt with through the affirmative procedure, and that this will hopefully reassure some colleagues who have raised some concerns here this afternoon. I will, with the Llywydd's permission, take the opportunity to say how pleased I am, as the person who initiated this process, to see it finally coming to an end today. We may have differences of view, as expressed this afternoon, about the detail of how this proposed Measure should work, but there is no difference at all in what we are seeking to achieve, which is enhanced rights, services and protection for carers in Wales. I recall, prior to the last election, meeting with a group of carers—some other Members were present—when a gentleman said, 'Please do not tell me how wonderful I am, I am tired of hearing that; please tell me what you're going to do to help us'. Here we are, at the end of a very long process, enhancing carers' statutory rights to help support protection and information. I take this opportunity to thank the Deputy Minister for taking on the role of driving forward first the legislative competence Order and then this proposed Measure.

Diolch yn fawr i chi, Gwenda. Yr ydych wedi cymryd llawer o waith oddi ar fy ysgwyddau, ac wedi llwyddo i ymestyn sgôp yr LCO yn y lle cyntaf, ac yna sgôp y Mesur arfaethedig, llawer ymhellach nag y byddwn i wedi gallu ei wneud fel Aelod y meinciau cefn.

penderyniad cadarnhaol. Wrth dderbyn argymhellad 12 o adroddiad craffu'r pwyllgor, fy mwriad oedd y dylai'r rheoliad cyntaf sy'n ymwneud â phob un o'r pwerau yn y Mesur arfaethedig fod yn ddarostyngedig i'r weithdrefn penderfyniad cadarnhaol. Efallai y bydd Aelodau'n cofio y cafodd gwelliant ei gyflwyno yng Nghyfnod 2 at y diben hwnnw. Fodd bynnag, cafodd gyfeiriad at adran 6(4) ei adael allan yn anfwriadol wrth ddrafftio'r gwelliant hwnnw, felly rwyf wedi ymrwymo i wella'r sefyllfa honno drwy gyflwyno gwelliant pellach yng Nghyfnod 3. Mae'r gwelliant hwn yn cyflawni'r ymrwymiad hwnnw.

Helen Mary Jones: Rwy'n codi i gefnogi'r gwelliant hwn. Credaf ei bod yn gwbl briodol bod y manylion hyn yn cael eu trin drwy'r weithdrefn gadarnhaol a'r gobaith yw y bydd hwn yn tawelu meddyliau rhai cydweithwyr sydd wedi mynegi pryderon y prynhawn yma. Gyda chaniatâd y Llywydd, cymeraf y cyfle i ddweud pa mor falch ydwyf, fel y person a gychwynnodd y broses hon, i'w weld, o'r diwedd, yn dod i ben heddiw. Efallai bod gennym farn wahanol, fel y'i mynegwyd y prynhawn yma, am y manylder o ran sut y dylai'r Mesur arfaethedig hwn weithio, ond nid oes unrhyw wahaniaeth o gwbl o ran yr hyn yr ydym yn ceisio ei gyflawni, sef hawliau gwell, gwasanaethau a diogelwch ar gyfer gofalwyr yng Nghymru. Rwy'n cofio, cyn yr etholiad diwethaf, cyfarfod gyda grŵp o ofalwyr—ac roedd rhai Aelodau eraill yn bresennol—pan ddywedodd un dyn, 'Peidiwch â dweud wrthyf ba mor wych ydwyf, rwyf wedi blino ar glywed hynny; rhowch wybod imi beth rydych yn mynd i'w wneud i'n helpu ni'. Dyma ni, ar ddiwedd broses hir iawn, yn gwella hawliau statudol gofalwyr er mwyn helpu i'w hamddiffyn ac i ddarparu gwybodaeth. Hoffwn gymryd y cyfle i ddiolch i'r Dirprwy Weinidog am ymgymryd â'r rôl o yrru ymlaen yn gyntaf y Gorchymyn cymhwysedd deddfwriaethol ac yna'r Mesur arfaethedig hwn.

Thank you, Gwenda. You have saved me a lot of work and have succeeded in extending the scope of the LCO in the first place, and then the scope of the proposed Measure, much further than I would have been able to do as a backbench Member.

Presiding Officer, you would not expect me to allow this opportunity to pass without saying that it is, of course, true that these enhanced rights would be available to carers in Wales today had this body had the power to make primary legislation with regard to carers' rights. I am sure that all of us share some frustration that this principle was first supported unanimously by the Assembly in January 2008. All this time later, we will still have to wait for these rights to come into being, because the Deputy Minister will have to make the regulations and so on. I submit to the Assembly and to the nation that this is a case, if ever there was, for a successful outcome to the referendum, so that the Assembly will have the power to do the job that the people of Wales expect us to do. This is a very good day for carers in Wales, but they should not have had to wait so long.

Gwenda Thomas: A ydym yn symud i Gyfnod 4?

Y Llywydd: Ddim eto. Mae'n well i ni gael pleidlais. Nid oes angen i chi ateb y ddatl.

Y cwestiwn yw a ddylid derbyn gwelliant 1. Nid oes gwrthwynebiad, felly mae gwelliant 1 wedi'i dderbyn yn unol â Rheol Sefydlog Rhif 7.35.

*Derbyniwyd gwelliant 1.
Amendment 1 agreed.*

Ddirprwy Weinidog, yr ydych o'm blaen bob amser. Yr ydym wedi dod at ddiwedd ystyriaeth Cyfnod 3 y Mesur arfaethedig ac yr wyf yn datgan y bernir bod pob adran ac Atodlen i'r Mesur arfaethedig wedi'u derbyn. Dyna ddiwedd trafodion Cyfnod 3.

Trafodion Cyfnod 4 y Mesur Arfaethedig ynghylch Strategaethau ar gyfer Gofalwyr (Cymru) Stage 4 Proceedings for the Proposed Carers Strategies (Wales) Measure

Cynnig

Mae Cynulliad Cenedlaethol Cymru, yn unol â Rheol Sefydlog Rhif 23.58, yn cymeradwyo

Lywydd, ni fydddech yn disgwyl imi beidio ag achub ar y cyfle hwn i ddweud ei fod, wrth gwrs, yn wir y byddai'r hawliau ehangach hyn ar gael i ofalwyr yng Nghymru heddiw petai'r corff hwn â'r pŵer i wneud deddfwriaeth sylfaenol o ran hawliau gofalwyr. Rwy'n siŵr bod pob un ohonom yn teimlo rhywfaint o rwystredigaeth bod yr egwyddor hon wedi ei chefnogi'n unfrydol yn wreiddiol yn y Cynulliad ym mis Ionawr 2008. Wedi'r holl amser hwn, bydd yn rhaid inni aros o hyd i'r hawliau hyn i ddod i fodolaeth, oherwydd bydd yn rhaid i'r Dirprwy Weinidog wneud y rheoliadau ac yn y blaen. Rwy'n cynnig i'r Cynulliad ac i'r genedl bod hwn yn achos amlwg am ganlyniad llwyddiannus yn y refferendwm, fel y bydd gan y Cynulliad y pŵer i wneud y gwaith y mae pobl Cymru yn disgwyl i ni ei wneud. Mae hwn yn ddiwrnod da iawn ar gyfer gofalwyr yng Nghymru, ond ni ddylent fod wedi gorfod aros cyhyd.

Gwenda Thomas: Are we moving to Stage 4?

The Presiding Officer: Not yet. We should have a vote. There is no need for you to reply to the debate.

The question is that amendment 1 be agreed to. There are no objections, therefore amendment 1 is agreed in line with Standing Order No. 7.35.

Deputy Minister, you are always ahead of me. We have come to the end of the Stage 3 deliberations on the proposed Measure and I declare that all sections and Schedules to the proposed Measure are deemed agreed. That brings the Stage 3 proceedings to a close.

Motion

The National Assembly for Wales, in accordance with Standing Order No. 23.58,

y Mesur Arfaethedig ynghylch Strategaethau ar gyfer Gofalwyr (Cymru).

approves the Proposed Carers Strategies (Wales) Measure.

Y Dirprwy Weinidog dros Wasanaethau Cymdeithasol (Gwenda Thomas): Cynigïaf y cynnig.

The Deputy Minister for Social Services (Gwenda Thomas): I move the motion.

Mae hwn yn ddiwrnod mawr i ofalwyr ar draws Cymru gyfan. Yr wyf yn hapus iawn i gymeradwyo'r bartneriaeth wirioneddol â Helen Mary a'i chyfraniad i'r broses, ac i ddiolch iddi am ei chefnogaeth drwy gydol y broses. Mae'r Mesur arfaethedig hwn yn gam pwysig tuag at gyflawni ein hymrwymiad i ofalwyr yn 'Cymru'n Un' a fydd yn golygu y gall Gweinidogion Cymru gyflwyno dyletswyddau newydd i'r gwasanaeth iechyd gwladol, er enghraifft, ac i awdurdodau lleol yng Nghymru, naill ai ar eu pennau eu hunain, neu mewn partneriaeth, i baratoi, cyhoeddi a gweithredu strategaethau ar y cyd sy'n gysylltiedig â gofalwyr.

This is a big day for carers across Wales. I am very happy to applaud the true partnership with Helen Mary and her contribution to the process, and to thank her for her support throughout the process. The proposed Measure is an important step towards fulfilling our commitment to carers in 'One Wales', which will mean that Ministers can introduce new duties for the national health service, for example, and local authorities in Wales, either alone or in partnership, to prepare, publish and implement joint strategies associated with carers.

6.10 p.m.

Bydd y strategaethau hyn yn rhoi'r wybodaeth a'r cynngor priodol i ofalwyr. Byddant hefyd yn gwneud yn siŵr bod ymgynghori â gofalwyr yn digwydd cyn i benderfyniadau gael eu gwneud ynglŷn â darparu gwasanaethau i'r gofalwyr, ar eu cyfer hwy neu'r person sy'n derbyn gofal. Mae gofalwyr yn dweud wrthym mai rhai o'r pethau sydd bwysicaf iddynt yw rhannu gwybodaeth a chael cysylltiad gwell rhwng y GIG a gwasanaethau statudol eraill. Bydd y Mesur arfaethedig yn sicrhau hyn, ac yn gwneud gwahaniaeth pwysig i wella gallu gofalwyr i ddarparu gofalu ac i barhau i wneud hynny i'r bobl y maent yn gofalu amdanynt.

These strategies will provide appropriate information and advice to carers. They will also ensure that carers are consulted prior to decisions being made about providing services for carers, for them or the person receiving care. Carers tell us that some of the things that matter most to them are to share information and to secure better links between the NHS and other statutory services. The proposed Measure will secure this, and will make an important difference to improve the ability of carers to provide care, and to continue to do so, for the people that they care for.

The proposed Measure has been subject to robust and thoughtful scrutiny during Stages 1 and 2, and I thank those Members of the Assembly committees involved in its consideration for their diligence. I believe that this process has resulted in a more effective proposed Measure. In responding to the scrutiny of, and the recommendations from, these committees, we have made a number of improvements to the proposed Measure. We have incorporated changes that will provide greater flexibility for Welsh Ministers to require either a single relevant

Mae'r Mesur arfaethedig wedi bod yn destun craffu cadarn a meddylgar yn ystod Camau 1 a 2, a hoffwn ddiolch i'r Aelodau hynny o bwyllgorau'r Cynulliad sydd wedi ei hystyried am eu diwydrwydd. Credaf fod y broses hon wedi arwain at Fesur arfaethedig mwy effeithiol. Wrth ymateb i'r craffu a'r argymhellion gan y pwyllgorau hyn, rydym wedi gwneud nifer o welliannau i'r Mesur arfaethedig. Rydym wedi ymgorffori newidiadau a fydd yn rhoi mwy o hyblygrwydd i Weinidogion Cymru i'w gwneud yn ofynnol naill ai i un awdurdod

authority, or two or more relevant authorities working together, to prepare and publish a strategy in relation to carers. Previously, we had proposed that only two or more authorities would be required to produce a strategy. We will empower Welsh Ministers to designate any relevant authority as a lead authority for the purposes of co-ordinating and overseeing the preparation and publication of a strategy. Previously, we had proposed that only the NHS could be designated as a lead authority. We will give Welsh Ministers new order-making powers to amend the list of relevant authorities by adding further bodies or authorities. Previously, we had proposed that only NHS organisations and local authorities could be defined as relevant authorities. We will also provide for the first set of regulations made under each of the regulation-making powers in the proposed Measure to be subject to the affirmative resolution procedure. Previously, we had proposed that the negative resolution procedure would apply. All orders that seek to amend the list of relevant authorities will be subject to the affirmative procedure also.

I believe that these changes demonstrate that we have listened carefully to the points made throughout the scrutiny process, have reflected on these and, where appropriate, have brought forward amendments to improve the proposed Measure. It has been a great pleasure for me to steer this proposed Measure through such a positive scrutiny process. Subject to Assembly agreement today, the next stage of the process will be the formal approval of the proposed Measure by the Privy Council, which we hope could be obtained before the end of November. The development of draft regulations and associated guidance will follow, and we will continue to engage with our carer stakeholders as we move forward with this work. At this stage, I cannot anticipate how long this development work will take, but I believe that it is better to get this right than to rush this work to meet artificial deadlines. However, I can say that we shall consult widely on our proposals before laying draft regulations before the Assembly for

perthnasol, neu ddau neu ragor o awdurdodau perthnasol sy'n gweithio gyda'i gilydd, i baratoi a chyhoeddi strategaeth gofalgwyr. Yn flaenorol, roeddwn wedi cynnig y byddai dim ond yn ofynnol i ddau neu ragor o awdurdodau i gynhyrchu strategaeth. Byddwn yn rhoi pŵer i Weinidogion Cymru i ddynodi unrhyw awdurdod perthnasol fel awdurdod arweiniol at ddibenion cydlynau a goruchwyllo'r gwaith o baratoi a chyhoeddi strategaeth. Yn flaenorol, roeddem wedi cynnig mai dim ond y GIG a allai gael ei ddynodi fel awdurdod arweiniol. Byddwn yn rhoi i Weinidogion Cymru bwerau newydd i wneud gorchymyn i newid y rhestr o awdurdodau perthnasol drwy ychwanegu rhagor o gyrff neu awdurdodau. Yn flaenorol, roeddem wedi cynnig mai sefydliadau'r GIG ac awdurdodau lleol yn unig a allai gael eu diffinio fel awdurdodau perthnasol. Byddwn hefyd yn darparu ar gyfer y set gyntaf o reoliadau a wnaed o dan bob un o'r pwerau i greu rheoliadau yn y Mesur arfaethedig yn ddarostyngedig i'r weithdrefn penderfyniad cadarnhaol. Yn flaenorol, roeddem wedi cynnig y byddai'r weithdrefn penderfyniad negyddol yn gymwys. Bydd pob gorchymyn sy'n ceisio newid y rhestr o awdurdodau perthnasol yn ddarostyngedig i'r weithdrefn gadarnhaol hefyd.

Credaf fod y newidiadau hyn yn dangos ein bod wedi gwrandao'n ofalus ar y pwyntiau a wnaethpwyd drwy gydol y broses graffu, wedi myfyrio ar y rhain a, lle bo hynny'n briodol, wedi cyflwyno gwelliannau i wella'r Mesur arfaethedig. Mae wedi bod yn bleser mawr i mi lywio'r Mesur arfaethedig drwy broses graffu gadarnhaol. Yn amodol ar gytundeb y Cynulliad heddiw, y cam nesaf yn y broses fydd cymeradwyaeth ffurfiol ar y Mesur arfaethedig gan y Cyfrin Gyngor, a gobeithiwn y gellir cael hynny cyn diwedd mis Tachwedd. Bydd datblygu rheoliadau drafft a chanllawiau cysylltiedig yn dilyn, a byddwn yn parhau i ymgysylltu â'n rhanddeiliad-ofalgwyr wrth inni symud ymlaen gyda'r gwaith hwn. Ar hyn o bryd, ni allaf ragweld pa mor hir y bydd y gwaith datblygu yn ei gymryd, ond credaf ei bod yn well i wneud hwn yn iawn yn hytrach na brysio'r gwaith hwn i fodloni terfynau amser artiffisial. Fodd bynnag, gallaf ddweud y byddwn yn ymgynghori'n eang ar ein cynigion cyn gosod rheoliadau drafft gerbron

consideration. I invite Assembly Members to support and approve this important proposed Measure.

y Cynulliad i'w hystyried. Rwy'n gwahodd Aelodau Cynulliad i gefnogi a chymeradwyo'r Mesur arfaethedig pwysig hwn.

Y Llywydd: Y cwestiwn yw ein bod yn derbyn y Mesur Arfaethedig ynghylch Strategaethau ar gyfer Gofalwyr (Cymru). A oes unrhyw wrthwynebiad? Gwelaf nad oes. Felly derbynir y Mesur arfaethedig yn unol â Rheol Sefydlog Rhif 7.35.

The Presiding Officer: The question is that the Proposed Carers Strategies (Wales) Measure be agreed. Are there any objections? I see that there are none. The proposed Measure is therefore agreed in accordance with Standing Order No. 7.35.

*Derbyniwyd y cynnig.
Motion agreed.*

Cyfnod Pleidleisio Voting Time

Y Llywydd: Mae gennym dri chwestiwn arall o dan yr eitem hon. Mae'r un cyntaf ynglŷn â thrafodaeth Cyfnod 1 ar Fesur arfaethedig y Gymraeg a'r gwelliant yn enw Nick Ramsay. Y cwestiwn yw bod derbyn y gwelliant. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf fod, felly galwaf am bleidlais.

The Presiding Officer: We have three questions under this item. The first is to do with the Stage 1 discussion of the proposed Measure on the Welsh language and the amendment in the name of Nick Ramsay. The question is that the amendment be agreed. Are there any objections? I see that there are. Therefore, I call for a vote.

*Gwelliant 1 NDM4532: O blaid 14, Ymatal 0, Yn erbyn 31.
Amendment 1 to NDM4532: For 14, Abstain 0, Against 31.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammed
Bates, Mick
Black, Peter
Bourne, Nick
Burnham, Eleanor
Davies, Andrew R.T.
German, Veronica
Graham, William
Isherwood, Mark
Melding, David
Millar, Darren
Morgan, Jonathan
Ramsay, Nick
Randerson, Jenny

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Barrett, Lorraine
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davidson, Jane
Davies, Alun
Davies, Andrew
Franks, Chris
Gibbons, Brian
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Hart, Edwina
Hutt, Jane
James, Irene
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Carwyn
Jones, Elin
Jones, Gareth
Jones, Helen Mary
Jones, Ieuan Wyn
Lewis, Huw
Lloyd, David
Lloyd, Val
Mewies, Sandy
Neagle, Lynne

Sargeant, Carl
 Thomas, Gwenda
 Thomas, Rhodri Glyn
 Watson, Joyce

*Gwrthodwyd y gwelliant.
 Amendment not agreed.*

Y Llywydd: Felly, galwaf am bleidlais ar y cynnig heb ei ddiwygio, NDM4532, yn enw Alun Ffred Jones. A oes gwrthwynebiad? Gwelaf nad oes, felly mae'r cynnig wedi'i dderbyn yn unol â Rheol Sefydlog Rhif 7.35—[*Torri ar draws.*]

The Presiding Officer: Therefore, I call for a vote on the unamended motion, NDM4532, in the name of Alun Ffred Jones. Are there any objections? I see that there are none. Therefore, in accordance with Standing Order No. 7.35, the motion is agreed—[*Interruption.*]

Oh, is that what you do? [*Laughter.*]

O, ai dyna rydych yn ei wneud? [*Chwerthin.*]

O'r gorau. Maent yn dweud wrthyf, yn yr amser rhyfeddol hwn nid wyf fel arfer yn ei lywyddu, fod angen pleidlais gofrestredig. Felly, gadewch i ni ymarfer ein doniau i bleidlais. Galwaf am bleidlais gofrestredig ar y cynnig heb ei ddiwygio yn enw Alun Ffred Jones.

Okay. I am told that, in this strange time over which I do not usually preside, a recorded vote is required. So, let us use our skills in voting. I call for a registered vote on the unamended motion in the name of Alun Ffred Jones.

*Cynnig NDM4532: O blaid 45, Ymatal 0, Yn erbyn 0.
 Motion NDM4532: For 45, Abstain 0, Against 0.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
 The following Members voted for:

Andrews, Leighton
 Asghar, Mohammed
 Barrett, Lorraine
 Bates, Mick
 Black, Peter
 Bourne, Nick
 Burnham, Eleanor
 Chapman, Christine
 Cuthbert, Jeff
 Davidson, Jane
 Davies, Alun
 Davies, Andrew
 Davies, Andrew R.T.
 Franks, Chris
 German, Veronica
 Gibbons, Brian
 Graham, William
 Gregory, Janice
 Griffiths, John
 Griffiths, Lesley
 Hart, Edwina
 Hutt, Jane
 Isherwood, Mark
 James, Irene
 Jones, Alun Ffred
 Jones, Ann
 Jones, Carwyn
 Jones, Elin
 Jones, Gareth
 Jones, Helen Mary

Jones, Ieuan Wyn
Lewis, Huw
Lloyd, David
Lloyd, Val
Melding, David
Mewies, Sandy
Millar, Darren
Morgan, Jonathan
Neagle, Lynne
Ramsay, Nick
Randerson, Jenny
Sargeant, Carl
Thomas, Gwenda
Thomas, Rhodri Glyn
Watson, Joyce

*Derbyniwyd y cynnig.
Motion agreed.*

Y Llywydd: Felly, deawn at y cynnig cyllidol ar yr un Mesur arfaethedig, yn enw Alun Ffred Jones.

The Presiding Officer: Therefore, we come to the financial motion on the same proposed Measure, in the name of Alun Ffred Jones.

Galwaf am bleidlais, ac felly cawn bleidlais gofrestredig o 45-0-0.

I call for a vote, and therefore we will have a recorded vote of 45-0-0.

*Cynnig NDM4533: O blaid 44, Ymatal 0, Yn erbyn 0.
Motion NDM4533: For 44, Abstain 0, Against 0.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Andrews, Leighton
Asghar, Mohammed
Barrett, Lorraine
Bates, Mick
Black, Peter
Bourne, Nick
Burnham, Eleanor
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davidson, Jane
Davies, Alun
Davies, Andrew
Davies, Andrew R.T.
Franks, Chris
German, Veronica
Gibbons, Brian
Graham, William
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Hart, Edwina
Hutt, Jane
Isherwood, Mark
James, Irene
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Carwyn
Jones, Elin
Jones, Helen Mary
Jones, Ieuan Wyn
Lewis, Huw
Lloyd, David

Lloyd, Val
 Melding, David
 Mewies, Sandy
 Millar, Darren
 Morgan, Jonathan
 Neagle, Lynne
 Ramsay, Nick
 Randerson, Jenny
 Sargeant, Carl
 Thomas, Gwenda
 Thomas, Rhodri Glyn
 Watson, Joyce

*Derbyniwyd y cynnig.
 Motion agreed.*

Y Llywydd: Mae'n ddrwg gennyf, yr oeddwn yn anghywir—44-0-0 ydoedd. Dyna ddiweddd ein trafodion am heddiw.

The Presiding Officer: I apologise, I was wrong—it was 44-0-0. That brings today's proceedings to a close.

*Daeth y cyfarfod i ben am 6.17 p.m.
 The meeting ended at 6.17 p.m.*

**Aelodau a'u Pleidiau
 Members and their Parties**

Andrews, Leighton (Llafur – Labour)
 Asghar, Mohammad (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
 Barrett, Lorraine (Llafur – Labour)
 Bates, Mick (Democrat Rhyddfrydol Annybynnol – Independent Liberal Democrat)
 Black, Peter (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
 Bourne, Nick (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
 Burnham, Eleanor (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
 Burns, Angela (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
 Butler, Rosemary (Llafur – Labour)
 Cairns, Alun (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
 Chapman, Christine (Llafur – Labour)
 Cuthbert, Jeff (Llafur – Labour)
 Davidson, Jane (Llafur – Labour)
 Davies, Alun (Llafur – Labour)
 Davies, Andrew (Llafur – Labour)
 Davies, Andrew R.T. (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
 Davies, Jocelyn (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 Davies, Paul (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
 Elis-Thomas, Dafydd (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 Evans, Nerys (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 Franks, Chris (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 German, Veronica (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
 Graham, William (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
 Gregory, Janice (Llafur – Labour)
 Griffiths, John (Llafur – Labour)
 Griffiths, Lesley (Llafur – Labour)
 Gibbons, Brian (Llafur – Labour)
 Hart, Edwina (Llafur – Labour)
 Hutt, Jane (Llafur – Labour)
 Isherwood, Mark (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
 James, Irene (Llafur – Labour)
 Jenkins, Bethan (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 Jones, Alun Ffred (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 Jones, Ann (Llafur – Labour)
 Jones, Carwyn (Llafur – Labour)
 Jones, Elin (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 Jones, Gareth (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 Jones, Helen Mary (Plaid Cymru – The Party of Wales)
 Jones, Ieuan Wyn (Plaid Cymru – The Party of Wales)

Law, Trish (Annibynnol – Independent)
Lewis, Huw (Llafur – Labour)
Lloyd, David (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Lloyd, Val (Llafur – Labour)
Melding, David (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Mewies, Sandy (Llafur – Labour)
Millar, Darren (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Morgan, Jonathan (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Morgan, Rhodri (Llafur – Labour)
Neagle, Lynne (Llafur – Labour)
Ramsay, Nick (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Randerson, Jenny (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
Ryder, Janet (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Sargeant, Carl (Llafur – Labour)
Sinclair, Karen (Llafur – Labour)
Thomas, Gwenda (Llafur – Labour)
Thomas, Rhodri Glyn (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Watson, Joyce (Llafur – Labour)
Williams, Brynle (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Williams, Kirsty (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
Wood, Leanne (Plaid Cymru – The Party of Wales)